

Biblioteka Politechniki Krakowskiej

OTWARTE ZASOBY WIEDZY

NOWE ZADANIA UCZELNI I BIBLIOTEK W ROZWOJU KOMUNIKACJI NAUKOWEJ

Materiały konferencyjne
Kraków–Zakopane, 15–17 czerwca 2011

**Praca zbiorowa pod redakcją
Marka M. Górskiego i Marzeny Marcinek**

Kraków 2011

PRZEWODNICZĄCY KOLEGIUM REDAKCYJNEGO
WYDAWNICTWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

Jan Kazior

RECENZENCI

dr hab. Mirosław Górny, prof. UAM

dr hab. Wanda Pindłowa, prof. UJ

SKŁAD I ŁAMANIE

Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz autorów oraz Politechniki Krakowskiej. Zezwala się na dowolne wykorzystanie treści – pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej i wskazania autorów oraz Politechniki Krakowskiej jako właścicieli praw do tekstu.

Treść licencji dostępna na stronie: <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/>

Publikacja dostępna w: Repozytorium PK (<http://suw.biblos.pk.edu.pl/>)

Publikacja dostępna w: Materiały konferencyjne EBIB

(<http://www.nowyebib.info/publikacje-ebib/23-materiaiy-konferencyjne-ebib>)

ISBN 978-83-7242-635-2

Redakcja nie bierze odpowiedzialności za jakość materiałów ilustracyjnych nadesłanych przez autorów.

Wydawnictwo PK, ul. Skarżyńskiego 1, 31-866 Kraków; tel. 12 628 37 25, fax: 12 628 37 60

e-mail: wydawnictwo@pk.edu.pl □ www.wydawnictwo.pk.edu.pl

Adres do korespondencji: ul. Warszawska 24, 31-155 Kraków

Druk i oprawę wykonano w Dziale Poligrafii Politechniki Krakowskiej.

Ark. wyd. 15,0

Zam. 250/2011

Nakład 200 egz.

Konferencja naukowa

Otwarte zasoby wiedzy – nowe zadania uczelni i bibliotek w rozwoju komunikacji naukowej
pod patronatem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego prof. Barbary Kudryckiej
oraz Rektora Politechniki Krakowskiej prof. Kazimierza Furtaka

Rada Programowa Konferencji

prof. dr hab. inż. Dariusz Bogdał (Politechnika Krakowska)

prof. dr hab. inż. arch. Waław Celadyn (Politechnika Krakowska)

dr hab. Mirosław Górny, prof. UAM (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu)

mgr Marek M. Górski (Biblioteka Politechniki Krakowskiej)

dr Artur Jazdon (Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu)

dr hab. Wanda Pindłowa, prof. UJ (Uniwersytet Jagielloński)

dr hab. Remigiusz Sapa (Uniwersytet Jagielloński)

prof. dr hab. Barbara Sosińska-Kalata (Uniwersytet Warszawski)

mgr Jolanta Stępniaak (Biblioteka Politechniki Warszawskiej)

Program konferencji

Otwarte zasoby wiedzy – nowe zadania uczelni i bibliotek w rozwoju komunikacji naukowej

15 czerwca 2011
<p>Otwarta sesja plenarna Sesja A. Nowoczesna komunikacja naukowa – kierunki rozwoju   Moderator: mgr Bożena Bednarek-Michalska, Prezydium Koalicji Otwartej Edukacji</p> <ul style="list-style-type: none"> • prof. dr hab. inż. Janusz Rachoń, senator RP – <i>Problemy informacji naukowo-technicznej w Polsce. Koncepcja Centralnej Biblioteki Nauk Przyrodniczych i Technicznych</i> • prof. dr hab. Marek Niezgódka – <i>System komunikacji naukowej w Polsce</i> • dr hab. inż. Witold Żukowski, prof. PK – <i>Wspomaganie e-learningu otwartymi zasobami cyfrowymi</i> • prof. zw. dr hab. inż. Ryszard Tadeusiewicz, prof. dr hab. inż. Jan Kusiak – <i>Otwarte zasoby edukacyjne: korzyści, problemy, dobre praktyki</i> • dr inż. Edyta Witka-Jeżewska – <i>Platforma Wiedzy Naukowo-badawczej Uczelni Trójmiasta</i> • Dyskusja panelowa
<p>Otwarta sesja plenarna Sesja A. Nowoczesna komunikacja naukowa – kierunki rozwoju   Moderator: mgr Marek M. Górski</p> <ul style="list-style-type: none"> • mgr inż. Marzena Marcinek – <i>Opinie naukowców na temat publikowania na zasadach Open Access w świetle badań SOAP</i> • dr hab. Remigiusz Sapa – <i>Konflikty w obszarze pośredniczenia w komunikacji naukowej: interesy i ideologia</i>
16 czerwca 2011
<p>Sesja B. Otwarte zasoby wiedzy – znaczenie, organizacja, zarządzanie   Moderator: mgr Ewa Dobrzyńska-Lankosz</p> <ul style="list-style-type: none"> • mgr Anna Wałek – <i>Biblioteka cyfrowa jako typ otwartego repozytorium na przykładzie Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej</i> • mgr Małgorzata Rychlik, mgr Emilia Karwasińska – <i>Polowanie na zasób – czyli strategia pozyskiwania dokumentów do repozytorium AMUR (Adam Mickiewicz University Repository)</i> • mgr Aleksandra Brzozowska – <i>Otwarte zasoby wiedzy na przykładzie łódzkich jednostek naukowych ze szczególnym uwzględnieniem Uniwersytetu Łódzkiego</i> • mgr Anna Jakubiec, mgr Marzena Pazdur – <i>CASPAR – długoterminowa archiwizacja publikacji cyfrowych</i>

Sesja B. Otwarte zasoby wiedzy – znaczenie, organizacja, zarządzanie

Moderator: mgr Dorota Buzdygan

- mgr Andrzej Andrukhiv, dr Mariya Sokil, dr Dmytro Tarasov – *Rozwój Open Access na Ukrainie na przykładzie repozytorium elektronicznego UN „Politechnika Lwowska”*
- mgr Małgorzata Rychlik, mgr Emilia Karwasińska – *Polowanie na zasób – czyli strategia pozyskiwania dokumentów do repozytorium AMUR (Adam Mickiewicz University Repository)*
- mgr Elżbieta Skubała, dr inż. Małgorzata Roźniakowska-Kłosińska – *CYRENA, czyli Cyfrowe Repozytorium Nauki Politechniki Łódzkiej*
- mgr Marek M. Górski, mgr Helena Juszczyk, mgr Dorota Lipińska, mgr Maria Pietrukowicz – *Znaczenie SUW w organizacji komunikacji naukowej na Politechnice Krakowskiej*

Sesja posterowa

Moderator: mgr Dorota Lipińska

- dr Elżbieta Czerwińska, mgr Anna Jańdziak – *Internet czy biblioteka – wybory studentów uczelni Opola*
- mgr inż. Jadwiga Dzikowska, mgr Jadwiga Staromiejska, mgr Dorota Miszczyk – *Rola instytucjonalnych i zakładowych bibliotek naukowych w tworzeniu otwartych zasobów wiedzy wyższej uczelni. Problemy i rozwiązania na przykładzie dwóch bibliotek L-4 i Ś-4 Politechniki Krakowskiej*
- mgr Olga Giwer, mgr Maria Miller, mgr Małgorzata Wornbard – *Od kolekcji prac doktorskich w bibliotece cyfrowej do repozytorium*
- mgr Aneta Kowalska – *Współczesna komunikacja naukowa – masowa i interpersonalna. Zastosowanie modelu H. Lasswella oraz C.E. Shannona i W. Weavera*
- mgr Magdalena Musiela – *Biblioteka akademicka w dobie społeczeństwa informacyjnego i jej rola w procesie otwartego udostępniania wiedzy*
- mgr Karolina Grodecka, mgr Jan Marković, prof. dr hab. inż. Jan Kusiak – *Open AGH – otwarte zasoby akademickie (prezentacja multimedialna)*
- mgr Ewa Rozkosz, Krzysztof Juszczyk – *Otwarta konferencja jako nowy model komunikacji naukowej*

Sesja C. Biblioteka naukowa – komponent nowoczesnego środowiska naukowego

Moderator: prof. dr hab. Radosław Gaziński

- mgr Urszula Cieraszevska – *Bazy danych Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie – BazEkon i Dorobek*
- mgr Maria Pawłowska – *Książkowa ewolucja czy biblioteczna rewolucja? Studium jednego przypadku*
- prof. Wiktor Prokopczuk – *Ukraińsko-polski aspekt współpracy w działalności naukowej Biblioteki Narodowego Uniwersytetu w Kamieńcu Podolskim*

<p>Sesja C. Biblioteka naukowa – komponent nowoczesnego środowiska naukowego Moderator: dr Aneta Januszko-Szakiel</p> <ul style="list-style-type: none">
• dr Maria Jankowska – <i>Zrównoważony rozwój bibliotek uniwersyteckich w dobie nowego modelu informacji i komunikacji naukowej</i>
• mgr inż. Błażej Feret – <i>Biblioteka hubem uczelni? Nowe czasy – nowe wyzwania</i>
17 czerwca 2011
<p>Sesja A. Nowoczesna komunikacja naukowa – kierunki rozwoju Moderator: mgr inż. Błażej Feret</p> <ul style="list-style-type: none">
• mgr Bożena Bednarek-Michalska – <i>Rola bibliotek naukowych we wdrażaniu rozwiązań otwartych. Repozytorium Open Access – model dla uczelni</i>
• mgr Ewa Dobrzyńska-Lankosz – <i>Polskie czasopisma szkół wyższych w wolnym dostępie</i>
• mgr Barbara Szczepańska – <i>Europejskie tendencje w otwartości – przegląd strategii i programów</i>
<p>Sesja A. Nowoczesna komunikacja naukowa – kierunki rozwoju Moderator: mgr Marek M. Górski</p> <ul style="list-style-type: none">
• mgr Barbara Barańska-Malinowska, mgr Urszula Knop – <i>Oferta polskich bibliotek naukowych w zakresie otwartych zasobów wiedzy</i>
• dr Paulina Studzińska-Jaksim – <i>Komunikacja naukowa, otwartość i współpraca na portalach społecznościowych</i>
• mgr Lidia Derfert-Wolf – <i>Międzynarodowe repozytorium z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej E-LIS</i>

Od redakcji

Powszechny i nieskrępowany dostęp do edukacji i wiedzy jest jednym z ważniejszych wyzwań, przed jakimi stoi polskie środowisko naukowe. To również istotny czynnik prawidłowego funkcjonowania i rozwoju społeczeństw, w tym także twórców wiedzy – pracowników nauki, to znaczy tych, którzy opracowują nowe rozwiązania i przekazują nowe idee – oraz odbiorców tej wiedzy, a więc szeroko rozumianej społeczności, która może i powinna korzystać z wyników pracy uczonych. W tym swoistym procesie demokratyzacji wiedzy biblioteka stanowi znaczący element.

Określenie miejsca i roli biblioteki akademickiej w kreowaniu dostępu do wiedzy traktowanej jako własność wspólna, w ujednoceniu dostępu do jej zasobów, w promowaniu otwartych form dystrybucji wiedzy, słowem w powstawaniu „społeczeństwa wiedzy”, było jednym z głównych celów zorganizowanej przez Bibliotekę Politechniki Krakowskiej konferencji naukowej *Otwarte zasoby wiedzy – nowe zadania uczelni i bibliotek w rozwoju komunikacji naukowej*, która odbyła się w czerwcu 2011 roku pod patronatem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego prof. Barbary Kudryckiej oraz Rektora Politechniki Krakowskiej prof. Kazimierza Furtaka.

Nowoczesne technologie ułatwiają wprowadzanie w życie idei otwartości nauki. Istnieją wszakże bariery – nie tylko technologiczne, lecz także organizacyjne i mentalne, które dostęp do zasobów wiedzy czynią trudnym albo wręcz niemożliwym. Te zagadnienia również były dyskutowane przez zaproszonych na konferencję naukowców oraz bibliotekarzy. Otwartość nauki jest bowiem wyzwaniem, przed którym stoją instytucje naukowe wdrażające wyniki badań, a także wydawnictwa i biblioteki akademickie, które tradycyjnie uczestniczą w procesie komunikacji naukowej przez gromadzenie i udostępnianie uporządkowanych zasobów wiedzy.

Niniejsza publikacja jest zbiorem artykułów, które powstały na podstawie referatów wygłoszonych podczas konferencji. Układ wydania – według sesji – odzwierciedla podstawowe zagadnienia, na których koncentrowali się referenci. Do książki dołączono płytę z zapisem dźwiękowym wystąpień zaproszonych przedstawicieli świata nauki uczestniczących w otwartej pierwszej sesji oraz rejestrację kończącej tę sesję dyskusji panelowej.

*Marek M. Górski
Marzena Marcinek*

Sesja A

**Nowoczesna komunikacja naukowa
– kierunki rozwoju**

Janusz Rachoń¹
Politechnika Gdańska

Problemy informacji naukowo-technicznej w Polsce Koncepcja Centralnej Biblioteki Nauk Przyrodniczych i Technicznych

Problems of science and technology information in Poland A concept of Central Library for Science and Technology

Streszczenie

Jednym z największych dóbr każdego uniwersytetu i placówki naukowo-badawczej jest biblioteka naukowa. Obecna sytuacja bibliotek naukowych w naszym kraju jest trudna. Lawinowemu wzrostowi liczby publikacji towarzyszy znaczny wzrost cen wszystkich wydawnictw. Rozwój nauki zależy od dostępu do informacji naukowo-technicznej. W artykule omówiono aktualny model finansowania dostępu polskich naukowców do światowych zasobów elektronicznych oraz związane z nim ograniczenia.

Słowa kluczowe: biblioteka naukowa, informacja naukowo-techniczna, Centralna Biblioteka Nauk Przyrodniczych i Technicznych

Abstract

One of the greatest values of each university and scientific unit is a research library. Present situation of research libraries in Poland is difficult. Rapidly growing number of publications is accompanied by significant increase of their costs. Development of science depends on access to professional information. In the article current model of funding Polish scientists access to world-wide e-resources and limitations in such access have been discussed.

Keywords: research library, science and technology information, Central Library for Science and Technology

Jednym z największych dóbr każdego uniwersytetu i placówki naukowo-badawczej jest biblioteka naukowa. Mówiąc o bibliotekach naukowych, powinniśmy pamiętać o co najmniej dwóch kategoriach bibliotek naukowych: biblioteka nauk humanistycznych oraz biblioteka nauk przyrodniczych i technicznych, które zdecydowanie różnią się swym charakterem. W bibliotekach nauk humanistycznych ważniejszą rolę odgrywają zbiory książkowe i starodruki, w bibliotekach nauk

---

¹ Senator RP.

przyrodniczych i technicznych zaś czasopisma naukowe, wydawnictwa monograficzne i bazy danych.

Obecna sytuacja bibliotek naukowych w Polsce jest trudna, zwłaszcza w dziedzinie nauk matematycznych, fizycznych, przyrodniczych i technicznych. Lawinowemu wzrostowi liczby publikacji i czasopism towarzyszy znaczny wzrost cen wszystkich wydawnictw. Z roku na rok odbywa się coraz więcej kongresów, konferencji, sympozjów i seminariów, uwieńczonych wydaniem wszelkiego rodzaju materiałów. Towarzyszy temu niski poziom finansowania budżetowego nauki, a w konsekwencji niewielkie środki przeznaczane na zakup i prenumeratę zarówno książek, jak i czasopism. Zasoby bibliotek przestają wzrastać. Oficjalne statystyki nie powinny uspokajać decydentów. Statystyki obejmują bowiem skrypty i wydawnictwa uczelniane, a wszystkie one zawierają informacje wtórne.

W wyniku ustaleń Procesu Bolońskiego w latach 90. ubiegłego stulecia praktycznie wszystkie uczelnie wyższe ograniczyły wymiary godzinowe programu studiów (wykładów, ćwiczeń, seminariów i laboratoriów), wychodząc z założenia, że należy przenieść studentów z sali wykładowej do biblioteki i nauczyć ich samodzielnego studiowania. To skądinąd słuszne założenie wymaga jednak spełnienia podstawowego warunku – należy stworzyć odpowiednie możliwości samodzielnego studiowania: zapewnić miejsce w bibliotece i dostęp do nowoczesnych zasobów informacyjnych.

Ilustracją bardzo trudnej sytuacji bibliotek naukowych może być przykład środowiska gdańskiego, które pięćdziesiąt lat temu, w ramach konsolidacji sił i środków, w wyniku porozumienia Rektorów Politechniki Gdańskiej i Uniwersytetu Gdańskiego powołano Międzyuczelnianą Bibliotekę Czasopism Chemicznych i Biochemicznych, nad którą opiekę merytoryczną sprawuje Biblioteka Główna Politechniki Gdańskiej. W miarę pogarszania się sytuacji finansowej nastąpiły radykalne cięcia w budżetach obu uczelni, tym samym także w nakładach przeznaczonych na prenumeratę czasopism. W wyniku kolejnych redukcji liczba czasopism chemicznych i biochemicznych prenumerowanych przez Politechnikę Gdańską zmniejszyła się o ponad 80% – z około 230 tytułów prenumerowanych w okresie rozkwitu tej unikalnej w skali kraju biblioteki pozostały tylko 33 tytuły, a z około 50 tytułów opłacanych kiedyś przez Uniwersytet Gdański pozostało dzisiaj 21.

Na świecie pojawia się jednakże coraz większa baza zasobów dostępnych w sieci komputerowej. Wiele wydawnictw zaniechało wydawania wersji drukowanej (np. Beilstein) – publikacje są dostępne wyłącznie w wersji on-line. W Polsce dostęp do tego typu informacji napotkał barierę popytu. Uczelnie i instytuty naukowe nie dysponują wystarczającymi środkami finansowymi, aby opłacić odpowiednie licencje.

Brak środków finansowych spowodował w ostatnich latach żywiołową akcję skreśleń ogromnej liczby prenumerowanych tytułów bez wzajemnych konsultacji pomiędzy uczelniami czy też ośrodkami naukowymi w naszym kraju. W rezultacie

coraz większa liczba tytułów czasopism naukowych jest niedostępna w Polsce. Decyzje włączenia rozdysponowanych środków finansowych na prenumeraty czasopism do działalności statutowej jednostek spowodowały skreślenia z listy dotychczas prenumerowanych tytułów głównie czasopism inter- i multidyscyplinarnych. Co więcej, rektorzy uczelni publicznych, stojąc przed koniecznością ograniczania kosztów działalności uczelni i podejmując trudne decyzje skreślenia z listy prenumerowanych czasopism kolejnych tytułów, kierowali się głównie wskaźnikiem *impact factor* (IF). Innymi słowy, skreślane były tytuły o niskim IF, czyli wysoce specjalistyczne. W rezultacie bardzo duża liczba takich wysoce specjalistycznych tytułów nie jest dzisiaj w Polsce dostępna. W tej trudnej sytuacji wiele ośrodków naukowych współpracuje ze swoimi naukowcami przebywającymi na stypendiach w renomowanych ośrodkach w Europie czy też Stanach Zjednoczonych, którzy ułatwiają uczelniom dostęp do informacji naukowo-technicznej.

Na początku XXI wieku zaprezentowałem koncepcję utworzenia Centralnej Biblioteki Nauk Przyrodniczych i Technicznych on-line w Polsce. Koncepcja została poparta przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego, Polską Akademię Nauk oraz Konferencję Polskich Uczelni Technicznych. Brak woli politycznej spowodował jednak, że koncepcja ta nie została wówczas zrealizowana.

Rynek wydawniczy ulega stopniowo monopolizacji przez konsorcja powstające w wyniku porozumień i fuzji wydawnictw. Konsorcja te dyktują twarde warunki cenowe, a uczelnie, wydziały czy instytuty indywidualnie nie są w stanie wynegocjować korzystnych warunków finansowych. Dodatkowy problem pojawił się wraz z powstającymi lawinowo uczelniami niepublicznymi, których studenci (ze zrozumiałych względów) korzystają ze zbiorów bibliotecznych uczelni publicznych, przy czym koszty gromadzenia i udostępniania tych zbiorów leżą wyłącznie po stronie uczelni publicznych.

Licencje na zagraniczne bazy danych są płatne. Ich koszt dla poszczególnych instytucji zależy od kryteriów ustalonych w ofertach wynegocjowanych z licencjodawcami. Opłaty licencyjne wraz z podatkiem VAT są realizowane ze środków pochodzących ze składek subskrypcyjnych uczestników konsorcjów oraz z dofinansowania podmiotowego SPUB BWN (Specjalne Urządzenie Badawcze Biblioteka Wirtualna Nauki), przyznawanego corocznie przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego na wniosek ICM UW (Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego). W wypadku konsorcjów koordynowanych bezpośrednio przez ICM (umowy konsorcyjne podpisywane między uczestnikami konsorcjum a ICM) składki uczestników są pobierane przez ICM, które odpowiada za wniesienie całkowitej opłaty za konsorcjum do licencjodawcy. Dofinansowanie obejmuje część (do 50%) kosztów licencji oraz koszty obsługi konsorcjów i udostępniania baz przez ICM. Na przykład Politechnika Gdańska w latach 2007–2009 ponosiła koszty odpowiednio: 954 240 zł, 1 130 765 zł, 1 619 594 zł, koszty przewidywane na rok 2010 (przy tym samym poziomie prenumerowanych tytułów) wynosiły zaś 1 907 181 zł.

Jak widać z przytoczonych powyżej danych, dla uczelni średniej wielkości roczne opłaty licencyjne za dostęp do baz danych i czasopism on-line są poważnym wydatkiem, nie wszystkie szkoły mogą sobie na to pozwolić. Na przykład do konsorcjum IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers) oraz IEE (Institution of Electrical Engineers) – zasoby literaturowe z zakresu elektrotechniki, elektroniki i technologii IT – spośród wszystkich uczelni w Polsce należy (czyli jest w stanie płacić) zaledwie trzynaście uczelni! W tym miejscu należy podkreślić, że w konsorcjach koordynowanych przez ICM znajdują się zaledwie dwie uczelnie niepubliczne!

Koszt podstawowych licencji na 2010 rok, tj. około 150 mln zł stanowił około 4% budżetu państwa w dziale nauka (stan na 2009 rok). Innymi słowy, około 4% środków budżetu państwa w dziale nauka powinny być przeznaczone na opłacenie licencji dostępu do baz danych i czasopism on-line dla polskiego środowiska naukowego. W ten sposób wszystkie uczelnie (publiczne i niepubliczne) oraz instytuty naukowe miałyby zapewniony dostęp do literatury naukowej.

Ze względu na to, że bez dostępu do bieżącej informacji naukowo-technicznej (czasopisma naukowe, bazy danych, np. Chemical Abstracts, Beilstein, PubMed, IEEE) nie można prowadzić badań naukowych ani prac rozwojowych, podczas procedowania w Senacie RP ustawy o Narodowym Centrum Badań i Rozwoju zgłosiłem poprawkę do artykułu dotyczącego zadań NCBiR w brzmieniu:

Art. 29. ust. 2

7) zapewnienia polskiemu środowisku naukowemu bezpłatnego dostępu on-line do czasopism naukowych i baz danych.

W moim przekonaniu taki zapis ustawowy gwarantował stabilność finansowania opłat licencyjnych na dostęp on-line do czasopism i baz danych. Niestety propozycja ta nie znalazła zrozumienia resortu nauki i poprawka została odrzucona.

W zamian za to w dniu 5 lutego 2010 r. Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego prof. Barbara Kudrycka uruchomiła „Wirtualną Bibliotekę Nauki”. Jest to milowy krok we właściwym kierunku. Oczywiście jest, że bez dostępu do bieżącej informacji naukowo-technicznej – czasopism naukowych i baz danych – nie można prowadzić badań naukowych ani prac rozwojowych. Co więcej, dostęp do informacji naukowo-technicznej jest podstawą rozwoju nauki, w ostatnim dwudziestoleciu jednak w naszym kraju, ze względów finansowych, możliwość takiego wszechstronnego dostępu z roku na rok była coraz bardziej ograniczana. **Opierając się na dotychczasowym doświadczeniu, jestem głęboko przekonany, że „Wirtualna Biblioteka Nauki” w dalszym ciągu wymaga gwarancji ustawowych.**

Stan na dziś przedstawia się następująco: licencje na naukowe bazy danych są odpłatne. W wypadku licencji ogólnokrajowych koszt jest określany ryczałtowo dla całego kraju i w całości jest ponoszony przez MNiSW. W wypadku licencji konsorcyjnych koszt jest wyliczany osobno dla każdej instytucji uczestniczącej

w konsorcjum i zazwyczaj jest współmierny do liczby pracowników naukowych oraz ewentualnie studentów lub jest określany na podstawie statystyk wcześniejszego użytkowania bazy. Koszty zakupu dostępu do baz dla konsorcjów, wraz z podatkiem VAT, są pokrywane w jednej części ze środków pochodzących ze składek subskrypcyjnych uczestników, a w pozostałej części z dofinansowania przyznawanego corocznie przez MNiSW na wniosek ICM. W wypadku konsorcjów koordynowanych bezpośrednio przez ICM składki uczestników są pobierane przez ICM, które odpowiada za wniesienie całkowitej opłaty za konsorcjum do licencjodawcy. W wypadku konsorcjów koordynowanych przez komercyjnych przedstawicieli wydawców to oni zbierają składki od uczestników, ICM natomiast odpowiada za wniesienie dofinansowania. Ze względu na to, że opłaty za licencje na dany rok kalendarzowy są realizowane na początku tego roku lub pod koniec roku poprzedniego, dofinansowanie licencji konsorcyjnych na dany rok pochodzi ze środków przyznanych w roku poprzednim. W 2010 roku MNiSW przyznało dofinansowanie 50% do następujących kontynuowanych licencji konsorcyjnych na rok 2011: ABI, ACS, AIP/APS, Emerald, Emis, Gmid, IEEE, Inspec, Knovel, LWW, Math, Nature, Reaxys, Scopus, Source OECD oraz Wiley-Blackwell. W 2010 roku MNiSW zapewniło ponadto środki na stu procentowe finansowanie licencji ogólnokrajowych Elsevier, Springer, WoK, Nature i Science.

W naszym kraju nie można liczyć na skokowy wzrost nakładów finansowych przewidzianych w budżecie państwa na naukę i edukację, dlatego racjonalne wykorzystanie tych niewielkich środków należy do obowiązku zarówno elit politycznych, jak i świata nauki. Możemy nie posiadać pieniędzy na aparaturę naukową, ale brak środków na prenumeratę literatury naukowo-technicznej i brak dostępu do baz danych stanowią bardzo realne zagrożenie rozwoju cywilizacyjnego naszego kraju.

Remigiusz Sapa
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa

Konflikty w obszarze pośredniczenia w komunikacji naukowej: interesy i ideologia

Conflicts within the area of mediation in scholarly communication: business and ideology

Streszczenie

Celem artykułu jest zachęcenie do szerszej i racjonalnej refleksji na temat reguł funkcjonowania systemu komunikacji naukowej i konsekwencji rozwoju otwartego dostępu. Obszar pośredniczenia, czyli przestrzeń między nadawcą i odbiorcą komunikatu naukowego, jest potraktowany jako niezbędna strefa pozytywnych działań, w której w trakcie i przy okazji transferu wiedzy dokonuje się wiele ważnych dla nauki procesów, wymagających nakładu środków, pracy i kompetencji. Zwrócono uwagę na względność otwartości dostępu i historyczne uwarunkowania rozwoju tej formy udostępniania dorobku nauki. Przedstawiono podstawowe modele biznesowe publikowania w trybie otwartego dostępu. Na tym tle omówiono najważniejsze skutki (już widoczne oraz potencjalne) rozwoju otwartego dostępu dla zmian podmiotów funkcjonujących w obszarze pośredniczenia i dla relacji między nimi, a w konsekwencji także dla całego systemu komunikacji naukowej.

Słowa kluczowe: biblioteki, komunikacja naukowa, modele biznesowe, nieodpłatny dostęp, otwarty dostęp, obszar pośredniczenia, wydawcy

Abstract

The main goal of the paper is to foster wider and rational consideration regarding the rules the system of scholarly communication is based on as well as the consequences of open access developments. The area of mediation – the sphere between senders and recipients in scholarly communication – is seen as an indispensable area where some important value is added while data, information and knowledge is transferred through space and time, which requires financing, work and competency to work properly. The relativity of the adjective „open” in „open access” phrase is stressed and a little historical background of open access is provided. Furthermore, three prevalent types of open access business models are presented and some important consequences (both noticeable today and potential) of their implementation for relations among subjects operating within the area of mediation in scholarly communication are shortly discussed.

Keywords: area of mediation, business models, free-of-charge access, libraries, Open Access, publishers, scholarly communication

Co najmniej od lat 90. ubiegłego wieku w rozważaniach i działaniach mających służyć usprawnianiu komunikacji naukowej przeważają dwie kwestie: wykorzystanie możliwości nowoczesnych technologii informacyjnych oraz konieczność zmiany stosunków ekonomicznych panujących w tym obszarze. Problematyka otwartego dostępu do zasobów wiedzy naukowej, która wyraźnie zdominowała w ostatnich latach dyskusje o reformie systemu komunikacji naukowej, łączy obie te kwestie w ramach jednej koncepcji, ale bynajmniej nie jednakowo rozumianej przez wszystkich zainteresowanych.

Analiza piśmiennictwa i obserwacja rzeczywistych działań na rzecz rozwoju otwartego dostępu rodzi jednak wrażenie, że nazbyt często sprawy ideologiczne dominują nad pragmatycznymi, a myślenie życzeniowe przeważa nad trzeźwym oglądem rzeczywistości. Tymczasem ani sukces otwartego dostępu, ani nawet jego kształt i charakter nie są wcale przesądzone. System komunikacji naukowej oparty na druku kształtował się kilkaset lat i całkiem dobrze pełnił swoje funkcje. Naiwnością byłoby sądzić, że zbudujemy dla niego wartościową (lepszą – bo inaczej po co w ogóle coś zmieniać?), kompletną alternatywę w ciągu kilku lat, opierając się na pasji, fascynacji czy modzie. Potrzebujemy głębszego i zarazem szerszego zrozumienia reguł funkcjonowania systemu komunikacji naukowej. Konieczne są racjonalne modele biznesowe, oparte na wynikach rzetelnych badań oraz działania zmierzające do zbudowania nowego konsensusu między podmiotami zaangażowanymi w procesy szeroko rozumianego transferu wiedzy w czasie i przestrzeni.

Warto zatem przyjrzeć się bliżej nie tylko bezpośrednim rezultatom, ale także „skutkom ubocznym” rozwoju otwartego dostępu. Warto zastanowić się nad ich długofalowymi konsekwencjami i możliwymi scenariuszami.

Obszar pośredniczenia w komunikacji naukowej

Obszar pośredniczenia w komunikacji naukowej będzie tutaj rozumiany jako strefa fizycznego transferu i przetwarzania danych, informacji i wiedzy wytworzonych przez naukę dla nauki, której granice wyznacza z jednej strony moment, w którym naukowiec-nadawca postanawia upublicznić wyniki swoich rozważań lub badań, a z drugiej chwila, gdy naukowiec-odbiorca zaczyna interpretować pozyskane zasoby na własny użytek¹. Ponieważ jednak rola tego obszaru bywa różnie rozumiana, szczególnie przez niektórych protagonistów otwartego dostępu, konieczne jest przynajmniej krótkie doprecyzowanie prezentowanego tutaj stanowiska. Często bowiem obszar ten jest traktowany w sposób uproszczony, jako zło konieczne, jako przeszkoda (w czasie i przestrzeni), którą komunikat powinien jak najsprawniej i przede wszystkim bezstratnie pokonać. Efekty generowane podczas transferu przez ten obszar traktowane są jak „szumy” – negatywny i niechciany

---

¹ Szerzej na ten temat: R. Sapa, *Metodologia badań obszaru pośredniczenia w komunikacji naukowej z perspektywy nauki o informacji*, Kraków 2009.

„towarzysz” transferu informacji. Takie spojrzenie prowadzi do nadmiernych uproszczeń także w rozważaniach na temat otwartego dostępu. No bo jeśli to tylko niechciana przeszkoda „po drodze”, to może ją należy po prostu wyeliminować. Nadawca niech sam nadaje, a odbiorca niech sam, w sposób maksymalnie bezpośredni, odbiera komunikat – bez pośredników, którzy podnoszą koszty transferu i dodatkowo mogą zniekształcać przekaz. Byłoby prościej i taniej? Ale czy to jest w ogóle realne? Przecież owi pośrednicy nie zostali wprowadzeni wbrew woli środowiska naukowego, ale dlatego, że pojawiło się w tym środowisku zapotrzebowanie na ich usługi. Takim pośrednikiem w komunikacji naukowej (i nie tylko) jest przecież także biblioteka ze swoją funkcją mediacyjną², ale też wydawca, czasem sam naukowiec w innych rolach niż autor czy czytelnik, towarzystwo naukowe itp. Obszar pośredniczenia w komunikacji naukowej to nie coś, co w zapale rewolucyjnym należałoby zniszczyć, by zmniejszyć koszty systemu, ale coś, co wymaga reformy, by funkcjonowało efektywniej. To niezbędny obszar działań, w którym w trakcie i przy okazji transferu wiedzy naukowej dokonuje się wiele ważnych dla nauki procesów, w tym: upublicznianie nowej wiedzy, jej walidacja i wartościowanie, rejestracja, organizacja dostępu do zasobów już wytworzonych czy regulacja relacji między naukowcami. W obszarze pośredniczenia są realizowane ważne dla nauki zadania, które wymagają nakładów środków, pracy i kompetencji. Nic się „samo” nie dzieje, a każda praca oznacza określone koszty.

Wdrażanie otwartego dostępu to nie tylko zaoferowanie za darmo tego, co do tej pory było płatne. To gruntowna reforma relacji w obszarze pośredniczenia, w tym przede wszystkim zapewnienie innych sposobów finansowania jego funkcjonowania i ustalenia nowych reguł gry. Jeśli istnienie tego obszaru, jako ważnego i potrzebnego, generującego wartość dodaną w nauce, jest konieczne, to już jednak zadania związane z jego funkcjonowaniem nie muszą wykonywać dotychczasowe podmioty na dotychczasowych zasadach.

Koncepcja otwartego dostępu

Możliwość dostępu do dorobku nauki zależy od wielu czynników leżących po stronie zarówno dysponenta tych zasobów, jak i potencjalnego użytkownika. Istnienie opłaty za dostęp jest tylko jedną z barier. Pozostają jeszcze na przykład kwestie ograniczeń intelektualnych odbiorcy, braku lub niewielkich umiejętności wyszukiwania relewantnych zasobów, barier technologicznych, ograniczeń prawnych, barier psychologicznych i jeszcze wielu innych³. W toku dalszych rozważań kwestie te nie będą jednak przedmiotem analiz, a przez termin **otwarty dostęp**

² J. Wojciechowski, *Biblioteka w komunikacji publicznej*, Warszawa 2010, s. 70–71.

³ M. Świigoń, *Bariera informacyjne: wyniki badań ankietowych wśród pracowników i studentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie*. W: *Biuletyn EBIB* [on-line], 2010, nr 1 [Dostęp 4.05.2011], http://www.ebib.info/2010/110/bariery_informacyjne.pdf.

będzie rozumiana każda forma bezpośrednio nieodpłatnego dostępu do dorobku nauki. Co warto od razu zaznaczyć, nieodpłatny nie oznacza darmowy – na przykład publiczna służba zdrowia też jest nieodpłatna, ale przecież nie jest za darmo. Jeśli użytkownik końcowy nie ma płacić za produkty naukowców-autorów i usługi realizowane w obszarze pośredniczenia w komunikacji naukowej, to albo koszty tychże autorów i całego systemu komunikacji naukowej należałoby zredukować do zera, co z oczywistych względów jest nierealne, albo płacić musi ktoś inny, lub sam użytkownik końcowy, ale w sposób pośredni, stwarzający ułudę darmowości.

Pozostaje jeszcze problem rozumienia samego słowa „dostęp”. Czy ma oznaczać wyłącznie prawo do oglądu, przeczytania wybranych zasobów, czy na przykład także prawo do ich wykorzystania w budowaniu własnych kolekcji, prawo do redystrybucji bez ponoszenia opłat z tego tytułu, a może też prawo do redystrybucji fragmentów w ramach innych produktów (np. kompilacji)? Dotychczasowy model biznesowy oparty był na monopolu właścicieli majątkowych praw autorskich (copyright), który gwarantował zyski przede wszystkim wydawcom. Z jednej strony jednak środowisko cyfrowe, z jego łatwością i taniością powielania, dzielenia, łączenia, przeformatowywania czy transferowania dokumentów, a z drugiej także rzeczywisty przyrost zasobów dostępnych nieodpłatnie powodują, że rosną koszty utrzymania takiego monopolu. W rezultacie może nawet stać się nieopłacalny dla tych, którym do tej pory przynosił dochody⁴. Taka sytuacja motywuje wydawców do poszukiwania nowych modeli biznesowych, w tym opartych na zasadach otwartego dostępu. Takie modele wymagają jednakże właśnie precyzyjnego, ponownego określenia reguł dozwolonego użytku (dostęp nie jest dla samego dostępu, jest środkiem, a celem jest wykorzystanie informacji), choćby na szybko upowszechniających się zasadach licencji *Creative Commons* (<http://creativecommons.pl/>)⁵.

Czy otwarty dostęp, rozumiany jako prawo do nieodpłatnego wykorzystania zasobów w określonym zakresie, jest czymś nowym? Czy wcześniej nie było konfliktów w obszarze pośredniczenia między tymi, którzy chcieli dystrybuować utrwalony dorobek nauki nieodpłatnie, a tymi, którzy chcieli wyznaczać cenę za dostęp? Przecież pożyczanie książek z prywatnych zbiorów było formą nieodpłatnego udostępniania, a jednak nie było traktowane jako przestępstwo. A biblioteki? Według niektórych to właśnie nieodpłatne udostępnianie zasobów pozyskiwanych z rynku (kupowanych) było i nadal jest istotą funkcjonowania bibliotek⁶. I wydawcy zarabiali, i bibliotekarze otrzymywali swoje pensje. Wykształcił się swoisty konsensus, w którym najważniejsze podmioty obszaru pośredniczenia w komunikacji naukowej (także państwo jako jego gestor) zaakceptowały istniejące reguły.

⁴ G. Harper, OA and IP: open access, digital copyright and marketplace competition, *Learned Publishing* 2009, Vol. 22, nr 4, s. 283–288.

⁵ Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 8.05.2011 r.

⁶ J. Wojciechowski, dz. cyt., s. 54, 72, 103.

Otwarty dostęp, odpowiednio limitowany i ograniczony, istniał od dawna. Biblioteki łagodziły skutki urynkowienia nauki, a nawet mogły być postrzegane przez wydawców jako partner, choćby w zakresie promocji. Trudno zatem mówić, by obecnie otwierano dostęp do czegoś, co wcześniej było zamknięte. Chodzi raczej o zmianę skali, charakteru i sposobu owego otwarcia. A to musi prowadzić do załamania subtelny konsensusu i redefiniowania zadań i roli „starych” podmiotów, do poszukiwania całkowicie nowych relacji, rozwiązań biznesowych czy wreszcie wprowadzania do obszaru pośredniczenia nowych podmiotów i usług.

Nowe modele biznesowe publikowania naukowego

W piśmiennictwie na temat otwartego dostępu często możemy spotkać wyrażone explicite lub pośrednio przekonanie, że zarabianie na komunikacji naukowej jest złe, a przynajmniej niewłaściwe. Dorobek nauki bywa też czasem traktowany jak dobro publiczne, w którym obrót powinien być wyłączony z reguł gry rynkowej⁷. Tymczasem struktury obszaru pośredniczenia, których trzon stanowili wydawcy sprzedający swoje produkty i usługi, funkcjonujący w powiązaniu przede wszystkim z bibliotekami oferującymi nieodpłatny dostęp, okazał się rozwiązaniem gwarantującym sprawność i profesjonalizm całego systemu, choć z pewnością nie brakowało mu wad. Naukowiec przygotowywał tekst, a już ktoś inny zajmował się organizowaniem procesów recenzowania, redagowania, marketingu, dystrybucji, wyszukiwania, archiwizowania, rejestrowania czy udostępniania. „Wystarczyło” za to płacić. „Urynkowienie” komunikacji naukowej nie zostało też narzucone siłą czy arbitralną decyzją polityczną, było wynikiem naturalnej ewolucji tego obszaru ludzkiej działalności. Poszukując nowych rozwiązań organizacyjnych w obszarze pośredniczenia w komunikacji naukowej, należałoby zatem nie rozważać tych kwestii w kategoriach „wyzyskiwaczy” i „wyzyskiwanych”, „złych” i „dobrych”, ale w odniesieniu do spodziewanych długofalowych korzyści dla rozwoju nauki. Nie powinno zatem chodzić o jakąś kruczatą ideologiczną przeciw wydawcom czy komercjalizacji w ogóle, ale o poszukiwanie nowego konsensusu w obszarze pośredniczenia, który gwarantowałaby lepsze warunki rozwoju nauki w jej nowym – cyfrowym i sieciowym – środowisku informacyjnym. Być może nieodpłatny dostęp będzie odgrywać w nim ważniejszą rolę niż do tej pory, ale w tym celu konieczne jest wypracowanie realistycznych modeli biznesowych.

Takie modele powstają i są testowane na naszych oczach, a niektóre zdążyły już nawet udowodnić swoją użyteczność. Okazuje się, że wydawanie czasopism udostępnianych nieodpłatnie może być także rozwiązaniem korzystnym finansowo, na którym zyskać mogą choćby małe wydawnictwa lub stowarzyszenia naukowe

⁷ Na przykład M. Nentwich, (Re-) De-commodification in academic knowledge distribution?, *Science Studies* 2001, Vol. 14, nr 2, s. 21–42.

oferujące pojedyncze tytuły⁸. Gdyby nie dało się zarobić na otwartym dostępie, Springer zapewne nie kupiłby BioMed Central – jednego z pierwszych i najbardziej znanych wydawców czasopism naukowych w trybie otwartego dostępu⁹. Instytucje finansujące badania naukowe także wspierają lub wręcz wymuszają publikowanie wyników badań prowadzonych za ich środki i są często skłonne ponosić z tego tytułu określone wydatki¹⁰.

Nie przesądzając o trwałości stosowanych obecnie rozwiązań, można dostrzec krystalizowanie się kilku modeli biznesowych dla publikacji nieodpłatnie udostępnianych w sieci¹¹, które, w pewnym uproszczeniu, można podzielić na trzy podstawowe typy:

- kosztami publikacji konkretnego tekstu obciążany jest autor (pośrednio instytucje finansujące badania tego autora),
- sponsor utrzymuje całe czasopismo/wydawnictwo (w tym towarzystwa naukowe ze składek członkowskich, instytucje naukowe ze swoich budżetów, fundacje, organizacje komercyjne itp.),
- wydawnictwo zarabia niezależnie od darmowego udostępniania swoich publikacji (sprzedaż wersji drukowanych, opłaty od reklamodawców, odpłatny dostęp do wersji nadającej się do wydruku czy skopiowania itp.).

Pierwsze z wymienionych jest dzisiaj chyba najbardziej znanym rozwiązaniem, które na przestrzeni ostatniej dekady okazało się stabilne i opłacalne, głównie dzięki takim udanym projektom, jak Public Library of Science (<http://www.plos.org/>) czy wspomniany już BioMed Central (<http://www.biomedcentral.com/>). Według zestawienia przygotowanego przez Stephena Pinfielda opłata za opublikowanie pojedynczego artykułu (ang. APC – *article processing charge*) nie jest mała i waha się w zależności od wydawcy od 150 dolarów nawet do 5000 dolarów, przy czym zdecydowanie najczęściej mieści się w przedziale 2500–3500 dolarów¹². Model ten wydaje się bardzo dobrze sprawdzać w naukach przyrodniczych, medycznych, gdzie naukowcy dysponują odpowiednimi funduszami na i tak kosztowne badania, z których mogą również finansować publikacje, a teksty są stosunkowo krótkie.

⁸ S. Cooney-Mcquat, S. Busch, D. Kahn, Open access publishing: a viable solution for society publishers, *Learned Publishing* 2010, Vol. 23, nr 2, s. 101–105.

⁹ F. Pinter, *Some new business ideas in the HSS publishing space: what may librarians expect. W: Envisioning future academic library services: initiatives, ideas and challenges*, Facet Publishing, London 2010, s. 91.

¹⁰ S. Pinfield, Paying for open access? Institutional funding streams and OA publication charges, *Learned Publishing* 2010, Vol. 23, nr 1, s. 39–40.

¹¹ M. Cockerill, *Business models in open access publishing* [w:] *Open access: key strategic, technical and economic aspects* [on-line]. Chandos 2006 [Dostęp 2.05.2011], <http://demo.openrepository.com/demo/bitstream/2384/2367/4/businessmodelsinoa.pdf>, *Open Access Journals: business models* [on-line]. Open Access Scholarly Information Sourcebook [Dostęp 2.05.2011], http://www.openoasis.org/index.php?option=com_content&view=article&id=347&Itemid=377.

¹² S. Pinfield, dz. cyt., s. 49–51.

Ponieważ jednak napisanie artykułu wymaga czasu, zdarza się, że próba publikacji następuje już po zakończeniu grantu. Poszukuje się zatem rozwiązań w postaci na przykład różnych centralnych funduszy prowadzonych przez uczelnie, z których autorzy mogliby opłacać publikacje udostępniane w trybie otwartego dostępu. Jednocześnie próbuje się także innego rozwiązania (np. w BioMed Central): zamiast indywidualnych opłat dokonywanych przez autorów – opcja przedpłaty dokonywanej przez instytucje zatrudniające lub sponsorujące autorów¹³.

Należy tu koniecznie zaznaczyć, że otwarty dostęp za cenę opłaty przekazywanej przez autora lub w jego imieniu nie musi oznaczać jednoczesnej rezygnacji przez wydawcę z dystrybucji czasopisma na zasadach subskrypcji. Obok tytułów udostępnianych czytelnikom w całości nieodpłatnie, wydawcy komercyjni coraz częściej oferują też tzw. opcję OA w ramach czasopism sprzedawanych w systemie prenumeraty. Po opłaceniu publikacji konkretnego artykułu przez autora będzie on dostępny w wersji cyfrowej dla wszystkich zainteresowanych nieodpłatnie, choć ukaże się w jednym numerze razem z innymi tekstami dostępnymi wyłącznie dla subskrybentów. Na przykład Springer wprowadził taką możliwość już w 2004 roku w ramach tzw. *open choice option*¹⁴.

Drugi z wymienionych wcześniej modeli biznesowych oznacza, że ani autor, ani czytelnik nie ponoszą żadnych kosztów z tytułu publikowania czy dostępu do już opublikowanych treści. Doskonałym przykładem takiego rozwiązania są czasopisma finansowane przez niemiecki Beilstein-Institut: „Beilstein Journal of Organic Chemistry” (<http://www.beilstein-journals.org/bjoc/home/home.htm>) i „Beilstein Journal of Nanotechnology” (<http://www.beilstein-journals.org/bjnano/home/home.htm>). Nie jest to jednak w pełni rozwiązanie porównywalne z wcześniej przedstawionym – takie wydawnictwo wprawdzie może sobie pozwolić na otwarty dostęp i brak opłat autorskich, ale nie zarabia na swoje utrzymanie.

Trzecie z wymienionych rozwiązań, podobnie jak pierwsze, ma z kolei zapewnić wydawcom samodzielność finansową. Pozyskiwanie środków z reklam ma raczej ograniczony charakter, ze względu na stosunkowo niską atrakcyjność publikacji naukowych dla reklamodawców. Oczywiście nie oznacza to, by wpływy z takiego źródła (tam, gdzie takie możliwości istnieją) nie mogły wspierać otwartego dostępu – jak dzieje się na przykład w przypadku „British Medical Journal”¹⁵. Abstrahując od kwestii reklam, można zauważyć, że model ten wydaje się szczególnie interesujący dla wydawnictw funkcjonujących w obszarze nauk humanistycznych i społecznych, gdzie naukowcy bardziej cenią sobie książki i zwykle nie dysponują takimi dużymi środkami na badania, a zatem również na ewentualną opłatę za publikowanie w trybie otwartego dostępu. Poszukuje się różnych rozwiązań (na przykład w ramach projektu Open Access Publishing in European Networks – <http://www.oapen.org/>) i testuje się różne modele biznesowe.

¹³ Tamże, s. 41–43, 47.

¹⁴ Tamże, s. 40.

¹⁵ *Open Access Journals: business models*, dz. cyt.

Na przykład amerykański wydawca specjalizujący się w podręcznikach z dziedziny ekonomii – Flat World Knowledge (<http://www.flatworldknowledge.com/>) – udostępnia je nieodpłatnie w sieci, a niezależnie sprzedaje wersje drukowane i jednocześnie pobiera opłaty za produkty i usługi towarzyszące: podcasty, webkasty, poradniki uczenia się i pomoce naukowe. Podobnie postępuje Bloomsbury Academic (<http://www.bloomsburyacademic.com/>), gdzie nieodpłatnemu dostępowi do treści książek w sieci towarzyszy sprzedaż wersji drukowanych i e-booków¹⁶. Wydaje się, choć dla uzyskania pewności potrzebne byłyby szersze badania i przede wszystkim więcej czasu na obserwowanie zmian, trendów i skuteczności różnych rozwiązań biznesowych, że przynajmniej obecnie w wypadku długich tekstów naukowych jakość użytkowa wersji drukowanych powoduje, że środowisko gotowe jest za nie płacić, mimo nieodpłatnego dostępu do często „surowych” (np. wersja HTML bez paginacji, bez prostej możliwości kopiowania czy wydruku, który i tak przy długich tekstach bywa mało opłacalny) treści książek w sieci. Warto jednocześnie zwrócić uwagę na dynamiczny rozwój rynku e-booków i wzrost poziomu ich zakupów w bibliotekach (wydatki na e-booki stanowią na przykład 8–9% budżetów na zakupy w brytyjskich bibliotekach akademickich¹⁷), co w połączeniu z redukcją budżetów bibliotek¹⁸ (także na zakup książek) może zachwiać pozycją książki drukowanej i jednocześnie hamować rozwój otwartego dostępu.

Bywa, że w praktyce wydawcy sięgają do różnych źródeł finansowania jednocześnie, by zapewnić niezbędny poziom wpływów i rzecz jasna zyski. Nie można wreszcie zapominać, że rozwiązania biznesowe powinny gwarantować nie tylko funkcjonowanie otwartego dostępu tu i teraz, ale też bezpieczny i pewny transfer dorobku nauki w czasie, a zatem także nieodpłatny dostęp do zasobów zarchiwizowanych. Otwarte repozytoria instytucjonalne i archiwa dziedzinowe – sztandarowe rozwiązania z tego zakresu – też przecież nie są tworzone i utrzymywane za darmo, a ich obecność zapewne wpływa na opłacalność istnienia archiwów komercyjnych. Powszechne ich wprowadzenie do systemu komunikacji naukowej oznacza wiele korzyści, ale również ogromną odpowiedzialność. Co się stanie, jeśli na skutek ich istnienia odpłatne udostępnianie archiwów publikacji naukowych przez wydawców komercyjnych przestanie mieć sens z biznesowego punktu widzenia? Czy repozytoria i archiwa będą w stanie zapewnić porównywalną jakość usług i poziom zasobów? Czy po ewentualnym wyeliminowaniu zarabiających na sobie komercyjnych konkurentów same nie upadną ze względu choćby na ograniczanie budżetów uczelni, co może paradoksalnie doprowadzić do powstania jeszcze większej „cyfrowej dziury” w dostępie do dorobku nauki niż ta,

¹⁶ F. Pinter, dz. cyt., s. 95.

¹⁷ S. Sharp, S. Thompson, ‘Just in case’ vs. ‘Just in time’: e-book purchasing models, *Serials: The Journal for the Serials Community* 2010, Vol. 23, nr 3, s. 201–206.

¹⁸ I. Rowlands, D. Nicholas, The economic downturn and libraries: an international survey, *Learned Publishing* 2010, Vol. 23, nr 2, s. 144–156.

budowania repozytoriów i archiwów cyfrowego dorobku nauki, ale powinny zwrócić uwagę zaangażowanych w te działania podmiotów, że nie ma prostych i zawsze dobrych rozwiązań, że obszar pośredniczenia w komunikacji naukowej jest, podobnie jak rynek w gospodarce, przestrzenią wrażliwą, utkaną z wielu różnych zależności i relacji, a ingerowanie w jego strukturę wymaga szerszego i głębszego zrozumienia zjawisk, jakie w nim zachodzą, by uzyskany efekt podejmowanych działań nie okazał się przypadkiem odwrotny do zamierzonego.

Konsekwencje rozwoju otwartego dostępu dla funkcjonowania obszaru pośredniczenia w komunikacji naukowej

Trudno byłoby dzisiaj w sposób odpowiedzialny i z całą pewnością formułować sądy na temat przyszłości struktury obszaru pośredniczenia w komunikacji naukowej i relacji, jakie w nim się ustalą. Nie ma nawet pewności, czy podmioty do tej pory odgrywające podstawową rolę (wydawnictwa i biblioteki) będą nadal decydować o jego charakterze, a jeśli nawet tak, to trudno oczekiwać, by były takimi samymi wydawnictwami i takimi samymi bibliotekami jak dwadzieścia i więcej lat temu. Rozwój otwartego dostępu już obecnie powoduje określone konsekwencje, rodzi konflikty i prowadzi do istotnych zmian odgrywanych ról i wykonywanych zadań. Dla uporządkowania rozważań można je podzielić na dwie zasadnicze grupy:

- nowe rozwiązania w „starym” systemie publikowania,
- nowe podmioty poza „starym” systemem.

Pierwsza grupa obejmuje przede wszystkim rezultaty zmian kierunków i sposobów przepływu środków finansowych wraz z rozwojem modeli biznesowych pozwalających na realizowanie publikowania w trybie otwartego dostępu. Do tej pory biblioteki były głównym dysponentem środków, za które dokonywały zakupów od komercyjnych wydawców. Jako pośrednik otrzymywały jednocześnie środki na organizację całego procesu nieodpłatnego udostępniania zasobów naukowych. Jeśli teraz pieniądze zamiast do bibliotek na zakupy zaczną trafiać do autorów, by ci mogli opłacić darmowy dostęp do ich publikacji, to biblioteki mogą stracić monopol także na obsługę nieodpłatnego dostępu do zasobów nauki, które właśnie w takiej formie będą i już są udostępniane w internecie przez samych wydawców. Zdaniem niektórych, w takiej sytuacji biblioteki powinny skupić się na pośredniczeniu w dostępie do niepublikowanych zasobów informacyjnych, istniejących wyłącznie w postaci cyfrowej, pozyskiwanych i tworzonych przez ich macierzyste uczelnie¹⁹. Mamy jednakże dowody, że biblioteki akademickie próbują znaleźć dla siebie miejsce także w modelach otwartego dostępu opartych na opła-

---

¹⁹ D. Law, *Waiting for the barbarians: seeking solutions or awaiting answers?* W: *Envisioning future academic library services: initiatives, ideas and challenges*, London 2010, s. 7.

tach autorskich, angażując się w tworzenie i zarządzanie funduszami przeznaczonymi na takie cele lub organizując systemy przedpłat.

Wiele wskazuje na to, że także po stronie wydawców zajdą ważne zmiany. Jak wspomniano wcześniej, wydaje się, że modele biznesowe oparte na otwartym dostępie są szansą na „powrót do gry” małych wydawnictw, w tym należących do towarzystw naukowych lub funkcjonujących w lokalnych środowiskach. Zmiany jednak mogą mieć jeszcze głębsze konsekwencje już dla samej nauki. Jeśli do tej pory system komunikacji naukowej był nastawiony na nieodpłatne publikowanie i tym samym w pewnym stopniu zachęcał do wydawania wszystkiego, co nauka wytworzyła, to system oparty na opłatach autorskich i wolnym dostępie do treści może w naturalny sposób zdecydowanie ograniczać liczbę nowych publikacji. Innymi słowy, zamiast odpłatnego dostępu do „wszystkiego” możemy mieć darmowy dostęp, ale tylko do tych wyników badań, których autorów stać będzie na ich opublikowanie! Co lepsze? Wyniki niektórych badań sugerują, że takie rozwiązanie będzie promować ośrodki, które konsumują wiedzę naukową, ale jej nie kreują, kosztem tych, które zapewniają nauce rozwój²⁰.

Jednocześnie poza tradycyjnym systemem pojawiają się podmioty i mechanizmy wspomagające upublicznianie wiedzy naukowej innymi kanałami, co może kompensować negatywne rezultaty wprowadzania modeli biznesowych otwartego dostępu. Tak jak w czasach dominacji cechów rzemieślnicy niebędący ich członkami budowali swoje warsztaty poza murami miast i tam, bez skrupowania, ale i bez kontroli, oferowali swoje produkty i usługi nie zawsze zgodne z określonymi standardami czy dobre jakościowo, ale też z reguły tańsze, tak poza systemem oficjalnej, „cechowej” publikacji naukowej, w środowisku informacyjnym internetu pojawiło się i funkcjonuje wiele zasobów i podmiotów umożliwiających z reguły nieodpłatne formy udostępniania wyników przemysłów i badań naukowców, z ogromną liczbą różnych serwisów dzielenia się wiedzą na czele²¹, ale przecież nie tylko. I tak jak najwyraźniej obie te grupy rzemieślników były potrzebne tamtym społecznościom, gdyż i jedni i drudzy znajdowali zbyt na swoje towary, tak być może w komunikacji naukowej wykrystalizują się (a może już się wykrystalizowały) dwie, w pewnym stopniu odrębne, ale uzupełniające się nawzajem strefy otwartego dostępu:

- limitowana, „elitarna”, jakościowa: publikacje wyselekcjonowane, recenzowane, porządnie zredagowane i wyedytowane, o kontrolowanym obiegu, gwarancji rejestracji i ukierunkowanej dystrybucji, zebrane w uporządkowanych kolekcjach, łatwe do cytowania, odszukania i weryfikacji – jednak autorstwa

²⁰ W.H. Walters, Institutional journal costs in an open access environment, *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 2007, Vol. 58, nr 1, s. 115–119.

²¹ S. Cisek, *Nauka 2.0: nowe narzędzia komunikacji naukowej* [on-line]. [Dostęp 2.05.2011], http://eprints.rclis.org/archive/00012894/01/nauka_2.0.pdf;

M. Nahotko, *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym*, Warszawa 2010, s. 87 i in.

- tylko tych naukowców, których bezpośrednio lub pośrednio stać na publikowanie wyników swoich badań,
- masowa: szybko, łatwo i tanio utrwalone w postaci cyfrowej i upubliczniane różnorodne „produkty” myśli naukowca, często o niejasnym statusie, przygotowane bez dbałości o formę tekstu czy o komfort czytelnika, trudne do identyfikowania, wyszukania, oferowane w zbiorach niewygodnych do monitorowania, w dużym stopniu pozbawione zewnętrznego uwiarygodnienia i przesuwające na barki użytkownika całą odpowiedzialność za ich użycie.

Konflikty i rywalizacja, miejsce biblioteki akademickiej

Paradoksalnie istnieje poważne ryzyko, że rozwój otwartego dostępu doprowadzi (lub już doprowadził) do wyraźnego wzrostu kosztów całego systemu komunikacji naukowej. Na razie przecież nadal płaci się ogromne kwoty za prenumeratę czasopism oraz zakupy drukowanych i elektronicznych książek, a jednocześnie, jak wspomniano wcześniej, tworzy się fundusze na rzecz finansowania publikowania w trybie otwartego dostępu, w ramach grantów. Dodatkowe pieniądze zamiast na badania przeznaczane są na opłatę wydawniczą, finansuje się powstawanie i działanie repozytoriów instytucjonalnych i archiwów dyscyplin. Otwarty dostęp nie funkcjonuje jeszcze (?) zamiast zakupów, ale jako dodatek do nich. Nawet jeśli same budżety bibliotek nie będą rosnąć, to suma środków zasilających system komunikacji naukowej, pochodzących z różnych źródeł i w różny sposób transferowanych, może ulec zwiększeniu. Przynajmniej na razie przysłowiowy „kawałek tortu” do podziału między podmiotami funkcjonującymi w obszarze pośredniczenia w komunikacji naukowej może nawet być większy niż wcześniej. Dodatkowo, jak to zwykle bywa w czasie gruntownych przemian, te podmioty, które nie odnajdą się w nowej sytuacji, nie wykroją dla siebie odpowiednio dużego fragmentu tego ciastka, mogą w ogóle stracić miejsce przy stole. Rywalizacja między podmiotami realizującymi zadania w obszarze pośredniczenia w komunikacji naukowej jest w zaistniałych warunkach zjawiskiem jak najbardziej naturalnym, a konflikty są nieuniknione. Ewentualne rzeczywiste redukcje środków na finansowanie komunikacji naukowej mogą tylko je zaostrzyć – zmagania o „łakomy kąsek” zastąpi walka o przetrwanie. Jeśli w interesie jednych jest przekonywanie, że to wydawcy są najbardziej kosztownym podmiotem w tym obszarze i że można się bez nich obyć, czyli przejąć fundusze kierowane wcześniej na zakupy, to inni dowodzą, że najwięcej środków pochłaniają raczej biblioteki, i to one są zbędnym elementem całego systemu. Co więcej, nie tyle chodzi tutaj o rację, ile o siłę przekonywania i tworzenie faktów dokonanych. Można wskazać przynajmniej kilka obszarów, gdzie konflikty są najbardziej wyraziste.

Pierwszy oznacza rywalizację o szeroko rozumiane teksty naukowe lub prawo do ich gromadzenia, przetwarzania i udostępniania. Z jednej strony czasopisma komercyjne, w tym także publikujące w całości lub w części w trybie

otwartego dostępu, kuszą wysokimi wskaźnikami wpływu, które przekładają się na ocenę publikujących w nich naukowców, szanse ich awansu itp. Z drugiej strony biblioteki prowadzące repozytoria starają się wprowadzić mechanizmy zmuszające pracowników danej uczelni do nieodpłatnego, regularnego przekazywania wszystkich swoich publikacji i szerzej, wszelkich wypowiedzi kreowanych przy okazji prowadzonych badań, zajęć dydaktycznych czy wykonywania ekspertyz. Wydawcy akademicki, którzy za pieniądze pozyskane od autora lub za jego pośrednictwem, w części lub w całości finansują wydanie stosunkowo taniej książki naukowej, oferują prestiż i doborowe towarzystwo. Archiwa dyscyplin przyjmują z kolei wszystkie e-printy za darmo i chwają się ich poszerzonym i natychmiastowym odbiorem. Jednocześnie, zdaniem niektórych, działalnością wydawniczą być może w większym stopniu powinny się zainteresować także biblioteki akademickie²².

Rywalizacja toczy się również w obszarze archiwizowania. Z jednej strony powstają projekty w rodzaju JSTOR (<http://www.jstor.org/>), utrzymujące się z opłat instytucji (przede wszystkim akademickich) zainteresowanych dostępem, a z drugiej pozyskiwane są publiczne pieniądze na tworzenie repozytoriów czy bibliotek cyfrowych, które w pewnym zakresie pełnią podobne funkcje. Równoległe cały czas dostęp do archiwalnych numerów czasopism oferowany jest przez wydawców komercyjnych bądź w ramach wykupionej subskrypcji na bieżące numery, bądź, szczególnie w wypadku starszych publikacji, w trybie otwartego dostępu.

Dla przyszłego kształtu obszaru pośredniczenia w komunikacji naukowej ważne jest też, kto i w jakim stopniu przejmie zadania związane z wyszukiwaniem i kontrolowaną organizacją dostępu do dorobku nauki. To, że biblioteki już dawno utraciły dominującą pozycję w tym obszarze na rzecz choćby Google, a szczególnie wyszukiwarek Scholar.google i Books.google (według badań OCLC 83% studentów rozpoczyna poszukiwanie informacji od wyszukiwarek, 7% od Wikipedii, 2% od serwisów społecznościowych i 0% (!) od serwisów internetowych bibliotek²³), nie oznacza, że nie mogą odzyskać przynajmniej części utraconych pozycji lub wejść na rynek z nowymi usługami i produktami, które byłyby lepiej dopasowane do wymagań użytkowników sieciowego środowiska cyfrowego. Te same badania potwierdzają, że choć rzeczywiście swoje pierwsze kroki studenci kierują do konkurencji, to około 60% i tak wykorzystuje serwisy biblioteczne do poszukiwania informacji, więcej studentów uważa zasoby oferowane przez biblioteki za bardziej wiarygodne od tych wyszukanych za pomocą wyszukiwarek i blisko 80% z tych, którzy korzystali z pomocy bibliotekarza w poszukiwaniach informacji, sądzi, że bibliotekarze wnoszą wartość dodaną do tych działań²⁴.

²² J. Wojciechowski, dz. cyt., s. 194.

²³ *Perceptions of libraries 2010: context and community. College students* [on-line], OCLC. [Dostęp 7.05.2011], <http://www.oclc.org/reports/2010perceptions/collegestudents.pdf>.

²⁴ Tamże.

Dynamika zmian obszarze pośredniczenia w komunikacji naukowej, rywalizacja i konflikty prawdopodobnie doprowadzą do wyłonienia się nowego konsensusu między różnymi podmiotami. Wydaje się, że biblioteka może wśród nich odgrywać ważną rolę, jako gwarant szansy na „jakość w strefie za darmo” i szansy na „za darmo w strefie jakości”.

Literatura

- [1] CISEK, S., *Nauka 2.0: nowe narzędzia komunikacji naukowej* [on-line]. [Dostęp 2.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://eprints.rclis.org/archive/00012894/01/nauka_2.0.pdf
- [2] COCKERILL, M., Business models in open access publishing. W: *Open access: key strategic, technical and economic aspects* [on-line]. Chandos 2006. [Dostęp 2.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://demo.openrepository.com/demo/bitstream/2384/2367/4/businessmodelsino.pdf>
- [3] COONEY-MCQUAT, S., BUSCH, S., KAHN, D., Open access publishing: a viable solution for society publishers. *Learned Publishing* 2010, Vol. 23, nr 2, s. 101–105
- [4] HARPER, G. OA and IP: open access, digital copyright and marketplace competition. *Learned Publishing* 2009, Vol. 22, nr 4, s. 283–288
- [5] LAW, D., Waiting for the barbarians: seeking solutions or awaiting answers? W: *Envisioning future academic library services: initiatives, ideas and challenges*. London: Facet Publishing, 2010, s. 1–13
- [6] NAHOTKO, M., *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2010. ISBN 978-83-61464-29-7
- [7] NENTWICH, M., (Re-) De-commodification in academic knowledge distribution? *Science Studies* 2001, Vol. 14, nr 2, s. 21–42
- [8] *Open Access Journals: business models* [on-line]. Open Access Scholarly Information Sourcebook. [Dostęp 2.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.openoasis.org/index.php?option=com_content&view=article&id=347&Itemid=377
- [9] *Perceptions of libraries 2010: context and community. College students* [on-line]. OCLC. [Dostęp 7.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.oclc.org/reports/2010perceptions/collegestudents.pdf>
- [10] PINFIELD, S., Paying for open access? Institutional funding streams and OA publication charges. *Learned Publishing* 2010, Vol. 23, nr 1, s. 39–52
- [11] PINTER, F., Some new business ideas in the HSS publishing space: what may librarians expect. W: *Envisioning future academic library services: initiatives, ideas and challenges*. London: Facet Publishing, 2010, s. 87–99
- [12] ROWLANDS, I., NICHOLAS, D., The economic downturn and libraries: an international survey. *Learned Publishing* 2010, Vol. 23, nr 2, s. 144–156
- [13] SAPA, R., *Metodologia badań obszaru pośredniczenia w komunikacji naukowej z perspektywy nauki o informacji*. Kraków: Wydaw. UJ, 2009. ISBN 978-83-233-2849-0

- [14] SHARP, S., THOMPSON, S., 'Just in case' vs. 'Just in time': e-book purchasing models. *Serials: The Journal for the Serials Community* 2010, Vol. 23, nr 3, s. 201-206.
- [15] ŚWIGOŃ, M., Bariery informacyjne: wyniki badań ankietowych wśród pracowników i studentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. W: *Biuletyn EBIB* [on-line]. 2010, nr 1. [Dostęp 4.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.info/2010/110/bariery_informacyjne.pdf. ISSN 1507-7187
- [16] WALTERS, W.H., Institutional journal costs in an open access environment. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 2007, Vol. 58, nr 1, s. 115–119
- [17] WOJCIECHOWSKI, J., *Biblioteka w komunikacji publicznej*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2010. ISBN 978-83-61464-38-9

Marzena Marcinek
Biblioteka Politechniki Krakowskiej

**Opinie naukowców na temat publikowania na zasadach
open access w świetle badań realizowanych w ramach
projektu Study of Open Access Publishing (SOAP)**

**Opinions of researchers on open access publishing model
based on the research conducted in the frame
of the Study of Open Access Publishing (SOAP) project**

Streszczenie

W ramach realizowanego w latach 2009–2011 projektu Study of Open Access Publishing (SOAP) koordynowanego przez CERN przeprowadzono zakrojone na szeroką skalę badania ankietowe (ponad 43 tys. respondentów z całego świata reprezentujących różnorodne dziedziny wiedzy) dotyczące publikowania prac naukowych na zasadach open access. Wyniki ankiety są dostępne na stronach projektu: <http://project-soap.eu/cat/news/>¹, były również prezentowane na Sympozjum SOAP w Berlinie w styczniu 2011 r. W artykule przedstawiono ogólne informacje o wynikach badań ankietowych ze szczególnym uwzględnieniem odpowiedzi polskich naukowców (474 respondentów).

Słowa kluczowe: open access, badania ankietowe, projekt Study of Open Access Publishing

Abstract

The Study of Open Access Publishing (SOAP) project was run from March 2009 to February 2011. Its aim was to „study the new open access business models that have emerged as a result of the shift from print to digital documents and inform the European Commission and all stakeholders about the risks, opportunities and essential requirements for a smooth transition to open access publishing”². The project was coordinated by the European Organization for Nuclear Research (CERN). The partners working within a consortium were key stakeholders such as publishers (BioMed Central Ltd., Sage Publications Ltd., UK, Springer Science+Business Media Deutschland GmbH), funding agencies (Science and Technology Facilities Council (STFC UK) and libraries (Max Planck Digital Library of the Max Planck Society). In the frame of the Project a large-scale survey of the attitudes of researchers was conducted. About forty thousand answers were collected across disciplines and around the world, including over 400 answers from Polish scientists representing various disciplines. To allow a maximal re-use of the information collected by

---

¹ Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 16.08.2011 r.

² SOAP homepage: <http://project-soap.eu/>.

this survey, the data have been made accessible in order to „allow libraries, publishers, funding agencies and academics to further analyze risks and opportunities, drivers and barriers, in the transition to open access publishing”. The author of this article presents some selected results of the survey. Special attention has been paid to the attitudes of Polish scientists towards the idea of open access publishing compared to overall results. This article serves as an introduction in Polish to the survey and presents selected highlights from a preliminary analysis of the survey responses.

Keywords: open access, survey, research, Study of Open Access Publishing Project

Projekt SOAP – założenia

Finansowany przez Komisję Europejską projekt Study of Open Access Publishing (SOAP – <http://project-soap.eu/>) był realizowany w ramach inicjatywy „Science in Society” (http://cordis.europa.eu/fp7/sis/home_en.html) 7. Programu Ramowego UE w okresie od 1 marca 2009 r. do 28 lutego 2011 r. Koordynatorem projektu była Europejska Organizacja Badań Jądrowych CERN (<http://public.web.cern.ch/public/>), a partnerami projektu trzy wydawnictwa zaangażowane w publikowanie na zasadach open access (OA): BioMedCentral (<http://www.biomedcentral.com/>), Sage (<http://www.uk.sagepub.com/home.nav?crossRegion=eur>) i Springer Science+Business Media (SSBM – <http://www.springer.com/>), a także Biblioteka Cyfrowa Towarzystwa Wspierania Nauki im. Maxa Plancka (<http://www.mpd.l.mpg.de>) oraz brytyjska instytucja wspierająca naukę – Science and Technology Facilities Council (STFC – <http://www.stfc.ac.uk>).

Uczestnicy projektu przeanalizowali modele publikowania powstające w wyniku przechodzenia od publikacji drukowanych do elektronicznych. Ich celem było stworzenie zasobu wiedzy ułatwiającej zainteresowanym podmiotom (wydawcom, naukowcom, bibliotekom, instytucjom finansującym naukę) lepsze rozumienie rynku wydawniczego, podejmowanie decyzji dotyczących wyboru modelu biznesowego lub kombinacji modeli publikowania oraz płynne przechodzenie do modelu OA.

Głównym narzędziem badawczym była ankieta dotycząca zachowań i oczekiwań naukowców wobec koncepcji OA rozumianej jako udostępnianie on-line wyników badań finansowanych ze środków publicznych bez konieczności ponoszenia opłat przez czytelników – użytkowników udostępnianej informacji. W ankiecie zaznaczono, że przez artykuł opublikowany zgodnie z koncepcją OA rozumie się opracowanie, którego finalna, recenzowana wersja jest dostępna bezpłatnie i bez jakichkolwiek ograniczeń dla wszystkich użytkowników. Szeroko zakrojone badania ankietowe przeprowadzono wśród naukowców w różnych krajach (odpowiedzi ze 162 krajów) na wszystkich kontynentach. Organizatorzy badań chcieli poznać oczekiwania uczonych wobec wydawców publikacji

naukowych oraz sprawdzić, które treści naukowcy, jako autorzy, są skłonni przekazywać w publikacjach OA.

Wyniki ankiety w postaci surowych danych³ w formatach CVS i MS Excel oraz podręcznik⁴ wyjaśniający zasady filtrowania, indeksowania, taksonomii i agregacji danych zostały udostępnione w domenie publicznej i mogą stanowić podstawę dalszych analiz i opracowań.

Na sympozjum podsumowującym projekt SOAP w styczniu 2011 r. zaprezentowano wstępnie opracowane wyniki ankiety, wnioski z badań modeli biznesowych stosowanych przez różnych wydawców oraz czynniki przyspieszające i hamujące przechodzenie do publikowania OA⁵.

W niniejszym opracowaniu ograniczono się do zaprezentowania ogólnych informacji o ankiecie i jej wynikach oraz do zestawienia odpowiedzi polskich naukowców z ogólnymi wynikami ankiety.

Ankieta

Badania ankietowe prowadzono od 28 kwietnia do 17 listopada 2010 r. w systemie on-line z wykorzystaniem popularnego programu Survey-Monkey (<http://www.surveymonkey.com/>). Prośbę o udział w ankiecie rozesłano do naukowców za pośrednictwem tzw. list mailingowych wydawców uczestniczących w projekcie SOAP, Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA)⁶ oraz ogólnodostępnych list mailingowych i biuletynów informacyjnych związanych z komunikacją naukową. Zaproszenie do udziału w badaniach ankietowych wysyłano także bezpośrednio do wybranych naukowców z określonych dziedzin. Trzy największe wykorzystane listy mailingowe to listy partnerów SAGE, Springera i BioMedCentral (łącznie ponad 1,2 mln adresów). Po upływie trzech miesięcy od otwarcia ankiety rozesłano kolejne zaproszenia do naukowców reprezentujących dziedzinę, z których w ciągu trzech miesięcy uzyskano najmniejszą liczbę odpowiedzi. W tym celu wykorzystano listę mailingową wydawnictwa Thomson-Reuters (ok. 70 tys. adresów). Szacuje się, że informacja o ankiecie dotarła do około 1,5 mln naukowców.

Formularz ankiety⁷ składał się z 23 pytań zamkniętych, dotyczących opinii naukowców o koncepcji OA, barier w publikowaniu materiałów w czasopismach OA, doświadczeń naukowców, którzy publikowali w czasopismach OA. W niektórych pytaniach proszono respondentów o uzasadnienie ich odpowiedzi lub komentarz (forma otwarta). W tych przypadkach zastosowano jednolity system indeksowania

³ SOAP Core Data Release [on-line], <http://bit.ly/e6gE7o>.

⁴ SOAP Survey Data Release Notes [on-line], <http://bit.ly/gl8nct>.

⁵ Na stronie Sympozjum SOAP zamieszczono między innymi linki do filmów i slajdów z wygłoszonych wystąpień [on-line] Berlin, 13.01. 2011, <http://project-soap.eu/soap-symposium/>.

⁶ Stowarzyszenie wydawców naukowych OA [on-line], 2011, <http://www.oaspa.org/>.

⁷ SOAP Survey Data..., dz. cyt., Appendix I, s. 14–19.

wania odpowiedzi (tzw. tagi), umożliwiając ich zestawienie i porównanie ilościowe. System indeksowania opisano we wspomnianym podręczniku do ankiety.

Na diagramach przedstawiono informacje o respondentach z Polski oraz zestawione parami odpowiedzi na wybrane pytania wszystkich respondentów i respondentów z Polski. Diagramy przedstawiające ogólne wyniki badań ankietowych zaczerpnięto z publikacji *Highlights from the SOAP project survey. What Scientists Think about Open Access Publishing*⁸ oraz *Open Access Publishing Today: What scientists do and why*⁹ przygotowanych przez zespół autorów na sympozjum podsumowujące projekt SOAP. Autorzy przytaczają w nich dane liczbowe z 10 sierpnia 2010 r., mimo że badania ankietowe trwały o trzy miesiące dłużej. Większość odpowiedzi wpłynęła jednak w pierwszych trzech miesiącach badań. Spośród 53 890 odpowiedzi, które wpłynęły do 10 sierpnia, autorzy wybrali 46 006 odpowiedzi naukowców, którzy w ciągu ostatnich pięciu lat opublikowali co najmniej jeden artykuł recenzowany oraz w ankiecie wyrazili swoją opinię o koncepcji OA. Dlatego na wykresach zaznaczono próbę $n = 38\ 358$, podczas gdy całkowita liczba ankiet poddanych analizie po zakończeniu projektu wyniosła 43 033. Analiza odpowiedzi respondentów na pytania otwarte odnosi się natomiast do pełnego zbioru odpowiedzi otrzymanych w całym okresie ich gromadzenia, tj. do 17 listopada 2010 r.

W podziorze dotyczącym odpowiedzi polskich respondentów ograniczono się do prostych zestawień liczbowych dotyczących pytań zamkniętych. Nie analizowano pytań otwartych, ograniczając się do komentarzy, o ile wydawały się konieczne. Dane dotyczące polskich autorów odnoszą się do wszystkich polskich respondentów, nie wyłączając tych, którzy w ostatnich pięciu latach nie opublikowali żadnego artykułu (51 osób).

Respondenci

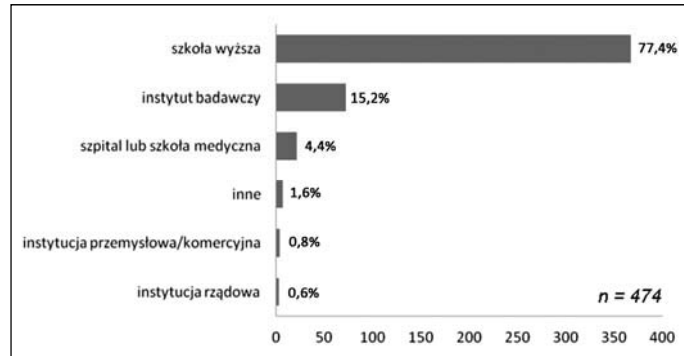
Spośród wszystkich odpowiedzi udzielonych przez respondentów do analizy pozostawiono 43 033 odpowiedzi udzielone przez osoby, które określiły siebie jako aktywnych naukowców (do wyboru były także następujące opcje: „jestem bibliotekarzem”, „pracuję w branży wydawniczej”, „pracuję w innej branży, ale interesuję się OA”) i w ciągu ostatnich pięciu lat opublikowały co najmniej jeden artykuł w recenzowanym czasopiśmie.

Liczba respondentów z Polski ujętych w omawianym zestawieniu wyniosła 474. Zdecydowaną większość stanowili pracownicy wyższych uczelni.

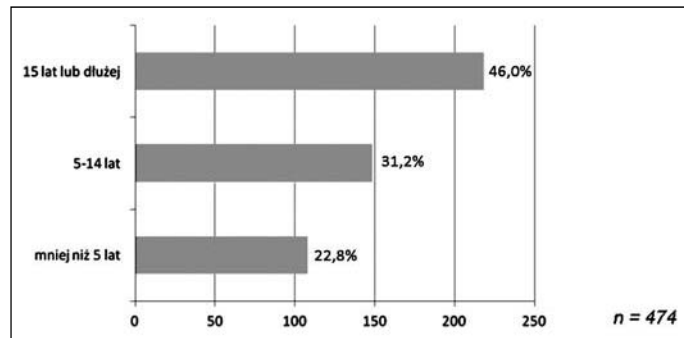
---

⁸ S. Dallmeier-Tiessen i in., *Highlights from the SOAP project survey. What Scientists Think about Open Access Publishing* [on-line]. Berlin, 23.01.2011, arXiv:1101.5260v2 [cs.DL].

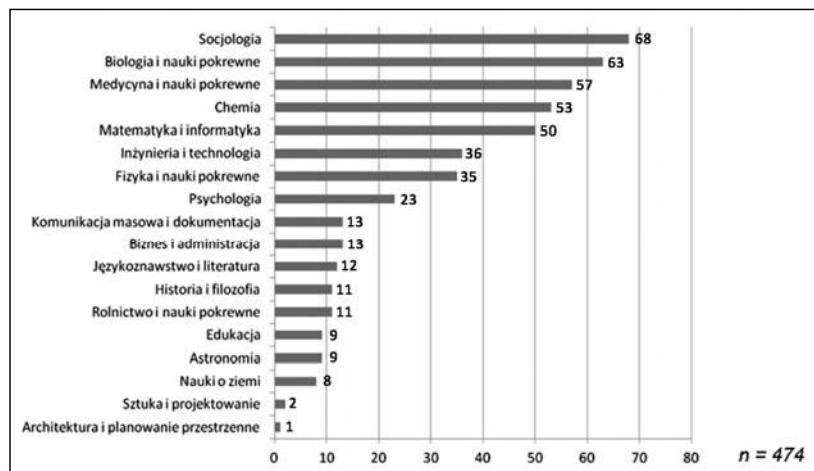
⁹ S. Dallmeier-Tiessen i in., *Open Access Publishing Today: What scientists do and why* [ppt] [on-line]. Berlin, 23.01.2011. [Dostęp 16.08.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.slideshare.net/ProjectSoap/soap-symposiumtalkiii>.

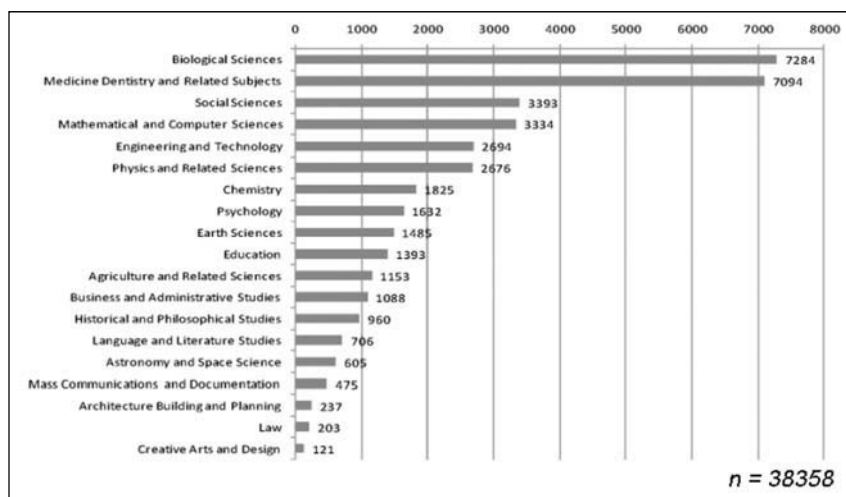
Rys. 1. Podstawowe miejsca zatrudnienia respondentów z Polski
 Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiety SOAP.

Rys. 2. Okres prowadzenia pracy naukowej/badawczej respondentów z Polski
 Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiety SOAP.

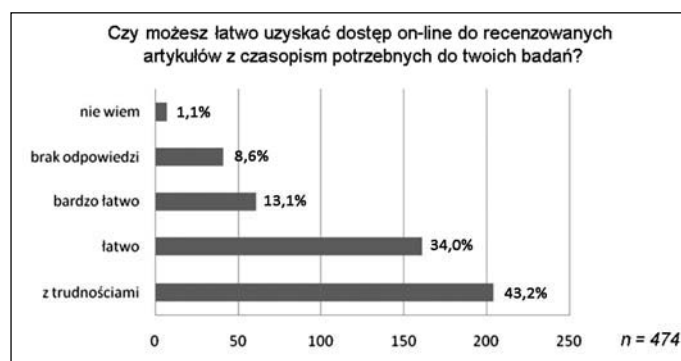

Rys. 3. Respondenci z Polski wg reprezentowanych dyscyplin nauki
 Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiety SOAP.

Rys. 4. Respondenci wg reprezentowanych dyscyplin nauki
 Źródło: S. Dallmeier-Tiessen i in., *Highlights...*, dz. cyt., s. 3.

Na uwagę zasługuje fakt, że zarówno w Polsce jak i na świecie najliczniejszą grupę respondentów stanowią przedstawiciele nauk biologicznych i medycznych (łącznie ok. 15 tys. respondentów). Na trzecim miejscu znaleźli się przedstawiciele nauk społecznych. Na ankietę odpowiedzieli tylko nieliczni architekci, prawnicy i artyści (niewiele ponad 500 respondentów). Analogicznie, w Polsce na pierwszych trzech miejscach znaleźli się przedstawiciele tych samych dziedzin, z tym że pod względem liczby udzielonych odpowiedzi przedstawiciele nauk społecznych wyprzedzili reprezentantów innych dziedzin.

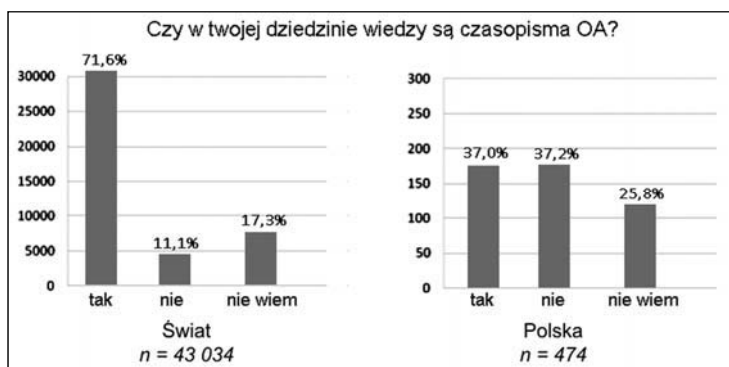

Rys. 5. Deklarowany przez respondentów z Polski poziom trudności dostępu do recenzowanych publikacji on-line (niekoniecznie OA)

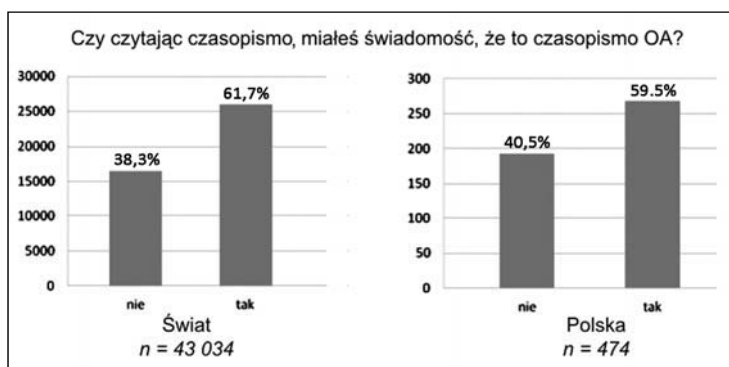
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiety SOAP.

Jedna z osób, które nie udzieliły odpowiedzi na pytanie o poziom trudności dostępu on-line do recenzowanych artykułów z jej dziedziny, dopisała komentarz: *Rzadko mam dostęp do artykułów, których naprawdę potrzebuje.*

Znajomość czasopism OA

Rys. 6. Czasopisma OA w reprezentowanych przez respondentów dziedzinach wiedzy
 Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiety SOAP.

Rys. 7. Deklarowana wiedza o tym, że czytany artykuł pochodzi z publikacji OA
 Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiety SOAP.

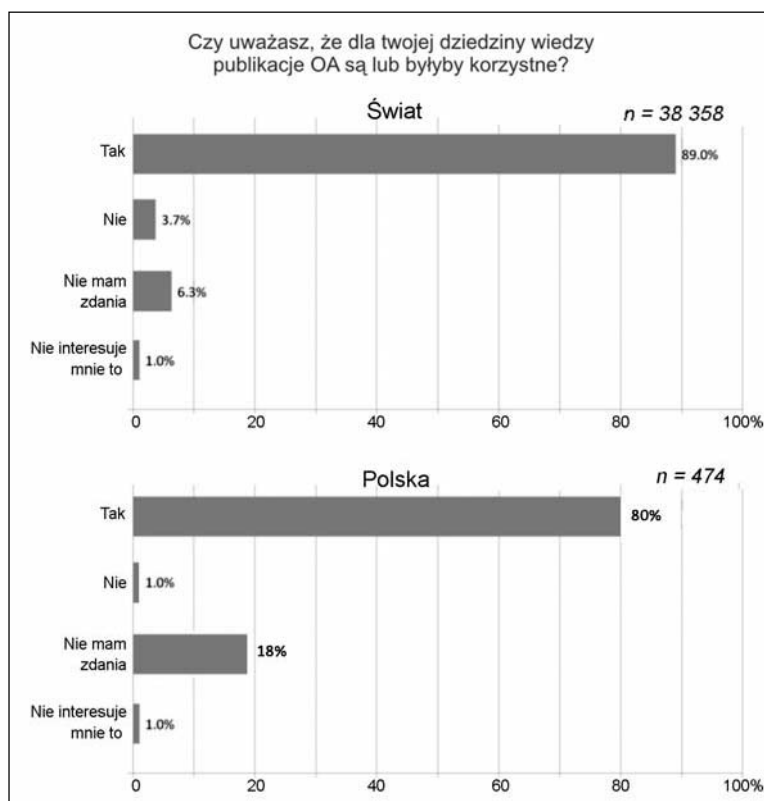
Liczba odpowiedzi pozytywnych i negatywnych na pytanie o obecność czasopism OA w reprezentowanych przez naukowców dyscyplinach wiedzy jest wśród respondentów z Polski niemal identyczna, podczas gdy na świecie widać wyraźną przewagę odpowiedzi pozytywnych. Może to świadczyć o rzeczywistym braku takich czasopism w reprezentowanych przez polskich respondentów dziedzinach lub o niewielkiej wiedzy polskich naukowców o ich istnieniu. Takie przypuszczenia nasuwają odpowiedzi na kolejne pytanie o świadomość korzystania z czasopism OA. Okazuje się, że niemal jedna trzecia respondentów korzystających z czasopism on-line nie zwraca uwagi na to, czy jest to czasopismo OA, co

z kolei może oznaczać, że publikacje OA nie są wyraźnie oznakowane czy to na stronie www, z której są dostępne, czy to na poziomie tytułu lub artykułu.

Część respondentów, którzy na powyższe pytanie odpowiedzieli twierdząco, przyznała, że już przystępując do czytania, wiedziała o modelu publikowania OA danego tytułu z innych uprzednio wykorzystywanych źródeł.

Czasopisma OA w różnych dyscyplinach naukowych

Jedno z podstawowych pytań z tej grupy dotyczyło roli czasopism OA w poszczególnych dziedzinach wiedzy. Prawie 90% respondentów uznało czasopisma OA za przyczyniające się do rozwoju ich dyscypliny naukowej. Z analizy odpowiedzi na to pytanie wynika, że wagę czasopism OA pod tym względem najwyżej oceniają przedstawiciele nauk humanistycznych i społecznych (ponad 90% pozytywnych odpowiedzi). W naukach przyrodniczych i technicznych liczba pozytywnych odpowiedzi wynosiła ok. 80%.

Rys. 8. Możliwe korzyści z wykorzystania czasopism OA dla rozwoju dziedziny wiedzy reprezentowanej przez respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników ankiety SOAP.

Kwestionariusz ankiety umożliwiał respondentom uzasadnienie ich opinii w formie swobodnych wypowiedzi. Z tej możliwości skorzystało 17 852 respondentów. Ich odpowiedzi zostały oznaczone tagami odzwierciedlającymi treść przedstawionych argumentów¹⁰.

Najogólniej komentarze odnosiły się do następujących (postrzeganych pozytywnie bądź negatywnie) aspektów publikowania artykułów OA w ich dyscyplinach wiedzy:

- dostępność informacji (np. brak konieczności logowania do różnych serwisów),
- fundusze (np. darmowy dostęp dla użytkowników lub konieczność wnoszenia opłat związanych z publikowaniem),
- korzyści indywidualne (np. oszczędność czasu przeznaczonego na poszukiwanie literatury), publiczne (np. dostęp do wiedzy dla państw o niskich funduszach na naukę), naukowe (np. szybka wymiana danych i metod bań naukowych),
- inne.

Z analizy komentarzy wynika, że z 17 852 respondentów, którzy zamieścili szersze uzasadnienie swojej opinii o roli czasopism OA w ich dyscyplinie, 16 734 wyraziło zdecydowanie pozytywne nastawienie wobec publikacji OA, upatrując w tym modelu korzyści dla autorów i czytelników.

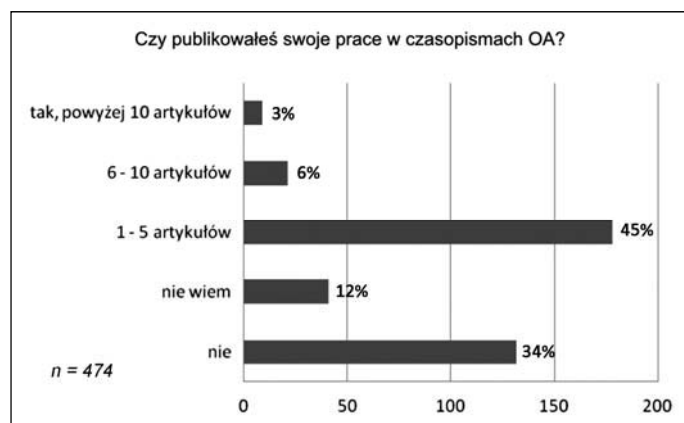
Przeszkody utrudniające upowszechnienie modelu publikowania na zasadach OA

Spośród polskich autorów ponad 150 nie opublikowało w OA ani jednego artykułu bądź nie wie, jaki model publikowania stosują czasopisma, w których zamieszczali swoje prace. Podobny obraz wyłania się z badań w innych krajach. Mimo deklarowanego pozytywnego nastawienia do OA przez niemal 90% ogółu respondentów, aż 29% z nich nigdy nie opublikowało artykułu w czasopiśmie OA.

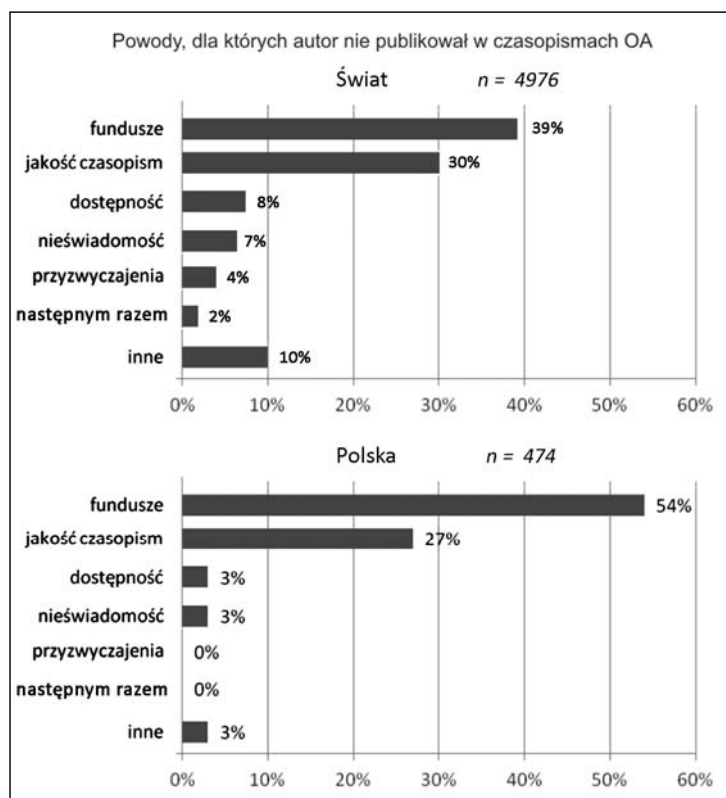
Na skierowane do tej grupy naukowców pytanie o przyczyny 42% ankietowanych stwierdziło istnienie konkretnych powodów niepublikowania w czasopiśmie OA, a 4976 z nich skorzystało z okazji podania tych powodów w odpowiedzi na pytanie otwarte. Najczęściej powtarzające się powody to:

- finanse (np. zbyt wysokie opłaty za publikację lub brak źródeł finansowania publikacji),
- słaba dostępność lub jej brak (np. autorzy spotkali się z odmową publikacji albo mają wrażenie, że w ich dziedzinie nie ma czasopism OA),
- nawyki (autorzy preferują publikowanie w określonych, cieszących się uznaniem czasopiśmie),
- jakość czasopism (czasopisma OA są postrzegane jako czasopisma o niskiej jakości, bez wskaźnika wpływu *impact factor*),

¹⁰ S. Dallmeier-Tiessen i in., *Highlights...*, dz. cyt., s. 5.

Rys. 9. Liczba publikacji na zasadzie OA w odpowiedziach polskich autorów
Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiety SOAP.

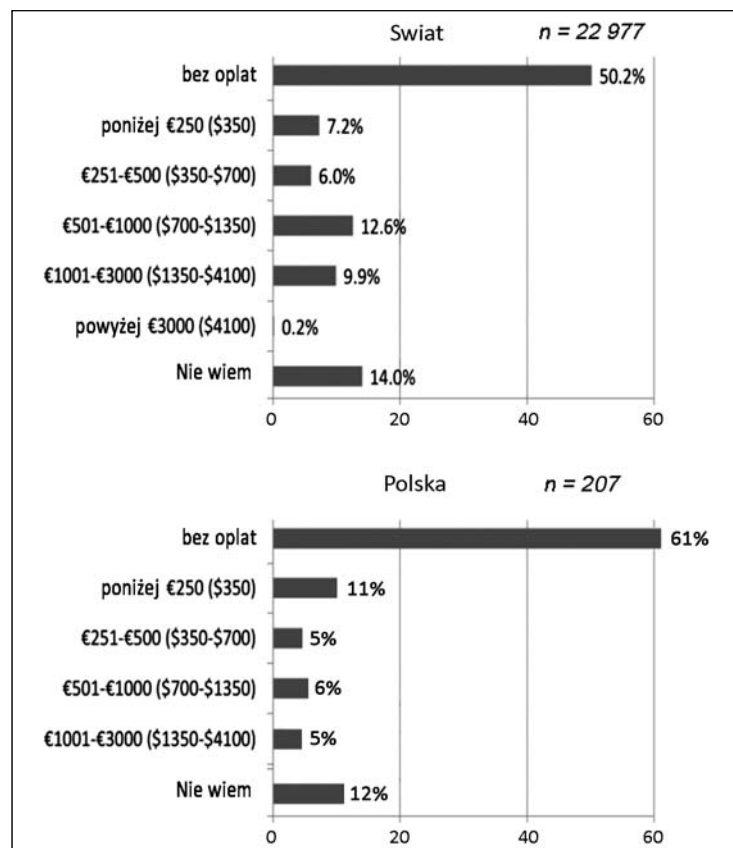

Rys. 10. Przeszkody powstrzymujące autorów przed publikowaniem w OA
Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiety SOAP oraz S. Dallmeier-Tiessen i in., *Highlights...*, dz. cyt., s. 4.

- odkładanie na później (autorzy planują opublikowanie w czasopiśmie OA swoich następnych artykułów),
- nieświadomość (niewiedza na temat modelu OA lub nieznaną adekwatnych czasopiśmie OA),
- inne.

Ogólnie za największą przeszkodę uznawane są koszty, jakie muszą ponieść autorzy z tytułu publikacji swojej pracy.

Rys. 11. Deklarowane koszty publikacji w czasopiśmie OA poniesione przez respondentów – dotyczy artykułu ostatnio opublikowanego w czasopiśmie OA

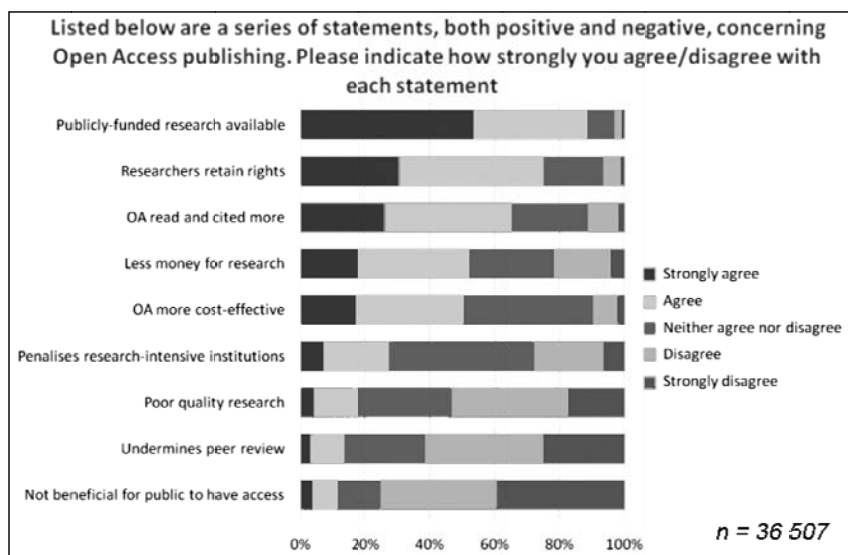
Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiety SOAP oraz S. Dallmeier-Tiessen i in., *Highlights...*, dz. cyt., s. 9.

O rzeczywiste koszty publikowania na zasadach OA zapytano z kolei respondentów, którzy opublikowali co najmniej jeden artykuł w czasopiśmie OA (22 977 autorów, tj. 52% wszystkich respondentów). Była to swego rodzaju „ankieta w ankiecie”. Okazało się, że z tej grupy około 50% autorów nie poniosło

żadnych kosztów z tytułu opublikowania swojego artykułu w OA. Takich przypadków było znacznie więcej w naukach humanistycznych i społecznych niż w naukach przyrodniczych i technicznych. Kolejne pytania dotyczyły źródeł finansowania publikacji (głównie z funduszy przeznaczonych na badania lub z budżetu macierzystej instytucji) i możliwości pozyskiwania takich funduszy.

Open access – prawdy i mity

Ostatnie pytanie miało na celu sprawdzenie, na ile naukowcy podzielają obiegowe opinie o publikacjach OA. Takie opinie (ukazujące się w przypadkowej kolejności) przedstawiono ankietowanym z prośbą o zaznaczenie, do jakiego stopnia zgadzają się z nimi.

Rys. 12. Postrzeganie przez respondentów publikowania na zasadach OA przez pryzmat obiegowych opinii

Źródło: S. Dallmeier-Tiessen i in., *Highlights...*, dz. cyt., s. 6.

Na rysunku 12 pokazano, na ile uczestnicy badań ankietowych zgadzają się z następującymi opiniami, a co za tym idzie, na ile ich wyobrażenie o open access jest zgodne z prawdą:

- Wyniki badań finansowanych ze środków publicznych powinny być publicznie dostępne bez ograniczeń.
- Autorzy powinni zachowywać prawa do opublikowanego utworu i wyrażać zgodę na jego dalsze wykorzystywanie.

- Artykuły dostępne w publikacjach OA mają większe szanse na przeczytanie, a co za tym idzie – cytowanie, niż publikacje, do których dostęp jest ograniczony.
- Jeśli autorzy płacą za publikowanie swoich prac, to uszczuplają fundusze na badania.
- Publikowanie zgodne z modelem OA jest bardziej efektywne pod względem kosztów niż biznesowy model publikowania oparty na subskrypcji, dlatego przynosi większe korzyści z inwestowania publicznych funduszy przeznaczonych na naukę.
- System publikowania OA jest niesprawiedliwy, ponieważ instytucje badawcze, które dużo publikują, muszą przeznaczać duże kwoty na publikacje.
- Publikowanie zgodne z modelem OA prowadzi do wzrostu liczby publikacji o niskiej jakości.
- Publikowanie zgodne z modelem OA deprecjonuje system recenzowania.
- Otwarty dostęp do opublikowanych materiałów naukowych i medycznych nie przynosi korzyści społeczeństwu.

Podsumowanie

Badania ankietowe, jakie odbyły się w ramach projektu SOAP – pierwsze zakrojone na tak szeroką skalę – były przeprowadzone w społeczności naukowców reprezentujących różne dziedziny wiedzy, twórców i odbiorców treści naukowych publikowanych według różnych zasad i modeli biznesowych. Poznanie ich poglądów, doświadczeń i oczekiwań względem sposobów pozyskiwania i przekazywania wiedzy powinno ułatwić przewidywanie kierunków rozwoju komunikacji naukowej w najbliższej oraz dalszej przyszłości.

Otwarty dostęp do wyników ankiety SOAP oraz ich opracowań wpisuje się w ideę open access.

Celem autorki było przybliżenie polskim czytelnikom tematyki badań ze szczególnym uwzględnieniem badań ankietowych dotyczących postrzegania zjawiska open access przez naukowców z różnych stron świata. Niniejsze opracowanie ma charakter informacyjny i popularyzatorski. Nie poruszono w nim wielu interesujących kwestii, które znalazły odzwierciedlenie w ankiecie (np. motywy, jakimi kierują się naukowcy, którzy decydują się na publikowanie na zasadach OA). Bardziej szczegółowa analiza zgromadzonych za pośrednictwem ankiety danych przekracza ramy tego artykułu. Jego lektura może być wstępem do dalszych pogłębionych analiz.

Literatura

- [1] SOAP Core Data Release [on-line] 2011. [Dostęp 16.08.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://bit.ly/e6gE7o>
- [2] DALLMEIER-TIESSSEN, S. i in., *Highlights from the SOAP project survey. What Scientists Think about Open Access Publishing* [on-line]. Berlin, 23.01.2011. [Dostęp 16.08.2011]. Dostępny w World Wide Web: arXiv:1101.5260v2 [cs.DL]
- [3] DALLMEIER-TIESSSEN, S. i in., *Open Access Publishing Today: What scientists do and why* [ppt] [on-line]. Berlin, 23.01.2011. [Dostęp 16.08.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.slideshare.net/ProjectSoap/soap-symposiumtalkiii>
- [4] SOAP Survey Data Release Notes [Data manual] [on-line] 2011. [Dostęp 16.08.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://bit.ly/gI8nct>

Bożena Bednarek-Michalska
Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

Rola bibliotek naukowych we wdrażaniu rozwiązań otwartych Repozytorium Open Access – model dla uczelni

The role of research libraries in implementation of open solutions Open Access Repository – a model for university

Streszczenie

Naukowy ruch Open Access (otwarta wiedza, otwarta nauka, otwarte zasoby informacji) wkroczył w fazę dojrzałą, w której powstają nie tylko nowe modele czy polityki funkcjonowania wymiany informacji naukowej, ale i wyrafinowane narzędzia wspomagające proces gromadzenia zasobów informacji, analizy naukowej, bibliometrii czy nauko-metrii. Nowa jakość w komunikacji naukowej opiera się przede wszystkim na budowaniu zasobów, które są elektroniczne, otwarte i dostępne za darmo dla każdego, kto chce prowadzić badania i wykorzystywać najnowsze osiągnięcia dydaktyczne do swojej pracy zawodowej lub celów poznawczych. Ich otwartość nie ma nic wspólnego z dowolnym ich traktowaniem, otwarty dostęp nie oznacza, że zasoby te nie są chronione przez prawo autorskie. Ich uwolnienie wynika z woli autora, by nie zastrzegać wszystkich praw. Dojrzałość tego ruchu polega także na tym, że zbudował światowy lobbing naukowy doskonale radzący sobie w świecie polityki i wprowadził do systemów nauki nowe spojrzenie na to, czym, jak i czyja może być nauka oraz jej zasoby. Pokazuje, jak inwestować pieniądze publiczne, by wróciły do podatnika w postaci daru – otwartych zasobów.

Słowa kluczowe: nowy model komunikacji naukowej, repozytorium Open Access, biblioteki naukowe, wymiana informacji

Abstract

The Open Access movement (open knowledge, open science, open information resources) has reached its mature phase, in which not only new models or policies of information exchange emerge, but also sophisticated tools to support collections of information resources development, scientific bibliometric or scientometric analyses are created. New quality of scientific communication processes is based first of all on the development of e-resources which are open and freely accessible to everyone who needs them for research, didactics, other professional activities or personal development. The openness of resources does not mean that they are not protected by law. Authors' rights are protected and the openness of documents results from the authors' will not to reserve all their rights. Maturity of Open Access movement manifests also in world-wide scientific lobby noticeable in business and political environment. It has introduced to the systems of

science new vision of the essence and ownership of science and its resources. It shows how to invest public funds so that they come back to tax-payers as a gift of open resources.

Keywords: new model of scientific communication, Open Access repository, scientific libraries, exchange of information

Współczesny świat nauki wykorzystuje w tej chwili dwa najpoważniejsze kanały komunikacyjne: repozytoria i czasopisma otwarte. Przez repozytoria otwarte pokazuje światu ponad 30 mln artykułów i monografii naukowych, a dzięki „Directory of Open Access Journal” daje dostęp do ponad 5 tys. tytułów czasopism. W Polsce otwartych inicjatyw jest ciągle niewiele, choć w ostatnich latach pojawiają się coraz to bardziej interesujące:

- 1) Czasopisma otwarte istnieją w Polsce mniej więcej od 1997 r. (Biuletyn EBIB jest czasopismem Open Access na licencji CC BY, PAN ma ich kilka).
- 2) Stowarzyszenie EBIB od 2001 r. bierze udział w projektach międzynarodowych otwartych E-LIS i eIFL, wydaje czasopismo i prowadzi serwis Open Access, koordynuje „Tydzień OA w Polsce”, promuje ten ruch.
- 3) Biblioteki cyfrowe, które w większości stosują formułę otwartą, działają w kraju od 2002 r., wszystkie są widoczne w światowych wyszukiwarkach otwartych, takich jak Oaister czy Base.
- 4) PCSS – koordynuje Federację Bibliotek Cyfrowych, bierze udział w wielu międzynarodowych projektach otwartych, ma repozytorium OA, podpisał Deklarację Berlińską OA.
- 5) ICM UW od lat promuje OA w Polsce i tworzy projekty otwarte: „Yadda”, „Otwórz książkę”, „Otwarta nauka”, bierze udział w międzynarodowych programach OA mniej więcej od 2005 r.
- 6) Polska ma kilka klasycznych repozytoriów otwartych naukowych, takich jak: Ecnis Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi, Repozytorium Eny Politechniki Wrocławskiej, AMUR UAM.
- 7) UMK organizuje cykliczne konferencje OA, zapraszając gości z zagranicy, koordynuje „Tydzień OA”, bierze udział w międzynarodowych projektach OA (EIFL, Communia, E-LIS, DOAJ), współtworzy otwarte zasoby nauki.
- 8) PAN organizuje seminaria OA, wydaje 21 czasopism otwartych.
- 9) AGH w 2009 r. utworzyła platformę e-learnigową Open AGH z otwartymi kursami akademickimi.
- 10) W Warszawie w 2005 r. powstała organizacja Creative Commons Polska, która promuje w kraju otwarte licencje i działa na rzecz inicjatyw związanych z budowaniem otwartych zasobów edukacyjnych.
- 11) UAM oraz AGH zapoczątkowały w 2009 r. otwartą politykę instytucjonalną.
- 12) Koalicja Otwartej Edukacji (KOED) działa od 2008 r., zrzeszając organizacje działające na rzecz otwarcia zasobów, lobbuje w ministerstwach, organizuje cykliczne imprezy.

13) Biblioteka Narodowa rokrocznie od 2009 roku organizuje Dzień Domeny Publicznej.

14) Od 2010 roku MNiSW prowadzi wyraźniejszą politykę zmierzającą do otwarcia nauki.

Pozornie wydaje się, że nie jest mało tych inicjatyw, waga ich jednak nie jest tak duża jak tego typu przedsięwzięć realizowanych przez instytucje międzynarodowe. Polska w tym zakresie stoi na początku drogi. Środowisko naukowe, pracownicy nauki, wydawcy uczelniani reprezentują często bardzo zachowawczą politykę, wykazując dość dużą ignorancję co do wiedzy na temat e-nauki, otwartej nauki, nowych modeli komunikacji, polityki Unii Europejskiej w tej kwestii, choć na co dzień wszyscy korzystają z darmowych zasobów sieci, szczególnie tych zagranicznych.

Rola bibliotek akademickich w ruchu OA

Biblioteki akademickie na świecie odgrywają znaczącą rolę w budowaniu nowych modeli komunikacji i narzędzi do udostępniania wiedzy, ponieważ od dawna aktywnie uczestniczą w ruchu Open Access. Nie tylko gromadzą informację elektroniczną, opracowują ją, udostępniają we wszystkich formach, ale i budują całą metodologię, dobre praktyki, standardy, modele, na których opiera się system. Ich wkład jest ogromny, świadczą o tym znane na całym świecie rozwiązania technologiczne, takie jak: BASE – Bielefeld University Library, najważniejsze repozytorium świata arXiv w Cornell University Library, Directory of Open Access Journals w Lund University Library, SPARC czy setki repozytoriów zarządzanych przez biblioteki naukowe. Powodem tego zaangażowania były stale rosnące ceny elektronicznych i tradycyjnych źródeł naukowych, które rujnowały budżety uczelni. Bibliotekarze zaczęli poszukiwać nowych dróg i rozwiązań, które – jak się okazało – prowadziły przez internet wprost do zasobów otwartych.

Polskie biblioteki naukowe i bibliotekarze akademicy od lat interesują się otwieraniem zasobów naukowych, mają wystarczającą wiedzę, by zbudować w kraju cały system instytucjonalnych repozytoriów naukowych, które będą mogły być widziane w sieci z jednego miejsca. Zwiastunem takiego wyboru jest zbudowanie na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu repozytorium prac naukowych przez Bibliotekę Uniwersytecką i zapowiedzi następnych podobnych inicjatyw w Warszawie czy Toruniu. ICM UW ma ambicje, by spiąć repozytoria i bazy w jeden system.

Bardzo sprzyjająca w tym kontekście jest polityka obecnego MNiSW, które chce wspierać otwartą naukę i inicjatywy zmierzające w tym kierunku. W marcu 2011 r. ministerstwo zapowiedziało, że powstanie ustawa, która stworzy ramy prawne dla otwartej nauki. W planach tych widzi się dużą szansę na poprawienie współpracy między przemysłem, biznesem a nauką – co nie jest bez znaczenia. Pod koniec 2011 roku Ministerstwo także zamówiło ekspertyzę Open Access, która

została opracowana przez ICM UW u jest punktem wyjścia dla praktycznych działań w tym zakresie.

Co biblioteki uczelniane mogą zrobić już dziś dla otwierania nauki?

Nie czekając na ustawę i politykę państwa czy zalecenia odgórne władz uczelni, bibliotekarze mogą już teraz:

- Wspierać ruch OA i darmowy dostęp do wszelkich zasobów nauki, udostępniając w bibliotece repozytoria i katalogi czasopism otwartych i zachęcając do ich wykorzystywania (np. „Directory of Open Access Journal”).
- Zapoznać środowisko z programem MNI SW Springer Open Choice for Polish Institutions: <http://www.springer.com/open+access/authors+rights/institutional+compliance?SGWID=0-176707-0-0-0> (dostęp 25.05.2011).
- Promować metawyszukiwarki naukowe (Base, Oaister, Scientific Commons, Google Scholar i inne), które dają dostęp do milionów tekstów naukowych.
- Szkolić pracowników i studentów w zakresie wyszukiwania i wykorzystania zasobów otwartych.
- Informować władze uczelni o polityce OA stosowanej w innych szkołach wyższych, przekonywać, że biblioteka może działania w tym zakresie nakreślić i przygotować (ROAR). Podkreślać rolę znaczących w Europie takich instytucji, jak CERN czy Instytut Maxa Plancka, które są zaangażowane w prowadzenie polityki OA.
- Zapoznać się z Deklaracją Berlińską i listą sygnatariuszy, którzy chcą realizować idee OA, promować ją w swoim środowisku naukowym. Jest na niej wiele bardzo znaczących instytucji naukowych, które mogą wywołać pozytywne skojarzenia.
- Pomóc naukowcom gromadzić ich artykuły w postaci elektronicznej na platformach cyfrowych (dLibra, DSpace czy inne).
- Zaproponować opiekę nad tekstami naukowych (wieloletnie zabezpieczenie i zarządzanie zasobem) uczelni.
- Zamiast bibliografii prac pracowników zaoferować repozytorium pełnych tekstów, zgodnie z trendami światowymi i zmierzać do transformacji bibliografii.
- Wspierać publikowanie otwartych czasopism na uczelni i promować taki model w swoim środowisku naukowym. Pokazywać dobre przykłady, na przykład polskich czasopism PAN-owskich.
- Przywołać zapowiedzi rzecznika MNI SW Bartosza Loby dla PAP z marca 2011 r. w sprawie tworzenia ustawy o otwartej nauce: http://www.naukawpolsce.pap.pl/palio/html.run?_Instance=cms_naukapl.pap.pl&_PageID=1&s=szablon.dipesza&dz=stronaGlowna&dep=380149&lang=PL&_Checksum=-182048068 (dostęp 25.05.2011).
- Przywołać test 7. Programu Ramowego Nauki UE, w którym wszystkie prace naukowe powstałe w jego ramach mają być upublicznione w internecie

w repozytorium instytucjonalnym lub w razie jego braku w OpenAire do tego przeznaczonym: <http://www.openaire.eu/> (dostęp 25.05.2011).

Więcej argumentów za przyjęciem modelu Open Access dostarczają portale międzynarodowe, które od dawna uczą, jak lobować w swoich środowiskach na rzecz otwierania zasobów, zob.: OASIS <http://www.openoasis.org/> lub Open Access Directory <http://oad.simmons.edu/> (dostęp 25.05.2011).

Biblioteki naukowe dla repozytorium

Jeśli ruch Open Access i jego praktyczne rozwiązania będą popularniejsze i nie będą wywoływały zdumienia w środowiskach decyzyjnych, będzie można przystąpić do dalszych działań – na przykład do podjęcia prób budowy repozytorium na własnej uczelni. Najważniejszym krokiem – bardzo trudnym – jest przekonanie władz uczelni, że rozwiązanie to jest niezbędne i nie ma przed nim ucieczki. W tym celu należy przygotować argumenty i przedstawić racjonalne korzyści, jakie wynikają z takiej inwestycji. Repozytorium bowiem:

- Pomaga uczelni promować wyniki naukowe w świecie. Maksymalizuje dostępność tych wyników i ich wpływ na innych.
- Zwiększa widoczność uczelni w internecie, rośnie jej znaczenie dzięki liczbie odwiedzin na uczelnianych stronach www (jest to jeden ze wskaźników w rankingach uczelni).
- Gromadzi i zabezpiecza cyfrowe zasoby uczelni. Zarządza zasobami naukowymi i dydaktycznymi.
- Pomaga monitorować jakość badań prowadzonych na uczelni – ukazuje się obraz całości dorobku.
- Wspomaga ocenę parametryczną uczelni.
- Jest bazą, warsztatem badawczym dla prac w toku oraz dla projektów współtworzonych z innymi ośrodkami. Wzmacnia interdyscyplinarne ujęcie badań.
- Ułatwia udostępnianie cyfrowych materiałów i pomocy dydaktycznych w codziennej pracy. Wspiera e-learning.
- Wspiera studenckie, doktoranckie dążenia i starania przy pisaniu rozpraw naukowych, jest miejscem dla ich e-portfolio.
- Wpływa na generowanie nowej wiedzy opartej na otwartych treściach innych – zachęca do współpracy i współdzielenia się wynikami. Zwiększa postęp i ma ogromny wpływ na innowacyjność.
- Witryny uczelni są atrakcyjniejsze dla przyszłych pracowników, studentów i innych zainteresowanych stron, ponieważ poprawia się jakość informacji¹.

Więcej o korzyściach na stronach projektu JISC Benefits of a Repository (<http://www.jiscinfonet.ac.uk/infokits/repositories/benefits>).

---

¹ Open Access Repositories. [on-line]. [Dostęp 20.05.2011], http://www.openoasis.org/index.php?option=com_content&view=article&id=137&Itemid=333.

Jeśli uda się doprowadzić do podjęcia decyzji, że repozytorium powstanie, należy opracować wspólnie z władzami i wszystkimi stronami zainteresowanymi politykę uczelni w zakresie gromadzenia i udostępniania jej dorobku. Polityki zagranicznych archiwów są rejestrowane i upubliczniane w kilku miejscach, można je przeanalizować na przykład na stronach organizacji Enabling Open Scholarship (EOS) (http://www.openscholarship.org/jcms/c_6226/open-access-policies-for-universities-and-research-institutions) (dostęp 25.05.2011). Taka polityka jest niezbędna, by bibliotekarze i informatycy mogli podjąć decyzję, jaki model repozytorium wybrać. Od tego, co i jak ma być gromadzone i udostępniane, zależy wybór oprogramowania i stworzenie struktury zasobu.

Repozytorium może gromadzić wszystkie formy dokumentów czy postaci danych, które powstają na uczelni:

- artykuły z czasopism (postprinty),
- rękopisy (preprinty),
- dane bibliograficzne,
- książki lub ich części, np. rozdziały,
- materiały konferencyjne, postery, prezentacje,
- prace magisterskie i doktoraty, prace habilitacyjne,
- niepublikowane raporty z badań, materiały robocze,
- dane surowe zbierane w trakcie badań,
- materiały szkoleniowe,
- multimedia i materiały audio-wideo,
- oprogramowanie,
- patenty,
- inne obiekty.

Nie ma technologicznych przeszkód w tym zakresie. Najważniejsze jest tylko, by stosować standardy międzynarodowe związane z budowaniem otwartego, profesjonalnego oraz wiarygodnego źródła informacji, które przetrwa wiele lat i zawsze będzie użyteczne².

Wybór modelu organizacyjnego

Przez ostatnie lata, by zaprezentować dorobek badawczy uczelni, wystarczyło tworzyć bibliografię publikacji pracowników i pokazać ją w internecie, obecnie taka informacja jest anachroniczna – dla młodego pokolenia studentów, badaczy i innych konsumentów nauki będzie oznaczała dyskomfort i brak spełnienia ich podstawowych oczekiwań. Przejrzystość, otwartość, kompletna oferta

---

² Szczegółowe zasady budowania takiego repozytorium można prześledzić w opracowaniu: Trustworthy Repositories Audit & Certification: Criteria Checklist, OCLC, CRL, Version 1.0, Ohio, Chicago 2007. [on-line]. [Dostęp 20.05.2011], http://www.crl.edu/sites/default/files/attachments/pages/trac_0.pdf.

dydaktyczna i badawcza będą brane pod uwagę przy wyborze uczelni czy to dla studiowania, czy prowadzenia badań. Dlatego trzeba opracować wstępne modele repozytoriów, jakie bibliotekarze mają tworzyć. Biblioteki są przygotowane merytorycznie do tego działania. Wiedzą, że powinny przyjąć długoletnią perspektywę budowania zasobów nauki, zabezpieczenia ich, migrowania, emulowania i utrzymywania jakości. Problem w Polsce polega na zbyt powolnym przyswajaniu sobie najnowszych trendów rozwojowych w nauce.

Wielka Brytania ma instytucję koordynującą budowanie systemów informacyjnych nie tylko dla nauki, ale także dla edukacji. Jest to Joint Information Systems Committee (JISC), któremu bardzo zależy na zbudowaniu platformy naukowej dla całej Wielkiej Brytanii. Dzięki ogromnej determinacji i stabilnemu finansowaniu komitet JISC przeprowadził wiele badań związanych z Open Access, w tym także na temat modeli narodowych platform naukowych. Po tych badaniach zaprezentował trzy rozwiązania do wyboru:

- **Model scentralizowany** – gdzie metadane i zasoby są gromadzone w jednym miejscu.
- **Model rozproszony** – gdzie mamy do czynienia z szeregiem instytucjonalnych repozytoriów i wyszukiwarką, która udostępnia z nich dane.
- **Model agregacyjny lub hybrydowy** – gdzie zasoby są gromadzone w różnych miejscach, ale metadane są agregowane do centralnej bazy danych i tam następuje proces wyszukiwania i ujednolicania zasobu.

Istotnym założeniem dla wszystkich systemów jest to, że zasobów nie gromadzi się wielokrotnie, depozyt robi się tylko raz. Podobnie jak przy digitalizacji i tworzeniu bibliotek cyfrowych, nie należy dublować wysiłków. Mamy bardzo wiele przykładów europejskich rozwiązań narodowych, które mogą pomóc w podejmowaniu decyzji, na przykład holenderski projekt NARCIS – The gateway to scholarly information in The Netherlands (<http://www.narcis.nl/>), który jest bramą do różnych zasobów naukowych Holandii, lub HAL – wielod dziedzinowe archiwum francuskie (<http://hal.archives-ouvertes.fr/>).

W Polsce myśli się także wielotorowo o gromadzeniu zasobów nauki, ale nie przeprowadzano żadnych badań w tym zakresie i nie mamy tylu realizacji, by móc ocenić, która sprawdzi się w naszych warunkach. Dyskusje toczą się wokół następujących rozwiązań:

- planowania narodowej platformy gromadzenia różnorodnych danych,
- implementacji otwartych repozytoriów instytucjonalnych opartych na swoim oprogramowaniu,
- implementacji otwartych repozytoriów instytucjonalnych opartych na bardzo dobrze rozwiniętych programach open source,
- zakupie systemu u zewnętrznego dostawcy, przy samodzielnym zarządzaniu,
- zakupie systemu i usługi u komercyjnego dostawcy (outsourcing).

Ta wielotorowość przejawia się na razie w tym, że powstają różne rozwiązania, które nie składają się w jednolity krajowy system informacji. Ambicje budo-

wania takiego systemu ma ICM UW, które tworzyło w tym celu parę lat temu własną bazę danych Yadda (<http://yaddainfo.icm.edu.pl/>), a teraz rozpoczęło współpracę z wieloma partnerami nad projektem SYNAT (<http://www.synat.pl/osynat>), który – jak wynika z opisu – ma być kompleksowym narodowym systemem komunikacji naukowej, ale nie dookreśla, jaki to będzie model: centralny czy rozproszony.

Celem projektu jest stworzenie uniwersalnej, otwartej, repozytoryjnej platformy hostingowej i komunikacyjnej dla sieciowych zasobów wiedzy dla nauki, edukacji i otwartego społeczeństwa wiedzy. Proponowana realizacja obejmuje szeroki zakres zadań o charakterze badawczym, podporządkowany głównemu celowi – stworzeniu kompleksowego systemu, który obejmie:

- 1) *Platformę informatyczną realizującą całokształt funkcji użytkowych systemu.*
- 2) *Podsystemy aplikacyjne umożliwiające platformie obsługę szerokiej palety zasobów treściowych, z zapewnieniem wysokiego poziomu skalowalności, a także interoperacyjności w układzie międzynarodowym.*
- 3) *Podsystemy generyczne umożliwiające integrację nowych klas przyszłych aplikacji.*
- 4) *Podsystem nowych modeli komunikowania naukowego i otwartych społeczności wiedzy, obejmujący również program upowszechniania i promocji adresowany do całego społeczeństwa.*
- 5) *Zbiór propozycji modeli prawnych umożliwiających rozwój nowych otwartych modeli komunikowania w nauce, edukacji i obszarze dziedzictwa kulturowego.*
- 6) *Model operacyjny, zapewniający trwałość systemu, a także podejmujący kwestie możliwych obszarów jego komercjalizacji* (<http://www.synat.pl/osynat>; dostęp 25.05.2011).

Opis ten nie pozwala wyciągnąć wniosku, czy uczelnie mają budować repozytoria otwarte oparte na open source (co jest najtańszym i gotowym do implementacji rozwiązaniem) już teraz, czy czekać na krajową platformę kilka lat, aż zakończą się badania?

Polski system szkolnictwa wyższego może wymusić na uczelniach tworzenie repozytoriów instytucjonalnych, ponieważ dla oceny parametrycznej uczelnie będą musiały nie tylko wykazać się szczegółowym dorobkiem naukowym, ale także dlatego, że własne repozytorium łatwiej jest powiązać z wewnętrznymi systemami uczelni zarządzającymi danymi o pracownikach, infrastrukturze, studentach itp. To rozwiązanie jest także bardzo popularne na świecie. Zakładanie repozytoriów instytucjonalnych podobnych do CERN Server (<http://cdsweb.cern.ch/>) czy The University of Calgary's Institutional Repository (<http://dspace.ucalgary.ca/>), których zasoby dzięki otwartym protokołom są widoczne przez wyszukiwarki naukowe, takie jak BASE (<http://www.base-search.net/>) czy OAISTER, spowodowało, że liczba materiałów upublicznych w internecie rośnie lawinowo. W Polsce także powstają już instytucjonalne repozytoria, na przykład AMUR, które zastosowało rozwiązanie najbardziej popularne na świecie – oparło zasoby na platformie open source DSpace i w pierwszym etapie gromadzi prace doktorskie.

Model biznesowy

Dla uczelni, która zdecyduje się stworzyć i gromadzić swoje zasoby w opisanym powyżej sposób, najważniejsze będzie podjęcie decyzji co do wyboru modelu ekonomicznego takiego repozytorium. Świat podsuwa nam wiele modeli biznesowych, są one zarówno otwarte, jak i zamknięte, płatne i bezpłatne. Każda uczelnia musi zatem sama zdecydować o wyborze modelu repozytorium:

- finansowane instytucjonalnie w ramach uczelni,
- finansowane ze środków publicznych, grantów,
- współfinansowane przez partnerów,
- samofinansujące się komercyjne przedsięwzięcie.

Tabela 1

Typologia modelu biznesowego repozytorium otwartego wg Almy Swan

	Model instytucjonalny	Model publicznego finansowania	Model partnerstwa	Model subskrybcyjny	Model komercyjny
Kto płaci?	Instytucja	Instytucja publiczna, np. MNiSW	Partnerzy projektu	Użytkownicy	Użytkownicy lub reklamodawcy
Jak płaci?	Środki pieniężne	Środki pieniężne	Środki pieniężne lub rzeczowe	Środki pieniężne w odstępach czasu	Środki pieniężne w danym momencie
Za co płaci?	Personel, sprzęt, oprogramowanie, usługi	Personel, sprzęt, oprogramowanie, usługi	Personel, sprzęt, oprogramowanie, usługi	Usługa lub produkt	Usługa lub produkt
Komu płaci?	Sobie samemu za pomocą wewnętrznej księgowości; dostawcom, jeśli zleci się coś na zewnątrz	Dostawcy usługi lub produktu	Dostawcy usługi lub produktu	Dostawcy usługi lub produktu	Dostawcy usługi lub produktu
Dlaczego płaci?	Na realizację przyszłych celów instytucji	Dla dobra publicznego	Dla dobra społeczności współpracującej	W celu uzyskania usługi lub produktu	W celu uzyskania usługi lub produktu

Źródło: A. Swan, Ch. Awre, LINKING UK REPOSITORIES: Technical and organisational models to support user-oriented services across institutional and other digital repositories [on-line]. [Dostęp 20.05.2011], http://www.openscholarship.org/upload/docs/application/pdf/2009-01/linking_repositories_report.pdf, s. 24.

Alma Swan, która zajmuje się od lat opisywaniem modeli z biznesowych Open Access, w swoich ekonomicznych opracowaniach naukowych zauważa, że najdroższe będą następujące składniki kosztów przy budowaniu repozytorium

otwartego: digitalizacja i archiwizacja długoterminowa, utrzymywania wiarygodności i jakości repozytorium, ponieważ to wymaga dużych nakładów. Średni poziom finansowania przeznaczy się na pozyskiwanie i opisywanie zasobów, ładowanie obiektów do archiwum, hosting, statystyki, usługi informacyjne, raportowanie. Najniższe wydatki pochłona prace związane ze szkoleniami, monitorowaniem, doradztwem, transferem technologii³.

Każda nowoczesna uczelnia, która stara się dostosować swoją ofertę do wymagań studentów czy pracowników, jak każdy inny przedsiębiorca musi ponosić dodatkowe koszty. W związku z tym chce mieć pewność, że to ma głęboki sens. Jakże zatem wartości dodane, które można przeliczyć na pieniądze, wnosi repozytorium?

- maksymalizuje dostęp do materiałów dydaktycznych i naukowych (pełne teksty on-line, nie w bibliotecznych magazynach); umożliwi szybsze odkrywanie nowych treści i idei, ułatwia ich wyszukiwanie, oszczędza czas pracowników i kooperantów,
- zwiększa wygodę korzystania z zasobów (24 godziny na dobę) oraz funkcjonalność dotychczasowych usług informacyjnych (usprawnienia i racjonalizacja pracy),
- umożliwi nowoczesne, długoterminowe przechowywanie i opiekę nad zasobami (odpada tradycyjne magazynowanie),
- uwalnia nowy potencjał płynących z wykorzystania wyników badań naukowych przez partnerów biznesowych, który może się przełożyć na wspólne przedsięwzięcia i innowacje (patenty, wynalazki),
- podnosi rangę i wzmacnia markę uczelni jako instytucji otwartej, kompetentnej, transparentnej, wspierającej rozwój,
- ma argument wobec polityków, że nakłady poczynione na naukę zwraca podatnikom w postaci darmowego dostępu do informacji i badań.

Odwróceniem tego myślenia jest refleksja nad tym, ile pieniędzy traci uczelnia, kiedy dane naukowe są zamknięte?

Brak publicznej dostępności danych pociąga za sobą szereg skutków:

- *wyższe koszty prowadzenia badań,*
- *ograniczenie poziomu badań ze względu na uciążliwość pozyskiwania danych,*
- *ograniczenie opartej na dostępności danych naukowych innowacyjności w gospodarce,*
- *ograniczenie współpracy naukowej, szkoleń i edukacji,*
- *gorsza jakość danych, które nie podlegają publicznej,*
- *wzrost barier cywilizacyjnych między państwami rozwiniętymi i rozwijającymi się⁴.*

---

³ A DRIVER's Guide to European Repositories, Edited by Kasja Weenink, Leo Waaijers and Karen van Godtsenhoven, Publisher: Amsterdam University Press, Amsterdam 2008. [on-line]. [Dostęp 20.05.2011], http://www.driver-repository.eu/PublicDocs/D7.2_1.1.pdf.

⁴ J.W. Hofmokl, *Przewodnik po otwartej nauce*, Warszawa 2009, s. 59.

Model biznesowy archiwizowania, gromadzenia i udostępniania zasobów naukowych uczelni powinno się wybrać po analizie kosztów starego modelu, w którym dana instytucja funkcjonuje. Należy porównać zyski i straty, wady i zalety obu. Jeśli publikuje się monografie, czasopisma tradycyjne, należy policzyć koszt ich wydawania, godziny pracy zespołów, ceny dystrybucji, wymiany, przechowywania w magazynach i następnie porównać je z kosztami utrzymania nowych systemów. Decyzje biznesowe muszą uwzględniać obecne i potencjalne korzyści instytucji z wdrożenia nowych rozwiązań.

Otoczenia prawne repozytorium otwartego

Bibliotekarze mają świadomość tego, że dużą przeszkodą w tworzeniu zasobów elektronicznych są przepisy prawa autorskiego, których nie musieli znać, zanim nie zaczęli zajmować się digitalizacją czy archiwizacją obiektów cyfrowych. Dodatkowym problemem jest brak świadomości prawnej naukowców i studentów, którzy działając w otoczeniu sieciowym, nie bardzo orientują się, co jest zgodne z prawem, co nie jest, jakie są granice wykorzystania zasobów, jak można uwalniać utwory do sieci lub odwrotnie, zabezpieczać je przed niechcianą ingerencją itp.

Repozytoria instytucjonalne i bibliotekarze zwykle więc zaczynają gromadzenie materiałów elektronicznych od prac doktorskich, preprintów, raportów z badań, wydawnictw własnych, do których pracownicy lub wydawnictwa uczelnie mają prawa autorskie. Materiały te generują mniej problemów z prawem autorskim niż prace pozyskiwane od wydawców zewnętrznych czy opublikowane wcześniej w czasopismach lub archiwach elektronicznych za granicą. Jeśli uczelnia ma regulacje związane z zarządzaniem prawami autorskimi do dzieł wytworzonych w ramach stosunku pracy, to deponowanie ich w repozytorium musi być z nimi powiązane, na przykład Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu uchwalił *Regulamin Ochrony Dóbr Niematerialnych i Projektów Racjonalizatorskich*⁵, w którym reguluje swoje prawa do dzieł pracowników:

§ 6. Postanowienia dotyczące praw autorskich

1. UMK przysługuje:

- a) *pierwszeństwo opublikowania utworu stworzonego przez pracownika w ramach obowiązków pracowniczych (zwielokrotniania egzemplarzy utworu określoną techniką, w tym drukarską);*

---

⁵ Zarządzenie Nr 58 Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 7 czerwca 2010 r. *Regulamin Ochrony Dóbr Niematerialnych i Projektów Racjonalizatorskich w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu*. Na podstawie uchwały nr 98 Senatu UMK z dnia 30 października 2007 r., w sprawie własności intelektualnej oraz ochrony prawnej dóbr intelektualnych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu [on-line]. [Dostęp 20.05.2011], http://www.umk.pl/uczelnia/dokumenty/biuletyn/prawo/?akcja=dokument&typ=Z_Rektora&nr=58&bp=4&rok=2010.

- b) prawo rozpowszechniania utworu, o którym mowa w pkt 1 w utworach zbiorowych oraz w publikacjach elektronicznych;**
- c) prawo wprowadzenia egzemplarzy utworu w drodze sprzedaży, a także prawo decydowania o najmie i użyczeniu egzemplarzy utworu;
- d) jeśli chodzi o programy komputerowe stworzone przez pracownika w ramach obowiązków pracowniczych prawo do korzystania z nich na polach eksploatacji określonych w art. 74 ust. 4 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jedn. Dz.U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631, ze zm.).

Tego typu zapisy mogą pomóc w tworzeniu repozytorium cyfrowego, jeśli instytucja zdecyduje się je budować.

W dalszej jednak perspektywie, kiedy materiałów będzie przybywało (*critical mass*) i będziemy chcieli umieścić w zasobie także te materiały, które wydał wydawca zewnętrzny lub przechowuje inne repozytorium – problemy będą się mnożyć. To rodzi wyzwania, z którymi trzeba się zmierzyć obecnie, przede wszystkim musi to uczynić biblioteka. Należy znać prawo, regulaminy swoich uczelni i na bieżąco monitorować stan prawny w tym zakresie. W Stanach Zjednoczonych duże biblioteki akademickie mają stanowisko pracy nazwane *copyright librarian*, na którym zatrudniają osobę kompetentną w zakresie prawa autorskiego do wyjaśniania statusu prawnego materiałów w repozytorium czy do negocjacji z zainteresowanymi stronami.

Uczelnie polskie – w przeciwieństwie do anglosaskich – nie mają zbyt dużej kultury prawnej i nie szkolą swoich pracowników w zakresie prawa własności intelektualnej. Nie informują na stronach internetowych o regulacjach wewnętrznych uczelni w tym aspekcie. Uczeni sami także często nie czytają umów, które podpisują, co skutkuje potem ogólnym paraliżem związanym z tworzeniem zasobu elektronicznego uczelni. Potrzebna jest edukacja i informowanie uczonych, że powinni zwracać uwagę na szczegóły umów, jakie zawierają, nie zrzekać się zbyt pochopnie swoich praw na rzecz wydawcy zewnętrznego czy innego podmiotu, tylko uważnie sprawdzać dokumenty i negocjować warunki.

Mało kto wie, że wielu współczesnych wydawców, jeśli autor wyraźnie tego sobie życzy, pozwala na deponowanie prac w repozytoriach instytucjonalnych lub na swoich stronach www. Istnieje baza danych stworzona w ramach badawczego projektu University of Nottingham finansowanego przez JISC zwana Sherpa/Romeo (<http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>), dzięki której w każdej chwili można sprawdzić, jaką politykę wobec Open Access prowadzi konkretny wydawca na całym świecie. Poniżej zaprezentowano informację o polityce wydawniczej Elsewiera zawartą w tej bazie:

Author's Pre-print: author can archive pre-print (ie pre-refereeing)

Author's Post-print: author can archive post-print (ie final draft post-refereeing)

Publisher's Version/PDF: author cannot archive publisher's version/PDF

General Conditions:

- *Voluntary deposit by author of pre-print allowed on Institutions open scholarly website and pre-print servers*
- *Voluntary deposit by author of authors post-print allowed on institutions open scholarly website including Institutional Repository*
- *Deposit due to Funding Body, Institutional and Governmental mandate only allowed where separate agreement between repository and publisher exists*
- *Set statement to accompany deposit*
- *Published source must be acknowledged*
- *Must link to journal home page or articles' DOI*
- *Publisher's version/PDF cannot be used*
- *Articles in some journals can be made Open Access on payment of additional charge*
- *NIH Authors articles will be submitted to PMC after 12 months*
- *Authors who are required to deposit in subject repositories may also use Sponsorship Option*
- *Pre-prints for 'The Lancet' cannot be archived*

Mandated OA: Compliance data is available for 36 funders

Paid Open Access: Sponsorship Option

Copyright: Copyright Policy — Article Posting Policies — Funding Body Agreements

RoMEO: This is a RoMEO green publisher

Updated: 18-May-2011. Suggest an update for this record

Najczęściej występującą postawą jest strach przed prawem w ogóle i wydawcami zwłaszcza oraz niepodejmowanie żadnych kroków zmierzających do właściwego zarządzania swoimi prawami autorskimi.

Bardzo niewielu pracowników nauki, studentów i bibliotekarzy śledzi także nowinki i trendy w tym zakresie i nie wie, że tworzone są mechanizmy prawne ułatwiające nieco poruszanie się po internecie. Tu trzeba wskazać na interesujące rozwiązania związane z wolnymi licencjami. Niektóre uczelnie (np. MIT) już je stosuje przy udostępnianiu kursów e-learningowych na platformie OpenCourseWare (<http://ocw.mit.edu/index.htm>). Podobne założenia przyjęła polska uczelnia w projekcie Open AGH (<http://open.agh.edu.pl/>), która Otwarte Zasoby Edukacyjne w portalu Open AGH udostępnia na licencji *Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Na tych samych warunkach 3.0 Polska*. Licencje CC są bardzo wygodnym narzędziem w internecie – wielojęzycznym i uniwersalnym.

Oprogramowanie dedykowane dla repozytoriów otwartych ma często mechanizmy wspomagające kontrolę prawnoautorską. Moduł samoarchiwizacji pozwala depozytariuszowi na automatyczny wybór licencji, na jakiej chce deponować swoje materiały, co ułatwia pracę bibliotekarzom. Oczywiście nie zwalania to instytucji od opracowania procedur, zasad i wyboru modelu prawnego, który zastosuje u siebie.

Podsumowanie

Naukowy ruch Open Access i modele komunikacji naukowej, które przez 10 lat wypracował, mogą wywoływać jeszcze wiele emocji zarówno wśród kadry naukowej, bibliotekarzy, jak i wydawców, bo są to grupy zainteresowane przepływem informacji i wiedzy oraz mocno zaangażowane w ten proces produkcji czy wymiany. Rzeczywistość jednak pokazuje, że wchodzimy razem w rewolucyjny okres, gdzie stary system traci swoją dotychczasową pozycję. Musi wypracować nową formułę, bo nie ma już w nim spójności. Publikowanie naukowe i komunikowanie się nie musi oznaczać wydawania książek czy czasopism w twardej okładkach, długiego czasu oczekiwania na publikację, a także drogiej dystrybucji. Jest wielu naukowców, którzy nie korzystają z tradycyjnego pośrednictwa, tylko sami zajmują się upublicznianiem swojej wiedzy w tym na wolnych licencjach, są częściej cytowani i rozpoznawani. Wykorzystują do tego różne kanały: repozytoria, otwarte czasopisma, blogi, listy dyskusyjne, platformy e-learningowe, e-laboratoria, kluby sieciowe itp. Tak wiele nas dzieli od zwyczajów z poprzedniej epoki, a jeszcze dużo przed nami trudnych wyzwań. Jednym z nich jest budowanie nowoczesnych kanałów przepływu informacji takich, jakim jest sieć repozytoriów otwartych.

Tak jak zbudowaliśmy w Polsce NUKAT czy Federację Bibliotek Cyfrowych, tak możemy zbudować sieć repozytoriów naukowych, które staną się częścią światowej infrastruktury badawczej. Jaki model wybierzemy, okaże się w praktyce. Oby nastąpiło to szybko, bowiem korzyści płynące z otwierania zasobów wiedzy mogą polskiej nauce tylko pomóc.

Literatura

- [1] SUBER, P., *Open Access Overview, Focusing on open access to peer-reviewed research articles and their preprints* [on-line]. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>
- [2] Open Access Repositories [on-line]. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.openoasis.org/index.php?option=com_content&view=article&id=137&Itemid=333
- [3] A DRIVER's Guide to European Repositories, Edited by Kasja Weenink, Leo Waaijers and Karen van Godtsenhoven, Publisher: Amsterdam University Press, Amsterdam 2008 [on-line]. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.driver-repository.eu/PublicDocs/D7.2_1.1.pdf
- [4] SWAN, A., AWRE, Ch., LINKING UK REPOSITORIES: Technical and organisational models to support user-oriented services across institutional and other digital repositories [on-line]. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.openscholarship.org/upload/docs/application/pdf/2009-01/linking_repositories_report.pdf
- [5] HOFMOKL, J.W., *Przewodnik po otwartej nauce*, Warszawa: ICM 2009, s. 59

-
- [6] Zarządzenie Nr 58 Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 7 czerwca 2010 r. *Regulamin Ochrony Dóbr Niematerialnych i Projektów Racjonalizatorskich w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu*. Na podstawie uchwały nr 98 Senatu UMK z dnia 30 października 2007 r., w sprawie własności intelektualnej oraz ochrony prawnej dóbr intelektualnych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu [on-line]. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.umk.pl/uczelnia/dokumenty/biuletyn/prawo/?akcja=dokument&typ=Z_Rektora&nr=58&bp=4&rok=2010
- [7] EnablingOpenScholarship (EOS). Repositories [on-line]. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.openscholarship.org/jcms/c_6162/repositories
- [8] Trustworthy Repositories Audit & Certification: Criteria Checklist, OCLC, CRL, Version 1.0, Ohio, Chicago 2007 [on-line]. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.crl.edu/sites/default/files/attachments/pages/trac_0.pdf
- [9] Sherpa/Romeo, Project University of Nottingham, 2011 [on-line]. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>
- [10] Open Access Bibliography: Liberating Scholarly Literature with E-Prints and Open Access Journals by Charles W. Bailey, Jr. [on-line]. [Dostęp 7.10.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.digital-scholarship.org/>
- [11] HITCHCOCK, S. (ed.), The effect of open access and downloads ('hits') on citation impact: a bibliography of studies. Last updated 18 August 2011; first posted 15 September 2004 [on-line]. [Dostęp 7.10.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://opcit.eprints.org/oacitation-biblio.html>

Barbara Barańska-Malinowska
Urszula Knop
Biblioteka Główna Politechniki Częstochowskiej

Oferta polskich bibliotek naukowych w zakresie otwartych zasobów wiedzy

Open resources of knowledge – the offer of Polish research libraries

Streszczenie

Wiedzę naukową dystrybuje wiele instytucji (w tym instytucje rządowe, wydawcy, autorzy, biblioteki). Otwarte zasoby wiedzy zwiększają dostępność poszukiwanych przez użytkowników materiałów, ułatwiają korzystanie z publikacji trudno dostępnych, bez ograniczeń czasu i miejsca, podnoszą jakość kształcenia, w tym zdalnego, umożliwiają także prezentowanie i promowanie dorobku naukowego pracowników polskich uczelni na świecie. Rozwój koncepcji otwartych zasobów wiedzy implikuje nowe usytuowanie bibliotek naukowych w pośrednictwie między autorem a odbiorcą publikowanych treści. Biblioteka nie tylko gromadzi, przechowuje i udostępnia zasoby naukowe, ale także zapewnia odpowiednie narzędzia, umożliwiające otwarty dostęp twórcom i użytkownikom do lokalnych i zdalnych zasobów wiedzy. Otwarte zasoby odgrywają coraz większą rolę w procesie dydaktycznym i badaniach naukowych realizowanych w szkołach wyższych, dlatego biblioteki akademickie aktywnie włączają się zarówno w ich tworzenie i udostępnianie (np. biblioteki cyfrowe, repozytoria), jak i w promocję idei Open Access w środowiskach akademickich. W tym kontekście przegląd otwartych zasobów wiedzy (baz pełnotekstowych, bibliograficzno-abstraktowych, bibliotek cyfrowych, portali i in.) na stronach www bibliotek stanowi próbę odpowiedzi na pytania dotyczące zaangażowania polskich bibliotek naukowych w upowszechnianie otwartych zasobów wiedzy. Ukazuje jednocześnie sposoby ich udostępniania oraz wielkość i różnorodność zasobów w wolnym dostępie oferowanym przez biblioteki akademickie. Badaniem realizowanym w I kwartale 2011 r. objęto biblioteki politechnik i uniwersytetów ekonomicznych wyższych szkół publicznych w Polsce.

Słowa kluczowe: Open Access, biblioteki naukowe, biblioteki cyfrowe, lista A–Z, bazy danych

Abstract

Scientific knowledge is distributed by numerous institutions (including government institutions, publishers, libraries) and authors themselves. Open knowledge resources increase the availability of materials sought by users and enable access to publications that otherwise would be hard to get, from any place and in almost no time. They improve the

quality of education, including remote education as well as enable presenting and promoting scientific achievements of Polish scientists in the world. The development of the concept of open knowledge implies a new position of scientific libraries that go between authors and recipients of the knowledge published. Libraries not only gather, store and distribute scientific resources but also provide proper tools that allow access to local and remote knowledge sources both for authors and users. Open resources play increasing role in teaching processes and scientific research run in colleges and universities. Thus academic libraries get involved actively in creating open resources and their distribution (e.g. digital libraries, repositories), as well as in promoting the idea of Open Access in academic environment. In this respect, the review of the open knowledge (full text, bibliographic and abstract databases, digital libraries, portals etc.) on the web sites of libraries is an attempt to answer the question how Polish scientific libraries get involved in popularization of open knowledge resources. The authors present size and variety of free resources offered by academic libraries and means of their. The research run in the first quarter of 2011 covered scientific libraries of public technical and economical universities in Poland.

Keywords: Open Access, biblioteki cyfrowe, lista A–Z, bazy danych

Wstęp

Rozwój koncepcji otwartych zasobów wiedzy implikuje nowe usytuowanie bibliotek naukowych jako pośredników między autorem a odbiorcą publikowanych treści. Biblioteka nie tylko gromadzi, przechowuje i udostępnia zasoby naukowe, ale także zapewnia odpowiednie narzędzia umożliwiające otwarty dostęp twórcom i użytkownikom do lokalnych i zdalnych zasobów wiedzy. Ponieważ otwarte zasoby odgrywają coraz większą rolę w procesie dydaktycznym i badaniach naukowych realizowanych w szkołach wyższych, biblioteki akademickie aktywnie włączają się zarówno w ich tworzenie, jak i udostępnianie. Ilość i różnorodność zasobów wiedzy w wolnym dostępie oraz rozwój nowych technologii informatycznych wpływają na kształt oferty bibliotek akademickich w zakresie otwartych zasobów naukowych i sposobu dostępu do nich.

Formułując tezy badawcze, uwzględniono wiedzę o ofercie zasobów uzyskaną na podstawie przeglądu stron www bibliotek wyższych uczelni publicznych w kraju. Analizie poddano biblioteki piętnastu politechnik i czterech uniwersytetów ekonomicznych w I kwartale 2011 r. Potrzeba takich badań wynika z ogólnie istniejących tendencji udostępniania otwartych publikacji naukowych. Biblioteki oferują dostęp do otwartych zasobów wiedzy, między innymi przez biblioteki cyfrowe (BC), w tym repozytoria, bazy danych i serwisy tworzone przez bibliotekarzy, listy A–Z, linkowanie do baz danych i serwisów na stronach www bibliotek, oraz aktywnie uczestniczą w promocji idei Open Access (OA) w środowiskach naukowych.

Na podstawie przeprowadzonych badań podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytania: Jak przedstawia się oferta prac doktorskich w BC badanych bibliotek? Jakie znaczenie ma lista A–Z w dostępie do otwartych zasobów wiedzy? Jakie bazy danych i serwisy tworzone przez bibliotekarzy badanych bibliotek oferują dostęp do otwartych zasobów wiedzy? Jakie wybrane bazy danych/serwisy źródeł OA linkują na stronach www badane biblioteki politechnik i uniwersytetów ekonomicznych?

Otwarty dostęp do wiedzy

Określenie „open access” definiowane jest różnie:

- 1) *Otwarty dostęp (ang. Open Access – „OA”) oznacza bezpośredni, wolny dostęp w internecie do wyników badań naukowych, bez ograniczeń nakładanych zazwyczaj przez umowy wydawnicze. Dotyczy materiałów naukowych, takich jak artykuły, publikacje konferencyjne czy różnego rodzaju dane. Otwarty dostęp dostarcza środków maksymalizacji widzialności i dostępności, a przez to również pobierania i wykorzystania wyników badań naukowych¹.*
- 2) *Open Access rozumie się jako darmowy dostęp do literatury naukowej, nieograniczony żadnymi restrykcjami, pozwalający użytkownikom sieci czytać, zapisywać, kopiować, rozpowszechniać, drukować, przeszukiwać prace naukowe czy indeksować, tworzyć odsyłacze do nich bez ograniczeń prawnych, technicznych czy finansowych. Jedyłą rzeczą, jaka kępuje dystrybucję czy wykorzystanie takich prac, jest kontrola autora nad integralnością jego dzieła i prawa do cytowania czy oceny².*

Idea wolnego dostępu przyczyniła się do budowania nowych form komunikacji naukowej, wyznaczając jednocześnie nowy, przyszłościowy wymiar podstawowym funkcjom (gromadzenia, opracowania, udostępniania), związanym z działalnością współczesnego bibliotekarstwa³. Właściwie rozumiane powinności bibliotekarza w środowisku wirtualnym, w którym przyszło mu funkcjonować, wynikają z umiejętności wyszukiwania otwartych zasobów wiedzy, zastosowania nowoczesnych technologii informatycznych dla rozpowszechniania, udostępniania i rekomendowania treści naukowych, podnoszenia jakości usług bibliotecznych we wspieraniu procesu dydaktycznego realizowanego w szkole wyższej⁴. Kwestia organizowania dostępu i rekomendowania otwartych publikacji naukowych za pośrednictwem bibliotek staje się jednym z ogniw wzmacniających rozwój współ-

¹ *OpenAIRE Open Access Infrastructure for Research in Europe* (tłum. aut.) [on-line]. [Dostęp 13.02.2011], <http://www.openaire.eu/pl/open-access/open-access-overview>.

² B. Bednarek-Michalska, *Światowy ruch open access na rzecz otwartej nauki* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011], <http://www.koed.org.pl/wp-content/uploads/2010/01/oa-2009.doc>.

³ M. Nahotko, *Naukowe czasopisma elektroniczne. (Nauka – Dydaktyka – Praktyka; 88)*. Warszawa 2007, s. 137–154.

⁴ A. Trembowicki, *Digitalizacja: teoria i praktyka*, Warszawa 2006.

czesnych społeczeństw w skali globalnej. Dzielenie się wiedzą i wynikami badań naukowych usprawnia komunikację naukową oraz przyczynia się do rozwoju nauki i pokonywania barier w dostępie do wiedzy. Zmniejszanie bądź wyrównanie różnic w poziomie życia społeczeństw stanowi rezultat osiągnięć naukowych oraz postępu w różnych dziedzinach gospodarki narodowej, a także gospodarki w skali globalnej. Korzyści z rozwoju otwartych zasobów wiedzy dostrzegają naukowcy i bibliotekarze z całego świata⁵.

Bazy danych/serwisy źródeł OA oferują komercyjni wydawcy lub agregatorzy, np. Springer, EBSCO, szkoły wyższe – Lunds Universitet (Uniwersytet w Lund w Szwecji), instytuty i towarzystwa naukowe IOP – Institute of Physics (Brytyjski Instytut Fizyki), bibliotekarze – Die Elektronische Zeitschriftenbibliothek EZB Regensburg (Elektroniczna Biblioteka Czasopism w Regensburgu). Zasoby te powiększają się dzięki działaniom organizacji Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC), Students for FreeCulture, Public Library of Science, Open Access Directory wspierających otwarty dostęp do publikacji naukowych. W 2010 roku nastąpił wzrost liczby czasopism w wolnym dostępie: w serwisach Directory of Open Access Journals (DOAJ) dodano 1401 tytułów, EZB Regensburg – 3500, PubMed Central – 313 (w tym połowa OA)⁶. Dla promowania idei OA, otwartej kultury oraz edukacji, swobodnego dostępu do wiedzy, jak najszerzej wymiany doświadczeń – międzynarodowe organizacje obchodzą Tydzień Open Access (<http://koed.org.pl/2010/10/tydzien-open-access-201/>). Jego celem jest promocja otwartego dostępu do informacji i wyników badań (szczególnie tych finansowanych ze środków publicznych) oraz budowanie nowego modelu komunikacji naukowej, który opiera się na wymianie doświadczeń i dzieleniu się wiedzą oraz rezultatami pracy naukowej.

Działania na rzecz nauki polskiej dotyczące reguł otwartości podjęła Koalicja Otwartej Edukacji (KOED)⁷, opracowując rekomendacje dla nauki polskiej stanowiące o potrzebie rozwoju otwartych zasobów naukowych, finansowanych ze środków publicznych dla nauki w skali globalnej. Dostęp do publikacji naukowych w internecie warunkuje:

- zwiększenie otwartości, przejrzystości i cytowalności wyników badań naukowych,
- generowanie innowacji,
- zwiększenie promocji i potencjału badawczego instytucji naukowych⁸.

⁵ M. Nahotko, dz. cyt., s. 42–46;

B. Bednarek-Michalska, Korzyści z otwartej nauki, *Forum Akademickie* 2010, nr 5, s. 60–61.

⁶ H. Morrison, *Gwałtowny wzrost zasobów open access w 2010 roku – raport* (tłum. aut.) [on-line]. [Dostęp 13.02.2011], <http://koed.org.pl/2011/01/gwaltowny-wzrost-zasobow-open-access-w-2010-roku-raport/>.

⁷ O nas. W: *Koalicja Otwartej Edukacji* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011], <http://koed.org.pl/o-nas/>.

⁸ *Rekomendacje otwartości dla świata nauki* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011], <http://koed.org.pl/2010/10/rekomendacje-otwartosci-dla-swiata-nauki/>.

Znaczącą rolę dla rozwoju polskich zasobów OA odgrywa Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego (ICM) – polski partner *Creative Commons*⁹ oraz Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe (PCSS) afiliowane przy Instytucie Chemii Bioorganicznej PAN, których zadaniem jest integracja i rozwój infrastruktury informatycznej nauki przez wdrażanie nowoczesnych technologii w sieci PIONIER – Polski Internet Optyczny¹⁰. Podejmowane inicjatywy są związane z zarządzaniem polskimi bibliotekami cyfrowymi i rozwojem projektu Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC).

Najbardziej wymierną w skali kraju ideą bibliotek naukowych w zakresie tworzenia dostępu do otwartych zasobów wiedzy są BC, które permanentnie rozszerzają tradycyjną ofertę biblioteczną o otwarte zasoby wiedzy, rozproszone w wirtualnej przestrzeni.

Formułowanie oferty

Świadomość roli i znaczenia oferty otwartych zasobów wiedzy w pragmatyce profesjonalnej bibliotekarzy z jednej strony można uznać za nielogiczną, powodującą wykluczenie fizycznej obecności użytkownika w bibliotece, a w przyszłości być może również zmianę struktury współczesnej biblioteki akademickiej. Z drugiej zaś profesjonalizm bibliotekarzy w zakresie selekcji i porządkowania zasobów widoczny na stronie www biblioteki stanowi jeden z elementów wyznaczających zasadność i celowość kształtowania bibliotecznego oferty otwartych zasobów wiedzy. Przygotowując ofertę zasobów OA, należy odpowiedzieć na pytania: co motywuje użytkownika do wyszukiwania informacji w bazach danych/serwisach polecanych na stronie www biblioteki oraz czy sposób prezentacji informacji zachęci użytkownika do korzystania ze strony www w przyszłości? W tym kontekście to właśnie bibliotekarze decydują o doborze i formie oferty, która powinna uwzględniać:

- intuicyjną nawigację na stronie www, by użytkownik z łatwością odnalazł poszukiwane źródła,
- kompleksowość oferty – w jednym miejscu znajduje się wykaz baz danych/serwisów subskrybowanych oraz polecanych przez bibliotekę,
- treść oferty – nazwy bazy danych/serwisu, zawartość, poziom dostępu do treści: abstrakt, pełne teksty,
- możliwość szybkiego wyszukiwania informacji przez zintegrowanie jak największej liczby zasobów, np. lista A–Z, wyszukiwarki naukowe,

⁹ Informacje o ruchu otwartej nauki w Polsce i na świecie oraz o projektach otwartej nauki realizowanych w ICM UW. W: *Otwarta Nauka* [on-line]. [Dostęp 15.03.2011], <http://otwartanauka.pl/>.

¹⁰ *Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe* [on-line]. [Dostęp 16.03.2011], <http://www.man.poznan.pl/online/pl/strona/674/>.

– graficzne formy prezentacji – logo baz danych/serwisów w celu zwiększenia percepcji wizualnej i możliwości łatwego dostępu do oferowanych publikacji¹¹.

Oferta otwartych zasobów wiedzy na stronie www biblioteki stanowi rezultat dynamicznych zmian na rynku informacji naukowej, wymuszając konieczność udostępniania zasobów z wykorzystaniem technologii informatycznych, dokształcania kadry bibliotecznej, wdrażania odpowiednich zapisów legislacyjnych usprawniających realizowanie tych przedsięwzięć, zmiany zasad promocji¹². Przedstawione w niniejszej pracy obiekty otwartych zasobów wiedzy polecane ze stron www bibliotek naukowych to: prace doktorskie w BC, bazy danych/serwisy tworzone przez bibliotekarzy badanych bibliotek, zawierające publikacje OA, wybrane polskie i zagraniczne bazy danych/serwisy źródeł OA – dostępne z listy A–Z oraz ze stron www tych bibliotek.

Wyniki badań i ich dyskusja

Oferta prac doktorskich w bibliotekach cyfrowych

Z analizy stron www badanych bibliotek wynika, że prawie wszystkie uczestniczą w projekcie BC. Dostęp do BC oferowany jest ze stron domowych badanych bibliotek biorących udział w tworzeniu zasobów cyfrowych.

Szczególne znaczenie dla zdalnego nauczania, upowszechniania informacji naukowej ma otwarty dostęp do zbiorów specjalnych, które w formie tradycyjnej udostępnia się wyłącznie na miejscu w bibliotece.

Standardowy zapis w regulaminach udostępniania bibliotek szkół wyższych, dotyczący udostępniania zbiorów specjalnych oraz prac doktorskich, zabrania wypożyczania tych zbiorów poza bibliotekę. Umieszczanie prac doktorskich w BC niweluje te ograniczenia. Dlatego badaniem objęto kolekcje prac doktorskich w bibliotekach cyfrowych. W zależności od rodzaju uprawnień wynikających z wolnych licencji określone są warunki, na jakich autorzy dzielą się wynikami swoich badań. W wypadku braku zgody autora na udostępnienie pracy doktorskiej w internecie treść może być dostępna przez sieć uczelnianą lub lokalną biblioteki głównej.

Prace doktorskie w otwartym dostępie można przeglądać przez platformę FBC, która umożliwia zintegrowane przeszukiwanie zasobów polskich BC i repozytoriów w sieci PIONIER. Interfejs komunikacyjny z użytkownikiem umożliwia wyszukiwanie w 53 językach¹³, co czyni platformę dostępną dla użytkowników z całego świata. Prace doktorskie w otwartym dostępie można także przeglądać na

---

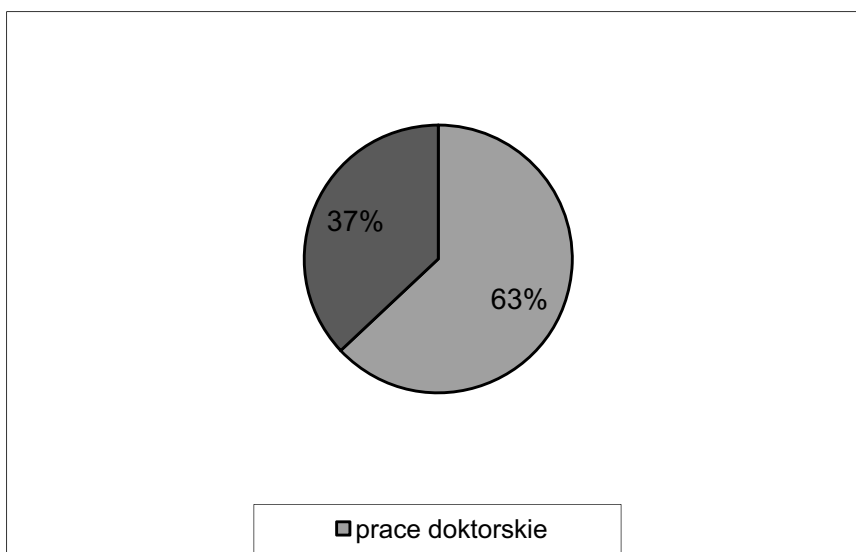
¹¹ A. Moszyński, Formułowanie kształtu oferty firmy. W: *PortalDlaFirmyINFO.PL* [on-line]. [Dostęp 15.03.2011], http://dlafirmy.info.pl/2677_formulowanie_kształtu_oferty_firmy.htm.

¹² M. Nahotko, dz. cyt., s. 42–47.

¹³ *Federacja Bibliotek Cyfrowych* [on-line]. [Dostęp 17.03.2011], <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/main>.

międzynarodowym portalu DART-Europe według indeksu nazw uczelni¹⁴. Niektóre oferowane zasoby są dostępne tylko we fragmentach.

Umieszczanie prac doktorskich w BC na zasadach OA rozszerza i ułatwia odbiorcom dostęp do ich treści oraz promuje naukę polską w skali globalnej. Jak przedstawia się oferta prac doktorskich w BC badanych bibliotek zostało przedstawione na rysunku 1.

Rys. 1. Oferta prac doktorskich w bibliotekach cyfrowych badanych bibliotek politechnik i uniwersytetów ekonomicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu stron www bibliotek politechnik i uniwersytetów ekonomicznych.

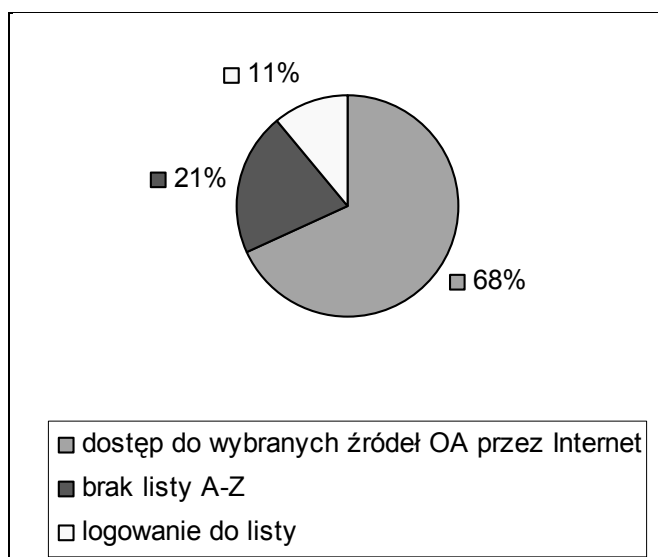
Wyniki badań oferty prac doktorskich w BC wskazują, że 63% badanych bibliotek oferuje prace doktorskie w otwartym dostępie, a 37% bibliotek jeszcze ich nie umieszcza. Należy zaznaczyć, że dużym ułatwieniem podjęcia takiej decyzji są zarządzenia władz uczelni (nielicznych jeszcze) o obowiązku umieszczania prac doktorskich w BC. Z analizy zasobów BC wynika, że najczęściej prac doktorskich udostępniają biblioteki: Politechniki Krakowskiej, Politechniki Gdańskiej, Politechniki Wrocławskiej, Politechniki Łódzkiej oraz Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

¹⁴ *DART Europe E-theses Portal* [on-line]. [Dostęp 17.03.2011], <http://www.dart-europe.eu/browse-list.php?country=Poland>.

Statystyki przeglądania/czytania zasobów BC ukazują dane opublikowane przez Bibliotekę Politechniki Łódzkiej¹⁵ oraz Bibliotekę Główną Politechniki Wrocławskiej¹⁶.

Źródła Open Access z listy A–Z

Lista A–Z jest lokalizatorem obejmującym wszystkie zasoby elektroniczne biblioteki, w tym prenumerowane czasopisma, tytuły w pełnotekstowych bazach danych, pakiety wydawców i książki elektroniczne. Narzędzie A–Z może zawierać również informacje o prenumerowanych tytułach drukowanych i o innych lokalnych zasobach¹⁷. Lista A–Z umożliwia użytkownikom szybki dostęp do tytułów z oferty biblioteki oraz innych tytułów oferowanych bezpłatnie w serwisach komercyjnych i w modelu OA, dołączonych do indeksu listy. Dlatego oferta zasobów udostępnianych przez listę A–Z jest zróżnicowana w poszczególnych bibliotekach. Sposób dostępu do listy A–Z zaprezentowano na rysunku 2.

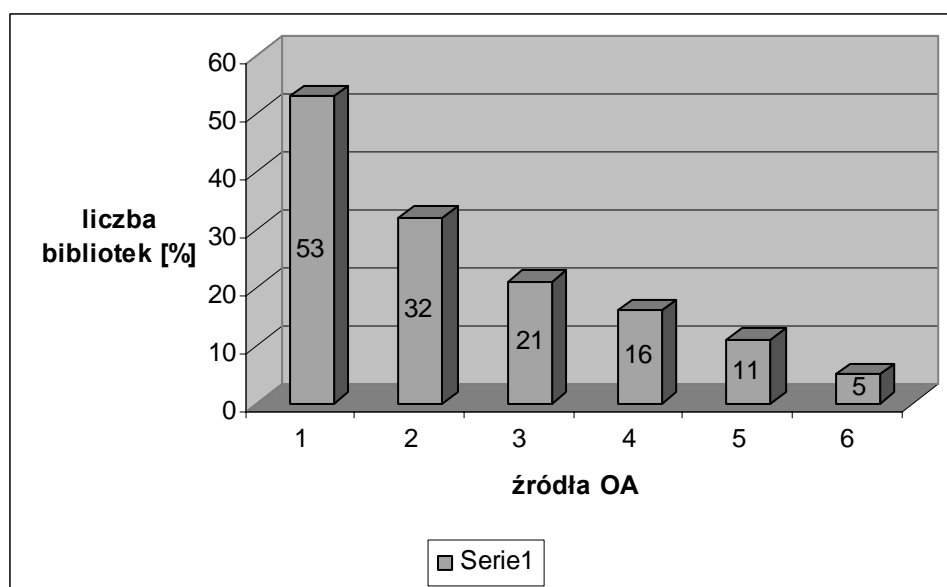
Rys. 2. Oferta dostępu do listy A–Z w badanych bibliotekach politechnik i uniwersytetów ekonomicznych
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu stron www bibliotek politechnik i uniwersytetów ekonomicznych.

¹⁵ E. Skubała, A. Kazan, Czy awatar bibliotekarza stanie się antidotum na problemy biblioteki XXI wieku? W: *Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece. IV Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej. Łódź, 15–17.06.2010*. Materiały Konferencyjne. Łódź 2010, s. 169–170.

¹⁶ Ł. Maciejewska, B. Urbańczyk, Użytkownik biblioteki akademickiej wobec oferty elektronicznych usług bibliotecznych: prezentacja. W: *X Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Zakopane 22–25 września 2009*. Polskie Towarzystwo Informacji Naukowej [on-line]. [Dostęp 18.03.2011], http://www.ptin.org.pl/konferencje/10forum/repozytorium/Maciejewska_Urbanczyk.pdf.

¹⁷ EBSCO. Information to inspiration [on-line]. [Dostęp 18.03.2011], <http://www2.ebsco.com/pl-pl/ProductsServices/atoz/Pages/index.aspx>.

Z analizy stron www wynika, że 68% badanych bibliotek oferuje z listy A–Z dostęp do zasobów elektronicznych na licencji OA przez internet, 11% bibliotek udostępnia zasoby przez logowanie, 21% natomiast nie posiada listy w ofercie. Należy podkreślić, że biblioteki kupują narzędzie A–Z przede wszystkim dla umożliwienia zintegrowanego przeszukiwania wszystkich zasobów elektronicznych dostępnych w sieci ogólnouczelnianej na jednej platformie. Ofertę źródeł OA z listy A–Z w badanych bibliotekach przedstawiono na rysunku 3.

Rys. 3. Wybrane bazy danych/serwisy źródeł OA dostępne z listy A–Z w badanych bibliotekach politechnik i uniwersytetów ekonomicznych
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu stron www bibliotek politechnik uniwersytetów ekonomicznych.

- 1 – DOAJ, SpringerLink na stronie wydawcy
- 2 – ARIANTA, EBSCO OA
- 3 – HighWire Press, Hindawi, IOP Science, strona wydawcy
- 4 – Intute, Open J-Gate
- 5 – Atypon, J-Stage
- 6 – Central online+OA Library, Free Medical Journals, PLoS

Wyniki badań wskazują, że najpopularniejsze bazy – DOAJ i SpringerLink na stronie wydawcy – dostępne przez internet z listy A–Z mają w ofercie 53% badanych bibliotek. Publikacje z serwisu ARIANTA (zasoby pełnotekstowe wybranych polskich naukowych i fachowych czasopism) oraz z serwisu EBSCO Open (artykuły z czasopism zagranicznych) oferuje 32% badanych bibliotek. Publikacje w otwartym dostępie wydawnictw: HighWire Press (z różnych dziedzin wiedzy),

Hindawi (z zakresu nauk ścisłych: matematyki, fizyki, nauk technicznych i biologicznych) oraz wybrane artykuły z komercyjnej bazy IOP Science poleca z listy A–Z 21% bibliotek.

Możliwość przeglądania ponad 8 tysięcy czasopism (w tym również tytułów polskich) z serwisu Open J-Gate oferuje z listy A–Z 16% bibliotek. Mniej popularne bazy polecane z listy A–Z to: Atypon, J-Stage, Central online+OA Library, Free Medical Journals, PLoS.

Bazy danych i serwisy źródeł OA tworzone przez badane biblioteki

Podstawę funkcjonowania współczesnej, hybrydowej biblioteki akademickiej stanowią zbiory tradycyjne i zbiory on-line. W celu umożliwienia dostępu do zbiorów tradycyjnych oraz rozszerzenia oferty cyfrowej biblioteki tworzą i współtworzą bazy danych i serwisy internetowe.

Biblioteki politechnik tworzą dwie najpopularniejsze i najbardziej wykorzystywane przez użytkowników bazy: BazTech i BazTol, współtworzone w ramach konsorcjum BazTech.

BazTech jest bibliograficzno-abstraktową bazą wybranych czasopism polskich, z częściowym dostępem do pełnych tekstów na zasadzie OA. Twórcy dążą do przekształcenia jej w bazę pełnotekstową. Baza BazTol zawiera zasoby sieciowe dotyczące nauk technicznych, oferuje częściowy dostęp do pełnych tekstów. Bibliograficzną bazę materiałów konferencyjnych SYMPOnet, która oferuje dostęp do nielicznych, pełnych tekstów materiałów konferencyjnych przechowywanych w bibliotekach polskich, współtworzy m.in. dziewięć badanych bibliotek politechnik¹⁸. Biblioteki uniwersytetów ekonomicznych, ze względu na specyficzny realizowany profil kształcenia w uczelni, opracowują bazy z zakresu szeroko pojętej ekonomii. Bazy BazEkon i Ekonomia on-line, z częściowym dostępem do pełnych tekstów na licencji OA, opracowuje Biblioteka Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. BazEkon oferuje dostęp do pełnych tekstów artykułów z Zeszytów Naukowych Politechniki Krakowskiej oraz z czasopism: „Rynek Pracy”, „Bank i Kredyt”, „Wiadomości Statystyczne”¹⁹.

Baza „Ekonomia on-line: naukowe źródła ekonomiczne w internecie” oferuje częściowy dostęp do pełnych tekstów internetowych źródeł informacji z zakresu ekonomii, towaroznawstwa, ubezpieczeń, turystyki i rekreacji. Wyselekcjonowane przez bibliotekarzy internetowe źródła informacji użytkownicy mogą przeszukiwać według 16 działów oraz indeksu oferującego 10 innych atrybutów wyszukiwania, np. autora, tytułu, słowa kluczowego i in. Opracowanie zasobów

---

¹⁸ *Uczestnicy – biblioteki tworzące bazę SYMPOnet* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011], <http://gate.bg.pw.edu.pl/uczestnicy-sym01.html>.

¹⁹ *BazEkon. Biblioteka Główna UEK* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011], http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/info.php.

w formacie opisu MARC 21 i metadanych DUBLIN CORE czyni bazę pierwszym profesjonalnym serwisem w Polsce o kontrolowanej jakości²⁰.

Serwis EBIB (Elektroniczna BIBlioteka), tworzony przez bibliotekarzy i pracowników informacji, oferuje dostęp do abstraktów, pełnych tekstów czasopism fachowych i materiałów konferencyjnych. Podejmuje wiele inicjatyw wspierających środowisko zawodowe, promując otwarte zasoby naukowe. Zawiera pełne teksty artykułów „Biuletynu EBIB” oraz linki do innych zasobów w sieci, np. repozytoriów, wyszukiwarek naukowych, podręczników, czasopism OA²¹.

Wszystkie biblioteki szkół wyższych tworzą bazy bibliografii publikacji pracowników uczelni. Bibliotekarze czynią starania, aby w przyszłości bazy mogły być udostępniane jako pełnotekstowe. Potwierdzeniem tego jest możliwość dostępu do pełnych tekstów na licencji OA z poziomu opisu bibliograficznego, stosowana już przez niektóre biblioteki: Politechniki Gdańskiej, Wrocławskiej, Śląskiej, Łódzkiej oraz Bibliotekę Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Wybrane bazy danych i serwisy źródeł OA na stronach www badanych bibliotek

Umieszczanie linków do baz danych/serwisów źródeł OA na stronach www bibliotek jest sposobem dostępu do otwartych zasobów stosowanym przez wszystkie badane biblioteki. Ofertę bibliotek politechnik w tym zakresie przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Wybrane bazy danych/serwisy źródeł OA polecane na stronach www badanych bibliotek politechnik

Biblioteki [%]	Bazy danych/serwisy
75–100%	Wirtualna Biblioteka Nauki, SpringerLink na stronie wydawcy, EBIB, Urząd Patentowy RP, DOAJ, BazTech, SYMPOnet
50–75%	EZB Regensburg, BazTOL, ARIANTA, esp@cenet, Otwarta Nauka, EMIS, IOP Science
25–50%	AGH czasopisma naukowe, BasPaw, Internetowy System Aktów Prawnych, BioMed Central, Intute, Portal UE, EUR-Lex, Hindawi, TechXtra, Portal GUS, HighWire Press, FindArticles, PLoS, Open J-Gate, Versita
do 25%	Open AGH OZE, Ekonomia on-line, BazEkon, EUROSTAT, Free Medical Journals

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu stron www bibliotek politechnik.

²⁰ *Ekonomia on-line. Naukowe źródła ekonomiczne w internecie* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011], <http://kangur.uek.krakow.pl/biblioteka/ekonomia/>.

²¹ *Open Access EBIB Elektroniczna Biblioteka: portal bibliotekarzy i pracowników informacji* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011], <http://www.nowyebib.info/serwisy/15-openaccess/63-openaccess>.

Od 2010 roku wszystkie biblioteki w kraju zostały objęte licencją krajową na dostęp do wybranych, zagranicznych, naukowych baz danych, dlatego badane biblioteki oferują dostęp do Wirtualnej Biblioteki Nauki (WBN) – systemu sieciowego udostępniania naukowych baz danych przez ICM – oraz do bazy SpringerLink²². Portal Urzędu Patentowego RP i „Biuletyn EBIB” to kolejne dwie bazy rekomendowane przez wszystkie badane biblioteki. Spośród zagranicznych baz najbardziej rozpoznawalną jest DOAJ, oferująca m.in. dostęp do 94 tytułów czasopism polskich²³, oraz baza EZB Regensburg oferująca dostęp do wybranych czasopism naukowych z różnych dziedzin wiedzy.

Biblioteki rekomendują na swoich stronach www również multiwyszukiwarki naukowe. Jedną z nich, polecaną przez badane biblioteki, jest TechXtra, za pomocą której można przeglądać wiele źródeł: bazy danych, serwisy www, e-journals, e-prints, książki, rozprawy naukowe, światowe repozytoria, wyniki najnowszych badań, katalogi bibliotek, najnowsze raporty z różnych dziedzin wiedzy²⁴. Umieszczanie informacji o możliwościach multiwyszukiwarek na stronach www bibliotek jest bardzo korzystne, ponieważ zachęca użytkownika do kompleksowego przeszukiwania wielu źródeł dostępnych w jednym miejscu i skraca czas wyszukania informacji. Ofertę rekomendowanych baz danych/serwisów ze stron www bibliotek uniwersytetów ekonomicznych przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2

Wybrane bazy danych/serwisy źródeł OA polecane na stronach www badanych bibliotek uniwersytetów ekonomicznych

Biblioteki [%]	Bazy danych/serwisy
51–100%	Wirtualna Biblioteka Nauki, SpringerLink na stronie wydawcy, EBIB, Urząd Patentowy RP, Narodowy Bank Polski, World dataBank, Portal GUS, Bank Danych Regionalnych GUS, BazEkon, Ekonomia on-line, EUROSTAT, Portal UE, EU-Bookshop, EUR-Lex
do 50%	BazTech, EZB Regensburg, DOAJ, esp@cenet, Otwarta Nauka, ARIANTA, Intute, Internetowy System Aktów Prawnych, HighWire Press, SYMPOnet

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu stron www bibliotek uniwersytetów ekonomicznych.

Z badań wynika, że bazy o tematyce ekonomicznej, statystycznej oraz o Unii Europejskiej są polecane przez biblioteki ekonomiczne. Na przykład bogaty zbiór informacji statystycznej o sytuacji społecznej, gospodarczej i demograficznej kraju biblioteki oferują przez serwis Bank Danych Regionalnych GUS. Dane publiko-

²² Wirtualna Biblioteka Nauki. System sieciowego udostępniania naukowych baz danych poprzez ICM [on-line]. [Dostęp 23.03.2011], <http://vls.icm.edu.pl/>.

²³ DOAJ Directory of Open Access Journals [on-line]. [Dostęp 23.03.2011], <http://www.doaj.org/doaj?func=byCountry&uiLanguage=en>.

²⁴ TechXtra [on-line]. [Dostęp 23.03.2011], <http://www.techxtra.ac.uk/>.

wane w serwisie są dostępne na zasadzie OA²⁵. Wszystkie biblioteki uniwersyte-
tów ekonomicznych umieszczają linki do Portalu Narodowego Banku Polskiego,
który umożliwia przeglądanie czasopism: „Dziennika Urzędowego NBP”,
„Raportu Roczno Europejskiego Banku Centralnego”, „Biuletynu Miesięcznego
EBC”, aktów prawnych i dokumentów, informacji o polityce pieniężnej, systemie
płatniczym i finansowym, statystyki, a także innych publikacji z zakresu bankowo-
ści i finansów²⁶.

Niski udział w ofercie badanych bibliotek dla bazy Internetowy System
Aktów Prawnych, oferującej zawartość Dziennika Ustaw RP i Monitora Polskiego,
należy tłumaczyć możliwością linkowania do innych serwisów oferujących także
pełne teksty aktów prawnych, np. „Dom Wydawniczy ABC”, „Infor.PL” oraz
„Polski Serwer Prawa LEX a Wolters Kluwer business”.

Wnioski

Oferta polskich bibliotek naukowych w zakresie otwartych zasobów wiedzy
jest wynikiem zmian w podejściu do gromadzenia, opracowania i udostępniania
publikacji naukowych. Ilość i różnorodność zasobów w wolnym dostępie, a także
rozwój nowych technologii informatycznych wpływają na kształt oferty bibliotek
akademickich.

Obserwuje się tendencje ujednociania zasobów, np. przez wdrażanie krajo-
wych licencji serwisów komercyjnych oraz globalizacji w zakresie polecanych
publikacji w modelu OA. Zasoby Open Access polecane ze stron www bibliotek
odgrywają coraz większą rolę w ofercie bibliotecznej. Bibliotekarze wykazują
coraz większe zaangażowanie w ich tworzenie i rozpowszechnianie.

Autorki referatu, przeprowadzając badania stron www bibliotek, świadomie
wystąpiły w roli użytkownika, który sensu stricto nie posiada wiedzy o bazach
danych i serwisach oferowanych przez biblioteki. Z analizy stron wynika, że
w niektórych bibliotekach użytkownicy mogą napotkać trudności w wyszukiwaniu
baz danych, portali, ponieważ są one ukryte na podstronach, co z kolei wymaga
głębokiego wyszukiwania i jest czasochłonne.

Sposobem ułatwiającym użytkownikom wyszukanie źródła na stronie www
biblioteki może być:

- ujednoczenie nazewnictwa w zakresie dostępu do elektronicznych zasobów
wiedzy, w tym zasobów w modelu OA i gromadzenie ich pod standardowym
hasłem – linkiem, który użytkownicy spotkają w każdym bibliotecznym
serwisie www,
- wprowadzenie funkcji: „Wyszukaj na stronach Biblioteki”.

²⁵ *Bank Danych Lokalnych* GUS [on-line]. [Dostęp 23.03.2011], http://www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks.

²⁶ *NBP Narodowy Bank Polski* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011], <http://www.nbp.pl/home.aspx>.

Przygotowując ofertę publikacji OA, należy zatem wziąć pod uwagę, co motywuje użytkownika do wyszukiwania informacji w bazach danych/serwisach polecanych na stronie www biblioteki, oraz przemyśleć, czy sposób prezentacji informacji zachęci użytkownika do korzystania z niej w przyszłości. W tym kontekście od bibliotekarzy zależy dobrze dobrana i jasno sformułowana oferta otwartych zasobów wiedzy oraz przejrzysta, intuicyjna i w miarę możliwości jednolita ich prezentacja.

Literatura

- [1] *Bank Danych Lokalnych* GUS [on-line]. [Dostęp 23.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks
- [2] *BazEkon. Biblioteka Główna UEK* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/info.php
- [3] BEDNAREK-MICHALSKA, B., Korzyści z otwartej nauki. *Forum Akademickie* 2010, nr 5, s. 60–61
- [4] BEDNAREK-MICHALSKA, B., *Światowy ruch open access na rzecz otwartej nauki* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.koed.org.pl/wp-content/uploads/2010/01/oa-2009.doc>
- [5] *DART Europe E-theses Portal* [on-line]. [Dostęp 17.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dart-europe.eu/browse-list.php?country=Poland>
- [6] *DOAJ Directory of Open Access Journals* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.doaj.org/doaj?func=byCountry&uiLanguage=en>
- [7] EBSCO. Information to inspiration [on-line]. [Dostęp 18.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www2.ebsco.com/pl-pl/ProductsServices/atoz/Pages/index.aspx>
- [8] *Ekonomia on-line. Naukowe źródła ekonomiczne w internecie* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://kangur.uek.krakow.pl/biblioteka/ekonomia/>
- [9] *Federacja Bibliotek Cyfrowych* [on-line]. [Dostęp 17.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/main>
- [10] Informacje o ruchu otwartej nauki w Polsce i na świecie oraz o projektach otwartej nauki realizowanych w ICM UW. W: *Otwarta Nauka* [on-line]. [Dostęp 15.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://otwartanauka.pl/>
- [11] MACIEJEWSKA, Ł., URBAŃCZYK, B., Użytkownik biblioteki akademickiej wobec oferty elektronicznych usług bibliotecznych: prezentacja. W: *X Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Zakopane 22–25 września 2009*. Polskie Towarzystwo Informacji Naukowej [on-line]. [Dostęp 18.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ptin.org.pl/konferencje/10forum/repozytorium/Maciejewska_Urbanczyk.pdf
- [12] MORRISON, H., *Gwałtowny wzrost zasobów open access w 2010 roku – raport* (tłum. B. Bednarek-Michalska [on-line]. [Dostęp 13.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://koed.org.pl/2011/01/gwaltowny-wzrost-zasobow-open-access-w-2010-roku-raport/>

- [13] MOSZYŃSKI, A., Formułowanie kształtu oferty firmy. W: *PortalDlaFirmyINFO.PL* [on-line]. [Dostęp 15.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://dlafirmy.info.pl/2677_formulowanie_kształtu_oferty_firmy.htm
- [14] NAHOTKO, M., *Naukowe czasopisma elektroniczne*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2007. ISBN 978-83-89316-73-8
- [15] *NBP Narodowy Bank Polski* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nbp.pl/home.aspx>
- [16] O nas. W: *Koalicja Otwartej Edukacji* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://koed.org.pl/o-nas/>
- [17] *Open Access EBIB Elektroniczna Biblioteka: portal bibliotekarzy i pracowników informacji* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nowyebib.info/serwisy/15-openaccess/63-openaccess>
- [18] *OpenAIRE Open Access Infrastructure for Research in Europe* (tłum. aut.) [on-line]. [Dostęp 13.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.openaire.eu/pl/open-access/open-access-overview>
- [19] *Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe* [on-line]. [Dostęp 16.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.man.poznan.pl/online/pl/strona/674/>
- [20] *Rekomendacje otwartości dla świata nauki* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://koed.org.pl/2010/10/rekomendacje-otwartosci-dla-swiata-nauki/>
- [21] SKUBAŁA, E., KAZAN, A., Czy awatar bibliotekarza stanie się antidotum na problemy biblioteki XXI wieku? W: *Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece. IV Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej. Łódź, 15–17.06.2010*. Materiały Konferencyjne. Łódź: Biblioteka Politechniki Łódzkiej, 2010, s. 169–170
- [22] *TechXtra* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.techxtra.ac.uk/>
- [23] TREMBOWIECKI, A., *Digitalizacja: teoria i praktyka*. Warszawa: Wydaw. Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej, 2006. ISBN 83-88581-26-0
- [24] *Uczestnicy – biblioteki tworzące bazę SYMPOnet* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://gate.bg.pw.edu.pl/uczestnicy-sym01.html>
- [25] *Wirtualna Biblioteka Nauki. System sieciowego udostępniania naukowych baz danych poprzez ICM. ICM* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://vls.icm.edu.pl/>

Ewa Dobrzyńska-Lankosz
Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie
Biblioteka Główna

Czasopisma szkół wyższych w wolnym dostępie

Polish university journals in Open Access

Streszczenie

Czasopisma naukowe są cenione przez naukowców z tego względu, że stanowią źródło informacji o najnowszych, realizowanych samodzielnie lub zespołowo, projektach, aktualnie prowadzonych badaniach i ich wynikach. Rynek czasopism elektronicznych w ostatnich kilkunastu latach rozrósł się do ogromnych rozmiarów i dzisiaj brak dostępu do czasopisma za pośrednictwem internetu może wpływać na obniżenie rangi czasopisma. Preferowanie przez naukowców sieciowego dostępu do poszczególnych tytułów jest zrozumiałe, wyszukiwanie informacji w e-czasopismach jest bowiem łatwiejsze i szybsze niż w drukowanych, coraz częściej dostęp do nich jest możliwy także z domu. Wszystko to wpływa na podwyższenie komfortu pracy naukowca. Zaletą takiego rozwiązania jest także wzrost zasięgu artykułów, a co za tym idzie wzrost cytowalności, istotnej m.in. z punktu widzenia oceny dorobku pracownika nauki. Wydawcy komercyjni formę udostępniania czasopism w internecie oferują odpłatnie od wielu lat i naukowcy wciąż zabiegają o dostęp do ich zasobów. Niemniej gwałtowny wzrost opłat za czasopisma, w tym za czasopisma elektroniczne oraz inne bazy danych, przyczynił się do poszukiwania nowych form rozpowszechniania i udostępniania wiedzy. W rezultacie tych poszukiwań zrodziła się idea Open Access. Zasadę wolnego dostępu do czasopism stopniowo przyjmują wydawcy akademicki, także polscy. W referacie zaprezentowano przykłady polskich czasopism szkół wyższych udostępnianych w formule otwartych zasobów w sieci. Przeprowadzono analizę zasobów czasopism, form publikowania ich wersji sieciowych oraz narzędzi stosowanych do ich udostępniania.

Słowa kluczowe: Open Access, czasopisma naukowe, e-czasopisma, otwarte zasoby edukacyjne, wydawnictwa akademickie

Abstract

Scientific journals are valued by scientists for the reason that they constitute a source of information about the latest projects, carried out independently or collectively, current research and their results. Market for electronic journals in recent years has grown to enormous size, and today the lack of access to the journal via the Internet may have a negative effect on the ranking of the journal. The fact that on-line access to individual titles is preferred by researchers is understandable, because searching for information in e-journals is easier and faster than in printed ones, it is also increasingly possible to access them from home. All this helps to increase the comfort of the scientist's work. The advantage of this solution is also an increase in range of articles, and in result an increase in

the number of citations, important inter alia for the assessment of the researcher's achievements. Commercial publishers have offered online journals for a fee for many years, and researchers continue to seek access to their resources. However, a sharp increase in fees for periodicals, including electronic journals and other databases contributed to the exploration of new forms of dissemination and sharing knowledge. As a result of these searches the idea of Open Access was conceived. The principle of free access to journals is gradually adopted by academic publishers, also Polish ones. This paper presents examples of Polish university journals available in the formula of open access resources on the Internet. The analysis of journal sources, forms of publishing their online versions and the tools used for their circulation has been carried out.

Keywords: open access, scientific journals, e-journals, open educational resources, academic publishing

Czasopisma naukowe są cenione przez naukowców z tego względu, że stanowią źródło informacji o najnowszych, realizowanych samodzielnie lub zespołowo, projektach, aktualnie prowadzonych badaniach i ich wynikach. Rynek czasopism elektronicznych w ostatnich kilkunastu latach rozrósł się do ogromnych rozmiarów i dzisiaj brak dostępu do czasopisma za pośrednictwem internetu może wpływać na obniżenie rangi czasopisma.

Preferowanie przez naukowców sieciowego dostępu do poszczególnych tytułów jest zrozumiałe, wyszukiwanie informacji w e-czasopismach jest bowiem łatwiejsze i szybsze, a poza tym oferta obejmuje dostęp do tysięcy tytułów, które zainteresowany może przeglądać z komputera na własnym biurku w miejscu pracy czy w domu.

Powszechny dostęp do spuścizny naukowej sprawia, że nie tylko nazwisko autora jest powszechnie znane, lepiej indeksowane przez internetowe wyszukiwarki, ale również wpływa na zwiększenie cytowalności zarówno określonego dzieła, jak i całej twórczości autora¹. Dużo większe jest prawdopodobieństwo, że autor będzie cytować treści dużo łatwiej dostępne, a więc te, które są w serwisach sieciowych. Wydawcy komercyjni taką formę udostępniania czasopism oferują odpłatnie od wielu lat.

Internet radykalnie zmienił dostęp do informacji; jest także nową formą komunikacji naukowej. Open Access (OA) spotęgował, w sposób niemający precedensu w przeszłości, dostęp do wiedzy, do wyników badań naukowych, a także ułatwił nawiązywanie kontaktów pomiędzy naukowcami.

Ruch Open Access cieszy się coraz większą popularnością na całym świecie. Powstał jako reakcja na rosnące ceny czasopism drukowanych i elektronicznych, monopolistyczne praktyki wydawców i dystrybutorów czasopism. Jak słusznie zauważa Monika Krakowska, *model otwartego dostępu do informacji i komunika-*

---

¹ A. Wałek, Open Access – nowy model dostępu do wyników badań naukowych. *Zagadnienia Informatyki Naukowej* 2010, nr 1 (95), s. 44.

*cji naukowej, wykorzystującej możliwości internetu, technologii cyfrowych, rozwiązań biznesowych, staje się coraz popularniejszy w środowisku akademickim*².

Termin „open access” oznacza swobodne i niczym nieograniczone udostępnianie publikacji naukowych przez internet. Osobę korzystającą z publikacji z jednej strony obowiązuje zachowanie integralności tekstu i obowiązek cytowania, z drugiej jednak może on swobodnie dysponować publikacją. OA to wolny, powszechny, trwały i natychmiastowy dostęp dla każdego do cyfrowych form zapisu danych i treści naukowych oraz edukacyjnych. Pierwotnie pojęcie to zostało przypisane tym czasopismom naukowym, które zdecydowały się całkowicie otworzyć w internecie dostęp do zawartych w nich publikacji naukowych, współcześnie jednak pojęcie to zostało rozszerzone na udostępnianie wszelkich publikacji na podobnych zasadach³.

Z ruchem OA nieodłącznie wiąże się datowane na 2002 r. przedsięwzięcie „Otwarte Zasoby Edukacyjne”. Jego zasadnicza idea to tworzenie powszechnie dostępnych zasobów edukacyjnych, udostępnianych wraz z prawem do ich dalszego wykorzystywania i adaptacji. Upowszechnianie tej idei jest możliwe dzięki temu, że umacnia się przekonanie, iż wszystko, co jest wytwarzane za środki publiczne, powinno stanowić własność publiczną.

Jak pisze Jarosław Lipszyc, Otwarte Zasoby (Materiały) Edukacyjne to te, które są publicznie dostępne w internecie (bez kontroli dostępu) i opublikowane wraz z prawem do dalszego wykorzystania (w tym celu zalecane jest stosowanie tzw. wolnych licencji). Obecnie wiele uniwersytetów na świecie wspiera otwartą publikację swoich materiałów edukacyjnych, ponieważ pozwala to na obniżenie kosztu dostępu do wiedzy dla studentów, zwiększenie wykorzystania materiałów przygotowanych przez wykładowców, promocji instytucji i jej dokonań, wreszcie na znaczne ułatwienie studentom uczelni przygotowanie do kolokwium i egzaminów dzięki łatwiejszemu dostępowi do niezbędnych informacji⁴.

Znana jest także inicjatywa pod nazwą „Otwórz książkę”. W jej ramach powstała baza zawierająca cyfrową kolekcję udostępnionych publicznie współczesnych polskich książek naukowych. Projekt jest realizowany przez Interdyscyplinarne Centrum Modelowania na Uniwersytecie Warszawskim (ICM UW) w ramach programów Creative Commons Polska oraz Biblioteka Wirtualna Nauki. Obecnie w bazie zarejestrowane są 84 książki⁵.

² M. Krakowska, Nowe formy komunikacji społecznej w europejskiej przestrzeni edukacyjnej, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej*, z. 16, Kraków 2008, s. 25.

³ Otwarty dostęp. Wikipedia. Wolna encyklopedia [on-line]. [Dostęp 27.04.2011], http://pl.wikipedia.org/wiki/Open_Access.

⁴ J. Lipszyc, Koalicja Otwartej Edukacji i promocja otwartej nauki (open knowledge) w Polsce. II Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce. V Konferencja EBIB Internet w bibliotekach, Toruń, 14–15 stycznia 2010 r., EBIB Materiały konferencyjne, 2010, nr 21 [on-line]. [Dostęp 16.10.2010], <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat21/lipszyc.php>.

⁵ Otwórz książkę [on-line]. [Dostęp: 22.02.2011], <http://otworzksiazke.pl/>.

Tworzenie repozytoriów w konwencji Open Access czy Otwartych Zasobów Edukacyjnych przez ośrodki akademickie jest w wielu krajach coraz częstszą praktyką. Główne zasoby to artykuły z uczelnianych czasopism naukowych, referaty (materiały konferencyjne), prace magisterskie i rozprawy doktorskie, inne publikacje naukowe, materiały dydaktyczne (podręczniki) pracowników danej uczelni, przesyłane przez autorów do bazy samodzielnie (rozwiązanie docelowe).

Wymienia się dwa modele ruchu Open Access:

- 1) Repozytoria – tzw. zielone podejście (*green road*). Archiwizacja kopii własnej pracy w otwartych archiwach. Obecnie wszystkie repozytoria można wyszukiwać na portalu OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories, www.open_doar.org).
- 2) Czasopisma otwarte – tzw. złote podejście (*gold road*). Publikowanie artykułów w naukowych, recenzowanych czasopismach z otwartym dostępem. Koszty publikacji ponosi autor lub instytucja finansująca jego badania. DOAJ (Directory of Open Access Journals) to portal, na którym można znaleźć wszystkie otwarte czasopisma (www.doaj.org/doaj).

Serwis OpenDOAR obejmuje także polskie repozytoria i biblioteki cyfrowe; łącznie 29 baz (stan na 11.02.2011 r.). W DOAJ są zarejestrowane 6454 tytuły czasopism, w tym 94 polskie (stan na 27.04.2011 r.)⁶, a ponad 2600 tytułów jest przeszukiwanych z poziomu poszczególnych artykułów, dzięki czemu serwis udostępnia obecnie bez ograniczeń ponad pół miliona artykułów.

Przesłanie przez autora dzieła do repozytorium automatycznie oznacza wyrażenie przez niego zgody na opublikowanie. Osobiste prawa autorskie, jako niezbywalne, pozostają przy autorze. Autorzy na ogół udzielają licencji niewyłącznej, co zapewnia im możliwość opublikowania danego dzieła także w innych bazach, wydawnictwach. Jeśli w przygotowanie publikacji zostało zaangażowane wydawnictwo (uczelniane), wówczas na opublikowanie dokumentu w repozytorium niezbędna jest także jego zgoda. Część repozytoriów zezwala użytkownikom nie tylko na swobodne przeglądanie (czytanie) publikacji, ale także na ich kopiowanie, drukowanie oraz cytowanie w celach naukowych. Nie wolno natomiast prac wykorzystywać do celów komercyjnych. Takie zasady obowiązują między innymi w repozytorium Uniwersytetu Humboldta.

Łatwość publikowania tekstów, wyników badań itp. w internecie niesie z sobą także i niebezpieczeństwa. Nie zawsze treści umieszczone w sieci posiadają gwarancje wiarygodności (recenzja, wiarygodne wydawnictwo itp.). Możliwość modyfikacji tekstów bez dokumentowania zmian podważa wiarygodność źródeł. Dopuszczenie formuły komentarzy z podpisami ich autorów może natomiast być traktowane jako recenzowanie tekstu oryginalnego i może stanowić swego rodzaju wartość dodaną.

---

⁶ DOAJ by country [on-line]. [Dostęp: 27.04.2011], <http://www.doaj.org/doaj?func=byCountry>.

Zasadę wolnego dostępu do czasopism przyjęli niektórzy wydawcy akademicy, a przykładem są Wydawnictwa AGH, które, jako pierwsze w Polsce wydawnictwo uczelniane, zgodziły się na udostępnianie pełnych tekstów artykułów zamieszczanych w bieżących czasopismach naukowych uczelni. Udostępnianie artykułów i opracowywanie dla nich metadanych zostało powierzone Bibliotece Głównej AGH na mocy porozumienia w sprawie udostępniania elektronicznych wersji książek i czasopism, które formalnie zostało zawarte w styczniu 2007 r. (czasopisma on-line od 2005 r.). Biblioteka zobowiązała się do zapewnienia warunków technicznych umożliwiających archiwizację i udostępnianie dokumentów elektronicznych zgodnie z obowiązującymi standardami ich tworzenia, przechowywania i gromadzenia, a także upowszechniania i aktualizacji informacji o zasobach elektronicznych. W odniesieniu do książek od wielu lat funkcjonowało porozumienie ustne, a dopuszczanie danego tekstu do udostępnienia w sieci odbywało się na podstawie uzgodnień dotyczących konkretnych tytułów.

W porozumieniu podkreślono, że BG tworzy kolekcję elektronicznych publikacji dla celów edukacji i nauki i udostępnia ją za pośrednictwem Komputerowego Katalogu Bibliotecznego uczelni oraz równolegle Akademickiej Biblioteki Cyfrowej AGH (ABC-AGH, obecnie ABC-KRAKÓW). Uzgodniono, że w okresie początkowym wszystkie publikacje, na których udostępnienie Wydawnictwa AGH wyraziły zgodę, będą umieszczane przez Bibliotekę Główną w sieciach rozległych bez ograniczeń. Przez okres przejściowy wprowadzono ograniczenia na dostęp do czasopism bieżących do sieci lokalnej uczelni oraz do instytucji, z którymi zawarto umowy bilateralne. Po upływie dwóch lat poszczególne numery czasopisma uwalniano. W opinii redaktora naczelnego Wydawnictw AGH liczba sprzedawanych egzemplarzy drukowanych, po udostępnieniu ich wersji elektronicznych w internecie, nie uległa zasadniczej zmianie, dlatego z początkiem 2011 r. odstąpiono od limitowania dostępu i obecnie dostęp do wszystkich artykułów w internecie jest nieograniczony.

Za pozyskanie od autorów artykułów zgody na udostępnianie dokumentów w sieci odpowiada wydawnictwo, zawierając z nimi stosowne umowy.

Mimo rozpowszechnianej przez Bibliotekę Główną AGH sieciowej wersji elektronicznej wydawnictwo dodatkowo przygotowuje wersję drukowaną, by czasopisma zostały objęte punktacją przez MNiSW zgodnie z komunikatem ministerstwa z dnia 18 kwietnia 2010 r. w sprawie oceny czasopism naukowych, który jeszcze do niedawna obowiązywał. Komunikat zawierał następujące zastrzeżenie: *Oceniane są czasopisma wyłącznie naukowe, wydawane w formie papierowej*⁷. Gdyby nie ten warunek, poszczególne wydawnictwa mogłyby całkowicie zaprzestać druku czasopism i skupić się wyłącznie na wersji elektronicznej. Takie roz-

⁷ Komunikat MNiSW z dnia 12 kwietnia 2010 r. dotyczący oceny czasopism naukowych [on-line]. [Dostęp 18.10.2010], <http://www.nauka.gov.pl/finansowanie/finansowanie-nauki/dzialalnosc-statutowa/ocena-jednostek-naukowych/lista-czasopism-punktowanych/ocena-czasopism-naukowych/nauki-scisle-przyrodniczo-medyczne-techniczne/>.

wiązanie spowodowałyby obniżenie kosztów publikacji (koszty druku, papieru, oprawy itp.). Od 1 października 2010 r. przestały obowiązywać dotychczasowe zasady oceny czasopism naukowych. Opracowanie nowych szczegółowych kryteriów oceny jednostek powierzono Komitetowi Ewaluacji Jednostek Naukowych, powołanemu 30.12.2010 r., a opracowanie zasad oceny (punktowania) polskich czasopism naukowych – zespołowi pod kierunkiem ministra Macieja Banacha. Być może według nowych kryteriów elektroniczna wersja czasopisma będzie wystarczającą formą podlegającą ocenie.

Jak już wspomniano, elektroniczne czasopisma naukowe AGH są udostępniane za pośrednictwem ABC-KRAKÓW (www.abc.krakow.pl), ale także katalogu komputerowego (bg.agh.edu.pl) oraz na stronie Biblioteki Głównej AGH (journals.bg.agh.edu.pl/). W celu większego ich rozpowszechnienia podjęto działania w kierunku otwarcia się na inne portale, serwisy, bazy danych, za których pośrednictwem byłby możliwy dostęp do nich. Dzięki ogólnopolskiej współpracy pełne teksty czasopism naukowych AGH dostępne są także przez Federację Bibliotek Cyfrowych w Europejskiej Bibliotece Cyfrowej Europeana, DART-Europe, ViFaOst. Planowane jest ponadto umieszczenie większej liczby tytułów w portalu DOAJ (Directory of Open Access Repositories – www.doaj.org). Obecnie w bazie tej dostępny jest jeden tytuł AGH: *Opuscula Mathematica*. Czasopisma AGH także są rejestrowane, obok innych polskich czasopism naukowych, w tym akademickich, w BazTech.

Zakłada się, że dzięki udostępnieniu czasopism w internecie w formule OA lepiej będą promowane badania realizowane przez naukowca, wzrośnie poczytność jego prac, a co za tym idzie – liczba cytowań. W dalszej konsekwencji powszechne udostępnienie czasopism ułatwi nawiązywanie kontaktów naukowych i podejmowanie współpracy, inicjowanie wspólnych projektów itp. Wszystko to wpłynie także na wzrost prestiżu naukowca.

Czasopisma AGH opracowywane są zarówno na poziomie całości tytułu, jak i poszczególnych artykułów. Jest zatem możliwe wyszukiwanie przez tytuł czasopisma, tytuł artykułu, nazwisko autora, a także przeglądanie listy czasopism elektronicznych i listy poszczególnych artykułów. Można dokonywać sortowania i zawężania wyszukiwania. Jednym słowem można korzystać z wszystkich narzędzi i sposobów wyszukiwania, jakie daje oprogramowanie systemu bibliotecznego VIRTUA. Poniżej przedstawiono kilka przykładów z ww. biblioteki cyfrowej przeszukiwanej pod kątem czasopism AGH.

ABC KRAKÓW posadowiona jest na serwerze ACK CYFRONET AGH

Statystyka
(stan na dzień 23.01.2012)

liczba wydawnictw : **4581**
liczba dokumentów : **9573**
Więcej...

Wyszukiwanie w kolekcjach

Terminy wyszukiwawcze:

Wszędzie

wszystkie

TEKSTY WSPÓŁCZESNE (OD 1946 ROKU):

uczelniane czasopisma naukowe

materiały konferencyjne

multimedialne katalogi wystaw

rozprawy doktorskie

skrypty uczelniane

monografie i raporty naukowe

opisy patentowe

TEKSTY DO 1945 ROKU:

czasopisma

druk XIX i XX-wieczne

rekopisy i starodruki

Historia przeszukiwań

Wskaźniki dla użytkowników

Wprowadź poszukiwany termin lub jego fragment zakończony znakami #

Witamy w Akademickiej Bibliotece Cyfrowej-KRAKÓW!

ABC KRAKÓW udostępnia w sieci Internet elektroniczne wersje materiałów bibliotecznych wspomagających proces dydaktyczny oraz badania naukowe, prowadzone w jednostkach badawczych Krakowa. Drugi nurt dokumentów to pozycje stanowiące zasób dziedzictwa kulturowego, a więc wybrane zabytki piśmiennictwa, znajdujące się w bibliotekach krakowskich, uczestniczących w przedsięwzięciu.

Obecnie ABC-Kraków budowana jest siłami Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej i Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Przewiduje się włączenie do projektu kolejnych bibliotek Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego.

ABC Kraków do obsługi dokumentów cyfrowych wykorzystuje możliwości systemu bibliotecznego VTI S/Virtua.

Wszystkie materiały udostępniamy zgodnie z **Ustawą o prawie autorskim i prawach pokrewnych**. W niektórych przypadkach wprowadziliśmy ograniczenia w dostępie do tekstów wynikające z rygorów licencji.

Teksty zamieszczone w ABC KRAKÓW mogą być wykorzystane **tylko do celów edukacyjnych i naukowo-badawczych**, z wykluczeniem jakiegokolwiek działalności komercyjnej.

Zgoda autorów na publikowanie ich dzieł dotyczy wyłącznie Akademickiej Biblioteki Cyfrowej KRAKÓW. Pobieranie umieszczonych w ABC-KRAKÓW tekstów do innych bibliotek cyfrowych jest niezgodne z prawem.

Historia projektu

Od 1.03.2008 ABC-KRAKÓW należy do Federacji Bibliotek Cyfrowych

Opisy dokumentów z ABC KRAKÓW znajdują się w katalogu IIRINT (Historia, Nauka, Technika)

ABC-KRAKÓW dostępne w serwisie EUROPEANA! [Więcej...>>](#)

Wykaz dokumentów elektronicznych w poszczególnych kolekcjach

TEKSTY WSPÓŁCZESNE (OD 1946 ROKU):

- **uczelniane czasopisma naukowe**
  - > lista tytułów czasopism
  - > artykuły w czasopismach
- **materiały konferencyjne:**
  - > materiały konferencyjne - całość
  - > referaty w materiałach konferencyjnych
- **multimedialne katalogi wystaw**
- **rozprawy doktorskie**
- **skrypty uczelniane:**
  - > skrypty uczelniane - całość
  - > rozdziały w skryptach uczelnianych
- **monografie i raporty naukowe:**
  - > lista tytułów
  - > rozdziały
- **opisy patentowe**

TEKSTY DO 1945 ROKU:

Przykład 1. Akademska Biblioteka Cyfrowa-KRAKÓW – dokumenty elektroniczne w kolekcji „Uczelniane czasopisma naukowe”

liczba wydawnictw : **4581**
liczba dokumentów: **95/3**
Więcej...

Wyszukiwanie w kolekcjach

Terminy wyszukiwawcze:

Wszędzie

wszystkie

TEKSTY WSPÓŁCZESNE (OD 1946 ROKU):

- uczelniane czasopisma naukowe
- materiały konferencyjne
- multimedialne katalogi wystaw
- rozprawy doktorskie
- skrypty uczelniane
- monografie i raporty naukowe
- opisy patentowe

TEKSTY DO 1945 ROKU:

- czasopisma
- druki XIX i XX wieczne
- rękopisy i starodruki

Historia przeszukiwań

Wskazówki dla użytkowników

Wprowadź poszukiwany termin lub jego fragment zakończony gwiazdką, np.:

- *skrypt
- *mikrospol*
- *lodeusie*

Możesz przeszukiwać **wszystkie** kolekcje lub **wybraną** kolekcję.

wspomagających proces dydaktyczny oraz badania naukowe, prowadzone w jednostkach badawczych Krakowa. Drugi nurt dokumentów to pozycja słownikowa zasobu dziedzinowa kulturowego, a więc wybrane zbiórki piśmiennictwa, znajdujące się w bibliotekach krakowskich, uczelnianych w przedsięwzięciu.

Obecnie ABC Kraków budowana jest siłami Biblioteki Głównej Akademii Górniczo Hutniczej i Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Przewiduje się włączenie do projektu kolejnych bibliotek krakowskiego zespołu Bibliotecznego.

ABC Kraków do obsługi dokumentów cyfrowych wykorzystuje możliwości systemu bibliotecznego V11.5/Virtua.

Wszystkie materiały udostępniamy zgodnie z *Ustawą o prawie autorskim i prawach pokrewnych*. W niektórych przypadkach wprowadziliśmy ograniczenia w dostępie do lokalów wynikające z rygorów licencji.

Teksty zamieszczone w ABC KRAKÓW mogą być wykorzystane **tylko do celów edukacyjnych i naukowo-badawczych**, z wyłączeniem jakiegokolwiek działania komercyjnego.

Zgoda autorów na publikowanie ich dzieł dotyczy wyłącznie Akademickiej Biblioteki Cyfrowej-KRAKÓW. Pobieranie umieszczonych w ABC-KRAKÓW tekstów do innych bibliotek cyfrowych jest niezgodne z prawem.

Historia projektu

Od 1.01.2008 ABC-KRAKÓW należy do Federacji Bibliotek Cyfrowych

Opisy dokumentów z ABC KRAKÓW znajdują się w katalogu HIN1 (Historia, Nauka, Technika)

ABC KRAKÓW dostępne w serwisie EUROPEANA! [Więcej...>>](#)

Wykaz dokumentów elektronicznych w poszczególnych kolekcjach

TEKSTY WSPÓŁCZESNE (OD 1946 ROKU):

- **uczelniane czasopisma naukowe**
  - > lista tytułów czasopism
  - > artykuły w czasopiśmie
- **materiały konferencyjne:**
  - > materiały konferencyjne całość
  - > referaty w materiałach konferencyjnych
- **multimedialne katalogi wystaw**
- **rozprawy doktorskie**
- **skrypty uczelniane:**
  - > skrypty uczelniane całość
  - > rozdziały w skryptach uczelnianych
- **monografie i raporty naukowe:**
  - > lista tytułów
  - > rozdziały
- **opisy patentowe**

TEKSTY DO 1945 ROKU:

- **czasopisma:**
  - > lista tytułów
  - > artykuły w czasopiśmie
- **druki XIX i XX wieczne**
- **rękopisy i starodruki**
- **opisy patentowe historyczne**

PLANY WYDAWNICZE ABC-KRAKÓW:

- publikacje planowane

Copyright © 2001 VTI S Inc. All rights reserved.

Strona K/13

Pytania i uwagi: [Webmaster](#)

Przykład 2. Akademska Biblioteka Cyfrowa-KRAKÓW – czasopisma elektroniczne – dostęp do listy tytułów i do poszczególnych artykułów

The screenshot displays the website of the 'Akademicka Biblioteka Cyfrowa - KRAKÓW'. The header features the library's name and a navigation bar with links like 'Start', 'Indeksy', and 'Szukaj'. The main content area shows search results for the query 'ABC KRAKÓW'. The results are sorted by 'Hrac' and include a list of four items. The first item, 'Inżynieria Środowiska', is circled in red. The left sidebar contains 'Statystyka' (4501 publications, 95/3 documents), 'Wyszukiwanie w kolekcjach' (search filters), and 'Historia przeszukiwań'.

Przykład 3. Akademicka Biblioteka Cyfrowa-KRAKÓW – wyszukany konkretny tytuł czasopisma – link do pełnego tekstu

AKADEMICKA BIBLIOTEKA CYFROWA

ABC - KRAKÓW

Start Indeksy Przeszukiwanie złożone Przeszukiwanie zaawansowane Schowek: 0 poz. Zachowaj sesję Pomoc Zakończ sesję

ABC KRAKÓW posiadawiona jest na serwerze ACK CYFRONET AGH

Statystyka (stan na dzień 23.01.2012)
 Liczba wydawnictw : 4581
 Liczba dokumentów: 9573
 Więcej...

Wyszukiwanie w kolekcjach

Terminy wyszukiwania:

Wszędzie

- wszystkie
- uczelniarne czasopisma naukowe
- materiały konferencyjne
- multimedialne katalogi wystaw
- rozprawy doktorskie
- skrypty uczelniarne
- monografie i raporty naukowe
- opisy patentowe

TEKSTY DO 1945 ROKU:

- czasopisma
- druki XIX i XX wieczne
- rekopisy i starodruki

Historia przeszukiwań

Wskazówki dla użytkowników

Wprowadź wyszukiwany termin lub jego fragment zakończony

Sortuj wg: Brak

Rosnąco Malejąco

Szukaj: ABC K zz2006962585
 poprzedni zbiór | 1 2 3 | następny zbiór

Rekordy 1 do 10 z 30

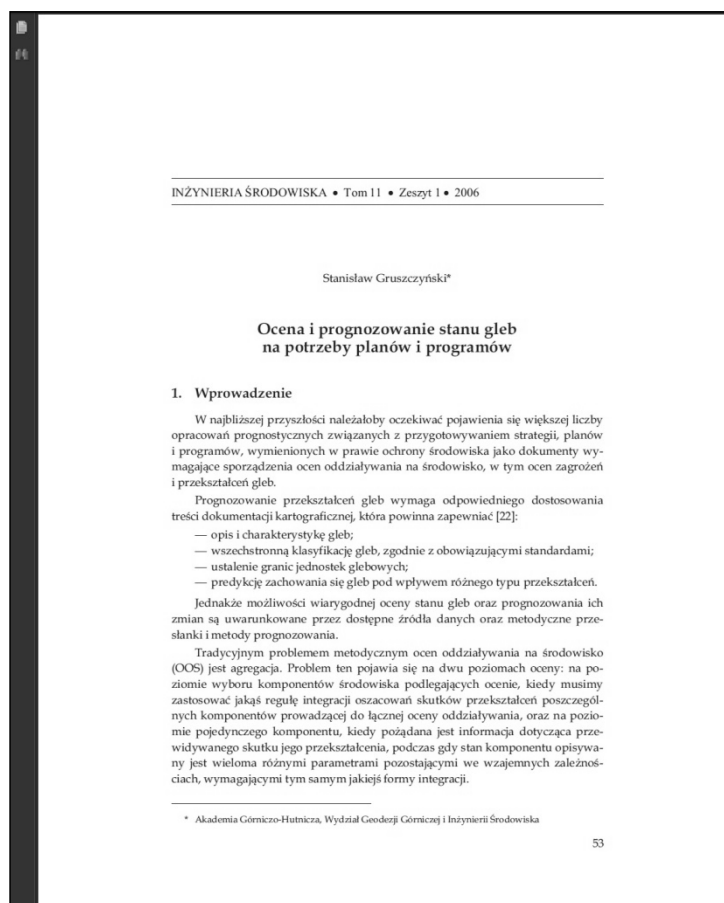
1 **Autor** Kowalik, Stanisław (1918).
Tytuł Symptomy rozwoju procesu glebowiróczego pod młodymi zalesieniami rekultywacyjnymi na sągu wyrobiska Kopalni Piasku "Szczakowa" [Dokument elektroniczny] / Stanisław Kowalik, Izzy Wojcik.
 Biblioteka Główna AGH
 Inżynieria Środowiska [Dokument elektroniczny] . Vol.10/2 (2005), s. 185-194 -- //2006962585

2 **Autor** Guszczynski, Stanisław (1949-).
Tytuł Ocena i prognozowanie stanu gleb na potrzeby planów i programów [Dokument elektroniczny] / Aleksander Guszczynski.
 IS_2006_1_04.pdf
Dostęp Biblioteka Główna AGH
Prawa Inżynieria Środowiska [Dokument elektroniczny] . 1. 11/1 (2006), s. 53-70 -- //2006962585
Tytuł całości, zoh.

3 **Autor** Macuda, Jan (1951-).
Tytuł Zmniejszenie stężeń wód gruntowo-wodnego wlepięścielnowymi węglowodorami aromatycznymi w rejonie rafinerii [Dokument elektroniczny] – Ground-water environmental pollution with polycyclic aromatic hydrocarbons near a refinery / Jan Macuda, Andrzej Solecki.
 IS_2005_1_05.pdf
Dostęp Biblioteka Główna AGH
Prawa Inżynieria Środowiska [Dokument elektroniczny] . 1. 10/1(2005), s. 89-97 -- //2006962585
Tytuł całości, zoh.

4 **Autor** Oleniacz, Robert.
Tytuł Emisja zanieczyszczeń ze spalania odpadów podestylacyjnych z produkcji witaminy C w piachu fluidalnym [Dokument elektroniczny] – The air pollutant emissions from incineration of distillation wastes from vitamin C production in a fluidized bed incinerator / Robert

Przykład 4. Akademia Biblioteka Cyfrowa-KRAKÓW – wyszukany konkretny artykuł czasopisma – link do pełnego tekstu oraz wskazanie, w jakim czasopiśmie (tytuł całości, rocznik, numer) artykuł został opublikowany

Przykład 5. Akademička Biblioteka Cyfrowa-KRAKÓW – pełny tekst artykułu

Na potrzeby niniejszego artykułu podjęto próbę przeprowadzenia analizy zasobów elektronicznych czasopism uczelnianych pod kątem sposobów ich prezentacji, możliwości wyszukiwawczych oraz narzędzi stosowanych do ich udostępniania w internecie.

Praca nie miała na celu inwentaryzacji wszystkich baz, w których pojawiają się czasopisma (artykuły z czasopism), lecz zaobserwowanie tendencji. W wyniku analizy sformułowano kilka wniosków.

Przed wszystkim należy stwierdzić, że reprezentacja polskich bieżących czasopism uczelnianych w bibliotekach cyfrowych czy repozytoriach jest bardzo skromna. Sposób prezentacji czasopisma jest niejednorodny. W dużej liczbie przykładów funkcjonuje tradycyjny sposób prezentowania zasobu – z poziomu tytułu czasopisma. Jest to zatem sytuacja odmienna od praktyki stosowanej w wielu innych krajach, gdzie w bazie jednostkę podstawową stanowi artykuł. Przestaje

mieć znaczenie, w jakim zeszycie artykuł został opublikowany; istotne jest, by szybko i bez komplikacji można było dotrzeć do jego tekstu. W wielu polskich bazach droga dochodzenia do artykułu jest wielostopniowa. W pierwszej kolejności użytkownik musi odszukać tytuł czasopisma, następnie rocznik, numer. W ten sposób dociera do spisu treści (często są to skany indeksu artykułów) i dopiero w następnym kroku – do tekstu artykułu (bądź niestety tylko do streszczenia).

W bibliotekach cyfrowych i repozytoriach coraz więcej jest zdigitalizowanych starych gazet i czasopism, także nieuczelnianych. W ten sposób dla historyków tworzy się cenne archiwum wirtualne. Dla użytkowników poszukujących informacji o wynikach najnowszych badań zasoby te mają jednak mniejsze znaczenie. Wydaje się, że w wielu przypadkach przyczyną tego stanu rzeczy, czyli niewielkiej liczby czasopism uczelnianych w OA, jest duży opór ze strony wydawnictw uczelnianych, które nie chcą ani same, ani za pośrednictwem bibliotek udostępniać tekstów artykułów z czasopism w internecie. I to w żadnej formie – ani w ograniczonym zakresie przez zabezpieczenie hasłem lub dystrybuując na numery IP, ani w wolnym dostępie (OA, CC).

W poddanych analizie bibliotekach cyfrowych często trudno jest dotrzeć do informacji statystycznych. Statystyki z reguły nie określają, co jest obiektem: rocznik, zeszyt czy artykuł. W niektórych przypadkach trudność sprawiało także stwierdzenie, czy dana baza zawiera artykuły z czasopism (czasopisma własnej uczelni), nie wydzielono dla nich bowiem odrębnej kolekcji ani nie oznaczono żadnym wyróżnieniem. Nie ma też możliwości dokonania wysortowania tej grupy zasobów. Dlatego w dużej mierze w niniejszej pracy oparto się na informacjach uzyskanych w bezpośrednich kontaktach z bibliotekami – twórcami i właścicielami baz.

Dużą niedogodnością jest także niejednorodność zasad i organizacji zasobów. W każdej z bibliotek cyfrowych czy repozytoriów do informacji dociera się w inny sposób; pozyskane dane z formalnego punktu widzenia także nie są jednolite, trudno się zorientować, co jest obiektem – odrębny artykuł czy całe czasopismo.

W najbardziej przejrzysty sposób informacja o tym, że baza zawiera i udostępnia bez ograniczeń pełne teksty artykułów z naukowych czasopism wydawanych przez daną uczelnię jest prezentowana w Repozytorium UAM⁸, Bibliotece Cyfrowej PK⁹ i ABC-KRAKÓW¹⁰.

Podsumowując, można powiedzieć, że w Polsce w zakresie udostępniania czasopism uczelnianych w formule OA (lub CC) jesteśmy na samym początku drogi, podczas gdy w zasadzie każde czasopismo naukowe, tworzone w najbardziej

---

⁸ 3 tytuły (od 2008 r.), 177 artykułów (stan na 10.05.2011 r.).

⁹ 8 serii jednego tytułu (od 2007 r.), 1650 artykułów (stan na marzec 2011 r.).

¹⁰ 19 tytułów (większość od 2005 r.), 4314 artykułów (stan na 10.05.2011 r.).

rozwiniętych krajach świata jest dostępne on-line¹¹. Część z nich jest oferowana w wolnym dostępie (przytaczany wcześniej przykład bazy DOAJ). Przepuszczalnie liczba czasopism w formule OA będzie wzrastać.

Wielu naukowców docenia rolę internetu jako narzędzia usprawniającego komunikację naukową. Łatwe i szybkie dzielenie się informacją o prowadzonych badaniach czy wynikach badań pozwala na szerokie jej upowszechnienie, a także nawiązywanie kontaktów naukowych z badaczami zajmującymi się podobną problematyką. Przykładem podjętej próby publikowania wysokiej jakości recenzowanych czasopism naukowych w formule OA, bez pośrednictwa wydawców komercyjnych, jest projekt Public Library of Science¹². Gdyby w Polsce została przez naukowców podjęta podobna inicjatywa, być może zaowocowałaby równie spektakularnym rezultatem – publikowaniem artykułów w internecie na zasadach wolnych licencji, gwarantując im jednocześnie wysoką jakość merytoryczną (recenzje). Korzyści dla naukowców byłyby bezdyskusyjne, jak bowiem piszą Barbara Barańska-Malinowska i Urszula Knop, otwarte zasoby wiedzy zwiększają dostępność poszukiwanych przez użytkowników materiałów, ułatwiają korzystanie z publikacji trudno dostępnych, bez ograniczeń czasu i miejsca, podnoszą jakość kształcenia, w tym zdalnego, umożliwiają także prezentowanie i promowanie dorobku naukowego pracowników polskich uczelni na świecie¹³.

Załącznik 1

Tytuły czasopism naukowych AGH w wolnym dostępie (Wydawnictwa AGH)

- 1) Automatyka (2005–)
- 2) Computer Science (2005–)
- 3) Decision Making in Manufacturing and Services (2007–)
- 4) Ekonomia Menedżerska (2007–)
- 5) Elektrotechnika i Elektronika (2005–)
- 6) Geodezja (2005–)
- 7) Geologia (2005–)
- 8) Geomatics and Environmental Engineering (2007–)
- 9) Górnictwo i Geoinżynieria (2005–)
- 10) Inżynieria Środowiska (2005–2006)
- 11) Mechanics (2005–2009)
- 12) Mechanics and Control (2010–)

¹¹ M. Nahotko, *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym. Globalna biblioteka cyfrowa w informatycznej strukturze nauki*, Warszawa 2010, s. 88.

¹² Public Library of Science. Wikipedia. Wolna encyklopedia [on-line]. [Dostęp 21.04.2011], http://pl.wikipedia.org/wiki/Public_Library_of_Science.

¹³ B. Barańska-Malinowska, U. Knop, Oferta polskich bibliotek naukowych w zakresie otwartych zasobów [on-line]. [Dostęp 28.04.2011], https://hps.biblos.pk.edu.pl/ozw2011/referaty_zaakceptowane&filter=referat#25.

- 13) Metallurgy and Foundry Engineering (2005–)
  - 14) Opuscula Mathematica (2005–) (także w DOAJ)
  - 15) Studia Humanistyczne (2005–)
  - 16) Telekomunikacja Cyfrowa – Technologie i Usługi (2005–)
  - 17) Total Logistic Management (2008–)
  - 18) Wiertnictwo, Nafta, Gaz (2005–)
  - 19) Zagadnienia Techniczno-Ekonomiczne (2005)
- oraz
- 20) Auxiliary Sciences in Archeology, Preservation of Relics and Environmental Engineering (2006–) wydawane nakładem prof. M. Pawlikowskiego.

Literatura

- [1] BARAŃSKA-MALINOWSKA, B., KNOP, U., *Oferta polskich bibliotek naukowych w zakresie otwartych zasobów* [on-line]. [Dostęp 28.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: https://hps.biblos.pk.edu.pl/ozw2011/referaty_zaakceptowane&filter=referat#25
- [2] *DOAJ by country* [on-line]. [Dostęp 27.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.doaj.org/doaj?func=byCountry>
- [3] *Komunikat MNiSW z dnia 12 kwietnia 2010 r. dotyczący oceny czasopism naukowych* [on-line]. [Dostęp 18.10.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nauka.gov.pl/finansowanie/finansowanie-nauki/dzialalnosc-statutowa/ocena-jednostek-naukowych/lista-czasopism-punktowanych/ocena-czasopism-naukowych/nauki-scisle-przyrodniczo-medyczne-techniczne/>
- [4] KRAKOWSKA, M., *Nowe formy komunikacji społecznej w europejskiej przestrzeni edukacyjnej*. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej*. Zeszyt 16
- [5] LIPSZYC, J., *Koalicja Otwartej Edukacji i promocja otwartej nauki (open knowledge) w Polsce*. W: *Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce. V Konferencja EBIB Internet w bibliotekach. Toruń, 14–15 stycznia 2010 r.* EBIB Materiały konferencyjne. 2010, nr 21 [on-line]. [Dostęp 16.10.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat21/lipszyc.php>
- [6] NAHOTKO, M., *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym. Globalna biblioteka cyfrowa w informatycznej strukturze nauki*. Warszawa, 2010. ISBN 978-83-61464-29-7
- [7] *Otwórz książkę* [on-line]. [Dostęp 22.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://otworzksiazke.pl/>
- [8] Public Library of Science. W: *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [on-line]. [Dostęp 21.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://pl.wikipedia.org/wiki/Public_Library_of_Science
- [9] WAŁEK, A., *Open Access – nowy model dostępu do wyników badań naukowych*. *Zagadnienia Informacji Naukowej* 2010, nr 1 (95), s. 41–56
- [10] *Otwarty dostęp*. W: *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [on-line]. [Dostęp 27.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://pl.wikipedia.org/wiki/Open_Access

Barbara Szczepańska
Kancelaria prawna Hogan Lovells Oddział w Warszawie

Europejskie tendencje w otwartości – przegląd strategii i programów

European trends in openness – an overview of strategies and programmes

Streszczenie

Instytucje europejskie już kilka lat temu rozpoznały znaczenie ruchów na rzecz otwartości w nauce. W 2004 r. Komisja Europejska za pośrednictwem Dyrekcji ds. Badań rozpoczęła analizę otwartego modelu publikowania naukowego oraz przeprowadziła badania na temat ekonomicznej i technologicznej ewolucji związanej z rynkiem publikacji naukowych. W następnych latach publikowano wiele raportów, analiz i podsumowań konsultacji społecznych w dziedzinie Open Access. Rezultatem tych działań było wprowadzenie obowiązku publikacji wyników badań finansowanych z 7. Programu Ramowego w modelu Open Access. Pierwsze odniesienia do reformy edukacji i tworzenie otwartych zasobów wiedzy można odnaleźć w Strategii Lizbońskiej, która w swoich założeniach miała nadać gospodarce europejskiej nowy wymiar przez ukierunkowanie jej na wiedzę i wykorzystanie w biznesie. Otwarte zasoby wpisują się również w program zachowania dziedzictwa kulturowego. W artykule zostaną przedstawione programy i strategie powstałe w instytucjach europejskich, które na różnych poziomach i w różnych zakresach promują otwartość w nauce i kulturze.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, Open Access, Nowy Renesans, dziedzictwo kulturowe, polityka, prawo autorskie

Abstract

The European institutions recognized the importance of Open Access in science several years ago. In 2004, the European Commission, through the Directorate of Research, initiated a study of an open model of scientific publishing, and carried out Study on the economic and technical evolution of the scientific publication markets in Europe. Over the subsequent years, numerous reports, studies and summaries of public consultation in the field of Open Access were published. As a consequence, it became mandatory to publish the results of any research financed from the 7th Framework Programme within the Open Access model. The first reference to educational reform and the creation of open knowledge resources can be found in the Lisbon Strategy, which was to give a new dimension to the European economy through directing it towards knowledge and the use of knowledge in economy. Open resources are also important for the preservation of the cultural heritage. The paper will present programs and strategies which originated with the

European institutions and promote OA in science and culture at various levels and within various scopes.

Keywords: European Union, Open Access, the New Renaissance, cultural heritage, policy, copyright

Wraz z rozwojem komunikacji elektronicznej, a także wzrastającym znaczeniem gospodarki opartej na wiedzy oraz konkurencyjności, coraz liczniejsze grupy interesariuszy podnoszą znaczenie otwartego dostępu do treści. Otwarty dostęp do treści, zarówno naukowych (Open Access), jak i dziedzictwa kulturowego (biblioteki cyfrowe) coraz częściej pojawia się w różnego rodzaju dokumentach programowych Unii Europejskiej. Ruchy oddolne (naukowcy, uniwersytety, centra badawcze) dominujące na początku XXI wieku zostały wsparte przez inicjatywy na poziomie krajowym i europejskim.

Naukowcy europejscy już kilka lat temu rozpoznali znaczenie ruchów na rzecz otwartości w nauce. W 2003 r. z inicjatywy Towarzystwa Wspierania Nauki im. Maxa Plancka grupa naukowców zebrana na konferencji poświęconej Open Access podpisała *Deklarację Berlińską w sprawie otwartego dostępu do wiedzy w naukach ścisłych i humanistycznych*¹. Deklaracja stanowiła podwalinę innych naukowych i instytucjonalnych europejskich inicjatyw związanych z otwartością w nauce. Kolejne rekomendacje, np. brytyjskiej fundacji Wellcome Trust czy Europejskiej Organizacji Badań Jądrowych, nakazujące publikację wyników badań w otwartym dostępie były ważne dla środowiska naukowego, ale nadal nie były wsparte niezbędnym umocowaniem politycznym.

Debata polityczna na szczeblu unijnym na temat otwartego dostępu w nauce została zainicjowana przez Komisję Europejską, która w 2004 r. za pośrednictwem Dyrektoriatu Generalnego ds. Badań rozpoczęła analizę efektywności otwartego modelu publikowania naukowego². Analiza była poparta opublikowanym w marcu 2006 r. *Raportem na temat ekonomicznej i technologicznej ewolucji rynku publikacji naukowych*³. W grudniu 2006 r. dwie organizacje europejskie finansowane przez Komisję Europejską – European Research Council (Europejska Rada ds. Badań Naukowych (ERC)) oraz European Research Area Board (Rada ds. Europejskiej Przestrzeni Badawczej (dawny EURAB, obecnie ERAB)) – niezależnie od siebie przygotowały rekomendacje na temat Open Access w nauce⁴. Rekomendacje

---

¹ Deklaracja Berlińska, wersja polska [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/deklaracja.php>; wersja angielska: <http://oa.mpg.de/berlin-prozess/berliner-erklarung>.

² Raport na temat ekonomicznej i technologicznej ewolucji rynku publikacji naukowych [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], <http://ec.europa.eu/research/press/2004/pr1506en.cfm>.

³ Komisja Europejska. Więcej na temat [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], <http://ec.europa.eu/research/science-society/index.cfm?fuseaction=public.topic&id=1294&lang=1>.

⁴ European Research Advisory Board, Scientific publication: policy on Open Access. Final Report [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], http://ec.europa.eu/research/eurab/pdf/eurab_scipub_report_

EURAB dotyczyły m.in. wprowadzenia OA do 7. Programu Ramowego (7.PR) wraz ze szczegółowymi wytycznymi, w jaki sposób należy tę kwestię uregulować. W raporcie zwrócono uwagę na rolę Komisji, która powinna zachęcać kraje członkowskie do propagowania otwartego dostępu do wszystkich wyników badań finansowanych z pieniędzy publicznych.

Kolejnym krokiem na drodze do wprowadzenia tematu Open Access do debaty politycznej Komisji Europejskiej była konferencja interesariuszy (naukowców, wydawców, prawników oraz polityków) zorganizowana w Brukseli w lutym 2007 r. Co ciekawe, podczas otwarcia konferencji Janez Potočnik, ówczesny komisarz ds. nauki i badań, otwarty dostęp do publikacji naukowych nazwał eksperymentem, wskazując, że dyskusja na ten temat, czasem kontrowersyjna, toczy się głównie pomiędzy wydawcami naukowymi a naukowcami. W przemówieniu kończącym konferencję Viviane Reding, ówczesna komisarz ds. społeczeństwa informacyjnego i mediów wyraźnie wskazała Komisję Europejską jako podmiot, który musi zająć stanowisko w sprawie budowania otwartego dostępu do wiedzy. Podkreśliła, że zasadą powinien się stać publiczny dostęp do wyników badań naukowych finansowanych z pieniędzy publicznych – po upływie określonego czasu.

W ciągu całego 2007 roku pojawiło się kilka ważnych inicjatyw i związanych z nimi dokumentów, w których zagadnienie Open Access podniesiono do rangi politycznej. Pierwszy z nich to *Komunikat Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady i Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie informacji naukowej w epoce cyfrowej: dostęp, rozpowszechnianie i konserwacja*⁵ [oficjalne tłumaczenie dokumentu – przyp. aut.] wraz z towarzyszącym mu dokumentem roboczym służb Komisji Europejskiej⁶. W komunikacie Komisja zapowiedziała koordynację debaty politycznej, do której zaprosiła Parlament Europejski i Radę Unii Europejskiej. W listopadzie 2007 r. Rada odpowiedziała na zaproszenie Komisji, publikując *Konkluzje Rady w sprawie informacji naukowych w erze cyfrowej*⁷ [oficjalne tłumaczenie dokumentu – przyp. aut.]. Rada podkreśliła znaczenie dostępu do informacji naukowej dla rozwoju europejskiej przestrzeni

---

recomm_dec06_en.pdf; oraz European Research Council, ERC Scientific Council Statement on Open Access [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], <http://erc.europa.eu/pdf/open-access.pdf>.

⁵ Komunikat Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady i Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie informacji naukowej w epoce cyfrowej: dostęp, rozpowszechnianie i konserwacja [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0056:FIN:PL:DOC>.

⁶ Commission staff working document – Document accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on scientific information in the digital age: access, dissemination and preservation [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007SC0181:EN:NOT>.

⁷ Konkluzje Rady w sprawie informacji naukowych w erze cyfrowej [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], http://register.consilium.europa.eu/servlet/driver?lang=PL&ssf=DATE_DOCUMENT+DESC&fc=REGAISPL&srm=25&md=400&typ=Simple&cmsid=638&ff_TITRE=erze+cyfrowej&ff_FT_TEXT=&ff_SOUS_COTE_MATIERE=&dd_DATE_REUNION&rc=5&nr=7&page=Detail.

badawczej i zwiększenia innowacyjności. Kraje członkowskie zostały wezwane między innymi do wzmocnienia krajowych strategii i struktur służących udostępnianiu i rozpowszechnianiu informacji naukowej oraz zapewnienia długoterminowej ochrony informacji naukowej jako elementu strategii ochrony zasobów cyfrowych. Komisja Europejska otrzymała nakaz podjęcia eksperymentu zapewnienia otwartego dostępu do danych i publikacji naukowych będących rezultatem projektów finansowanych na mocy ramowych programów badawczych Unii Europejskiej.

W marcu 2008 r. European University Association (Rada Europejskiego Stowarzyszenia Uniwersytetów (EUA)) ogłosiła rekomendację w sprawie Open Access⁸ wypracowaną na podstawie *Raportu na temat ekonomicznej i technologicznej ewolucji rynku publikacji naukowych* z 2006 r. oraz stanowiska Europejskiej Rady ds. Badań Naukowych i Rady ds. Europejskiej Przestrzeni Badawczej. Rekomendację skierowano do instytucji naukowych, osób nimi kierujących oraz do członków stowarzyszenia. Główne tezy rekomendacji to: konieczność rozwijania polityki otwartości, budowa repozytoriów zgodna z dobrymi praktykami, postulat wprowadzenie wymogu samoarchiwizacji materiałów naukowych już po recenzji i akceptacji do druku oraz wsparcie finansowe autorów publikujących w czasopiśmie o tzw. złotym podejściu.

W sierpniu 2008 r. Komisja Europejska rozpoczęła, w ramach 7.PR, pilotażowy program *Pilotaż Open Access w ramach Siódmego Programu Ramowego (FP7)*, którego zadaniem było przetestowanie możliwości publikacji wyników badań naukowych finansowanych w ramach 7.PR w modelu OA. Rozpoczynając program, Komisja podkreśliła, że jego celem jest jak najszersza dystrybucja i upowszechnienie wyników badań, które powstaną w ramach 7.PR, dzięki czemu wzrośnie ich wykorzystanie nie tylko w środowisku naukowym w Europie, ale także na całym świecie. Komisja zaznaczyła również, że dzięki otwartemu dostępowi do treści uniknie się straty czasu i pieniędzy na prowadzenie badań, której już się odbyły. 7.PR rozpoczął się w 2007 r. i będzie trwał do 2013 r. Jego budżet wynosi około 54 mld euro, z czego około 20% będzie przeznaczony na realizowanie modelu OA.

Nakaz publikacji wyników badań w modelu OA dotyczy siedmiu obszarów tematycznych: zdrowia, energii, środowiska, technologii informacyjnych i komunikacyjnych w zakresie systemów kognitywnych i robotyki, infrastruktury badawczej oraz nauk społeczno-ekonomicznych w zakresie nauki w społeczeństwie.

Realizacja tego zadania odbywa się na podstawie klauzuli specjalnej 39, która jest umieszczana w umowie w sprawie przyznania grantu dla działań w obszarach wymienionych powyżej. Wyniki badań są publikowane w tzw.

---

⁸ Rekomendacja Europejskiego Stowarzyszenia Uniwersytetów (EUA) przyjęta przez Radę Stowarzyszenia 26.03.2008 r. [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], http://www.eua.be/Libraries/Page_files/Recommendations_Open_Access_adopted_by_the_EUA_Council_on_26th_of_March_2008_final_1.sflb.ashx.

zielonym podejściu, które zakłada możliwość publikacji w czasopiśmie o płatnym dostępie z jednoczesną samoarchiwizacją w repozytoriach OA.

Beneficjenci składają w repozytorium instytucjonalnym lub tematycznym elektroniczną kopię opublikowanej wersji lub ostatecznego, przyjętego do publikacji manuskryptu publikacji naukowej. Beneficjenci są zobowiązani dołożyć wszelkich starań, by zapewnić wszystkim swobodny dostęp drogą elektroniczną do kopii w wersji elektronicznej znajdującej się w repozytorium:

- bezzwłocznie, jeżeli publikacja naukowa jest opublikowana na zasadzie otwartego dostępu, tj. jeżeli jej wersja elektroniczna jest także bezpłatnie udostępniana przez wydawcę,
- w terminie 12 miesięcy (w obszarze tematycznym „Nauki społeczno-ekonomiczne i humanistyczne” i dla działania „Nauka w społeczeństwie”) lub 6 miesięcy (w pozostałych obszarach) od daty opublikowania⁹.

Zakres wszelkich starań koniecznych do zapewnienia swobodnego dostępu do treści powinien obejmować następujące kroki:

- sprawdzenie, jaką politykę publikacji w zakresie otwartości ma czasopismo, w którym autor chce opublikować wyniki badań, np. przez projekt RoMEO,
- jeśli polityka wybranego czasopisma nie jest zgodna z wymaganiami grantu, należy negocjować z wydawcą zmianę polityki bądź możliwość samoarchiwizacji przy zastosowaniu embargo,
- jeśli negocjacje nie przynoszą pozytywnych rezultatów, należy szukać innego czasopisma.

Komisja przygotowała materiały pomocnicze, jak wzorce listów do wydawców czy wzory umów z zasadami publikacji. Jeśli z jakiegoś powodu publikacja w żaden sposób nie może wypełnić wymogów klauzuli 39, należy o tym poinformować Komisję.

W umowie grantowej zapewniono również możliwość zwrotu 100% kosztów poniesionych na rozpowszechnianie wyników badań, w tym publikację w czasopiśmie OA o tzw. złotym podejściu, w którym autor opłaca publikację.

W grudniu 2010 r. Komisja Europejska otworzyła nowe repozytorium OpenAire, które ma gromadzić wyniki badań finansowanych w ramach 7.PR. Należy pamiętać, że Komisja już wcześniej finansowała rozwiązania technologiczne dedykowane repozytorium. W latach 2007–2009 działał projekt DRIVER (<http://driver.icm.edu.pl/>), którego celem była m.in. integracja repozytoriów w Europejskiej Przestrzeni Badawczej.

Open Access w 7.PR to owoc kilkuletniej debaty prowadzonej na różnych szczeblach w latach 2004–2008. Jest to niewątpliwie znaczący moment przejścia od teorii do praktyki, od zaleceń do tworzenia realnych zasad wprowadzania otwartego publikowania do programów europejskich. Nie jest ukoronowaniem

⁹ Wykaz wszystkich klauzul specjalnych mających zastosowanie do wzoru umowy w sprawie przyznania grantu w ramach realizacji 7. Programu Ramowego [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/docs/fp7-ga-clauses-v6_pl.pdf.

dyskusji na tematy związane z rozwojem nauki i badań, jest zaledwie wstępem do kolejnej debaty, instytucje europejskie bowiem potraktowały 2010 rok jako rok nowego otwarcia i wprowadzania nowych strategii rozwoju Unii Europejskiej.

W 2009 r. Komisja Europejska rozpoczęła prace nad nową, długofalową polityką w zakresie nauki i badań naukowych, która ma doprowadzić do wzmocnienia konkurencyjności nauki europejskiej. W październiku 2009 r. Rada ds. Europejskiej Przestrzeni Badawczej przedstawiła pierwszy raport pod wiele mówiącym tytułem *Przygotowując Europę do nowego Renesansu – strategiczny ogląd Europejskiej Przestrzeni Badawczej*¹⁰, w którym wstępnie zaproponowała działania niezbędne do rozwoju europejskiej nauki. W 2030 r. Europejska Przestrzeń Badawcza (ERA) powinna opierać się na sześciu filarach. Jednym z nich jest odpowiedzialność za naukę, politykę i społeczeństwo (interakcja między nauką a społeczeństwem). Zgodnie z raportem cel ten zostanie zrealizowany, jeśli w 2030 r. wszystkie wyniki badań naukowych finansowanych z pieniędzy publicznych (z wyjątkiem wojskowości) będą dostępne w otwartym dostępie dla wszystkich zainteresowanych. Raport zaprezentowano podczas konferencji zorganizowanej przez prezydencję hiszpańską. Podczas konferencji członkowie Rady zostali wezwani do nakreślenia bardziej szczegółowych zadań stojących przez europejską naukę. Rada ustosunkowała się do tych zaleceń i w październiku 2010 r. przedstawiła drugi raport *Realising the New Renaissance. Policy proposals for developing a world class research and innovation space in Europe 2030*¹¹ zawierający 26 strategicznych celów oraz 76 rekomendacji konkretnych działań niezbędnych na drodze do uzyskania innowacyjnej i jednorodnej przestrzeni badawczej do 2030 r. Open Access jest wpisany w cel 6. i 9. Cel 6. to wykształcenie obywatele z umiejętnościami w zakresie nauki i technologii, mogący uczestniczyć w debatach politycznych. Realizację tego celu ułatwi udostępnienie wyników badań finansowanych z pieniędzy publicznych w otwartym dostępie. Cel 9. to rozmieszczenie narzędzi służących e-nauce w całej Europejskiej Przestrzeni Badawczej, co ułatwi międzynarodową współpracę i sprawi, że naukowcy będą się czuli częścią globalnego systemu badań. Cel ten zostanie osiągnięty, jeśli w 2030 r. Open Access i wirtualny dostęp do wiedzy będzie trwale wpisany w Europejską Przestrzeń Badawczą. Realizacji celu 9. ma służyć utworzenie centralnego, sprawnie działającego repozytorium publikacji powstałych w wyniku badań finansowanych z funduszy europejskich.

W marcu 2010 r. Komisja Europejska opublikowała komunikat *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego*

---

¹⁰ Przygotowując Europę do Nowego Renesansu – strategiczny ogląd Europejskiej Przestrzeni Badawczej [on-line]. [Dostęp 14.05.2011]. http://ec.europa.eu/research/erab/pdf/erab-first-annual-report-06102009_en.pdf.

¹¹ Realising the New Renaissance. Policy proposals for developing a world class research and innovation space in Europe 2030 [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], http://ec.europa.eu/research/erab/pdf/erab-2nd-final-report_en.pdf.

włączeniu społecznemu¹². Strategia jest projektem długoterminowym, którego celem jest wyjście Europy z kryzysu i powrót na drogę rozwoju. Będzie realizowana przez siedem projektów przewodnich, z których dwa – Unia Innowacji i Europejska Agenda Cyfrowa – odnoszą się do nauki i badań, również w kontekście otwierania dostępu do treści.

Unia Innowacji¹³ to projekt na rzecz poprawy warunków ramowych i dostępu do finansowania badań i innowacji. Podkreśla się w nim rolę otwartości w dostępie do „twórczego potencjału Europy” przez *zagwarantowanie tak zwanej „piątej swobody”, która oznacza swobodne przemieszczanie się nie tylko pracowników naukowych, ale także innowacyjnych pomysłów*¹⁴. Projekt zakłada ukończenie budowy europejskiej przestrzeni badawczej, której celem jest prowadzenie transgranicznej działalności naukowej. Podkreśla się w nim, że wyniki badań finansowanych ze środków publicznych powinny być bardziej dostępne, choć nie definiuje się pojęcia dostępności. Unia Innowacji powinna skutkować konkurencyjnością nauki i gospodarki Europy.

Europejska Agenda Cyfrowa¹⁵ koncentruje się na jednolitym rynku cyfrowym. Komisja Europejska zakłada, że szybszy internet i bogatsze zasoby cyfrowe powinny korzystnie wpłynąć na rozwój jednolitego rynku europejskiego, a co za tym idzie stymulować gospodarkę.

Agenda jest dokumentem podstawowym dla rozwoju otwartych treści w nauce, edukacji i kulturze. Otwarcie dostępu do treści jest zapisane w obszarze 2.1. *Dynamiczny jednolity rynek cyfrowy*. Głównymi działaniami są: prace nad projektem dyrektywy w sprawie utworów osieroconych oraz stworzenie ram prawnych do wykorzystywania dzieł o wyczerpanych nakładach. Dodatkowe działania to uproszczenie transgranicznego licencjonowania treści chronionych prawem.

W ramach obszaru 2.5. *Badania i innowacje* proponuje się stymulowanie innowacji przez wykorzystanie jednolitego rynku. Cel ten można osiągnąć dzięki właściwemu zarządzaniu transferem wiedzy. W tym obszarze uwypukla się konieczność szerokiego rozpowszechniania w otwartym dostępie wyników badań naukowych finansowanych ze środków publicznych.

¹² Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf.

¹³ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów. Projekt przewodni Strategii Europa 2020 Unia Innowacji [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/innovation_union/communication/iu_pl.pdf.

¹⁴ Tamże, s. 20.

¹⁵ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Europejska Agenda Cyfrowa [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:REV1:PL:HTML>.

Rozwój Europeany wpisuje się obszar 2.7.3. *Promowanie różnorodności kulturowej i kreatywnych treści*. Głównym działaniem zaplanowanym w tym obszarze jest zaproponowanie do 2012 r. zrównoważonego modelu finansowania Europeany oraz cyfryzacji treści. Zaproponowane działania uwzględnią finansowanie digitalizacji przez podmioty prywatne, *pod warunkiem ogólnej dostępności w internecie wspólnego europejskiego dziedzictwa kulturowego*¹⁶. Przygotowanie zaleceń w tym zakresie zostało zlecone grupie analitycznej ds. umieszczenia europejskiego dziedzictwa kulturowego w internecie Comité des Sages. W styczniu 2011 r. zostały opublikowane wyniki pracy grupy pod tytułem *Nowy Renesans*¹⁷. Sprawozdanie zawiera liczne rekomendacje dotyczące organizacji, finansowania oraz rozwiązania kwestii prawnych digitalizacji i udostępniania w internecie europejskiego dziedzictwa. Rekomendacje obejmują:

- Zapewnienie szerokiego dostępu do zdigitalizowanych materiałów stanowiących własność publiczną oraz ich wykorzystywania.
- Promowanie digitalizacji i udostępniania w internecie materiałów chronionych prawem autorskim.
- Wzmocnienie Europeany jako podstawowego punktu odniesienia dla kultury europejskiej w internecie.
- Zagwarantowanie trwałości zdigitalizowanych zasobów.
- Stabilne źródła finansowania digitalizacji i Europeany.
- Uzupełnienie finansowania publicznego partnerstwami publiczno-prywatnymi w dziedzinie digitalizacji.

Każda z powyższych rekomendacji jest uzupełniona szczegółowymi wytycznymi mającymi bardzo praktyczny charakter.

Promowanie digitalizacji i udostępniania materiałów chronionych prawem autorskim powinno opierać się na dyrektywie dotyczącej utworów osieroconych. Grupa analityczna zaproponowała ośmioetapowy sprawdzian skuteczności dyrektywy. Powinna ona:

- zapewniać wdrożenie rozwiązania w zakresie utworów osieroconych we wszystkich państwach członkowskich,
- obejmować wszystkie różnorodne materiały: materiały audiowizualne, teksty, sztuki wizualne, dźwięk,
- zapewniać transgraniczne uznawanie utworów osieroconych,
- zapewniać transgraniczną skuteczność takiego uznania,
- być zgodna z zasadami wdrażania PPP w dziedzinie digitalizacji,
- przewidywać, w wypadku zastosowania komercyjnego, wynagrodzenie dla podmiotów prawa autorskiego,

¹⁶ Tamże, s. 35.

¹⁷ Nowy Renesans. Raport Comité des Sages [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/index_en.htm.

- zabezpieczać uzasadnione koszty transakcyjne z tytułu obsługi utworów osieroconych,
- mieć wsparcie w postaci baz danych zawierających informacje o prawach.

Projekt dyrektywy nadal nie jest dostępny publicznie, choć jego kolejne wersje są analizowane przez wąski krąg interesariuszy, w tym bibliotekarzy. Na razie nie wiadomo, kiedy dyrektywa zostanie uchwalona, prace nad nią są planowane na okres polskiej prezydencji. Wspólne stanowisko interesariuszy w sprawie dzieł o wyczerpanych nakładach zostało uzgodnione w czerwcu 2011 roku. Zagadnienie to było również tematem prac grupy analitycznej, która ustaliła, że:

- Pierwszeństwo do wykorzystywania utworów o wyczerpanym nakładzie powinny mieć podmioty prawa autorskiego.
- **W ramach prawodawstwa należy zapewnić instytucjom kultury rozwiązania dotyczące licencji zbiorowych i możliwości digitalizacji oraz umieszczenia w internecie utworów o wyczerpanym nakładzie, jeśli nie zrobią tego podmioty prawa autorskiego i podmioty komercyjne.**

Analizując tekst sprawozdania, należy podkreślić, że zawarte w nim postulaty są ze wszech miar godne wprowadzenia i stałego stosowania. Wypada się zgodzić z komisarz Androullą Vassiliou, która prezentując raport na konferencji prasowej, stwierdziła, że: *Członkowie grupy w równomierny sposób uwzględnili interesy twórców oraz wymogi związane ze stale ewoluującym środowiskiem cyfrowym*¹⁸.

Nadanie strategiom na rzecz otwartości rangi politycznej było procesem długotrwałym. Oddolne ruchy akademickie postulujące wprowadzanie otwartego dostępu do wiedzy przez długi czas nazywane były przez urzędników Unii Europejskiej eksperymentem, pewnego rodzaju próbą badawczą. Kryzys ekonomiczny i dynamiczny rozwój gospodarek pozaeuropejskich kazały decydentom pochylić się głębiej nad ideą otwartości. Nauka i badania mają ogromne znaczenie w gospodarce opartej na wiedzy, która bazuje na wymianie informacji i szybkim dostępie do wyników prac badawczych. Łatwość i szybkość komunikacji naukowej stała się więc niezbędnym elementem do budowy konkurencyjnej gospodarki. Dzięki takiemu rozumowaniu idee otwartości zostały wpisane w deklaracje polityczne. Wartość otwartości nie ogranicza się jednak jedynie do jej wpływu na ekonomię. Otwartość w nauce usprawnia procesy badawcze, otwiera wymianę i przepływ wiedzy. Pierwszy renesans pozwolił na swobodę podróżowania i studiowania, ale dla ograniczonej grupy osób. Celem nowego renesansu, ogłoszonego dla badań naukowych i dostępu do dziedzictwa kulturowego, jest zapewnienie swobodnego korzystania z nauki, wiedzy i kultury przez wszystkich obywateli.

¹⁸ Agenda cyfrowa: Grupa analityczna apeluje o „nowy renesans”, czyli udostępnienie europejskiego dziedzictwa kulturowego w internecie – informacja prasowa [on-line]. [Dostęp 14.05.2011], <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/17&format=HTML&aged=1&language=PL&guiLanguage=en>.

Paulina Studzińska-Jaksim
Biblioteka Główna Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie

Komunikacja naukowa, otwartość i współpraca na portalach społecznościowych

The scientific communication, openness and cooperation on Social Networking Sites

Streszczenie

Krajowy Program Reform na lata 2008–2011 na rzecz Strategii Lizbońskiej stawia m.in. na intensyfikację przepływu wiedzy – mobilność naukowców, zwiększanie znaczenia koncepcji otwartej nauki – otwarty dostęp do wiedzy, aktywne społeczeństwo i sprawne instytucje naukowe. Ludzie nauki zaczynają traktować serwisy społeczności internetowej jako miejsce przekazywania informacji naukowej, nawiązywania kontaktów oraz oceny i identyfikacji osób. Portale społecznościowe są jednym z narzędzi umożliwiających przepływ wiedzy i komunikację naukową, wykorzystując różne sposoby: fora z tematycznymi grupami dyskusyjnymi, blogi, czaty i in. Umożliwiają tworzenie własnego profilu oraz listy prac naukowych, która może się przyczynić do wzrostu ich cytowalności. Strony internetowe tworzone przez sieci społeczne sprzyjają otwartości i współpracy, co pomaga m.in. tworzeniu zespołów badawczych łączących specjalistów z różnych dyscyplin i krajów. W niniejszym artykule badano portale społecznościowe dla naukowców m.in.: ResearcherID, Research Gate, Scientix. Analizowano możliwość otwartego dostępu do danych, wyników badań i publikacji ze szczególnym zwróceniem uwagi na nauki przyrodnicze. Porównano różne sposoby przeszukiwania dorobku naukowego oraz nieodpłatnego udostępniania prac. Zwrócono uwagę na aktywność polskich i zagranicznych naukowców. Dokonano także przeglądu profili użytkowników pod kątem danych, które udostępniają w sieci. Na podstawie tej analizy zauważono, że tworzone przez pracowników naukowych profile mogą być pomocne w pracy bibliotekarza przy tworzeniu bazy publikacji pracowników uczelni.

Słowa kluczowe: serwisy społecznościowe, komunikacja naukowa, przepływ wiedzy, informacja naukowa

Abstract

The National Reform Programme for 2008–2011 for Lisbon Strategy focuses among others on intensification of knowledge exchange – mobility of researchers, increasing the importance of the concept of open learning – open access to the knowledge, active society and efficient scientific institutions. Scientists begin to accept social network as a place where scientific information can be provided, new contacts can be forged and appraisal as well as identification of people can be carried out. Social portals are one of the tools which allow the flow of knowledge and scientific communication by using different means:

discussion groups thematic forums, blogs, chat rooms and others. They make it possible to create own profile as well as a list of scientific papers which can help in increasing their citedness. Internet websites created by social networks promote openness and cooperation, which also assists in the creation of research teams combining the specialists of different branches and from different countries. In this paper the social portals for researchers were examined: ResearcherID, Research Gate, Scientix. The possibility of open access to data, the results of studies and publications, especially the life science ones were analysed. Different ways of searching scientific achievements and free access to work were compared. The attention was drawn to the activity of Polish and foreign researchers. Users profiles were overviewed for data that can be available on the Net. On the base of this analysis it was noticed that the profiles created by scientists can be helpful in librarians work on setting up the database of publications of the university staff.

Keywords: social networking sites, scientific communication, knowledge exchange, information science

Wstęp

Człowiek będący istotą rozumną odczuwa potrzebę porozumiewania się, przekazywania myśli i utrzymywania łączności z innymi. Komunikowanie jest elementem jednoczącym, co najmniej dwie osoby i wpływającym na funkcjonowanie oraz rozwój środowiska społecznego. Zachodzi wówczas nie tylko przekaz informacji, ale również budowanie zaufania i nawiązywanie relacji pomiędzy pojedynczymi osobami, mniejszymi oraz większymi grupami społecznymi¹.

Proces przekazywania informacji może odbywać się na różne sposoby, m.in.: werbalnie, pisemnie, ustnie, dotykowo. Komunikacja może być interpersonalna, wymagająca bezpośredniego spotkania co najmniej dwóch osób oraz elektroniczna, która obejmuje trzy odrębne sektory: telekomunikacji, teleinformatyki i mediów elektronicznych². Choć dziedziny związane z techniką i elektroniką wydają się skomplikowane i trudne, to ta ostatnia forma przekazu przenika do codziennego życia z niezwykłą szybkością. Jednym z mediów elektronicznych jest bowiem internet, który stał się trudny do zastąpienia i sprawia, że ludzie coraz częściej i odważniej z niego korzystają. Dla użytkowników jest przestrzenią:

- publiczną i prywatną – użytkownicy mogą wykorzystywać te same zasoby, a jednocześnie traktować je jako własne i dostosowywać do swoich potrzeb; w sieci umieszczane są także prywatne informacje i zdjęcia przekazywane do użytku publicznego,
- globalną i lokalną – połączenia w sieci odbywają się w skali całego świata, zasoby lokalne wzbogacają jednak tę przestrzeń; użytkownicy internetu

---

¹ M. Adamiec, *Dzieło literackie w Sieci: pomysły, hipotezy i interpretacje z pogranicza wiedzy o literaturze, kultury masowej i współczesnej technologii*, Sopot 2004.

² *Komunikacja elektroniczna*. W: Serwis prawa nowych technologii Rafała Ciska [on-line]. [Dostęp 5.05.2011], <http://www.nowemedia.org.pl/joomla/>.

przystają odróżniać otoczenie bliskie i dalekie, zacierają się dla nich bariery terytorialne,

- transjęzyczną i międzykulturową – internet jest środowiskiem wielokulturowym i chociaż w przestrzeni publicznej zazwyczaj używa się języka angielskiego, to w przestrzeni prywatnej stosuje się własny język etniczny,
- kontrolowaną i wolną – użytkownicy sieci wirtualnej potrzebują nieograniczonego dostępu do informacji, ale takiego, który byłby jednocześnie bezpieczny i chroniony³.

Komunikacja za pośrednictwem sieci internetowej charakteryzuje się szybkim rozwojem i ogromnymi możliwościami oraz olbrzymim zasięgiem: brakiem barier terytorialnych, czasowych i stałą dostępnością. Współczesne mobilne społeczeństwo potrzebuje narzędzi, które będą pokonywały jak najwięcej barier i w tym celu wykorzystuje nowe techniki: komunikatory do rozmów, fora dyskusyjne, blogi, czaty umożliwiające łączność natychmiastową, wolną od ograniczeń przestrzennych i pozwalającą na przesunięcie odbioru w czasie przez utrwaloną rejestrację⁴. W internecie pojawiły się także miejsca łączące różne narzędzia do komunikacji elektronicznej, zdobywające ogromną popularność i przyciągające miliony użytkowników. Są to serwisy społecznościowe (SNS – Social Networking Service). Przeniknęły one do codziennego życia z niezwykłą szybkością i stały się medium do przekazu informacji wykorzystywanym zarówno przez młodzież oraz dzieci, jak i osoby dorosłe i starsze.

Serwisy społecznościowe

Serwisy społecznościowe istnieją dzięki zgromadzonej wokół nich społeczności. Początek ich funkcjonowania przypada na lata 90. XX wieku, kiedy powstały pierwsze portale o charakterze społecznościowym: Theglobe.com, Geocities (obydwa z 1994 r.) i Tripod.com (z 1995 r.). Pierwszym prawdziwym serwisem społecznościowym mającym za zadanie utrzymanie kontaktów ze znajomymi był Classmates.com (z 1995 r.), który jest nadal bardzo popularny wśród użytkowników ze Stanów Zjednoczonych i Kanady⁵. Obecnie trudno znaleźć internautę, który nie słyszałby o takich serwisach, jak: Nasza-Klasa, Fotka.pl, GoldenLine, Twitter, MySpace czy najbardziej popularnym i wpływowym, jakim jest Facebook. Ostatni z wymienionych został uruchomiony 4 lutego 2004 r. na Uniwersytecie w Harvardzie początkowo dla uczniów szkół średnich i studentów szkół wyższych. Obecnie korzysta z niego ponad 650 milionów ludzi z całego świata. Twórca Mark Zuckerberg otrzymał prestiżowe wyróżnienie Człowieka Roku 2010,

³ M. Nahotko, *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym*, Warszawa 2010.

⁴ J. Wojciechowski, *Biblioteka w komunikacji publicznej*, Warszawa 2010.

⁵ *Historia internetu, cz. 32 – Serwisy społecznościowe* [on-line]. [Dostęp 5.05.2011], <http://internetum.blox.pl/2010/11/Historia-Internetu-cz32.html>.

jak napisali redaktorzy „Time’a” za powiązanie ze sobą ponad pół miliarda osób i mapowanie ich społecznych relacji, stworzenie nowego systemu wymiany informacji i zmianę naszego sposobu życia⁶.

Raport z badań na temat rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2010 r.⁷ wskazuje, że komputer jest urządzeniem powszechnie wykorzystywanym, i prawie dwie trzecie badanych (61,5%) deklaruje, że posiada go w domu. Respondenci najczęściej kupowali komputery w celu korzystania z internetu. Sprawozdanie Europejskiej Komisji wskazuje, w marcu 2008 r. 57% użytkowników internetu było uczestnikami co najmniej jednego portalu społecznościowego⁸. Z najnowszego badania *Social Media 2010* przeprowadzonego wśród polskich internautów wynika, że już około 60–70% Polaków korzysta z serwisów społecznościowych⁹.

Internauci w zależności od wieku mają różne preferencje odnośnie do sposobów korzystania z serwisów społecznościowych. Młodsze pokolenie (głównie roczniki 1980–2000), tworzą portale społecznościowe, na których toczy się często prywatne życie. Wykorzystują je w celach: nawiązywania kontaktów, ich podtrzymywania, dzielenia się swoimi pasjami, opiniami i miłego spędzania czasu. Serwisy społecznościowe zmieniły zachowania w sieci, powodując zmniejszenie zahamowań i pokonywanie bariery prywatności¹⁰ oraz łatwego dokonywania oceny, na przykład na blogach lub przez dodawanie przycisku *Lubię to* lub *Nie lubię*¹¹.

Istnieje również taka część społeczeństwa, która oprócz funkcji rozrywkowej poszukuje na portalach społecznościowych miejsca do komunikacji pomiędzy: rodziną i przyjaciółmi¹² oraz członkami konkretnych grup, np. pracownicy danej instytucji bądź środowiska naukowego, biznesowego. W wirtualnej przestrzeni zachodzi współpraca, komunikacja, transmisja wiedzy, podnoszenie kwalifikacji, a także prowadzenie kampanii rekrutacyjnych i wyborczych. Barsky i Cho¹³

⁶ M. Chudziński, *Mark Zuckerberg: Człowiek Roku 2010 wg Time’a* [on-line]. [Dostęp 26.04.2011], http://di.com.pl/news/35008,0,Mark_Zuckerberg_Czlowiek_Roku_2010_wg_Timea.html.

⁷ *Rynek telekomunikacyjny w Polsce w 2010 roku. Klienci indywidualni* [on-line]. [Dostęp 6.05.2011], http://gsmonline.pl/portal/news/news.jsp?s0n_id=27286.

⁸ *European Commission Information Society and Media. First European agreement of Social Networks – a Step Forward to child safety online* [on-line]. [Dostęp 6.05.2011], <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/09/46&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=it>.

⁹ *Indeks BI-NGO 2010. Komunikacja społecznego zaangażowania firm w internecie* [on-line]. [Dostęp 10.04.2011], http://www.csrconsulting.pl/docs/zasobnik_plik_20110210144137_865.pdf.

¹⁰ M. Ray, *Social Networking – Making Connections on the Web: Year In Review 2007*. W: *Encyclopedia Britannica* [on-line]. [Dostęp 7.05.2011], <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1574519/Social-Networking-Making-Connections-on-the-Web-Year-In-Review-2007>.

¹¹ F. Kowalik, *Pokolenie Y.*, *Forbes* 2009, nr 1, s. 52.

¹² M.S. Scale, *Facebook as a social search engine and the implications for libraries in the twenty-first century*. *Library Hi Tech* 2008, Vol. 26, Is. 4, s. 540–556.

¹³ E. Barsky, A. Cho, *Introducing Web 2.0: social search for health librarians*. *Journal of the Canadian Health Libraries Association*, 2007, Vol. 28, No. 2, s. 58–61.

zauważają, że sieci społeczne są wykorzystywane do zadawania pytań i udzielania odpowiedzi, podczas gdy Bennett¹⁴ podkreśla, że użytkownicy korzystają w celu wyszukiwania informacji i zaspokajania potrzeb informacyjnych.

Serwisy społecznościowe dla naukowców i badaczy

Ludzie są często najlepszym źródłem informacji, zwłaszcza w wypadku nowych dziedzin. Louis Rosenfeld i Peter Morville¹⁵ dodają jeszcze, że najlepszym miejscem spotkań osób dysponujących informacjami na określony temat są społeczności internetowe zorganizowane wokół danego tematu. W świecie wirtualnym spotykają się różne grupy społeczne, w tym także naukowcy i badacze. Korzystają oni z narzędzi do przekazu i zdobywania informacji naukowej oraz z narzędzi umożliwiających transfer nowych technologii i dialog pomiędzy przedstawicielami różnych środowisk akademickich. Ludzie nauki korzystający z tych serwisów społecznościowych charakteryzują się nowym typem zachowań: nie tylko biernie korzystają z dobrobytu zasobów w sieci, ale sami je tworzą.

Serwisy społecznościowe występują w dwóch formach:

- ESN – External Social Networking: zewnętrzne (otwarte, publiczne), do których każdy może się zarejestrować; umożliwiają swobodną komunikację pomiędzy użytkownikami,
- ISN – Internal Social Networking: wewnętrzne (zamknięte, prywatne), do których można zarejestrować się tylko po otrzymaniu zaproszenia od kogoś, kto już jest użytkownikiem, po weryfikacji przez innego naukowca bądź administratora platformy¹⁶.

Do celów komunikacji naukowej są na nich wykorzystywane narzędzia asynchroniczne (grupy dyskusyjne, wiki, blogi), dzięki którym oddziaływanie następuje z opóźnieniem czasowym, oraz synchroniczne (czat, konferencje dźwiękowe i wideo), służące do współpracy w tym samym momencie dla wielu użytkowników¹⁷.

W ciągu ostatnich kilku lat zostało utworzonych wiele serwisów społecznościowych dla naukowców i badaczy. Wśród najbardziej popularnych znajdują się: ResearchGate, ResearcherID, Scientix czy iProfesor.

¹⁴ J. Bennett, What you like: the goal of social search is to combine Facebook's personal touch with Google's speed. W: *Newsweek* [on-line]. 2007, October 27 [Dostęp 6.06.2011], www.newsweek.com/id/62265.

¹⁵ L. Rosenfeld, P. Morville, *Architektura informacji w serwisach internetowych*, Gliwice 2003.

¹⁶ P. Frankowski, A. Juneja, *Serwisy społecznościowe. Budowa administracja i moderacja*, Gliwice 2009.

¹⁷ *E-Twinning drogą edukacji do edukacji przyszłości*, pod red. E. Gajek, P. Poszytek, Warszawa 2009.

ResearchGate (<http://www.researchgate.net>¹⁸) jest platformą społecznościową mającą na celu budowanie dialogu i współpracy pomiędzy środowiskami akademickimi z całego świata. Łączy naukowców ze wszystkich dyscyplin, a swoim użytkownikom zapewnia unikatowy zbiór publikacji naukowych.

ResearcherID (<http://www.researchid.com>) jest interdyscyplinarnym serwisem społecznościowym, w którym naukowcy mogą zarządzać publikacjami i udostępniać informację zawodową. Udostępnia unikatowy numer przypisany do każdego autora, eliminujący błędną identyfikację oraz umożliwiającą natychmiastowe przeglądanie profilu autora wraz z cytowaniami jego prac.

Scientix (<http://scientix.eu>) jest społecznością internetową podejmującą tematy związane z metodyką nauczania przedmiotów ścisłych i przyrodniczych. Serwis zapewnia dostęp do materiałów dydaktycznych, wyników badań i dokumentów dotyczących europejskich projektów z zakresu nauczania przedmiotów ścisłych.

IProfesor (<http://iprofesor.pl>) jest serwisem społecznościowym dla naukowców, stworzonym z myślą o intensyfikacji współpracy pomiędzy przedstawicielami środowiska naukowego w naszym kraju. Jest narzędziem komunikacji oraz źródłem informacji naukowej, ale docelowo również narzędziem dialogu przedstawicieli środowiska akademickiego ze światem biznesu oraz jednostkami administracji publicznej.

Profil użytkownika

Podstawą portali społecznościowych jest profil, w którym użytkownik zamieszcza swoje dane. Na serwisach społecznościowych dla naukowców i badaczy profil przypomina życiorys naukowy prezentujący wykształcenie, doświadczenie zawodowe, zainteresowania oraz publikacje. Istnieje również możliwość bezpośredniego kontaktu z wybraną osobą przez zawarte w nim dane adresowe, telefoniczne i e-mailowe. Profil często zawiera zdjęcie będące pomocą w rozpoznaniu użytkownika przy zmianie formy komunikowania z elektronicznej na interpersonalną, np. podczas szkoleń czy konferencji.

Elementem występującym na serwisach społecznościowych dla naukowców, który zazwyczaj nie pojawia się na popularnych serwisach, jest możliwość budowania profilu bibliograficznego. Autorzy zamieszczają w nim dane bibliograficzne własnych prac, a także łączą je za pomocą linków z innymi źródłami danych, np. ze streszczeniami, pełnymi tekstami, projektami bądź bibliografiami innych naukowców. Korzyściami wynikającymi z umieszczenia własnej bibliografii w serwisie społecznościowym jest uzyskanie dodatkowego narzędzia umożliwiającego

---

¹⁸ Odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 12.05.2011 r. [dostęp po zalogowaniu].

promocję prac naukowych, potencjału naukowo-badawczego oraz identyfikacja naukowca.

Ważnym elementem serwisu ResearchID jest możliwość śledzenia na bieżąco własnych publikacji, generowanie liczby cytowań oraz indeksu Hirsza. Użytkownicy serwisu planują w przyszłości używać tych narzędzi powszechnie do oceny potencjalnych pracowników i przedstawienia statystyk przed innymi pracownikami naukowymi i studentami.

Na portalach społecznościowych przy profilach użytkowników są umieszczone osobiste blogi. Pozwalają one naukowcom na dzielenie się swoimi opiniami, myślami, doświadczeniami i ciekawymi wnioskami związanymi na przykład z badaniami naukowymi, pracą dydaktyczną czy rozwijaniem kariery. Umożliwiają także, dzięki dopisywaniu komentarzy, na włączenie się innych użytkowników w naukowe rozważania¹⁹. Przekazywanie informacji w ten sposób i wspólne rozwiązywanie problemów pomaga w wytworzeniu się zaufania²⁰. Niektórzy podkreślają jednak, że przy zamieszczaniu informacji na serwisach społecznościowych jest konieczna ostrożność i redukcja zaufania²¹. Internet umożliwia dotarcie do dużej liczby odbiorców, w zależności od jakości informacji są one przekazywane dalej bądź oznaczane jako mniej wartościowe²². W wirtualnej społeczności użytkownicy podlegają ocenie.

Użytkownicy po zalogowaniu się na niektóre portale społecznościowe otrzymują unikatowy numer, który umożliwia jednoznaczne zidentyfikowanie naukowca. Dzięki niemu nie zachodzi obawa przed błędnym przypisaniem prac naukowych do innego autora, nawet jeśli ma on takie samo nazwisko. Numer identyfikacyjny może również pomóc w łatwiejszym znalezieniu informacji dotyczących afiliacji, uczestnictwa w projektach badawczych, a nawet obecnego miejsca pobytu, np. podczas stażu²³. Clifford Lynch, dyrektor Coalition for Networked Information (CNI) w Waszyngtonie, zauważa pozytywy w nadawaniu takiego numeru i argumentuje, że żaden pracownik naukowy nie ma czasu ani pieniędzy na pracę detektywa, by odnajdywać w stu procentach swoje publikacje.

¹⁹ D. Torres-Salinas, A. Cabezas-Clavijo i in., State of the library and information science blogosphere after social networks boom: A metric approach. *Library & Information Science Research* 2011, Vol. 33, s. 168–174.

²⁰ M. Adamiec, *Dzieło literackie w Sieci: pomysły, hipotezy i interpretacje z pogranicza wiedzy o literaturze, kultury masowej i współczesnej technologii*, Sopot 2004.

²¹ J. Wojciechowski, dz. cyt.

²² S. Paszkiel, *Wpływ portali społecznościowych na wizerunek oraz działania marketingowe firm* [on-line]. Portal Innowacyjnego Transferu Wiedzy w Nauce. [Dostęp 27.04.2011], <http://www.pitwin.edu.pl/artykuly-naukowe/marketing/924-wpyw-portali-spoecznościowych-na-wizerunek-oraz-dziaania-marketingowe-firm>.

²³ M. Enserink, Are You Ready to Become a Number? *Science* 2009, Vol. 323, s. 1662–1664.

Inni uważają, że pracownicy naukowcy przestaną być szanowanymi autorytetami, a staną się numerami²⁴.

Szukaj ludzi i informacji

Serwisy społecznościowe są postrzegane jako miejsca, w których odbywają się dwa rodzaje wyszukiwań: szukaj ludzi i szukaj dla ludzi²⁵. Informacje o ludziach nauki zawarte w profilach pomagają w szybkim i prostym wyszukiwaniu osób, nawiązaniu kontaktów, wymianie informacji oraz w zaproszeniu do dyskusji. Portale udostępniają również mapy sieci społecznych pokazujące rozmieszczenie, w skali świata, naukowców zajmujących się poszukiwaną dziedziną i zarejestrowanych na wybranym portalu.

Naukowcy przyłączają się do mniejszych grup społecznościowych tworzonych pod kątem dziedziny nauki, prowadzonych badań czy projektów. Komunikacja naukowa zachodzi pomiędzy pracownikami naukowymi, doktorantami i studentami. Buduje się w ten sposób współpracę między środowiskami akademickimi z kraju i ze świata. W serwisach społecznościowych są udostępniane narzędzia, które po połączeniu użytkowników w sieci pomagają w ich rozwijaniu i utrzymaniu relacji. Dzięki komunikacji w mniejszych grupach naukowcy mają możliwość interaktywnej dyskusji z użytkownikami o tych samych lub chociaż podobnych zainteresowaniach naukowych. Każda grupa może korzystać z panelu dyskusyjnego oraz z aplikacji pozwalającej na współedytowanie dokumentów, organizowanie spotkań, tworzenie sond oraz wymianę informacji naukowej. Na portalach społecznościowych dochodzi również do spotkania wykładowców ze studentami. Babson Survey Research Group we współpracy z innymi przeprowadził badania w tysiącu szkół wyższych. Z badań wynika, że 52% z nich stosuje wideokonferencje, blogi i wiki do przeprowadzenia zajęć²⁶.

Serwisy społecznościowe są olbrzymią bazą informacji naukowej. Umożliwiają poszukiwanie literatury naukowej w takich bazach danych, jak np.: PubMed, ArXiv, IEEE, CiteSeer czy NASA Library²⁷. Popularne wśród naukowców jest zamieszczanie własnych prac przy profilu oraz informowanie o innych istotnych dla danej dziedziny wiedzy podczas poruszania się w wirtualnej społeczności. Użytkownicy po odnalezieniu w sieci internetowej e-czasopism, e-książek będących w otwartym dostępie, interesujących repozytoriów, archiwów czy całych baz danych informują o nich innych. Kolejnym udogodnieniem pojawiającym się

²⁴ P.E. Bourne, J.L. Fink, I am not a scientist, I am a number. *PLoS Computational Bioogy* 2008, Vol. 4(12), s. 1–3.

²⁵ D. Sharma, *Social search guide: 40 p social search engines* [on-line]. [Dostęp 6.05.2011], <http://mashable.com/2007/08/27/social-search>.

²⁶ M. Blankenship, How social media can and should impact higher education. *Education Digest* 2011, Vol. 76, Is. 7, s. 39–42.

²⁷ *ResearchGate* [on-line]. [Dostęp 5.01.2011], <http://pl.wikipedia.org/wiki/ResearchGate>.

w serwisach społecznościowych jest umożliwienie samodzielnego archiwizowania tekstów. Portal ResearchGate proponuje metodę self-archiving, często zwaną przepustką dla baz typu Open Access i będącą sposobem na darmowe udostępnianie pełnych tekstów wybranych artykułów. Aby uniknąć podejrzeń o nielegalne udostępnianie artykułów, portal współpracuje z serwisem SHERPA/RoMEO, który prowadzi katalog umów zawartych pomiędzy wydawcami a autorami²⁸.

Serwisy społecznościowe dla naukowców i badaczy są także bazą wydarzeń naukowych, konferencji i szkoleń. Organizatorzy wydarzeń naukowych zamieszczają informacje, materiały (np. audio-wideo) z imprez, które się już odbyły, a także przeprowadzają bezpośrednio na serwisach transmisje on-line. Użytkownicy mają możliwość korzystania z szybkiego wyszukiwania informacji o zbliżających się konferencjach z ich dyscypliny naukowej oraz wymieniają się nimi w swoich wewnętrznych grupach.

Polscy naukowcy na serwisach społecznościowych

Obserwację i analizę serwisów społecznościowych dla naukowców i badaczy prowadzono od grudnia 2010 r. do maja 2011 r. W sieci internetowej przyglądano się różnym serwisom i poszukiwano na nich aktywności polskich pracowników naukowych. Ostatecznie szczegółowo przeanalizowano cztery serwisy: ResearchGate, ResearcherID, Scientix oraz iProfesor. Wyciągnięto wiele spostrzeżeń i wniosków, które zostały już zasygnalizowane w pracy. Pozostałe dotyczą konkretnych naukowych społeczności internetowych.

Na portalu ResearchGate w maju 2011 r. było zarejestrowanych z Polski 628 członków. Dołączeni byli do międzynarodowych grup dyskusyjnych, a także tworzyli polskie grupy, np. UM Gdańsk oraz UM Lublin. Zawężając wyszukiwanie do naszego kraju, można było odnaleźć informacje o konferencjach i szkoleniach. Na ResearchGate odnaleziono profile 25 polskich czasopism naukowych, m.in.: „Wiadomości Lekarskie”, „Archeologia”, „Folia Biologica”, „Sylvan”, „Annales Medycyny, Rolnictwa i Ochrony Środowiska”. Profile czasopism zamieszczały takie dane, jak: ISSN, wydawnictwo, tematyka, IF, adres strony internetowej oraz przekierowywały do pełnych tekstów artykułów.

W serwisie ResearcherID największą liczbę użytkowników stanowią naukowcy ze Stanów Zjednoczonych i ich liczba rośnie: w lutym 2011 r. zarejestrowanych użytkowników było 19 128, w maju 2011 r. natomiast już 21 715. Na kolejnych miejscach pod względem liczby użytkowników (dane z maja 2011 r.) znalazły się Chiny (12 125), Wielka Brytania (8580), Australia (6498) oraz Hiszpania (5591). Z Polski zarejestrowanych było 845 użytkowników, lecz od lutego 2011 r. liczba ich tylko nieznacznie wzrosła.

²⁸ *ResearchGATE. Budujemy dialog i ścisłą współpracę* [on-line]. [Dostęp 10.04.2011], <http://www.uj.edu.pl/documents/10172/561f92f8-19f0-4fba-b1f4-4e9b6559ac3e>.

Spośród polskich szkół wyższych i instytucji naukowych najbardziej widoczni są użytkownicy reprezentujący (kolejność przypadkowa):

- uniwersytety: A. Mickiewicza w Poznaniu, Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie, Wrocławski, Jagielloński, Warszawski oraz M. Kopernika w Toruniu,
- Uniwersytet Medyczny w Poznaniu i Gdańsku,
- Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu i SGGW,
- uczelnie techniczne, w tym politechniki: Gdańska, Lubelska, Łódzka, Poznańska, oraz AGH w Krakowie,
- PAN i Instytut Medycyny Pracy z Łodzi.

Podsumowanie

Człowiek będący istotą rozumną, podejmującą się wielu obowiązków i ciągle zapracowaną, coraz częściej wybiera komunikowanie drogą elektroniczną zamiast porozumiewania się w formie bezpośredniej, czyli interpersonalnej. Serwisy społecznościowe stworzyły dodatkową drogę do komunikacji także naukowej. Obserwując ich błyskawiczny rozwój, zauważamy, że funkcjonują nie tylko w celu umożliwienia kontaktów i miłego spędzenia czasu. Profesjonalne portale tworzone dla naukowców i badaczy stają się również miejscem współpracy, transmisji wiedzy i podnoszenia kwalifikacji.

Ludzie nauki już rozpoczęli współpracę i komunikację naukową na portalach społecznościowych. Nowe technologie komunikacji powinny wydawać się istotne dla bibliotekarzy i wzbudzać ich zainteresowanie. Dzięki uczestniczeniu w serwisach społecznościowych możemy nauczyć się nowych sposobów docierania i lepszego komunikowania z większą grupą naszych użytkowników. Bibliotekarze mogą także odnaleźć na portalach społecznościowych liczne narzędzia pomocne przy tworzeniu bibliografii pracowników uczelni oraz przy wyszukiwaniu informacji naukowej.

Spółeczności internetowe jednych przyciągają, ale dla innych wciąż są odległe i nierealne. Komunikacja internetowa coraz częściej jednak przenika do świata rzeczywistego. Grupy zgromadzone na portalach umawiają się na spotkania w realnych kafejkach czy pubach, a wirtualne słownictwo – „lajkować”, „sprawdzać na wrzucie”, „łapać na giego” czy „śledzić tłitera” – przenika do życia codziennego: do prywatnych rozmów, a nawet do mediów.

Użytkownicy internetu muszą zatem dokonać wyboru: albo będą korzystać z serwisów społecznościowych stających się kolejną drogą komunikacji, albo będą się czuć coraz bardziej e-wykluczeni.

Lidia Derfert-Wolf
Biblioteka Główna Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego
w Bydgoszczy

Międzynarodowe repozytorium z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej E-LIS

International Repository for Library and Information Science E-LIS

Streszczenie

W referacie przedstawiono międzynarodowe repozytorium E-LIS, tworzone w celu samodzielnego archiwizowania dokumentów elektronicznych z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Dotychczas w E-LIS zdeponowano ponad 12 000 dokumentów z 98 krajów. Repozytorium jest publicznie dostępne i zarządzane przez wolontariuszy. Za jakość danych odpowiadają redaktorzy z 47 krajów. W referacie omówiono politykę dostarczania dokumentów, klasyfikację JITA, zagadnienia praw autorskich, metody wyszukiwania.

Słowa kluczowe: otwarte repozytorium, Open Access, bibliotekoznawstwo i informacja naukowa, współpraca, komunikacja naukowa, DSpace

Abstract

International Repository E-LIS has been created to support self-archiving of documents in library and information science. To date over 12 000 papers from 98 countries have been archived. The repository is a freely accessible voluntary enterprise. For the quality of data is responsible a team of volunteer editors from 47 countries. In the paper policy of acquisition of documents, JITA classification, copyright issues and search methods have been discussed.

Keywords: open repository, Open Access, librarianship, information science, cooperation, scientific communication, DSpace

Co to jest E-LIS?

E-LIS (<http://eprints.rclis.org/>¹) to otwarte archiwum dokumentów naukowych lub technicznych z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej oraz dziedzin pokrewnych. Oferuje naukowcom i praktykom autoarchiwizację swoich

---

¹ Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 10.08.2011 r.

prac, zapewnia długoterminową ochronę dokumentów oraz łatwy do nich dostęp. Inicjatywa powstała w 2003 r. jako przedsięwzięcie niekomercyjne i nie jest finansowane przez żadną organizację. Repozytorium jest tworzone przez międzynarodową społeczność i opiera się na dobrowolnej pracy osób z różnych środowisk. E-LIS jest wspierane przez wiele organizacji², m.in.:

- zespół AePIC z Cilea (włoskiego konsorcjum akademickiego wspierającego E-LIS w sprawach technicznych) od 2003 r.,
- zespół FAO AIMS (Agricultural Information Management Standards) od 2010 r.,
- zespół DURASPACE od 2011 r.,
- CIEPI – International Centre for Research in Information Strategy and Development (stowarzyszenie stworzone przez członków E-LIS, dla jego prawnej reprezentacji).

The screenshot shows the homepage of the E-LIS repository. At the top left, there is a search bar with the text 'Search DSpace' and a 'Go' button. Below it is an 'Advanced Search' link. The left sidebar contains a 'Browse' section with categories like Author, Conferences, Countries, Journals/Books, Subjects, Submit Date, Title, and Years. There is also a 'Sign on to' section with options for email updates, My DSpace, and user profiles. The main content area features a 'Welcome to E-LIS' banner and a message stating 'We now have 12120 documents in our archive'. Below this is a 'Recent submissions' section with a list of articles, including 'Linking Genealogical Research to Library and Information Science' and 'Projectos de memoria ciudadana y biblioteca orientada a contenidos 2.0'. On the right side, there are sections for 'Looking for help?' with links to deposit, submission, and FAQ, and 'Before submitting your papers' with links to submission, copyright, privacy, and preservation policies. At the bottom right, there is a 'Follow us on Twitter' section and a 'Like this on Facebook' section.

Rys. 1. Strona główna repozytorium E-LIS
Źródło: E-LIS [on-line]. [Dostęp 10.08.2011], <http://eprints.rclis.org/>.

² Więcej informacji o organizacjach wspierających E-LIS na stronie <http://eprints.rclis.org/cms/support>.

Kierowanie E-LIS było w pierwszych latach niesformalizowane. Nad całością czuwał zespół kilku osób, w tym założycieli archiwum oraz informatyków. Prace redakcyjne powierzono bibliotekarzom ochotnikom z wielu krajów. Kontakty polegały niemal wyłącznie na wymianie e-maili, a prace postępowały niezwykle sprawnie, co zresztą dzieje się do dziś. Obecnie w E-LIS pracuje ponad 70 osób (głównie bibliotekarzy i informatyków) z 47 krajów. Struktura zarządzania została bardziej sformalizowana³. W 2011 r. powołano zarząd, który kreuje politykę rozwoju, nawiązuje współpracę z różnymi instytucjami, inicjuje nowe działania itp. W zarządzie zasiada dwóch prezesów, dwóch przedstawicieli redakcji, dwóch przedstawicieli stowarzyszenia CIEPI oraz dwóch redaktorów technicznych. Powołano również Komitet Doradczy złożony z osób i instytucji wspierających E-LIS.

Prace redakcyjne – na zasadzie wolontariatu, bez korzyści finansowych – są realizowane przez zespół 68 osób z 47 krajów pod kierunkiem czterech regionalnych redaktorów koordynujących pracami redakcji E-LIS na kilku kontynentach. Do zadań redaktorów krajowych⁴ należy m.in.:

- kontrola jakości metadanych,
- pomoc autorom w autoarchiwizacji,
- dbałość o zachowanie praw autorskich,
- promocja ruchu Open Access, głównie autoarchiwizacji.

Repozytorium E-LIS w latach 2003–2010 było tworzone za pomocą oprogramowania EPrints. Na przełomie lat 2010 i 2011 zostało przeniesione na platformę dedykowaną DSpace. Migracja nie spowodowała wielkich zmian w interfejsie graficznym – takie było założenie zespołu E-LIS. Wszyscy redaktorzy zostali włączeni do testowania zmienionych nieco sposobów archiwizacji oraz weryfikacji importu „starych” danych.

Deponowanie materiałów do E-LIS

W tej części referatu zostaną omówione sposoby deponowania publikacji do repozytorium E-LIS, grupy osób do tego uprawnione, kwestie praw autorskich oraz tryb pracy autora i redaktora. Polityka deponowania dokumentów w E-LIS zakłada przyjmowanie prac naukowych lub technicznych z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej oraz dziedzin pokrewnych, publikowanych i niepublikowanych, we wszystkich językach. Przekazywanie materiałów do E-LIS odbywa w się przez:

- autoarchiwizację (*self-archiving*) przez zarejestrowanych autorów,
- przesyłanie pracy pocztą elektroniczną do redaktora krajowego.

³ Więcej informacji o strukturze zarządzania E-LIS na stronie <http://eprints.rclis.org/cms/governance>.

⁴ Wykaz redaktorów krajowych i regionalnych E-LIS na stronie <http://eprints.rclis.org/cms/governance>.

Szczegóły dotyczące rejestracji użytkownika oraz deponowania dokumentu zostały wcześniej omówione przez polskie redaktorki E-LIS – Bożenę Bednarek-Michalską i autorkę niniejszego artykułu⁵. Zasady nieco się zmieniły po migracji archiwum z oprogramowania E-prints na platformę DSpace i będą wkrótce publikowane na witrynie E-LIS. Ogólne wytyczne pozostały jednak bez zmian. Dotyczy to obowiązku dołączania metadanych do tekstu dokumentu, np. opisu bibliograficznego, haseł przedmiotowych wg klasyfikacji JITA, streszczeń, słów kluczowych i bibliografii. Do tekstu w języku innym niż angielski należy obowiązkowo dodać streszczenie i słowa kluczowe po angielsku. Na rysunku 2 przedstawiono fragment formularza do wprowadzania metadanych. Na ekranie wyświetlają się pola odpowiednie dla wybranego typu publikacji – odmienne będą np. dla artykułu z czasopisma i prezentacji z konferencji.

The image shows a web form titled "Submit: Describe this Item" with a progress bar at the top containing buttons for Describe, Upload, Verify, License, and Complete. The form contains several sections:

- Status:** A dropdown menu labeled "*Status (please select...)" with instructions to state whether the deposit has been published, is currently in the process of being published (in press), or has not been previously published.
- Refereed:** A dropdown menu labeled "*Refereed" with instructions to indicate whether this version of the work has been refereed below.
- Authors:** Two input fields for "Last name" (e.g., Smith) and "First name(s) + 'Jr'" (e.g., Donald Jr), with an "Add More" button and a search icon.
- Title:** An input field labeled "*Title" with instructions to enter the full title of the deposit.
- Subjects:** A dropdown menu labeled "*Subjects" with instructions to select at least one main subject category and optionally up to two other subject categories. The list includes: "Theoretical and general aspects of libraries and information", "Library and information science as a field", "Information theory and library theory", "Relationship of LIS with other fields", "No one of these, but in this section [Theoretical and general aspects of libraries and information]", and "Information use and sociology of information".
- Date:** A section labeled "*Date" with instructions to enter the date the EPrint was completed, submitted to a publisher, published or submitted for a Ph.D. It includes dropdowns for "Month: ((No Month))", "Day:", and "Year:".
- Abstracts:** Two text areas. The first is labeled "*Abstract" with instructions to enter the English abstract. The second is labeled "Other Abstracts" with instructions to enter the abstract in its original language and/or others. Both have "Add More" buttons.

Rys. 2. Fragment formularza deponowania dokumentu w repozytorium E-LIS
Źródło: E-LIS [on-line]. [Dostęp 10.08.2011 po zalogowaniu], <http://eprints.rclis.org/>.

⁵ B. Bednarek-Michalska, L. Derfert-Wolf, E-LIS – archiwum publikacji z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. W: *Biuletyn EBIB* [on-line]. 2006, nr 3 (73). [Dostęp 10.08.2011], http://www.ebib.info/2006/73/michalska_wolf.php.

Warto przy okazji poświęcić kilka słów klasyfikacji opracowanej specjalnie dla E-LIS. System klasyfikacji bibliotekoznawstwa i informacji naukowej JITA (JITA Classification Schema of Library and Information Science) powstał z połączenia klasyfikacji NewsAgentTopic i nieistniejącego już RIS Review of Information Science. JITA jest akronimem składającym się z pierwszych liter imion jej twórców, wszystkich związanych z E-LIS: José Manuel Barrueco Cruz, Imma Subirats Coll, Thomas Krichel i Antonella De Robbio. Klasyfikacja składa się z 12 głównych działów, które podlegają dalszemu podziałowi na jednym poziomie:

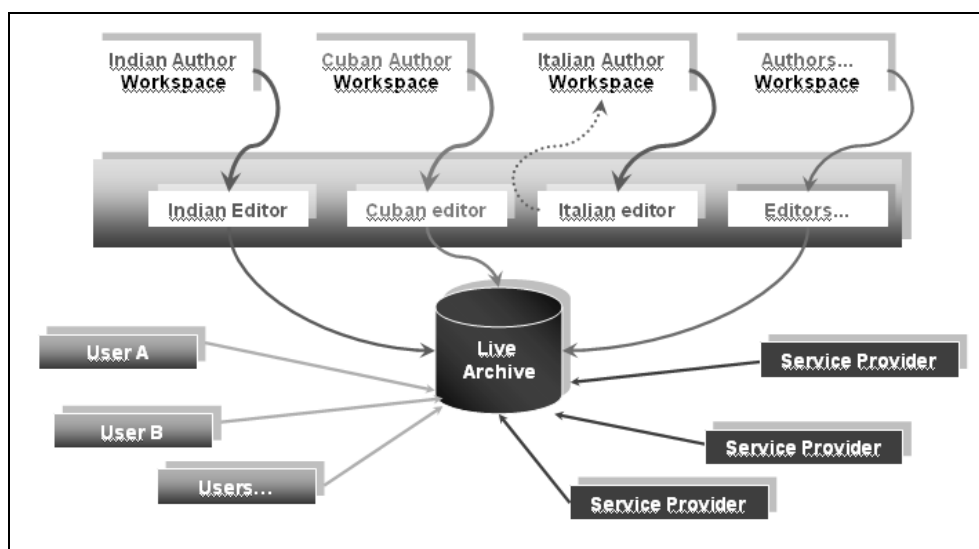
- A. Ogólne i teoretyczne aspekty bibliotek i informacji.
- B. Wykorzystanie informacji i aspekty socjologiczne.
- C. Użytkownicy, umiejętności informacyjne i czytelnictwo.
- D. Biblioteki jako kolekcje zbiorów.
- E. Publikowanie i problemy prawne.
- F. Zarządzanie.
- G. Przemysł informacyjny, zawód i szkolenia zawodowe.
- H. Źródła i kanały informacji.
- I. Usługi informacyjne i przetwarzanie informacji.
- J. Obsługa techniczna w bibliotekach, archiwach i muzeach.
- K. Technologie lokalne.
- L. Technologie informacyjne i biblioteczne.

W 2011 r. klasyfikacja JITA została przetłumaczona na 12 języków – w tym na język polski – dzięki niezwykłej mobilizacji zespołu E-LIS. Graficzne ujęcie schematu, w wersji wielojęzycznej, z odnośnikami do dokumentów powiązanych z poszczególnymi działami, przedstawiono w serwisie ASKOSI (<http://www.askosi.org/jita/>).

Wracając do trybu pracy w E-LIS – dokumenty oraz metadane przesłane przez zarejestrowanych użytkowników umieszcza się tymczasowo w buforze, gdzie są zatwierdzane, odrzucane lub zwracane autorowi (z uwagami) przez redaktorów. Po zatwierdzeniu dokument staje się natychmiast dostępny dla wszystkich zainteresowanych. Tryb pracy redaktorów pokazano na rysunku 3.

Omawiając zasady deponowania dokumentów, należy wspomnieć również o tym, kto może zamieszczać publikacje w E-LIS. W pierwszej kolejności każdy autor może zamieszczać własne publikacje, zaświadczając, że prawa autorskie są w jego posiadaniu. Może to zrobić również redaktor krajowy w imieniu autora, który prześle redakcji tekst i metadane w odpowiednim formacie. Uprawnieni do deponowania są również organizatorzy konferencji, o ile mają odpowiednie umowy z autorami prac. Każdy zarejestrowany użytkownik ma ponadto prawo do archiwizacji cudzych publikacji, jeśli są one dostępne w domenie publicznej lub jeśli działa w porozumieniu z autorem. Warto tu przypomnieć naczelne zasady związane w prawami autorskimi:

- wszystkie prace w E-LIS pozostają własnością autorów, którzy zachowują swoje prawa autorskie, zaświadczając, że dokument przesyłany do archiwum nie jest związany inną umową i może być publikowany w internecie,
- autorzy przekazują E-LIS prawa do przechowywania dokumentu i metadanych oraz do ich bezpłatnego udostępniania,
- autorzy zachowują prawa do preprintów, które mogą być archiwizowane bez ograniczeń – autor posiada wyłączne prawa autorskie,
- deponowanie postprintów wymaga sprawdzenia polityki danego wydawcy względem praw autorskich, np. w serwisie SHERPA/RoMEO (<http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>).

Rys. 3. Schemat trybu pracy redaktorów E-LIS

Źródło: I. Subirats-Coll, F. Peset, D. Pavelic, The Successful Promotion of Open Access within the International Community of Library and Information Science, E-LIS, 2009. W: *LIDA 2009* [on-line] Dubrovnik & Zadar (Croatia), 25–29.05.2009. [Dostęp 10.08.2011], <http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/13124/1/ELIS-LIDA.pdf>.

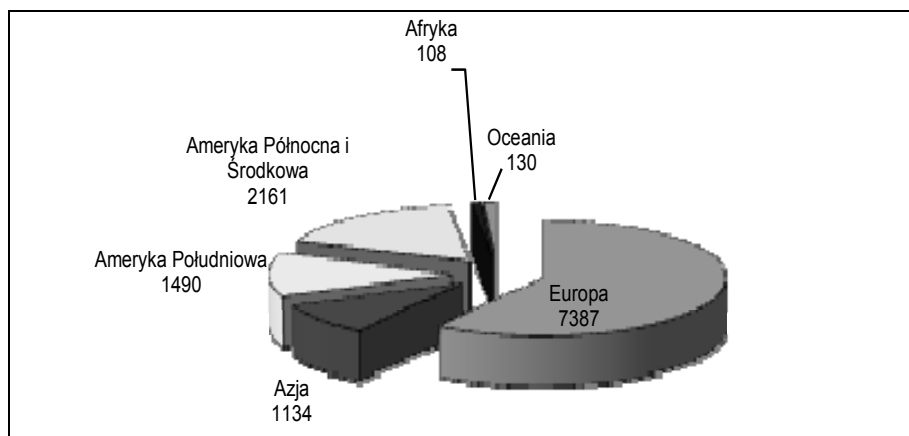
Co zawiera E-LIS?

E-LIS zawiera obecnie 12 164 dokumenty, głównie w formacie PDF, w 32 językach (dane z 6.08.2011 r.). Wśród zdeponowanych prac znajdują się:

- preprinty,
- artykuły z czasopism drukowanych i elektronicznych,
- referaty z konferencji, materiały konferencyjne,
- prezentacje z konferencji, postery,
- książki i monografie, fragmenty książek,

- materiały robocze – raporty z badań, projekty, plany,
- prace magisterskie, rozprawy doktorskie,
- artykuły z prasy i gazet,
- materiały szkoleniowe, instrukcje fachowe, podręczniki, poradniki, konspekty zajęć,
- bibliografie,
- zbiory danych,
- projekty, plany biznesowe.

Autorzy publikacji zdeponowanych w E-LIS pochodzą z sześciu kontynentów i z 98 krajów (rys. 4).

Rys. 4. Liczby nazwisk autorów prac w E-LIS (dane z 7.06.2011 r.)
 Źródło: opracowanie własne na podstawie: E-LIS [on-line]. [Dostęp 10.08.2011],
<http://eprints.rclis.org/>.

Wśród dokumentów z poszczególnych krajów przeważają prace z Hiszpanii, Włoch, Stanów Zjednoczonych, Indii, Kuby, Argentyny, Meksyku. W tabeli 1 przedstawiono liczbę publikacji z pierwszej szesnastki krajów najbardziej aktywnych w archiwizacji w E-LIS. Tak duża liczba dokumentów z pierwszych na liście państw ma z pewnością swe uzasadnienie w tym, że właśnie z nich pochodzą najbardziej aktywni redaktorzy E-LIS, w tym założyciele repozytorium. Działania promocyjne i osobiste zaangażowanie redaktorów krajowych mają zatem niemałe znaczenie dla „napełniania” archiwum dokumentami.

W zakresie tematyki prezentowanej w E-LIS najwięcej prac zarejestrowano w następujących grupach zagadnień (wg JITA):

- wykorzystanie informacji i aspekty socjologiczne (3315),
- źródła i kanały informacji (3272),
- technologie informacyjne i biblioteczne (2371),
- usługi informacyjne i przetwarzanie informacji (2061),
- biblioteki jako kolekcje zbiorów (1933).

Tabela 1

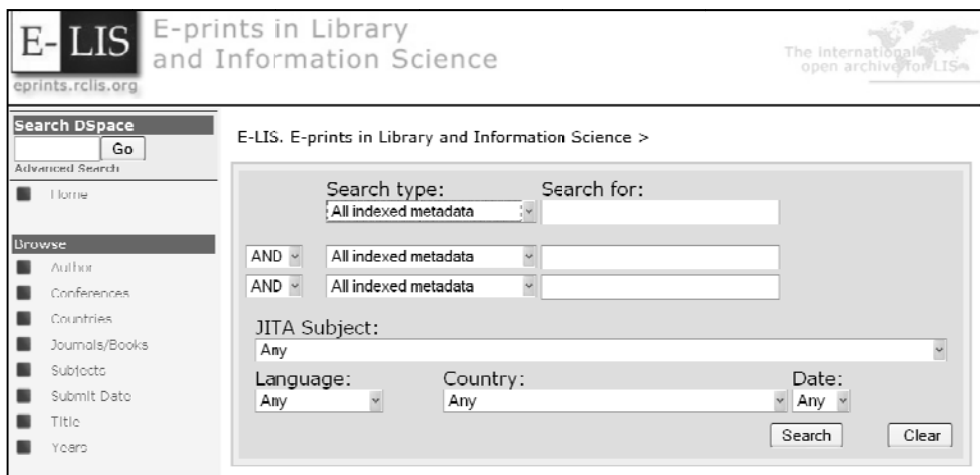
Liczba dokumentów zdeponowanych w E-LIS
wg 16 najbardziej aktywnych krajów
(dane z 7.06.2011 r.)

Lp.	Kraj	Liczba dokumentów
1	Hiszpania	2722
2	Włochy	1393
3	USA	675
4	Indie	655
5	Kuba	556
6	Argentyna	500
7	Meksyk	469
8	Wielka Brytania	454
9	Niemcy	442
10	Grecja	430
11	Turcja	415
12	Brazylia	412
13	Kanada	401
14	Austria	311
15	Serbia i Czarnogóra	244
16	Polska	219

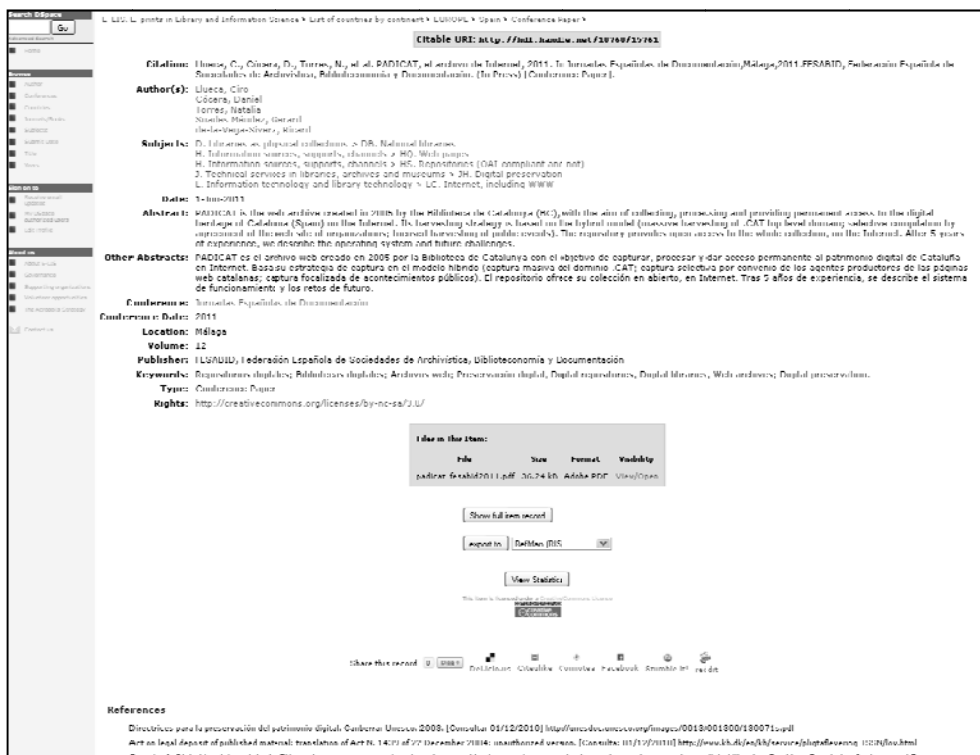
Źródło: opracowanie własne na podstawie: E-LIS [on-line]. [Dostęp 10.08.2011], <http://eprints.rclis.org/>.

Przeglądanie i wyszukiwanie

Jednym z celów archiwum E-LIS jest publiczne i bezpłatne udostępnianie dokumentów wszystkim użytkownikom internetu. Repozytorium można zarówno przeglądać (według nazwisk autorów, nazw konferencji, krajów, tytułów czasopism i książek, haseł przedmiotowych, daty archiwizacji, tytułów oraz roku publikacji), jak i przeszukiwać w trybie prostym i zaawansowanym (rys. 5). W rezultacie przeglądania/wyszukiwania użytkownik otrzymuje metadane wraz z linkiem do dokumentu, który może pobrać, o ile nie ma do niego ograniczonego dostępu (rys. 6).

Rys. 5. Wyszukiwanie proste i zaawansowane w E-LIS
 Źródło: E-LIS [on-line]. [Dostęp 10.08.2011], <http://eprints.rclis.org/>.

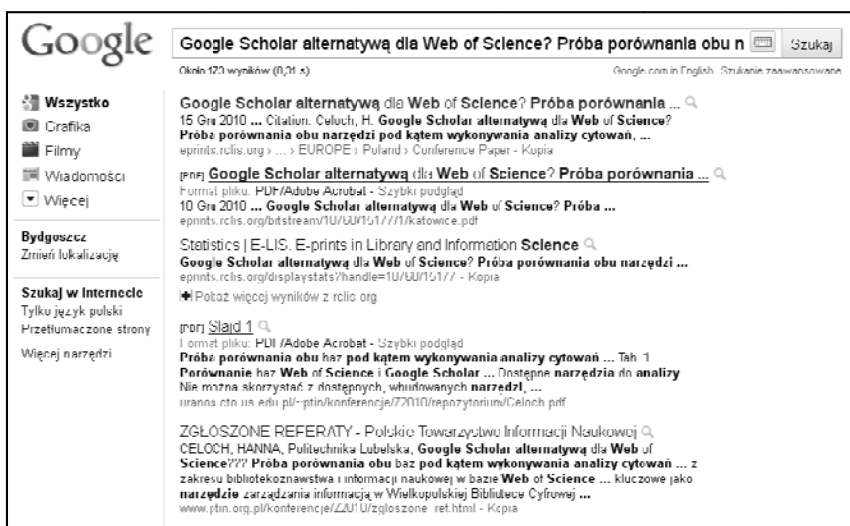
Rys. 6. Opis dokumentu z repozytorium E-LIS
 Źródło: E-LIS [on-line]. [Dostęp 10.08.2011], <http://eprints.rclis.org/>.

Korzyści dla autorów i dla użytkowników

Zalety istnienia repozytorium E-LIS są już dziś oczywiste. Praktycy i teoretycy bibliotekoznawstwa i informacji naukowej mają swoje miejsce do zamieszczania elektronicznych wersji publikacji i innych prac będących dopełnieniem publikowania tradycyjnego. Mogą deponować materiały dydaktyczne i polecać je studentom – z jednego miejsca – wraz z publikacjami innych autorów na podobne tematy. Oczywiście wszystko odbywa się bez ponoszenia kosztów zarówno przez autorów, jak i użytkowników. Dla bibliotekarzy, którzy znaleźli się w grupie pionierów wspierania ruchu Open Access i tworzenia repozytoriów w swoich instytucjach, funkcjonowanie własnego archiwum OA ma też niebagatelne znaczenie w zakresie:

- promocji otwartego dostępu, a w szczególności autoarchiwizacji i powoływania się na przykład E-LIS,
- prowadzenia bardziej profesjonalnych i popartych doświadczeniem rozmów z pracownikami nauki.

Dzięki deponowaniu publikacji w E-LIS wyniki badań oraz prace praktyczne z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej stają się bardziej widoczne i dostępne dla wszystkich zainteresowanych. Wzrasta prestiż środowiska i liczba cytowań poszczególnych autorów. Dzięki zgodności oprogramowania DSpace z Open Archive Initiative dokumenty zarejestrowane w E-LIS są jednocześnie indeksowane przez specjalistyczne i ogólne wyszukiwarki stosujące protokół OAI-PMH, np. Google, Google Scholar.

Rys. 7. Rezultaty wyszukiwania w Google publikacji z E-LIS
[Dostęp 10.08.2011].

Na rysunku 7 przedstawiono rezultaty wyszukiwania w Google referatu Hanny Celoch *Google Scholar alternatywą dla Web of Science? Próba porównania obu narzędzi pod kątem wykonywania analizy cytowań*. Uwagę zwraca to, że na pierwszych miejscach listy wyników znalazły się odnośniki do rekordu z metadaneami oraz pełnego tekstu zamieszczonych w E-LIS. Dopiero na kolejnych miejscach są witryny z konferencji, na których wygłoszono referat.

Oprogramowanie DSpace pozwala na bieżące śledzenie statystyk wykorzystania poszczególnych dokumentów. Autorzy mają więc narzędzie zarówno do zdobywania wiedzy o popularności swoich prac, jak i do dokumentowania tego przy różnych okazjach, np. składaniu wniosków o granty itp. Statystyki przedstawiają (rys. 8):

- ogólną liczbę odsłon danego rekordu (metadane wraz z linkiem do pełnego tekstu dokumentu),
- liczbę odsłon według ostatnich siedmiu miesięcy,
- ogólną liczbę pobrań pełnego tekstu dokumentu,
- listę krajów, z których najczęściej pobierano dokument,
- listę miast, z których najczęściej pobierano dokument.

Statistics							
Total Visits							
							Views
Odkrywanie niewidzialnych zasobów sieci							1449
Total Visits per Month							
	December 2010	January 2011	February 2011	March 2011	April 2011	May 2011	June 2011
Odkrywanie niewidzialnych zasobów sieci	17	58	24	57	43	37	8
File Downloads							
							Views
derfert_CPI.pdf							2895
derfert_CPI_prezentacja.pdf							105
Top Country Views							
							Views
Poland							1181
United States of America							72
United Kingdom							17
Spain							14
Germany							10
Russian Federation							9
Romania							6
Sweden							6
Japan							5
Mexico							5
Top City Views							
							Views
Cracow							120
Kielce							110
Warsaw							101
Bydgoszcz							85
Kraków							74

Rys. 8. Statystyki wyszukiwania przykładowego dokumentu w E-LIS
 Źródło: E-LIS [on-line]. [Dostęp 10.08.2011], <http://eprints.rclis.org/>.

Plany rozwoju E-LIS

W kwietniu 2011 roku zatwierdzono oficjalny plan działania zespołu E-LIS. Publiczna wersja dokumentu *Acropolis Strategy*⁶ jest dostępna na witrynie E-LIS i zawiera najważniejsze cele zmierzające do ulepszenia usług serwisu, do osiągnięcia w 2011 roku:

- wdrożenie projektu nowego interfejsu graficznego E-LIS na licencji *Creative Commons*,
- przegląd i zmiana formularza do autoarchiwizacji dokumentów, z uwzględnieniem personalizacji niektórych funkcji,
- opracowanie podręcznika pracy w DSpace dla redaktorów,
- rewizja systemu klasyfikacji JITA: weryfikacja i dodanie nowych symboli, publikacja on-line za pomocą narzędzi pozwalających na utrzymanie wielojęzycznych słowników oraz poprawa procedur indeksowania w obszarze roboczym użytkownika (autora deponującego dokument),
- opublikowanie danych E-LIS zgodnie ze standardami semantycznego Web 3.0 – LOD (Linked Open Data) (<http://linkeddata.org/>),
- zbadanie możliwości publikowania metadanych E-LIS w ramach projektu otwarcia baz danych, zgodnie z Open Bibliographic Data (<http://openbiblio.net/>).

Literatura

- [1] BEDNAREK-MICHALSKA, B., DERFERT-WOLF, L., E-LIS – archiwum publikacji z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. W: *Biuletyn EBIB* [on-line]. 2006, nr 3 (73). [Dostęp 10.08.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.info/2006/73/michalska_wolf.php
- [2] CONSTANTINESCU, N., DE ROBBIO, A., DUPRIEZ, C. i in., Spring of Tulips: A community based translation of a classification system for Library and Information Science, 2011. [Conference Poster]. W: *CERN Workshop on Innovations in Scholarly Communication (OAI7)* [on-line]. Geneva (Switzerland), 22–24.06.2011. [Dostęp 10.08.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/15971/1/JitaPoster.pdf>
- [3] DE ROBBIO, A., KATZMAYR, M., The management of an international open access repository: the case of E-LIS. W: *GMS Medizin – Bibliothek – Information* [on-line] 2009, Vol. 9(1). [Dostęp 10.08.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.egms.de/en/journals/mbi/2009-9/mbi000137.shtml>
- [4] E-LIS, *Acropolis Strategy* [on-line]. 04.2011. [Dostęp 10.08.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://eprints.rclis.org/cms/acropolis>
- [5] SUBIRATS-COLL, I., PESET, F., PAVELIC, D., The Successful Promotion of Open Access within the International Community of Library and Information Science: E-LIS, 2009. [Presentation]. W: *LIDA 2009* [on-line]. Dubrovnik & Zadar (Croatia), 25–29.05.2009. [Dostęp 10.08.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/13124/1/ELIS-LIDA.pdf>

⁶ E-LIS, *Acropolis Strategy* [on-line] 04.2011. [Dostęp 10.08.2011], <http://eprints.rclis.org/cms/acropolis>.

Sesja B

Otwarte zasoby wiedzy – znaczenie, organizacja, zarządzanie

Anna Wałek
Biblioteka Główna i OINT Politechniki Wrocławskiej

Biblioteka cyfrowa jako typ otwartego repozytorium (na przykładzie Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej)

Digital library as an open repository (an example of Lower Silesian Digital Library)

Streszczenie

Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa (DBC) jest jedną z ponad 60 funkcjonujących obecnie bibliotek cyfrowych. W skład tworzącego ją konsorcjum wchodzi 19 instytucji: większość publicznych uczelni wyższych Dolnego Śląska i Opolszczyzny, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna oraz Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu. Jej zasoby stanowią zarówno zabytki piśmiennictwa, jak i uczelniane skrypty, podręczniki oraz rozprawy doktorskie i raporty z badań. W artykule przedstawiono znaczenie bibliotek cyfrowych w realizacji założeń Open Access w Polsce. Omówiono typy zbiorów, sposoby ich pozyskiwania i udostępniania na przykładzie DBC. Przypomniano również międzynarodowe projekty, w których są współczesne zbiory polskich bibliotek cyfrowych, takie jak: DART Europe, którego celem jest ułatwienie dostępu do dysertacji powstających w Europie, a także ViFaOst – Wirtualna Biblioteka Europy Wschodniej, która jest interdyscyplinarnym portalem oferującym społeczności akademickiej szeroki zakres informacji na temat Europy Wschodniej, jej historii, języka, literatury, polityki i kultury. W artykule wskazano również problemy w realizowaniu założeń otwartej nauki w Polsce związane m.in. z ograniczeniami prawnoautorskimi.

Słowa kluczowe: Open Access, biblioteki cyfrowe, repozytoria, dokumenty elektroniczne

Abstract

Lower Silesian Digital Library is one of over 60 digital libraries active in Poland at the moment. The Consortium comprises 19 institutions: most of public higher education institutions at Lower Silesia and the Opole region, the Ossolinski National Institute (Ossolineum), majority of public universities of Lower Silesia, the Lower Silesia Pedagogic Library and the Province Centre of the Conservation in Wrocław. The collection of DBC includes the oldest written texts, college course books, textbooks, PhD theses and reports of examinations. The author discusses the role of digital libraries in the realization of the idea of Open Access in Poland based on the example of DBC. Types of collections, ways of acquiring them and making accessible have been presented. The author refers also to international projects DART Europe (a partnership of research libraries and library consortia working together to improve global access to European research theses) and ViFaOst virtual library of the Eastern Europe (specialized academic information on history,

language, literature, politics and culture of East, Central East and South East European countries and regions).

Keywords: Open Access, digital libraries, repositories, e-documents

Pierwsze biblioteki cyfrowe w Polsce pojawiły się pod koniec lat 90. ubiegłego wieku. Cele i strategie, którymi kierowano się przy ich tworzeniu były różnorodne. Projekty, takie jak Wirtualna Biblioteka Literatury Polskiej, Skarbnica Literatury Polskiej czy Polska Biblioteka Internetowa, miały na celu udostępnianie szerokiej publiczności w internecie kanonu literatury polskiej, lektur szkolnych, biografii autorów oraz tekstów i komentarzy historycznych. Inny zakres miały kolekcje naukowe (np. Elektroniczne Archiwum Skryptów Uczelnianych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie), w których zasobach miały znaleźć się skrypty uczelniane, a w dalszej perspektywie również czasopisma naukowe i dysertacje.

Mówiąc o typologii bibliotek cyfrowych, możemy wyróżnić trzy zasadnicze typy:

- a) biblioteki cyfrowe instytucjonalne, tworzone przez jedną instytucję, która zamieszcza w nim wydawnictwa własne, materiały naukowe i dydaktyczne dla pracowników i studentów, rozprawy doktorskie, habilitacyjne, raporty z prowadzonych badań oraz własne zdigitalizowane zbiory biblioteczne,
- b) biblioteki cyfrowe regionalne, tworzone zwykle przez jedną lub wiele instytucji z danego regionu, udostępniające wspólny zasób dotyczący historii regionu, a także prezentujące wyniki badań oraz publikacje powstające w regionie,
- c) biblioteki specjalistyczne, które wyróżnia ujęcie przedmiotowe, ponieważ niezależnie, czy są tworzone przez jedną, czy wiele instytucji, gromadzą zbiory dotyczące dyscyplin, kierunków lub grup zagadnień.

Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa

Prace nad utworzeniem biblioteki cyfrowej w Bibliotece Głównej i Ośrodku Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Wrocławskiej (BGI OINT PWr) rozpoczęto w 2002 r. Początkowo planowano utworzenie biblioteki wirtualnej, w której miały się znaleźć wszystkie rodzaje dokumentów bibliotecznych dostępnych w postaci elektronicznej, czyli zarówno serwisy czasopism elektronicznych, bazy danych, profesjonalne serwisy wydawnictw książkowych, odnośniki do zasobów sieciowych w innych serwisach i bibliotekach, jak i zdigitalizowane zbiory własne. W 2004 r. na stronie domowej biblioteki zamieszczono moduł „Książki elektroniczne”, który był listą odnośników do różnych zasobów oraz plików w formacie PDF. Moduł ten podzielono na cztery grupy:

- 1) „Książki ze zbiorów Biblioteki Politechniki Wrocławskiej”.
- 2) w skład tej grupy wchodziły „Książki wydane w Politechnice Wrocławskiej”, a więc skrypty, podręczniki, monografie i inne teksty naukowe wydawane

w Oficynie Wydawniczej Politechniki Wrocławskiej, a także „Książki inne, wydane przed rokiem 1949”, czyli zasoby wchodzące w skład Narodowego Zasobu Bibliotecznego (NZB) oraz pozostałe publikacje ze zbiorów biblioteki, których autorskie prawa majątkowe wygasły.

- 3) „Książki dostępne wyłącznie w sieci lokalnej Politechniki Wrocławskiej” – udostępniane za pomocą specjalistycznych serwisów zewnętrznych, takich jak Knovel czy SAFARI.
- 4) „Książki ze zbiorów innych bibliotek krajowych” – czyli odnośniki do bibliotek cyfrowych i wirtualnych oraz dostępnych w innej formie zdigitalizowanych zasobów innych bibliotek.
- 5) „Książki z serwisów on-line” – strony z listami adresów internetowych, krajowych i zagranicznych repozytoriów elektronicznych oraz płatnych i bezpłatnych serwisów e-książek¹.

Ponieważ prezentowany model nie spełniał oczekiwań, zwłaszcza w perspektywie narastającej liczby dokumentów, pod koniec 2004 r. uruchomiono Bibliotekę Cyfrową Politechniki Wrocławskiej (BC PWr) wykorzystującą oprogramowanie dLibra. Biblioteka cyfrowa zaczęła wówczas pełnić funkcję uczelnianego otwartego repozytorium, w którym zaczęto udostępniać m.in. wydawnictwa Oficyny PWr oraz rozprawy doktorskie.

BC PWr była początkowo biblioteką instytucjonalną, na mocy porozumienia Politechniki Wrocławskiej z innymi uczelniami i instytucjami kultury z obszaru Dolnego Śląska, w 2006 roku została jednakże przekształcona w regionalną Dolnośląską Bibliotekę Cyfrową (DBC) (<http://www.dbc.wroc.pl/dlibra>²) działającą w ramach konsorcjum. Oprócz Politechniki Wrocławskiej i Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, którzy byli inicjatorami projektu, w Konsorcjum DBC znalazły się uczelnie wyższe i instytucje kultury z całego regionu³.

Zbiory DBC są podzielone na kolekcje. Każda z instytucji współtworzących zasoby cyfrowe posiada własną kolekcję, w której zamieszcza prezentowane przez siebie zbiory. Odrębną kolekcję tworzą materiały dostarczane przez osoby i wydawców niepowiązanych z członkami konsorcjum, a chcących opublikować swoje

¹ A. Wałek, *Biblioteki cyfrowe na platformie dLibra*, Warszawa 2009, s. 46–47.

² Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 01.06.2011 r.

³ Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny), Akademia Medyczna im. Piastów Śląskich, Akademia Muzyczna im. Karola Lipińskiego, Akademia Sztuk Pięknych, Akademia Wychowania Fizycznego, Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna im. Ludwika Solskiego w Krakowie Wydziały Zamiejscowe we Wrocławiu, Papieski Wydział Teologiczny, Uniwersytet Przyrodniczy oraz Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. Gen. Tadeusza Kościuszki, a w późniejszym czasie również Kolegium Karkonoskie (obecnie: Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa w Jeleniej Górze), Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna, Politechnika Opolska, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Legnicy, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie oraz Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Głogowie.

wydawnictwa w ramach DBC. Można zatem stwierdzić, że choć DBC jest biblioteką regionalną, różni się od innych właśnie strukturą, tworząc w ramach regionalnego repozytorium grupę repozytoriów instytucjonalnych. Z jednej strony taki układ pozwala bibliotekom tworzyć własne odrębne kolekcje, sprawować nad nimi opiekę merytoryczną i wykorzystywać do własnych celów (statystycznych, marketingowych), z drugiej jednak strony DBC była również wielokrotnie krytykowana za taką organizację bazy, utrudnia ona bowiem czytelnikowi dotarcie do wszystkich interesujących go publikacji, które są rozproszone po różnych kolekcjach i podkolekcjach.

Open Access w bibliotece cyfrowej

Tradycja Open Access wywodzi się z wcześniejszych inicjatyw, takich jak sięgający lat 60. XX wieku ruch Open Archives. Otwarte archiwa miały za zadanie przyspieszyć przepływ informacji, zwłaszcza w naukach ścisłych. Głównym założeniem tej inicjatywy był wolny, bezpłatny i przede wszystkim szybki dostęp do wiedzy. Obecnie rozróżniamy dwa sposoby ujęcia inicjatywy Open Access – publikowanie wyłącznie w wersji elektronicznej, czyli Open Access Publishing (OAP), zwany również złotym Open Access, a także umieszczanie elektronicznej kopii dokumentu w powszechnie dostępnym repozytorium lub na stronie internetowej, czyli Open Access Archiving (OAA), tzw. zielony Open Access. Otwarty sposób archiwizowania może dotyczyć wszelkiego rodzaju dokumentów: preprintów, postprintów, raportów z badań, rozpraw doktorskich, wystąpień konferencyjnych, materiałów szkoleniowych, zarówno prac recenzowanych, jak i tych nieprzeznaczonych do oficjalnego obiegu. Istotnym wydarzeniem dla rozwoju inicjatywy OA było pojawienie się na początku lat 90. XX wieku wolnych, recenzowanych elektronicznych czasopism. Obecnie w otwartym dostępie funkcjonuje ok. 5000 tytułów recenzowanych czasopism OA, w których rocznie jest publikowane ok. 10–15% wszystkich recenzowanych artykułów⁴. Oprócz czasopism wydawanych jako czasopisma OA są również te, które początkowo ukazują się w wersji drukowanej, a następnie ich elektroniczne wersje są uwalniane do powszechnego użytku.

Niektóre polskie biblioteki cyfrowe starają się mieć w swoich zasobach współczesne dokumenty i materiały naukowe udostępniane na zasadzie OA. Można więc uznać, że stanowią one typ otwartych repozytoriów. Zamieszczane w ich zbiorach publikacje naukowe, elektroniczne wersje czasopism naukowych, rozprawy doktorskie i habilitacyjne oraz inne zbiory naukowe i dydaktyczne stanowią istotny wkład w polskie zasoby typu OA, tym bardziej że dedykowanych repozytoriów jest w Polsce wciąż niewiele.

---

⁴ Za: *Directory of Open Access Journals* [on-line]. [Dostęp 6.05.2011], www.doaj.org.

Typy zasobów OA w DBC

DBC stara się od początku swego istnienia zamieszczać zbiory naukowe współczesne. Są to monografie i inne wydawnictwa zwarte, czasopisma, rozprawy doktorskie. Na razie jest to niewielki odsetek całości zdigitalizowanych zbiorów, warto jednak o tym kierunku rozwoju DBC mówić.

Na ponad 7200 publikacji w DBC, ok. 600 stanowią współczesne publikacje zwarte. Wśród 214 publikacji współczesnych wprowadzonych do bazy biblioteki cyfrowej przez Politechnikę Wrocławską w 2009 r. wprowadzono 15 publikacji, w 2010 r. już tylko 11, do końca maja 2011 r. wprowadzono natomiast zaledwie 9 publikacji. Nie wszystkie pliki pochodziły z Oficyny Wydawniczej PWr, 5 ostatnich publikacji (m.in. *Wstęp do mechatroniki* i *Sterowniki programowalne*) to bowiem skrypty wydane w wersji elektronicznej przez Wydział Mechaniczny PWr w ramach projektu współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej. Biorąc pod uwagę produkcję wydawniczą Oficyny PWr (116 tytułów w 2010 r.), tytuły przekazywane do DBC to zaledwie ułamek tego, co mogłoby i powinno trafiać do otwartego dostępu. Niestety umowa zawarta pomiędzy DBC a Oficyną jest mało korzystna z punktu widzenia OA.

Znaczenie, jakie ma udostępnianie publikacji w otwartym dostępie, obrazują wskaźniki wykorzystania poszczególnych tytułów. Spośród 10 najczęściej przeglądanych publikacji w DBC – większość stanowią publikacje zwarte udostępniane przez różne dolnośląskie uczelnie. Przykładowo: *Poradnik metodyczny dla wychowawców* (praca zbiorowa pod red. Zenona Ziei, wydana przez Kolegium Karkonoskie w Jeleniej Górze) osiągnął liczbę blisko 48 000 odsłon od 2007 r., a skrypty Politechniki Wrocławskiej: *Mechanika płynów*, *Podstawy mikrobiologii w ochronie środowiska*, *Kody korekcyjne i kryptografia*, *Zarządzanie projektem informatycznym: projekty w środowisku wirtualnym: czynniki sukcesu i niepowodzeń projektów* – osiągnęły ponad 30 000 wyświetleń. Biorąc pod uwagę niskie nakłady tego typu wydawnictw, a także często niewystarczającą liczbę egzemplarzy skryptów akademickich zakupywanych przez biblioteki, zamieszczanie ich w bibliotekach cyfrowych jest korzystne zarówno dla czytelników, jak i bibliotek, które są finansowo odciążone od zakupu dużej liczby egzemplarzy, a także autorów, których publikacja ma szansę być intensywniej wykorzystana i znana przez czytelników w całym kraju.

Publikacje zwarte, a więc podręczniki, skrypty i monografie udostępniają również inne uczelnie należące do Konsorcjum DBC. Najwięcej możemy znaleźć w kolekcjach Uniwersytetu Przyrodniczego (56), Karkonoskiej Państwowej Szkoły Wyższej w Jeleniej Górze (41), Uniwersytetu Ekonomicznego (36). Pozostałe uczelnie prezentują zaledwie kilka lub kilkanaście tego typu publikacji. Są to liczby nieproporcjonalnie niskie w porównaniu z produkcją wydawniczą ich oficyn.

Innym niezwykle ważnym dla idei OA typem zasobu są czasopisma elektroniczne. W zasobach DBC jest wiele istotnych dla nauki tytułów czasopism. Choć nie są to typowe czasopisma OA, a wydawane są w większości przypadków jako czasopisma drukowane, do biblioteki cyfrowej dostarczane są już w wersji elektronicznej przez wydawcę bądź są digitalizowane. Niektóre tytuły pojawiają się w DBC na bieżąco, inne po upływie pewnego czasu od momentu ukazania się w druku. Ponieważ umowa z DBC ma charakter niewyłączny, niektóre czasopisma zamieszczają pełne teksty również w innych serwisach lub na własnej stronie www. Czasopisma naukowe udostępniają prawie wszystkie uczelnie należące do Konsorcjum DBC, czasami nie są to periodyki wydawane przez własne wydawnictwo, ale pozyskane na mocy umowy o współpracy:

- „Cuprum” (czasopismo naukowo-techniczne górnictwa rud) – wydawane przez Wydawnictwo KGHM CUPRUM Sp. z o.o. Centrum Badawczo-Rozwojowe; na mocy porozumienia w DBC, w kolekcji czasopism Politechniki Wrocławskiej pojawił się jeden numer, który zawiera monografię *Ksantogenianowa hydrofobizacja siarczków lubińskich złóż miedziowych* autorstwa Janusza J. Lekkiego;
- „Journal of Energy Science” – interdyscyplinarne czasopismo naukowe (kwartalnik), zajmujące się głównie zagadnieniami związanymi z energetyką, wydawane przez Politechnikę Wrocławską; dotychczas w DBC znalazł się jeden numer tego periodyku („Journal of Energy Science”, Vol. 1, 2010, nr 1);
- „Materials Science – Poland. An Interdisciplinary Journal of Physics, Chemistry and Technology of Materials” – interdyscyplinarne czasopismo naukowe z zakresu materiałoznawstwa, fizyki i chemii (kwartalnik) wydawane przez Politechnikę Wrocławską; indeksowane przez: Chemical Abstracts, Materials Science Citation Index i Science Citation Index Expanded; Journals Citation Reports® Science Edition – Thomson Reuters product za 2009 r. podaje *impact factor* 0,382; do końca maja 2011 r. w DBC, w kolekcji Politechniki Wrocławskiej, ukazały się 23 numery periodyku (od 2002 r. do 2010 r.);
- „Wiomości Chemiczne” – wydawane przez Polskie Towarzystwo Chemiczne; czasopismo ukazuje się w ramach serii Uniwersytetu Wrocławskiego *Acta Universitatis Wratislaviensis*, w DBC opublikowano na podstawie umowy z redakcją 60 numerów czasopisma (od 2001 do 2010 r.) jednocześnie w kolekcji PWr i Środowiska Akademickiego;
- „Śląski Przegląd Statystyczny” – rocznik wydawany przez Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, poruszający zagadnienia statystyczne i demograficzne; dotychczas w DBC w kolekcji UE ukazał się jeden numer czasopisma („Śląski Przegląd Statystyczny” 2007 Nr 6 (12));
- „Argumenta Oeconomica” – czasopismo wydawane przez Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu; w kolekcji Uniwersytetu Ekonomicznego znajduje się 38 publikacji powiązanych z tym tytułem – są to wybrane artykuły, działy tematyczne lub pełne numery; czasopismo indeksowane przez: Social Sciences

Citation Index ©, Social Scisearch ©, Journal Citation Reports/ Social Sciences Edition;

- Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu (Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu) – w kolekcji Uniwersytetu Przyrodniczego znajdują się 63 publikacje wydane w ramach Zeszytów Naukowych, są to częściowo rozprawy habilitacyjne (20); ich tematyka jest różnorodna i dotyczy głównie rolnictwa, hodowli zwierząt oraz biologii;
- „Zeszyty Wydziału Humanistycznego” – zamieszcza w swojej kolekcji Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa w Jeleniej Górze (dawniej Kolegium Karkonoskie); zawierają również publikacje o charakterze monografii; dotychczas opublikowano 4 zeszyty;
- „Colloquium Salutis – wrocławskie studia teologiczne” – czasopismo o tematyce teologicznej i etycznej, wydawane przez Papieski Wydział Teologiczny; w DBC zamieszczono 22 numery za lata 1969–1993;
- „Wrocławski Przegląd Teologiczny” – czasopismo o tematyce teologicznej i etycznej, wydawane przez Papieski Wydział Teologiczny; w DBC zamieszczono dotąd 18 numerów za lata 1993–2007;
- „Advances in Clinical and Experimental Medicine” – czasopismo Akademii Medycznej we Wrocławiu, indeksowane w: Science Citation Index Expanded, Journal Citation Reports/Science Edition, Scopus, EMBASE/Excerpta Medica, Ulrich’s™ International Periodicals Directory, Index Copernicus (9,68 pkt); 13 punktów w ocenie parametrycznej przeprowadzonej przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego; w DBC opublikowano 52 numery czasopisma za lata 2002–2011;
- „Dental and Medical Problems” – kwartalnik wydawany przez Akademię Medyczną we Wrocławiu (poprzedni tytuł: „Wrocławska Stomatologia”), zawiera artykuły m.in. z zakresu medycyny ogólnej, chirurgii oraz stomatologii; jest włączony do informacji komputerowej Index Copernicus (5,7 pkt); punktacja KBN – 6 pkt; obecnie w DBC znajdują się 33 numery czasopisma za lata 2002–2011;
- „Polimery w Medycynie = Polymers in Medicine” – kwartalnik z zakresu medycyny, wydawany przez Akademię Medyczną we Wrocławiu, jest włączony do informacji komputerowej Index Copernicus (4,5 pkt); punktacja KBN – 4 pkt; dotychczas w DBC zamieszczono 71 numerów periodyku za lata 2000–2011;
- „Format – pismo artystyczne” – czasopismo wydawane przez Akademię Sztuk Pięknych we Wrocławiu i Fundację im. Eugeniusza Gepperta; w zbiorach DBC w kolekcji ASP znalazł się dotychczas tylko jeden numer tego periodyku („Format – pismo artystyczne”, 2006, nr 50 (2–3));
- „Z problemów bibliotek naukowych Wrocławia” – czasopismo recenzowane z zakresu bibliologii, wydawane przez Wydawnictwo TArt dla Korporacji

Bibliotekarzy Wrocławskich; w kolekcji Środowisko Akademickie zamieszczono dotychczas 8 numerów tego nieregularnie ukazującego się periodyku.

Jak można zauważyć, największą aktywnością w zakresie publikowania czasopism OA w DBC odznacza się Akademia Medyczna. Jest to odzwierciedleniem trendów światowych, medycyna jest bowiem jedną z nauk najbardziej zaangażowanych w rozwój ruchu OA.

Biblioteki w ramach swoich kolekcji udostępniają również inne wydawnictwa periodyczne, takie jak biuletyny i pisma informacyjne, a także archiwalne numery czasopism naukowych z XIX i XX wieku. One również często pełnią funkcję materiałów źródłowych i poglądowych, zwłaszcza w obszarze historii nauki.

Szczególnym typem zasobu są rozprawy doktorskie i habilitacyjne, dla których udostępnienie w DBC jest w większości przypadków jedyną formą upowszechnienia.

Najwięcej, bo aż 165, doktoratów udostępnia Politechnika Wroclawska. Niestety udostępnione rozprawy stanowią niespełna 5% wszystkich prac doktorskich zarejestrowanych w katalogu BGI OINT PWr. Pomimo przychylności władz uczelni i wielu zapewnień, Politechnika Wroclawska nie doczekała się jeszcze odpowiedniego zarządzenia, które regulowałoby sprawę przekazywania doktoratów do DBC. Wiele uczelni w Polsce, jak np. Politechnika Krakowska⁵ czy Uniwersytet Śląski⁶, już uregulowało te kwestie, nakazując archiwizowanie doktoratów w uczelnianych repozytoriach i bibliotekach cyfrowych.

Aby zobrazować znaczenie, jakie dla autorów ma umieszczenie rozprawy doktorskiej w otwartym dostępie, należy porównać jej wykorzystanie w wersji elektronicznej i tradycyjnej. Udostępnianie doktoratów w BGI OINT PWr odbywa się na miejscu w czytelnicy, po poprzednim zamówieniu, wprowadza to pewne ograniczenia i wymaga wizyty w bibliotece. Doktoraty są jednym z najbardziej cenionych przez czytelników typów źródeł i charakteryzują się największym wykorzystaniem. Wykorzystanie elektronicznych wydań dysertacji obrazują statystyki poszczególnych dokumentów. W kolekcji „Doktoraty PWr” największą popularnością cieszyły się dotychczas prace:

- *Układ Chenga jako proekologiczne źródło energii elektrycznej i ciepłej*, autorstwa Andrzeja Chrzczonowskiego (obroniona w 2006 r.) – [23 104 wyświetleń publikacji do 1.06.2011 r.] – 13. miejsce na ogólnej liście rankingowej DBC;

⁵ Zarządzenie nr 5 Rektora Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki z dnia 11 lutego 2008 r. znak R.0201-17/2008 [on-line]. [Dostęp 6.04.2011], <http://www.biblos.pk.edu.pl/files/File/zarzadzenie11-02-2008.pdf>.

⁶ Zarządzenie nr 57/2006 z dnia 8 grudnia 2006 r. Rektora Uniwersytetu Śląskiego w sprawie publicznego udostępniania niepublikowanych prac dyplomowych i rozpraw doktorskich zgromadzonych w Archiwum Uniwersytetu Śląskiego oraz rozpraw doktorskich zgromadzonych w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego [on-line]. [Dostęp 6.04.2011], <http://bip.us.edu.pl/sites/bip.us.edu.pl/files/zarz200657.pdf>.

- *Multimodal image processing in cytology*, autorstwa Łukasza Mirosława (obroniona w 2006 r.) – [20 186 wyświetleń publikacji do 1.06.2011 r.] – 19. miejsce na liście rankingowej DBC;
- *Struktury i właściwości stali Hardox a ich możliwości aplikacyjne w warunkach zużywania ściernego i obciążeń dynamicznych*, autorstwa Łukasza Konata (obroniona w 2007 r.) – [17 114 wyświetleń publikacji do 1.06.2011 r.] – 25. miejsce na liście rankingowej DBC.

Jednocześnie 19 doktoratów z kolekcji PWr osiągnęło liczbę odsłon ponad 5000.

Część autorów, którzy rozpoczęli współpracę z biblioteką cyfrową przez przekazanie rozprawy doktorskiej, kontynuuje publikowanie swoich prac w wolnym dostępie. Przykładem jest dr Łukasz Damurski z Wydziału Architektury PWr, którego rozprawa doktorska *Miasta Dolnego Śląska po II wojnie światowej (zasiedlanie, stabilizacja, integracja)* obroniona w 2006 r. osiągnęła dotychczas w DBC ponad 8600 odwiedzin. W 2009 r. przekazał on do biblioteki cyfrowej monografię *Wizerunek Wrocławia*, której współtwórcą był prof. Eugeniusz Bagiński.

Rozprawy doktorskie zamieszczane są w DBC również za pośrednictwem Papieskiego Wydziału Teologicznego (21 rozpraw), Politechniki Opolskiej (6 rozpraw), Uniwersytetu Ekonomicznego (3 rozprawy), a także Państwową Wyższą Szkołą Teatralną (1 rozprawa doktorska i 1 habilitacja). Również Uniwersytet Przyrodniczy udostępnia rozprawy habilitacyjne (23 rozprawy), nie są one jednak wyeksponowane w osobnej podkolekcji, lecz występują w ramach kolekcji „Publikacje Wydawnictwa UP” (jako Monografie i Zeszyty naukowe). Do publikowana doktoratów przygotowują się także inne uczelnie.

W nurt publikacji OA wpisują się również inne dokumenty udostępniane przez biblioteki cyfrowe: raporty, bibliografie i inne zasoby (materiały konferencyjne, prezentacje, bazy danych), które mają służyć upowszechnianiu wyników badań naukowych oraz wspomaganie nauki i dydaktyki.

Metody pozyskiwania i udostępniania publikacji

Pozyskiwanie publikacji do umieszczenia w bibliotece cyfrowej może przebiegać w różny sposób. Niektóre biblioteki mają podpisane umowy z oficynami wydawniczymi na przekazywanie publikacji drukowanych do upowszechniania w internecie bądź sprawy te reguluje odpowiednie zarządzenie władz uczelni nakazujące przekazywanie publikacji do biblioteki cyfrowej (rozporządzeniem, które nakazuje deponowanie wszystkich rozpraw doktorskich w instytucjonalnym repozytorium AMUR, jest zarządzenie Rektora UAM)⁷. Na podstawie zarządzenia

⁷ Zarządzenie nr 110/2009/2010 Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z dnia 20 listopada 2009 r. w sprawie gromadzenia i udostępniania przez Bibliotekę Uniwersytecką w repozytorium AMUR rozpraw doktorskich broniących na Uniwersytecie im. Adama

władz uczelni zasoby są pozyskiwane przez Karkonoską Państwową Szkołę Wyższą w Jeleniej Górze. Wszystkie publikacje ukazujące się drukiem w oficynie uczelnianej są automatycznie przekazywane również do upowszechniania w DBC. Tego typu praktyki są stosowane w coraz większej liczbie instytucji, co ma duży wpływ na wzrost współczesnych publikacji w bibliotekach cyfrowych. Większość instytucji należących do Konsorcjum DBC nie ma uregulowań w tej kwestii i niestety pojawienie się publikacji w bibliotece cyfrowej jest uwarunkowane dobrą wolą autora, który zgodzi się podpisać umowę licencyjną, a także przedstawiciela oficyny wydawniczej, w którego gestii leży zaproponowanie autorowi podpisania tego typu licencji.

Zamieszczanie publikacji w bibliotece cyfrowej musi być zgodne z obowiązującym prawem. Ograniczeniem w tym zakresie jest *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych*⁸. W wypadku zamieszczania utworów w bibliotekach cyfrowych i innych dostępnych w internecie repozytoriach konieczne jest uzyskanie licencji od właścicieli autorskich praw majątkowych. Dotyczy to wszystkich materiałów podlegających ochronie prawnej na mocy ustawy. W odniesieniu do wydawnictw zbiorowych i periodycznych oraz materiałów konferencyjnych, co do których prawa nabył wydawca, biblioteka może uzyskać od niego zgodę na udostępnianie w ramach cyfrowego repozytorium jednej publikacji lub na przykład całego tytułu czy serii. Odpowiednie umowy są podpisywane również z autorami dysertacji. W bibliotekach cyfrowych wykorzystuje się również tzw. wolne licencje (*copyleft*), np. *Creative Commons*, zezwalające na bezpłatne i nieograniczone, bądź ograniczone tylko w pewnym stopniu, korzystanie z twórczości podlegającej ochronie prawnej.

Biblioteka cyfrowa jako repozytorium OA

Wszystkie publikacje prezentowane w DBC są dostępne w pełnym tekście i w wolnym dostępie, można zatem przyjąć, że biblioteka ta spełnia warunki repozytorium Open Access dla współtworzących ją instytucji. Nie wszystkie jednakże biblioteki cyfrowe spełniają te kryteria. Niektóre biblioteki cyfrowe udostępniają zbiory, które po próbie otwarcia okazują się czymś innym, niż można by było przypuszczać.

Przykładowo, Akademicka Biblioteka Cyfrowa Biblioteki Głównej AGH w Krakowie i Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie udostępnia m.in.

Mickiewicza w Poznaniu [on-line]. [Dostęp 6.04.2011], <http://pracownicy.amu.edu.pl/tresci/dokumenty-uam/data/zarzdzenia-rektora-uam/zarzdzenia-z-roku-2009/zarzdzenie-nr-11020092010-rektora-uam-z-dnia-20-listopada-2009-roku-w-sprawie-gromadzenia-i-udostpniania-przez-bibliotek-uniweryteck-w-repozytorium-amur-rozpraw-doktorskich-bronionych-na-uniwerytecie-im.-adama-mickiewicza-w-poznaniu>.

⁸ *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych* [on-line]. [Dostęp 6.04.2011], <http://www.bn.org.pl/download/document/1243583390.pdf>.

kolekcję „Rozprawy doktorskie”. Kolekcja zawiera 875 dokumentów⁹, przy czym w większości są to jedynie fragmenty (spisy treści, wstępy, streszczenia, autoreferaty, fragmenty). W pełnym tekście są dostępne jedynie 364 doktoraty. Również Biblioteka Cyfrowa Politechniki Śląskiej (PŚI) udostępnia rozprawy doktorskie. Prawo dostępu do ich treści określone zostało przez autorów. Obecnie na 54 publikacje przydzielone do kolekcji, w pełnym tekście bez ograniczeń dostępnych jest tylko 18 doktoratów i dwa streszczenia, pozostałe dostępne są po zalogowaniu. Ta sama biblioteka cyfrowa zawiera kolekcję „Materiały dydaktyczne” obejmującą 79 publikacji. Zaskakujące jest to, że oprócz jednej prezentacji dostępnej bez ograniczeń i 7 publikacji dostępnych wyłącznie z komputerów biblioteki PŚI, pozostałe publikacje są dostępne tylko po zalogowaniu z sieci uczelnianej PŚI, nie zawierają jednakże pełnych tekstów, ale dostęp jest wyłącznie do poziomu spisu treści¹⁰.

Są zatem biblioteki cyfrowe, które nie spełniają warunków otwartego repozytorium. Open Access przez nie praktykowany okazuje się niepełny, ponieważ pozwala na dostęp tylko do spisu treści lub abstraktu. Są też takie biblioteki cyfrowe, które udostępniają tylko opisy publikacji, a pełne teksty dostępne są tylko w ramach sieci uczelnianej lub na miejscu w bibliotece. Potencjalny użytkownik musi zatem udać się na miejsce i skorzystać z zasobów na tych samych zasadach, na jakich korzysta z innych dokumentów udostępnianych przez bibliotekę.

Wykorzystanie bibliotek cyfrowych jako repozytoriów OA ma swoje niewątpliwe zalety. Przede wszystkim model OA jest coraz powszechniejszy na całym świecie i popierany przez największe światowe instytucje naukowe, wydawnictwa, rządy państw oraz Komisję Europejską, która wręcz wymaga publikowania finansowanych przez siebie badań w wolnym dostępie. Infrastruktura bibliotek cyfrowych w Polsce idealnie się do tego nadaje. Po pierwsze, jest już gotowe narzędzie w postaci platformy dLibra, która jest stale udoskonalana i wyposażana przez twórców w coraz więcej użytecznych narzędzi (np. narzędzie do autoarchiwizacji dostępne w najnowszej wersji dLibry). Polskie biblioteki cyfrowe są ponadto połączone w sieć ogólnopolską, którą można zdalnie przeszukiwać za pomocą narzędzia Federacja Bibliotek Cyfrowych (FBC)¹¹. Wszystkie zasoby można wyszukać również z poziomu wyszukiwarki internetowej, np. Google. Jest to wielkie osiągnięcie twórców polskich bibliotek cyfrowych, ponieważ tradycyjne repozytoria OA stanowią zwykle odrębne przedsięwzięcia, najczęściej niemożliwe do przeszukania za pomocą standardowych wyszukiwarek internetowych, a współpraca

⁹ Stan na 23.03.2011 r.

¹⁰ Są to publikacje Wydawnictwa Helion, Wydawnictwa Pracowni Komputerowej Jacka Skalmierskiego oraz Wydawnictwa Politechniki Śląskiej.

¹¹ Federacja Bibliotek Cyfrowych (FBC) jest agregatorem metadanych; okresowo pobiera metadane z bibliotek cyfrowych, aby na ich podstawie umożliwić użytkownikom przeszukiwanie rozproszone wszystkich bibliotek cyfrowych jednocześnie. Może również zagregowane metadane przekazywać do innych usług, serwisów i agregatorów (adres projektu: <http://fbc.pionier.net.pl>).

między nimi ogranicza się do minimum. Za pośrednictwem FBC zasoby bibliotek cyfrowych widoczne są również w międzynarodowych wyszukiwarkach i agregatorach. Zasoby naukowe indeksuje projekt DART Europe¹², a materiały naukowe na temat Europy Środkowo-Wschodniej projekt ViFaOst¹³. Dzięki temu polskie publikacje naukowe, rozprawy doktorskie i habilitacyjne mają możliwość dotarcia do większej liczby odbiorców i zyskują szansę na zaistnienie w świecie nauki, a także na cytowania. Możliwość wywarcia przez autora wpływu na naukę jest kolejnym argumentem, który przemawia za wykorzystaniem bibliotek cyfrowych do publikowania rozpraw doktorskich, habilitacyjnych, raportów z badań i niskonakładowych wydawnictw oficyn uczelnianych. Niewielki odsetek rozpraw doktorskich realizowanych na polskich uczelniach jest następnie wydawany w formie drukowanej. Zazwyczaj praca po obronie trafia do archiwum i ewentualnie jest dostępna do wglądu w macierzystej bibliotece. Dzięki prezentacji w bibliotece cyfrowej, przy minimum formalności i bez kosztownego i długotrwałego procesu wydawniczego, rozprawa tuż po obronie może być wykorzystywana i cytowana. Zmniejsza się również prawdopodobieństwo splagiatowania zawartych w niej tez i dublowania pracy nad tym samym zagadnieniem przez innych naukowców.

Biblioteki cyfrowe w większości są tworzone przez biblioteki uczelni wyższych i instytucji kultury. Daje to zarówno autorom, jak i użytkownikom pewność, że dany zasób pojawił się w sieci legalnie, jest autorytatywnym źródłem informacji, za którym stoi poważna instytucja. Administratorzy bibliotek cyfrowych zapewniają również trwałość tych informacji przez stały nadzór nad swoimi witrynami, aktualizację oprogramowania i długoterminową archiwizację danych.

Literatura

- [1] *Directory of Open Access Journals* [on-line]. [Dostęp 6.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: www.doaj.org
- [2] *Open Access Pilot in 7FP* [on-line]. [Dostęp 6.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.openaire.eu/en/component/attachments/download/4>
- [3] *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych* [on-line]. [Dostęp 6.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bn.org.pl/download/document/1243583390.pdf>
- [4] WAŁEK, A., *Biblioteki cyfrowe na platformie dLibra*, Warszawa: Wyd. SBP, 2009

¹² Jest to agregator metadanych europejskich prac naukowych i dysertacji. Celem tego przedsięwzięcia jest ułatwienie dostępu do prac dyplomowych i dysertacji powstających w krajach Europy (obecnie dane dostarczane są z ponad 200 uczelni z 16 krajów), przez agregowanie informacji o tego rodzaju pracach dostępnych on-line, a następnie udostępnianie tych informacji w portalu umożliwiającym ich wyszukiwanie i przeglądanie (adres projektu: <http://www.dart-europe.eu>).

¹³ Wirtualna Biblioteka Europy Wschodniej (ViFaOst) jest interdyscyplinarnym portalem, agregującym informacje na temat Europy Wschodniej, jej historii, języka, literatury, polityki i kultury (adres projektu: <http://www.vifaost.de>).

- [5] Zarządzenie nr 110/2009/2010 Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z dnia 20 listopada 2009 r. w sprawie gromadzenia i udostępniania przez Bibliotekę Uniwersytecką w repozytorium AMUR rozpraw doktorskich broniących na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu [on-line]. [Dostęp 6.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://pracownicy.amu.edu.pl/tresci/dokumenty-uam/data/zarzdzenia-rektora-uam/zarzdzenia-z-roku-2009/zarzdzenie-nr-11020092010-rektora-uam-z-dnia-20-listopada-2009-roku-w-sprawie-gromadzenia-i-udostpniania-przez-bibliotek-uniwersyteck-w-repozytorium-amur-rozpraw-doktorskich-bronionych-na-uniwersytecie-im.-adama-mickiewicza-w-poznaniu>
- [6] Zarządzenie nr 5 Rektora Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki z dnia 11 lutego 2008 r. znak R.0201-17/2008 [on-line]. [Dostęp 6.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.biblos.pk.edu.pl/files/File/zarzadzenie11-02-2008.pdf>
- [7] Zarządzenie nr 57/2006 z dnia 8 grudnia 2006 r. Rektora Uniwersytetu Śląskiego w sprawie publicznego udostępniania niepublikowanych prac dyplomowych i rozpraw doktorskich zgromadzonych w Archiwum Uniwersytetu Śląskiego oraz rozpraw doktorskich zgromadzonych w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego [on-line]. [Dostęp 6.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://bip.us.edu.pl/sites/bip.us.edu.pl/files/zarz200657.pdf>

Aleksandra Brzozowska
Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

Otwarte zasoby wiedzy na przykładzie łódzkich jednostek naukowych ze szczególnym uwzględnieniem Uniwersytetu Łódzkiego

Open resources of knowledge illustrated with an example of scientific institutions in Lodz with particular focus on the University of Lodz

Streszczenie

W artykule poruszono tematykę otwartych zasobów wiedzy, które są udostępniane przez łódzkie jednostki naukowe. Referat obejmuje charakterystykę zasobów Open Access, na które składają się: czasopisma naukowe, repozytoria wiedzy (istniejące – Environmental Cancer Risk, Nutrition and Individual Susceptibility (ECNIS)) i te, które są w trakcie tworzenia – repozytorium UŁ, repozytorium Politechniki Łódzkiej), biblioteki cyfrowe oraz inne bazy udostępniające w internecie zawarte w nich treści. Zostaną również przedstawione zagadnienia związane z procesem tworzenia lub przekształcania czasopism do modelu OA, finansowania, indeksowania oraz rozwiązania praw autorskich tych zasobów. W artykule zostaną zaprezentowane wyniki ankiety przeprowadzonej na Uniwersytecie Łódzkim, których celem będzie pokazanie znajomości zagadnienia Open Access wśród pracowników naukowych uczelni. Zostanie poruszony temat repozytorium instytucjonalnego UŁ tworzonego przez Uniwersytet Łódzki i Bibliotekę Uniwersytecką, które będzie zbierało i przechowywało publikacje naukowe i materiały dydaktyczne pracowników UŁ. Zostanie również dokonana charakterystyka czasopism naukowych Open Access redagowanych i tworzonych przez łódzkie jednostki naukowe, m.in. Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, Instytut Biopolimerów i Włókien Chemicznych, Uniwersytecki Szpital Kliniczny im. Wojskowej Akademii Medycznej. Założeniem referatu jest przedstawienie rozwoju zasobów wiedzy dostępnych na zasadzie OA, szczególnie w łódzkim środowisku naukowym.

Słowa kluczowe: otwarte zasoby wiedzy, Open Access, czasopisma elektroniczne, repozytoria, biblioteki cyfrowe

Abstract

The purpose of this article is to discuss the issue of open resources of knowledge that are made available by scientific institutions in Lodz. The paper comprises characterisation of Open Access resources including scientific periodicals, scientific repositories (already existing ones such as ECNIS and those in the process of being set up, e.g. the repositories of Lodz University and the Technical University of Lodz), digital

libraries and other databases offering on-line access to their resources. Other issues presented in the article are: the process of creating or modifying periodicals for the purposes of the Open Access model, financing, indexing and solutions for copyrights regarding such resources. The paper also includes the results of a survey done at the University of Lodz, the purpose of which was to demonstrate how much the university's research and academic staff know about the subject of Open Access. The article will also discuss the institutional repository which is being created by the University of Lodz and the Library of the University of Lodz, and whose function will be to collect and store scientific publications and didactic materials by employees of Lodz University. The article will also present characterisation of scientific Open Access periodicals edited and created by scientific institutions in Lodz, inter alia the University of Lodz, the Institute of Biopolymers and Chemical Fibres, the Institute of Paediatrics (the Medical University of Lodz), the Military Teaching Hospital, and the Medical University of Lodz. The main purpose of the article is to demonstrate the development of Open Access-based resources of knowledge, especially in the scientific community of Lodz.

Keywords: open resources of knowledge, Open Access, digital periodicals, repositories, digital libraries

Rozwój otwartych zasobów wiedzy przynosi w konsekwencji pojawienie się nowych form kształcenia, komunikowania naukowego, rozpowszechniania i udostępniania wyników pracy naukowej. Dokonujące się zmiany technologiczne i rozwój internetu pomagają instytucjom naukowym dostosować się do oczekiwań społeczeństwa informacyjnego oraz mają istotny wpływ na likwidację licznych ograniczeń w dostępie do wiedzy. Działania ruchu Open Access na rzecz otwartości nauki propagują możliwość nieodpłatnego korzystania ze źródeł wiedzy i dziedzictwa kulturowego. Definicja BBB Open Access Petera Saubera mówi o tym, że *dostęp do literatury Open Access musi być bezpłatny dla wszystkich użytkowników, którzy mają dostęp do internetu. Wszystkie zastosowania służące celom naukowym, czyli czytanie, zapisywanie na dysku komputera, kopiowanie, dystrybuowanie, drukowanie, przeszukiwanie i linkowanie, są dozwolone. Jedyne ograniczeniem narzuconym na użytkownika jest poprawne cytowanie i określenie autorstwa prac*¹.

Łódzkie jednostki naukowe również włączyły się w realizację projektów związanych z dostarczaniem wiedzy w modelu otwartego dostępu. Dlatego też łódzkie uczelnie i instytucje naukowo-badawcze rozwijają otwarte zasoby wiedzy przez tworzenie czasopism Open Access, repozytoriów, bibliotek cyfrowych oraz innych zbiorów publikacji naukowych.

---

¹ P. Suber, Praising progress, preserving precision, *SPARC Open Access Newsletter*, nr 77, 2 września 2004 [on-line]. [Dostęp 17.04.2011], <http://www.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/09-02-04.htm>.

Czasopisma

W ostatnich latach obserwuje się znaczny rozwój czasopiśmiennictwa elektronicznego. Coraz częściej obok tradycyjnej formy drukowanej wydawnictwa ciągłego współistnieją odpowiedniki elektroniczne, a nawet czasami zespoły redakcyjne decydują się na wersję elektroniczną, rezygnując z drukowanej. *Czasopisma elektroniczne to wydawnictwo ciągle opublikowane w postaci elektronicznej i możliwe do odczytu za pomocą komputera*². Jeśli są publikowane w modelu otwartym, należy również zaznaczyć, że za ich udostępnianie nie pobiera się opłat ani od czytelników, ani od instytucji, dzięki którym czytelnicy z nich korzystają. Istotne znaczenie ma tutaj forma komunikacji wykorzystująca media elektroniczne – oznacza to, że dany periodyk ma możliwość dotarcia do większej grupy odbiorców, niż w formie drukowanej. Celem publikacji naukowej jest to, aby była czytana, dyskutowana, a co za tym idzie cytowana, dlatego wydawanie czasopisma w wersji elektronicznej w otwartym dostępie jest bardzo korzystną formą dystrybucji.

Analizie poddano 16 tytułów czasopism powstających w obrębie wydziałów Uniwersytetu Łódzkiego (tab. 1) oraz 10 tytułów czasopism z innych łódzkich jednostek naukowych (tab. 2), udostępniających w modelu Open Access pełne wersje tekstowe artykułów (pliki PDF) w nich publikowanych (czasopisma, które udostępniają on-line archiwum zawierające spisy treści i abstrakty poprzednich numerów, nie są przedmiotem tego artykułu). Przeważającą część stanowią czasopisma udostępniane w modelu zdublowanego Open Access, co oznacza, że czasopismo jest umieszczane w sieci i jednocześnie udostępnia się jego wersję drukowaną, nadal sprzedawaną w prenumeracie³.

Czasopisma uniwersyteckie można podzielić na trzy grupy:

- 1) Czasopisma w wersji drukowanej (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego) i elektronicznej (Wydawnictwo Versita): „Lodz Papers in Pragmatics”, „Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe”, „Ecohydrology & Hydrobiology”, „European Spatial Research and Policy”, „Tourism/Turyzm”, „Research in Language”, „The Old and New Concepts of Physics”, „Folia Biologica et Ecologica”.
- 2) Czasopisma w wersji drukowanej (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego) i elektronicznej (jednostki UŁ): „Bulletin of the section of Logic”, „Folia Librorum”, „Folia Mathematica”, „Gospodarka w Praktyce i Teorii”, „Biuletyn Faunistyczny Polski Środkowej. Kęrowce”.
- 3) Czasopisma w wersji elektronicznej (jednostki UŁ): „Qualitative Sociology Review”, „Przegląd Socjologii Jakościowej” oraz „Hybris”.

² A. Drabek, Polskie czasopisma Open Access – próba charakterystyki. *Biblioteka Nostra*, 2009, nr 3/4, s. 43.

³ Por. M. Nahotko, *Naukowe czasopisma elektroniczne*, Warszawa 2007, s. 100.

W pierwszej grupie znajdują się czasopisma, które w procesie wydawniczym i dystrybucji wersji elektronicznej korzystają z usług wydawcy komercyjnego, zapewniającego oprogramowanie i sprzęt informatyczny pozwalający na utrzymanie i dostarczanie zawartości czasopisma oraz na dostarczanie plików metadata na potrzeby indeksowania czasopisma przez serwisy abstraktowe. Zajmuje się on również wydaniem i rejestrowaniem DOI. Redakcja czasopisma dokonuje opłaty za świadczone usługi publikacji elektronicznej wydawcy. Po rozwiązaniu lub wygaśnięciu umowy wydawniczej pliki nie są utrzymywane w rozwiązaniach informatycznych; tak się dzieje obecnie z jednym z czasopism, które tymczasowo się nie ukazuje. Po rozwiązaniu umowy z wydawcą archiwalne numery „The Old and New Concepts of Physics” są dostępne na stronie internetowej czasopisma, zostały usunięte z platformy wydawcy. Dlatego też redakcje czasopism powinny posiadać kopie, które w takiej sytuacji można udostępnić czytelnikom. Zawartość czasopism często jest rozproszona, część numerów, które nie były objęte umową z wydawcą, jest dostępna na stronach wydziału bądź instytutu Uniwersytetu Łódzkiego lub na stronie internetowej Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego, np. „Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe”. W wypadku czasopisma dwujęzycznego „Tourism/Turyzm” na platformie wydawcy zewnętrznego jest zamieszczona wersja anglojęzyczna, wersja polska jest natomiast wybiórczo dostępna na stronie internetowej publikacji (kilka artykułów z 2008 r.).

Drugą grupę tworzą czasopisma, które we własnym zakresie realizują program otwartości. Wersja cyfrowa jest zamieszczona na stronach internetowych wydziałów, forma drukowana pozostaje zachowana i jest realizowana przez wydawnictwo uniwersyteckie (poza jednym przypadkiem, gdy Instytut Ekonomii sam wydaje periodyk „Gospodarka w praktyce i teorii”). Na uwagę zasługuje tutaj czasopismo „Bulletin of the Section of Logic”, które udostępnia czytelnikom na zasadach OA archiwa pełnych tekstów od 1978 r., a w niedalekiej przyszłości planowane jest otwarcie kolejnych numerów, tak aby stworzyć pełną kolekcję od pierwszego numeru z 1972 r.. Artykuły można wyszukiwać przez indeks autorów lub przez konkretny numer pisma. Czasopisma „Folia Mathematica” oraz „Gospodarka w Praktyce i Teorii” również są dostępne ze stron jednostek UŁ, udostępniają zawartość poszczególnych woluminów od 2003 r. Pełne wersje artykułów „Folia Librorum” są natomiast zamieszczone na stronie internetowej wydawnictwa UŁ (trzy roczniki: 2006, 2007, 2009). Ciekawym przykładem w tej grupie jest „Biuletyn Faunistyczny Polski Środkowej. Kręgowce” wydawany we współpracy z Zakładem Dydaktyki Biologii i Badania Różnorodności Biologicznej UŁ, a zamieszczony w wersji elektronicznej na stronie internetowej Sekcji Ornitologicznej Studenckiego Koła Naukowego Biologów Uniwersytetu Łódzkiego. Jest to rocznik ukazujący się od 1995 r., którego archiwalne numery zostały zeskanowane i zamieszczone na stronie tejże sekcji.

Trzecia grupa to czasopisma elektroniczne tworzone przez zespoły redakcyjne w Instytucie Socjologii i Instytucie Filozofii. Dostępne są ze stron interneto-

wych tych jednostek. „Qualitative Sociology Review”, „Przegląd Socjologii Jakościowej” oraz „Hybris” są czasopismami recenzowanymi, posiadają punktację MNiSW. Finansowane są przez uczelnię. Autorzy artykułów w nich opublikowanych nie ponoszą kosztów publikacji. W kwestii praw autorskich mamy tutaj dwa rozwiązania. W wypadku czasopism socjologicznych autorzy zachowują prawa autorskie, redakcja pisma „Hybris” wymaga natomiast od autorów podpisania oświadczenia, w którym upoważniają redakcję do nieodpłatnej publikacji artykułu w wersji elektronicznej na zasadzie wyłączności. Jasno sformułowane są procedury recenzowania nadesłanych artykułów.

Należy tutaj również wspomnieć o polityce wydawniczej Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego, które stosuje głównie zminimalizowany Open Access, dający możliwie kompletną informację o zawartości czasopisma w postaci spisów treści, z pełnymi opisami artykułów, słowami kluczowymi i abstraktami⁴. Dla wielu czasopism, które nie posiadają wersji elektronicznych oraz swoich stron internetowych, jest to forma pozwalająca na uzyskanie przez czytelników podstawowych informacji o publikacjach w nich zamieszczonych.

Po tej analizie nasuwają się pewne spostrzeżenia na temat funkcjonowania wersji elektronicznej czasopism. Ponieważ na Uniwersytecie Łódzkim nie przyjęto jednolitej polityki wydawniczej co do publikowania w modelu otwartym, dlatego redakcje czasopism uniwersyteckich mogą korzystać z różnych rozwiązań. Charakterystyczne jest to, że systematycznie zwiększa się liczba czasopism OA i że coraz częściej redakcje podejmują decyzję o udostępnianiu ich w sieci. Część z nich pozostaje jednakże tylko przy zamieszczeniu plików w odpowiednim formacie w sieci, nie zwiększając ich użyteczności przez dodatkowe działania. Nieliczne redakcje czasopism zamieszczają informację o indeksowaniu czy punktacji MNiSW. Artykuły rzadko posiadają cyfrowy identyfikator dokumentu elektronicznego DOI, który jest narzędziem usprawniającym identyfikację dokumentu i pomagającym w indeksowaniu cytowań w bazach danych. W wypadku uniwersyteckich czasopism OA numer DOI posiadają tylko artykuły z kilku tytułów: „Lodz Papers in Pragmatics”, „Ecohydrology & Hydrobiology”, „European Spatial Research and Policy”, „European Spatial Research and Policy”, „Research in Language” oraz „Tourism”. Spośród wszystkich czasopism dwa zamieszczone są w serwisie Directory of Open Access Journal (DOAJ): „Lodz Papers in Pragmatics” i „Qualitative Sociology Review”. Umieszczenie publikacji w różnego typu wyszukiwarkach i serwisach przynosi konkretne korzyści. Przede wszystkim ułatwia wyszukiwanie czasopism naukowych czytelnikom, bibliotekom, wydawcom i autorom oraz daje lepszy dostęp i większą rozpoznawalność.

Czasopisma tworzone przez pozostałe jednostki naukowe w Łodzi przyjęły dwa modele wydawania: wydawane są przez te jednostki (wersja drukowana i elektroniczna) lub przez wydawcę zewnętrznego (wersja drukowana i elektro-

---

⁴ Tamże.

niczna). W tej grupie periodyków znajdują się trzy, które posiadają wskaźnik *impact factor* (IF) – „Archives of Medical Science” (IF 1,012), „Przegląd Menopauzalny” (IF 0,241), „Fibres & Textiles in Eastern Europe” (IF 0,581) – co z pewnością je wyróżnia i służy ocenie oraz rankingowaniu. Często zamieszczone są informacje o liczbie punktów przyznanych przez MNiSW oraz o tym, gdzie dane pismo jest indeksowane. Czasopisma anglojęzyczne mają międzynarodowe zespoły redakcyjne. W kwestii praw autorskich w większości przypadków zostają one automatycznie i nieodpłatnie przeniesione na wydawcę, który umożliwia publikację i dystrybucję materiałów we wszystkich znanych formatach i na wszystkich polach eksploatacji. Wydawcy stosują model określany jako zdublowany OA. Niektóre czasopisma wydawane przez jednostki naukowe są dofinansowane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (np. „Techniczne Wyroby Włókiennicze”). Również wydawcy komercyjni są wspierani przez finansowanie z publicznych środków. Wydawnictwo Medyczne Cornetics uczestniczy w programie MNiSW Index Plus, który ma na celu umiędzynarodowienie i rozwój polskich czasopism wydawanych przez podmioty działające na rzecz nauki⁵. Cornetics jest wydawcą dwóch czasopism medycznych Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, są to: „Polski Przegląd Kardiologiczny” oraz „Pediatric Review. Przegląd Pediatryczny”.

Repozytoria i biblioteki cyfrowe

W ostatnich latach obserwujemy tendencję wzrostową w tworzeniu repozytoriów. Dynamiczny rozwój sieci repozytoriów umożliwia szybką wymianę wiedzy i udostępnianie wyników badań, co ma istotne znaczenie dla rozwoju nauki. Uczelnie coraz częściej podejmują kroki w celu zachęcenia pracowników do zamieszczania swoich prac w otwartych repozytoriach. W styczniu 2008 r. Stowarzyszenie Europejskich Uniwersytetów (European University Association – EUA) przyjęło rekomendację grupy roboczej ds. otwartego dostępu, mówiącą o tym, że wszystkie uniwersytety europejskie powinny tworzyć repozytoria oraz że powinny narzucić wymóg swoim pracownikom umieszczania w nich dokumentów⁶. Łódzkie jednostki naukowe włączyły się w działania związane z rozwojem repozytoriów dziedzinowych i instytucjonalnych.

Repozytorium dziedzinowe to archiwum cyfrowe gromadzące zasób z określonej dziedziny wiedzy. W Łodzi otwartym repozytorium dziedzinowym jest Environmental (ECNIS) w Bibliotece Naukowej Instytutu Medycyny Pracy im. prof. Jerzego Nofera, którego twórcą i redaktorem jest dr Jolanta Przyłuska. Gromadzi ono dokumenty powstałe w czasie trwania projektu „Sieć Doskonałości

⁵ Wydawnictwo Cornetics [on-line]. [Dostęp 17.04.2011], http://www.cornetis.com.pl/o_wydawnictwie.php.

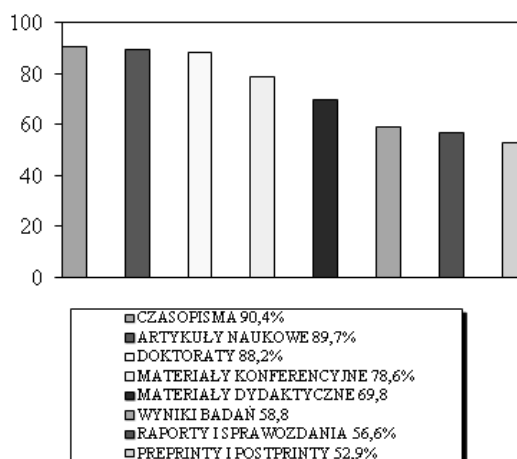
⁶ J.W. Hofmokl, A. Tarkowski, B. Bednarek-Michalska, K. Siewicz, J. Szprot, *Przewodnik po otwartej nauce*, Warszawa 2009 [on-line]. [Dostęp 10.05.2011], s. 37, <http://otwartanauka.pl/wp-content/uploads/2010/01/przewodnik-po-otwartej-nauce.pdf>.

ECNIS Środowiskowe Uwarunkowania Nowotworów, Rola Diety i Indywidualnej Wrażliwości”. Publikacje zamieszczane są przez multidyscyplinarny zespół badawczy składający się ze specjalistów z różnych dziedzin, który prowadzi badania nad rakiem i jego uwarunkowaniami związanymi z dietą i czynnikami genetycznymi⁷. Główny zasób repozytorium stanowią artykuły naukowe (221), rozdziały z książek (31) oraz raporty (7). Autorzy prac udzielają organizatorom repozytorium licencji niewyłącznej na publikację prac.

Repozytorium instytucjonalne archiwizuje intelektualny dorobek instytucji, oprócz artykułów zawiera także doktoraty, materiały robocze i dydaktyczne bądź związane z funkcjonowaniem instytucji⁸. Taki rodzaj repozytoriów powstaje na Politechnice Łódzkiej i na Uniwersytecie Łódzkim. Cyfrowe Repozytorium Nauki (CYRENA) jest tworzone przez pracowników Biblioteki Politechniki Łódzkiej. Będzie udostępniało i archiwizowało dorobek naukowy tej uczelni. Obecnie zasób tworzy kolekcja dysertacji doktorskich powstałych na politechnice oraz kolekcja książek dla osób niepełnosprawnych z różnych dziedzin nauki. Repozytorium ma charakter półotwarty, tzn. dostęp do pełnych tekstów jest częściowo ograniczony. Dokumenty deponowane są bezpośrednio przez autorów lub przez pracowników biblioteki.

Wykr. 1. TYPY DOKUMENTÓW DEPONOWANYCH W REPOZYTORIUM

Źródło: opracowanie własne.

⁷ J. Przyłuska, A. Radomska, R. Kłosiński, Budowanie repozytorium dziedzinowego – doświadczenia Biblioteki Naukowej Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi i Biblioteki Politechniki Łódzkiej. W: *IV Ogólnopolska Konferencja EBIB Internet w bibliotekach Open Access. Toruń, 7–8 grudnia 2007 r.* [on-line]. EBIB Materiały konferencyjne nr 18. [Dostęp 10.05.2011], http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/przyluska_radomska_klosinski.php.

⁸ M. Nahotko, dz. cyt., s. 103.

W Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego trwają zaawansowane prace związane z tworzeniem instytucjonalnego repozytorium wiedzy, które będzie gromadziło i udostępniało materiały dydaktyczne oraz bieżący dorobek naukowy pracowników Uniwersytetu Łódzkiego. Będzie to platforma edukacyjna udostępniająca otwarte zasoby naukowe oraz integrująca uczelnię z innymi źródłami informacji naukowej. W związku z podjętymi pracami nad budową repozytorium wiedzy Uniwersytetu Łódzkiego na przełomie stycznia i lutego 2011 r. wśród pracowników naukowych UŁ przeprowadzono drogą elektroniczną badanie ankietowe, które miało na celu zbadanie znajomości zagadnienia Open Access oraz preferencji pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych co do typu zasobu archiwum cyfrowych dokumentów. Ankieta wykazała, że 73,5% badanych spotkało się z zagadnieniem OA w nauce, a 63,2% korzysta z czasopism naukowych OA, 50,7% z bibliotek cyfrowych i 20,5% z repozytoriów, ale tylko 20,6% ankietowanych publikuje w czasopiśmie OA lub repozytoriach. W sprawie miejsca deponowania prac naukowych w wersji elektronicznej badanie natomiast wykazało, że 57,5% ankietowanych nigdzie nie deponuje dokumentów, 17,1% robi to w bazach i repozytoriach poza uczelnią, na własnej stronie www zamieszcza dokumenty 14,2% badanych, a na stronie jednostki UŁ – 11,2%. W ankiecie pytano również o to, czy pracownicy naukowcy chcieliby deponować swój dorobek naukowy w repozytorium instytucjonalnym UŁ – 62,5% odpowiedziało „tak”, odpowiedzi „nie wiem” udzieliło 33% ankietowanych, zdecydowanie „nie” odpowiedziało 4,5%. 85,2% badanych opowiedziało się za dostępem bez ograniczeń do zdeponowanego zasobu. Na wykresie 1 przedstawiono, jakie typy dokumentów według pracowników Uniwersytetu Łódzkiego powinny tworzyć zasób repozytorium.

Wyniki ankiety pomogły osobom pracującym przy tworzeniu repozytorium rozpoznać preferencje pracowników naukowych i dostosować strukturę kolekcji do ich potrzeb. W pierwszym etapie prac w repozytorium zostaną zamieszczone artykuły naukowe i materiały konferencyjne pracowników Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego, pełna kolekcja czasopisma „Folia Librorum” redagowanego wspólnie przez Katedrę Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŁ oraz Bibliotekę Uniwersytetu Łódzkiego, a także kolekcja dysertacji doktorskich objętych projektem digitalizacji, który ma być wdrożony w bibliotece. Następnie planowana jest promocja na poszczególnych wydziałach uniwersytetu i dalsze zamieszczanie dokumentów w archiwum.

Łódzkie repozytoria są tworzone przez pracowników bibliotek naukowych, korzystają z oprogramowania DSpace. Autorzy deponujący materiały udzielają jednostkom organizującym repozytoria standardowej licencji niewyłącznej. To nowe narzędzie do archiwizacji dokumentów umożliwia autorom aktywny udział w tworzeniu kolekcji, popularyzuje ich dorobek naukowy i promuje badania prowadzone w tych ośrodkach.

Biblioteki cyfrowe

W Łodzi w modelu otwartym działają trzy biblioteki cyfrowe: Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Łódzkiego, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej oraz Biblioteka Cyfrowa Regionalia Ziemi Łódzkiej przy Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Łodzi. Ich główne cechy i zasady funkcjonowania są inne niż w repozytoriach, ale dzięki dostępowi do zbiorów bez ograniczeń dla użytkowników realizują cele otwartego dostępu. Do budowania kolekcji cyfrowych zastosowano oprogramowanie dLibra. Biblioteki należą do Federacji Bibliotek Cyfrowych. Bazowy zasób tych bibliotek stanowią kolekcje dziedzictwa kulturowego, w przeważającej części zamieszczane są dokumenty, do których prawa autorskie już wygasły. Biblioteka Cyfrowa Regionalia Ziemi Łódzkiej⁹ udostępnia archiwalia dotyczące Łodzi i regionu. Zasób tworzy kolekcja Regionalia Ziemi Łódzkiej, w której obrębie znajdują się książki i materiały regionalne. Publikowane są tutaj archiwalne czasopisma, dokumenty ikonograficzne, mapy oraz rękopisy. Obecnie biblioteka udostępnia 16 519 publikacji. Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Łódzkiego¹⁰ udostępnia czytelnikom kolekcję XIX- i XX-wiecznych czasopism oraz wyselekcjonowane, cenne egzemplarze z kolekcji zbiorów specjalnych: muzykalia, zbiory ikonograficzne, zbiory kartograficzne i stare druki. Prowadzeniem biblioteki cyfrowej zajmują się pracownicy BUŁ. Obecnie zasób stanowią 1523 dokumenty, ale jest on systematycznie wzbogacany w miarę opracowywania kolejnych publikacji oraz w miarę możliwości finansowych jednostki. Zbiory o innym charakterze posiada Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej¹¹. Kolekcja zawiera czasopisma współczesne oraz XIX- i XX-wieczne, stanowiące wspólne europejskie dziedzictwo rozwoju techniki, oraz książki, rozprawy doktorskie i serie wydawnicze Politechniki Łódzkiej. Wśród nich znajdują się materiały dydaktyczne, prace doktorskie napisane i obronione na Politechnice Łódzkiej, skrypty, podręczniki akademickie oraz inne naukowe i popularnonaukowe publikacje. Planowane jest przeniesienie dokumentów stanowiących dorobek naukowy politechniki do repozytorium CYRENA.

Inne otwarte zasoby wiedzy

Centrum Badań Molekularnych i Makromolekularnych w Łodzi¹² należy do sieci instytutów Polskiej Akademii Nauk (CBMiM PAN). Prowadzi badania

⁹ *Biblioteka Cyfrowa Regionalia Ziemi Łódzkiej* [on-line]. [Dostęp 17.04.2011], <http://bc.wimbp.lodz.pl/dlibra>.

¹⁰ *Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Łódzkiego* [on-line]. [Dostęp 17.04.2011], <http://bcul.lib.uni.lodz.pl/dlibra/text?id=library-desc>.

¹¹ *Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej* [on-line]. [Dostęp 17.04.2011], <http://ebipol.p.lodz.pl/dlibra>.

¹² *Centrum Badań Molekularnych i Makromolekularnych PAN* [on-line]. [Dostęp 17.04.2011], <http://www.cbmm.lodz.pl/>.

w dziedzinie chemii organicznej, chemii bioorganicznej oraz chemii i fizyki biopolimerów. W zakresie otwartych zasobów wiedzy w instytucie możemy wyodrębnić kilka zbiorów, które wpisują się w model otwartości. Na stronie internetowej tej jednostki naukowo-badawczej jest zamieszczony wykaz prac doktorskich wykonanych w CBMiM PAN w latach 1976–2011, wśród nich znajduje się kilka dokumentów w formie plików PDF z dostępem do pełnej zawartości. Niestety w chwili obecnej nie jest planowana budowa bazy doktoratów. Sprawozdania z działalności naukowo-badawczej są natomiast zamieszczane w wersji pełnotekstowej. Instytut uczestniczy również w realizacji trzech projektów w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka; na stronach internetowych tych projektów po zalogowaniu można uzyskać dostęp do dokumentacji związanej z badaniami. Centrum prowadzi Studium Doktoranckie, oferując uzyskanie stopnia doktora nauk chemicznych, w związku z czym planowane jest zamieszczenie materiałów do wykładów w formie elektronicznej.

Posumowanie

W łódzkich jednostkach naukowych w coraz szerszym zakresie udaje się realizować założenia otwartości w dostępie do wiedzy. Infrastruktura w postaci internetu zdecydowanie wpływa na rozwój komunikacji naukowej. Zmieniają się sposoby gromadzenia, przechowywania i udostępniania dokumentów, a użytkownik otrzymuje ogromne zasoby informacji. Stały i otwarty dostęp do zasobów wiedzy jest obecnie możliwy dzięki różnym rozwiązaniom informatycznym, jakimi są: biblioteki cyfrowe, repozytoria wiedzy, platformy czy bazy publikacji i wyników badań. Podstawę systemu naukowo-badawczego stanowi zdobywanie, rozpowszechnianie i wykorzystywanie wiedzy, a otwarte zasoby wiedzy z pewnością stymulują promowanie potencjału kadry naukowej, wspierają edukację, bibliotekom dają natomiast nowe narzędzia do zaspokajania potrzeb informacyjnych czytelników. Działania te wciąż jednak wymagają wsparcia merytorycznego i finansowego oraz regulacji prawnych.

Literatura

- [1] DRABEK, A., Polskie czasopisma Open Access – próba charakterystyki. *Biblioteka Nostra*, 2009, nr 3/4
- [2] NAHOTKO, M., *Naukowe czasopisma elektroniczne*, wyd. 1, Warszawa: Wydaw. SBP, 2007. ISBN 978-83-89316-73-8
- [3] SUBER, P., Praising progress, preserving precision, *SPARC Open Access Newsletter*, nr 77, 2 września 2004 [on-line]. [Dostęp 17.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/09-02-04.htm>
- [4] *Wydawnictwo Cornetis* [on-line]. [Dostęp 17.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.cornetis.com.pl/o_wydawnictwie.php

- [5] HOFMOKL, J.W., TARKOWSKI, A., BEDNAREK-MICHALSKA, B., SIEWICZ, K., SZPROT, J., *Przewodnik po otwartej nauce*, Warszawa 2009. [Dostęp 10.05.2011], Dostępny w World Wide Web: <http://otwartanauka.pl/wp-content/uploads/2010/01/przewodnik-po-otwartej-nauce.pdf>
- [6] PRZYŁUSKA, J., RADOMSKA, A., KŁOSIŃSKI, R., Budowanie repozytorium dziedzinowego – doświadczenia Biblioteki Naukowej Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi i Biblioteki Politechniki Łódzkiej. W: *IV Ogólnopolska Konferencja EBIB Internet w bibliotekach Open Access. Toruń, 7–8 grudnia 2007 r.* [on-line]. EBIB Materiały konferencyjne nr 18. [Dostęp 10.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/przyluska_radomska_klosinski.php
- [7] *Biblioteka Cyfrowa Regionalia Ziemi Łódzkiej*. [Dostęp 17.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://bc.wimbp.lodz.pl/dlibra>
- [8] *Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Łódzkiego*. [Dostęp 17.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://bcul.lib.uni.lodz.pl/dlibra/text?id=library-desc>
- [9] *Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej*. [Dostęp 17.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://ebipol.p.lodz.pl/dlibra>

Tabela 1

Wykaz czasopism Uniwersytetu Łódzkiego dostępnych w modelu Open Access

TYTUŁ CZASOPISMA	JEDNOSTKA UŁ	WYDAWCA WERSJI ON-LINE	WYDAWCA WERSJI DRUKOWANEJ	PEŁNE TEKSTY CZĘSTOTLIWOŚĆ
Lodz Papers in Pragmatics	Zakład Pragmatyki Językowej	Versita Open eISSN 1898-4436	Wydawnictwo UŁ print ISSN 1895-6106	Od 3/2007 półrocznik
Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe	Katedra Ekonomii	Versita Open eISSN:	Wydawnictwo UŁ print ISSN: 1508-2008	Od 1-2/2004 nieregularnie
Ecology and Hydrobiology	Uniwersytet Łódzki*	Versita Open eISSN 2080-3397	Wydawnictwo UŁ print ISSN 1642-3593	Od 1/2008 4 numery w roku
European Spatial Research and Policy	Wydział Nauk Geograficznych**	Versita Open eISSN: 1896-1525	Wydawnictwo UŁ print ISSN 1231-1952	Od 1/2009 półrocznik
Tourism/Turyzm	Instytut Geografii Miast i Turyzmu	Versita Open	Wydawnictwo UŁ ISSN 0867-5856	Od 2/2008 półrocznik
Research in Language	Katedra Języka Angielskiego	Versita Open	Wydawnictwo UŁ ISSN 1731-7533	Od 5/2007 rocznik
The Old and New Concepts of Physics	Instytut Fizyki	Usunięte z platformy Versita Open eISSN 1897-2357	Wydawnictwo UŁ print ISSN 1733-8026	Od 1/2004 do 4/2009 kwartalnik tymczasowo zamknięte
Folia Biologica et Ecologica	Wydział Biologii i Ochrony Środowiska	Versita Open	Wydawnictwo UŁ ISSN 1730-2366	Od 5/2009 nieregularnie, obecnie rocznik
Bulletin of The Section of Logic	Katedra Logiki i Metodologii Nauk	Instytut Filozofii	Wydawnictwo UŁ ISSN 0138-0680	Od 1/1979 kwartalnik

Folia Librorum	Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, Biblioteka UŁ	Wydawnictwo UŁ	Wydawnictwo UŁ ISSN 0860-7435	Od 13/2006, nieregularnie
Folia Mathematica	Wydział Matematyki i Informatyki	Wydział Matematyki i Informatyki	Wydawnictwo UŁ ISSN 0208-6204	Od 1/2003 nieregularnie
Gospodarka w Praktyce i Teorii	Katedra Ekonomii Rozwoju	Instytut Ekonomii	Instytut Ekonomii ISSN: 1429-3730	Od 1/2006 półrocznik
Biuletyn Faunistyczny Polski Środkowej. Kęrowce	Zakład Dydaktyki Biologii i Badania Różnorodności Biologicznej	Sekcja Ornitologiczna Studenckiego Koła Naukowego Biologów Uniwersytetu Łódzkiego.	Uniwersytet Łódzki ISSN 1897-3086	Od 1/1995 rocznik
Qualitative Sociology Review	Instytut Socjologii	Instytut Socjologii ISSN 1733-8077	–	Od 1/2005 3 numery w roku
Przegląd Socjologii Jakosciowej	Instytut Socjologii	Instytut Socjologii ISSN 1733-8069	–	Od 1/2005 3 numery w roku
Hybris	Instytut Filozofii	Instytut Filozofii ISSN 1689-4286	–	Od 1/2001 półrocznik

* Wydawane wspólnie z Międzynarodowym Instytutem PAN – Europejskim Regionalnym Centrum Ekohydrologii p/a UNESCO.

** Wydawane wspólnie z University of Groningen, Comenius University of Bratislava, Federal Office for Building and Regional Planning (Bonn).

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2

Wykaz pozostałych czasopism dostępnych w modelu Open Access

TYTUŁ CZASOPISMA	JEDNOSTKA NAUKOWA	WYDAWCA ON-LINE	PELNE TEKSTY ON-LINE	DRUK ISSN
Fibres & Textiles in Eastern Europe	Instytut Biopolimerów i Włókien Chemicznych	Instytut Biopolimerów i Włókien Chemicznych	Pełne teksty od nr 3/2002 r. dwumiesięcznik	Wersja drukowana ISSN 1230-3666
Progress on Chemistry and Application of Chitin and Its Derivatives	Polskie Towarzystwo Chitynowe Instytut Biopolimerów i Włókien Chemicznych	Polskie Towarzystwo Chitynowe	Pełne teksty od 2006 r. rocznik	Wersja drukowana ISSN 1896-5644
Journal of Applied Computer Science	Politechnika Łódzka, Wydział Fizyki Technicznej, Informatyki i Matematyki Stosowanej	Wydział Fizyki Technicznej, Informatyki i Matematyki Stosowanej	Pełne teksty od 2006 r. półrocznik	Wersja drukowana ISSN 1507-0360
Techniczne Wyroby Włókiennicze	Instytut Technologii Bezpieczeństwa „Moratex”	Instytut Technologii Bezpieczeństwa „Moratex”	Pełne teksty od 2008 r. kwartalnik	Wersja drukowana ISSN 1230-7491
Journal of Intercultural Management	Spoleczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania	Spoleczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania	Pełne teksty od 2009 r. półrocznik	Wersja drukowana ISSN 2080-0150

Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki w Łodzi. Teoria i Zastosowania Informatyki	Wyższa Szkoła Informatyki w Łodzi	Wyższa Szkoła Informatyki w Łodzi	Pełne teksty od 2006 r. nieregularnie	Wersja drukowana ISSN 1643-0689
Clinical and Experimental Medical Letters	Uniwersytet Medyczny w Łodzi	International Scientific Literature, Inc.	Pełne teksty od 2005 r. kwartalnik	Wersja drukowana ISSN 1895-2089
Polski Przegląd Kardiologiczny	Klinika Kardiologii i Kardiologii Uniwersytet Medyczny w Łodzi	Wydawnictwo Cometics	Pełne teksty od 1999 r. dwumiesięcznik dostęp po zalogowaniu	Wersja drukowana ISSN 1507-5540
Przegląd Pediatriczny	Instytut Pediatrii Uniwersytet Medyczny w Łodzi*	Wydawnictwo Cometics	Pełne teksty od 2004 r. kwartalnik dostęp po zalogowaniu	Wersja drukowana ISSN 0137-723X
Archives of Medical Science	Uniwersytecki Szpital Kliniczny im. Wojskowej Akademii Medycznej – Centralny Szpital Weteranów	Termedia Publishing House	Pełne teksty od 2005 r. kwartalnik eISSN 1896-9151	Wersja drukowana ISSN 1734-1922
Przegląd Menopauzalny	Klinika Ginekologii i Chorób Menopauzy ICZMP	Termedia Publishing House	Pełne teksty od 2002 r. dwumiesięcznik	Wersja drukowana ISSN 1643-8876

* Współpracowane z Polskim Towarzystwem Pediatricznym.

Źródło: opracowanie własne.

Anna Jakubiec, Marzena Pazdur
Biblioteka Politechniki Krakowskiej

CASPAR – długoterminowa archiwizacja obiektów cyfrowych

CASPAR – long-term preservation of digital objects

Streszczenie

W referacie przedstawiono międzynarodowy projekt badawczy CASPAR, poświęcony zapisowi, udostępnianiu oraz wyszukiwaniu informacji z zakresu nauki, kultury i sztuki. Omówiono cele i założenia oraz architekturę i funkcjonalność systemu CASPAR.

Słowa kluczowe: CASPAR, archiwizacja, obiekty cyfrowe, OAIS

Abstract

In the paper authors will present an international research project CASPAR – Cultural, Artistic and Scientific knowledge for Preservation, Access and Retrieval, devoted to writing, sharing and searching for information on science, art and culture. Authors will discuss the goals, objectives, architecture and functionality of the system CASPAR.

Keywords: CASPAR, long-term preservation, digital objects, OAIS

The problem of digital preservation is one of the most challenging research problems faced by the community of digital libraries today, receiving growing interest by researchers and practitioners alike.

„Some Preliminary Ideas Towards a Theory of Digital Preservation”
Giorgos Flouris, Carlo Meghini
CASPAR Project¹

Długoterminowa archiwizacja zasobów cyfrowych jest podstawowym problemem społeczeństwa informacyjnego, którego charakterystyczną cechą jest rosnące tempo generowania informacji. Informacja cyfrowa jest niestabilna ze względu na szybkie zmiany w sprzęcie i oprogramowaniu oraz ograniczony okres

---

¹ G. Flouris, C. Meghini, Some Preliminary Ideas Towards a Theory of Digital Preservation. W: Proceedings of the First International Workshop on Digital Libraries Foundations, held in conjunction with the ACM IEEE Joint Conference on Digital Libraries. Vancouver, BC, Canada. June 2007.

użyteczności urządzeń służących do jej przechowywania. Dodatkowym problemem jest kwestia zachowania oryginalności i autentyczności informacji.

Zagadnienie archiwizacji jest szczególnie istotne dla danych badawczych. Ma ona zasadnicze znaczenie dla możliwości odtworzenia i powtarzalności eksperymentów, co więcej, badania często są uzależnione od obserwacji poczynionych w przeszłości (np. badania zmian klimatycznych) lub z czasem nabierają nowego znaczenia, jak choćby w wypadku „alarmów węglikowych”, kiedy to biblioteka brytyjska, jako jedyna na świecie posiadająca obszerne zbiory historyczne z badań nad węglikiem (od 40 lat nie prowadzono już takich badań), odpowiedziała na mnóstwo kwerend.

Długoterminowa ochrona informacji (a w epoce cyfrowej – zwłaszcza informacji cyfrowej) jest poważnym wyzwaniem dla Europy, która rozumie, że rozwój gospodarki opiera się na wiedzy, że kluczem do postępu nauki jest zagwarantowanie możliwości swobodnego dotarcia do informacji i korzystania z niej teraz i w przyszłości. Dlatego też Unia Europejska w ramach specjalnie powołanej agendy cyfrowej wspiera różne projekty, które umożliwiają nieograniczone w czasie zachowywanie, udostępnianie i wykorzystywanie zapisanych cyfrowo danych.

Informacje zapisane w postaci cyfrowej są niesłychanie ulotne, a przy tym nadzwyczaj cenne. Wystarczy raz utracić zdjęcia rodzinne lub stare dokumenty, by się przekonać, jak wiele frustracji niosą kolejne generacje niekompatybilnych technik zapisu².

Jednym z takich przedsięwzięć jest CASPAR – Międzynarodowy Zintegrowany Projekt Badawczy, poświęcony zapisowi, udostępnianiu oraz wyszukiwaniu informacji w sferze nauki, kultury i sztuki. Cultural, Artistic and Scientific knowledge for Preservation, Access and Retrieval project („Zabezpieczenie, dostęp i wyszukiwanie wiedzy kulturalnej, artystycznej i naukowej”) prowadzony był w okresie od 1 kwietnia 2006 r. do 30 września 2009 r. Ogólny koszt wyniósł ok. 16 mln euro, z czego 8,8 mln euro pokryła Unia Europejska w ramach 6. Programu Ramowego Badań i Rozwoju Technicznego (6.PR) Unii Europejskiej” obejmującego lata 2001–2006.

Ogromne zasoby danych zapisywanych w formie elektronicznej – jak dokumentacja urzędowa, archiwa muzealne i wyniki badań naukowych – były dotychczas niedostępne bądź nawet zagrożone zaprzepaszczaniem tylko dlatego, że ich odczyt za pomocą nowszych rozwiązań technicznych był niemożliwy, względnie ich zawartość nie byłaby zrozumiała dla współczesnych użytkowników. Korzystanie z wyników badań w dziedzinie technologii informacyjno-komunikacyjnych

---

² N. Kroes (wiceprzewodnicząca Komisji Europejskiej, komisarz europejski ds. agendy cyfrowej) [on-line]. [Dostęp 26.05.2011], http://europe-direct.olecko.pl/main.php?fid=440&pg=21&type=full&id_lang=0&liid=14927.

*z korzyścią dla wszystkich obywateli Europy jest najważniejszym elementem przyjętej przez Komisję (w maju 2010 r.) europejskiej agendy cyfrowej*³.

Prace nad projektem były realizowane przez konsorcjum zrzeszające naukowców, ekspertów kulturalnych i artystycznych, ekspertów w dziedzinie inżynierii wiedzy i ochrony informacji, firmy komercyjne oraz instytucje akademickie z pięciu państw Europejskich: Czech, Francji, Grecji, Wielkiej Brytanii i Włoch, oraz z Izraela. W skład konsorcjum weszły instytucje z poszczególnych krajów:

CZECHY

- International Centre for Art and New Technologies CIANT (Międzynarodowe Centrum Sztuki i Nowych Technologii); koordynator – Pavel Smetana

FRANCJA

- Institut National de l’Audiovisuel INA (Narodowy Instytut Audiowizualny); koordynator – Yann Geslin
- Institut de Recherche et Coordination Acoustique/Musique IRCAM (Instytutu Koordynacji Badań Akustyczno-Muzycznych); koordynator – Barthelemy Jerome
- Centre National de la Recherche Scientifique CNRS (Krajowe Centrum Badań Naukowych); koordynator – Bruno Bachimont

GRECJA

- Foundation for Research and Technology – Hellas FORTH; koordynator – Yannis Tzitzikas

WIELKA BRYTANIA

- Science and Technology Facilities Council STFC; koordynator – David Giaretta
- University of Glasgow, Humanities Advanced Technology and Information Institute HATII; koordynator – Seamus Ross
- University of Leeds, Interdisciplinary Centre for Scientific Research in Music ICSRiM; koordynator – Dr. Kia Ng

WŁOCHY

- European Space Agency, ESRIN (Europejska Agencja Kosmiczna, Instytut Badawczy ESRIN); koordynator – Luigi Fusco
- Università di Urbino, Istituto di studi per la tutela dei beni archivistici e librari; koordynator – Maria Guercio
- Advanced Computer Systems S.p.A.; koordynator – Roberto Riccardi
- Asemantics S.r.l.; koordynator – Zavisla Bjelogrić
- Consiglio Nazionale delle Ricerche – Institute of Information Science and Technologies (Włoska Krajowa Rada ds. Badań Naukowych); koordynator – Carlo Meghini
- Metaware S.p.A.; koordynator – Claudio Prandoni
- Engineering Ingegneria Informatica S.p.A.; koordynator – Luigi Briguglio

³ Komisja Europejska. Unia Europejska w Polsce. CASPAR w służbie nauki [on-line]. [Dostęp 26.05.2011], http://ec.europa.eu/polska/news/100907_caspar_w_sluzbie_nauki_pl.htm.

IZRAEL

– IBM Haifa Research Laboratory; koordynator – Simona Cohen

oraz UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury); koordynator – Fred Rubio

Według doktora Davida Giarety z Rady Centralnego Laboratorium brytyjskiej Rady ds. Badań Naukowych (CCLRC), głównego koordynatora projektu: *Caspar zajmie się tym, jak zapewnić, by informacje zakodowane cyfrowo mogły być nadal zrozumiałe i wykorzystywane w przyszłości, kiedy zmienią się już programy komputerowe, systemy i powszechna wiedza. W przeciwnym razie rzeczy, które teraz uznajemy za oczywiste, byłyby całkowicie nieznanne, byłyby czymś, czego należy się domyślać, nawet jeśli zachowamy bity i bajty*⁴.

Głównym założeniem projektu było stworzenie, implementacja i przetestowanie systemu pozwalającego na długoterminową archiwizację cyfrowych zasobów naukowych, kulturalnych i artystycznych ze szczególnym naciskiem na przechowywanie informacji i wiedzy (a nie tylko bitów). CASPAR proponuje zaprezentowanie teoretycznych podstaw przyjętego rozwiązania oraz przeprowadzenie praktycznych testów (w przyspieszonym tempie) przyjętych metod i narzędzi ze szczególnym uwzględnieniem zmieniającego się otoczenia (w tym sprzętu i oprogramowania), zmieniającej się grupy odbiorców (Designated Communities) oraz poziomu jej wiedzy (Knowledge Base). Głównym zatem celem było opracowanie systemu archiwizacji wzbogaconego o interpretację treści (oprócz ochrony formatów i nośników CASPAR chce położyć nacisk na przechowywanie danych z minimalną utratą informacji, na zachowanie ich oryginalności i autentyczności).

System CASPAR jako teoretyczną podstawę funkcjonowania przyjął model OAIS (Open Archival Information System), a oprogramowanie oparte jest na zasadach Open Source. Jest to system:

- uniwersalny i elastyczny, przydatny dla różnych typów instytucji, dla różnych typów zasobów, współpracujący z różnymi systemami oraz skalowalny, czyli możliwy do stosowania także w warunkach zmieniającej się liczby użytkowników,
- niezależny – każdy element oprogramowania może działać niezależnie od innych,
- wymienny – każdy element może być zastąpiony w ramach interoperacyjności, co ułatwia także konserwację poszczególnych elementów,
- trwałe – bez względu na zmiany w sprzęcie i oprogramowaniu systemów operacyjnych gwarantuje przydatność dzięki permanentnemu rozwojowi,
- aktualny (przydatny) – dzięki ciągłym aktualizacjom także w zakresie wszystkich zmian mających wpływ na interpretację danego obiektu,
- posiadający archiwum centralne.

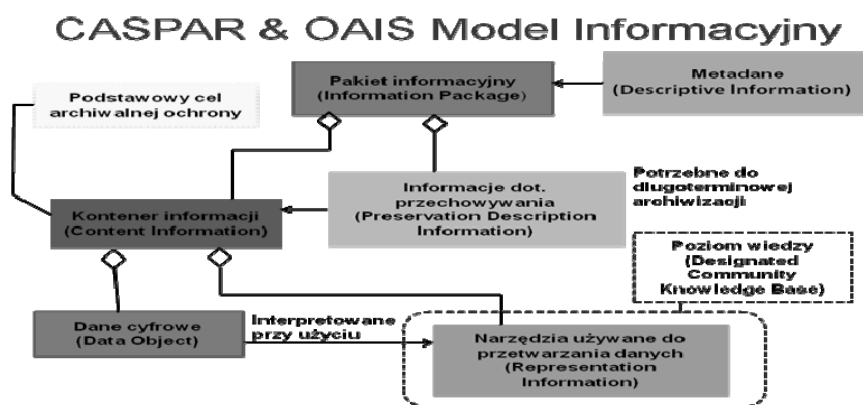
⁴ Digital data – here today, gone tomorrow. [Dostęp 26.05.2011], http://www.unesco.org/science/remotesensing/?id_page=98&lang=en.

CASPAR zwraca uwagę na dwa ważne aspekty archiwizacji zasobów cyfrowych:

- 1) Informacja w kontekście – wzbogacenie treści informacji o kontekst, w celu zapewnienia czytelności i zrozumiałości dla przyszłych pokoleń (określenie wynikających z tego metadanych dotyczących pochodzenia, przechowywania, zmian itp.). Zaniedbywany do tej pory kontekst powoduje, że nie jesteśmy w stanie zrozumieć na przykład ciągu napisów na pochodzącym ze starożytnej Grecji dysku z Fajstos, rozumiemy, że jest to ciąg znaków, ale nie znamy treści tego przekazu. Podobna sytuacja występuje w przypadku piramid – nie wiemy, jak je zbudowano, proces nie przetrwał.
- 2) Archiwizacja procesu – czyli informacja o tym, w jaki sposób powstał dany obiekt, postrzeganie obiektu jako procesu, a nie jednorazowego wydarzenia.

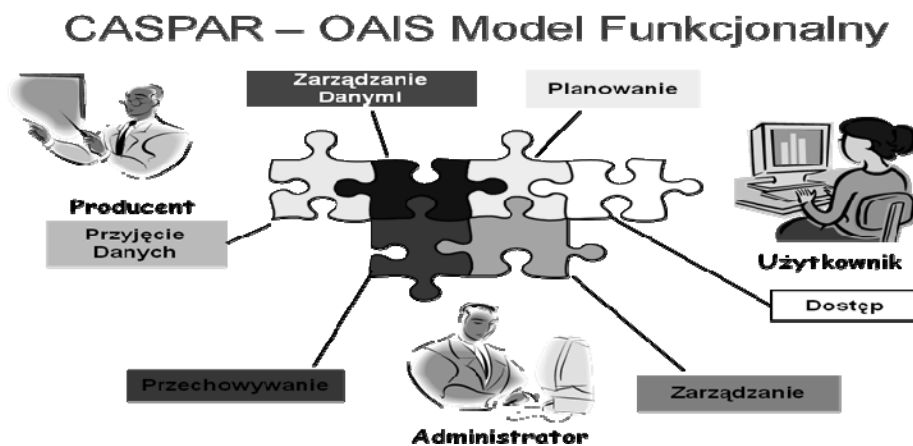
Podstawę funkcjonowania systemu stanowi referencyjny model organizacji i funkcjonowania archiwów elektronicznych OAIS. Model ten opisuje system otwartej informacji archiwalnej zarówno na poziomie technicznym, jak i organizacyjnym, i definiowany jest jako archiwum złożone z osób systemów, których celem jest długoterminowe przechowywanie, ochrona i udostępnianie informacji elektronicznych. Model ten określa, jakie elementy są konieczne do budowy repozytorium.

Podstawowym celem archiwalnej ochrony jest kontener informacji zawierający informację treściową, który wraz z informacjami dotyczącymi przechowywania tworzy pakiet informacyjny, opisywany przez metadane, one również umożliwiają odnalezienie go w archiwum. Kontener informacji stanowią dane cyfrowe interpretowane za pomocą narzędzi umożliwiających ich odczytanie i udostępnienie użytkownikowi w postaci dla niego zrozumiałej (opis sprzętu i oprogramowania, opis zawartości – co znaczą pola, cyfry itd.) oraz poziomu wiedzy grupy odbiorców (rys. 1).

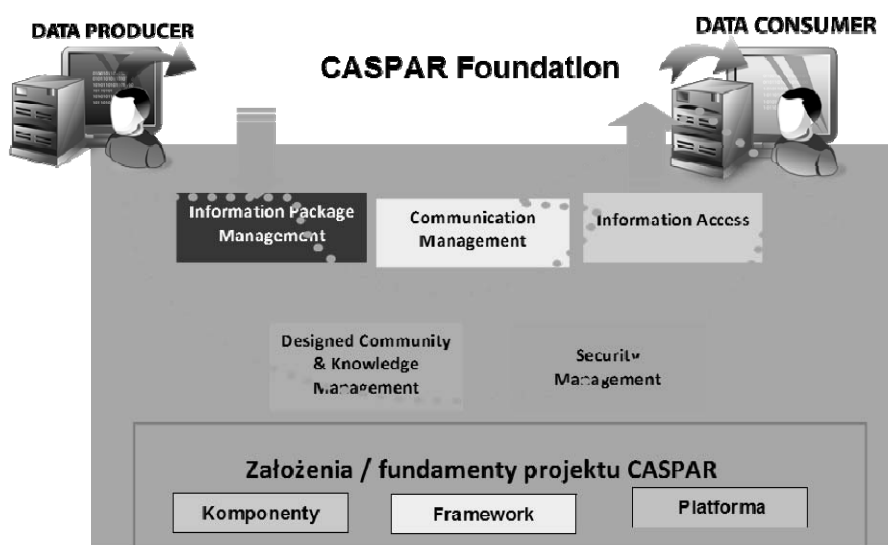
Rys. 1. Model informacyjny CASPAR i OAIS

Źródło: L. Briguglio, CASPAR Preservable Infrastructure Addressing Preservation with an OAIS based Infrastructure. 3rd Annual WePreserve Conference in Nice (France).

Rys. 2. Model funkcjonalny CASPAR – OAIS

Źródło: L. Briguglio, CASPAR Preservable Infrastructure Addressing Preservation with an OAIS based Infrastructure. 3rd Annual WePreserve Conference in Nice (France).

Rys. 3. Podstawowa infrastruktura systemu CASPAR FOUNDATION

Źródło: Addressing Digital Preservation. The CASPAR Handbook for understanding aspects, issues and solutions of digital preservation, driven by the OAIS Reference Model (ISO:14721:2003 standard) [on-line]. [Dostęp 20.06.2011], <http://developers.casparpreserves.eu/docs/CASPAR-Handbook-4.pdf> [tłum. aut.].

Model funkcjonalny (organizacyjny) składa się z 6 komponentów OAIS stanowiących podstawę dla architektury CASPAR (rys. 2). Według tego modelu między producentem a konsumentem zachodzi następująca podstawowa interakcja. Producenci przesyłają dane do archiwum (**przyjęcie danych**), archiwum przechowa-

wuje te dane (**przechowywanie**), a użytkownicy (konsumenci) pobierają dane z archiwum (**dostęp**). Ponieważ OAIS nie jest modelem ściśle technicznym, mówi też, jak powinno być zorganizowane archiwum jako instytucja, wyróżnia więc wyraźnie także osoby zarządzające, odpowiedzialne za **zarządzanie systemem** (zgodność danych z wymogami archiwum, sprawność sprzętu i oprogramowania, ustalanie warunków z producentem) oraz **zarządzanie danymi** (podtrzymywanie baz danych z metadanymi oraz danych umożliwiających administrowanie systemem, np. zmiana wersji). Żeby zapewnić stabilny dostęp do archiwum w przyszłości, należy powołać jednostkę zajmującą się **planowaniem procesu archiwizacji**, odpowiedzialną za całość strategii przechowywania.

Opierając się na referencyjnym i funkcjonalnym modelu OAIS, zespół projektu CASPAR stworzył podstawową infrastrukturę systemu nazwaną CASPAR FOUNDATION, gwarantującą interoperacyjność z istniejącymi systemami oraz platformami.

W ramach tej infrastruktury CASPAR określił 11 kluczowych elementów:

Registry (REG)

Jest elementem, który umożliwia trwale przechowywanie i udostępnianie narzędzi używanych do przetwarzania danych (w tym dotyczących przechowywania) w centralnym rejestrze/repozytorium.

Knowledge Manager (KM)

Składa się z dwóch części: Semantic Web Knowledge Middleware (SWKM) GapManager. SWKM oferuje podstawową wiedzę związaną z importowaniem i eksportowaniem baz wiedzy, wprowadzaniem aktualizacji oraz profilem Konsumenta Danych.

Preservation Orchestration Manager (POM)

Zajmuje się przyjmowaniem zgłoszeń od Konserwatorów Danych dla danego tematu, identyfikacją i wysyłaniem wpisów do właściciela danych.

Representation Information Toolbox (RepInfo)

Zadaniem tego komponentu jest dostarczanie wsparcia przy tworzeniu, utrzymaniu i ponownym wykorzystaniu narzędzi używanych do przetwarzania danych.

Preservation Data Store (PDS)

Składnik ten oferuje funkcje ochrony przechowywania. Zajmuje się przyjmowaniem, dostępem i ochroną Pakietów Informacji Archiwalnych (AIPS), jednocześnie wspiera długoterminową czytelność i zrozumiałość zachowanych danych.

Data Access Manager And Security (DAMS)

Dostarcza podstawowych usług niezbędnych do zarządzania zasadami i zabezpieczaniem dostępu do danych oraz ich autoryzacji, a także umożliwia zarządzanie profilem użytkownika w celu jego uwierzytelnienia i autoryzacji.

Digital Rights Manager (DRM)

Komponent odpowiedzialny jest za definiowanie i egzekwowanie praw dotyczących stosowania dystrybucji treści cyfrowych.

Finding Aids (FIND)

Udostępnia funkcje pobierania danych. Głównym zadaniem modułu jest funkcjonowanie jako łącze pomiędzy użytkownikiem końcowym a resztą systemu CASPAR.

Virtualisation Toolbox

Narzędzie to jest wykorzystywane przez użytkownika w celu tworzenia opisu wirtualizacji poszczególnych części lub rodzaju danych. Daje użytkownikowi wiele menu i zapytań na temat danych i w zależności od odpowiedzi, prezentuje więcej bardziej konkretnych narzędzi, z których każdy jest adresowany do określonych rodzajów wirtualizacji.

Packaging Manager (PACK)

Narzędzia tego komponentu przyczyniają się do tworzenia Archiwizowanych Pakietów Informacyjnych (AIP) – albo jako pojedynczego pliku, albo jako logicznego obiektu. Zadaniem tego komponentu są:

- 1) Budowa Pakietów Informacyjnych.
- 2) Dostęp i sterowanie obiektami Pakietów Informacyjnych.
- 3) Walidacja i dostarczanie Pakietów Informacyjnych.

Authenticity Manager (AUTH)

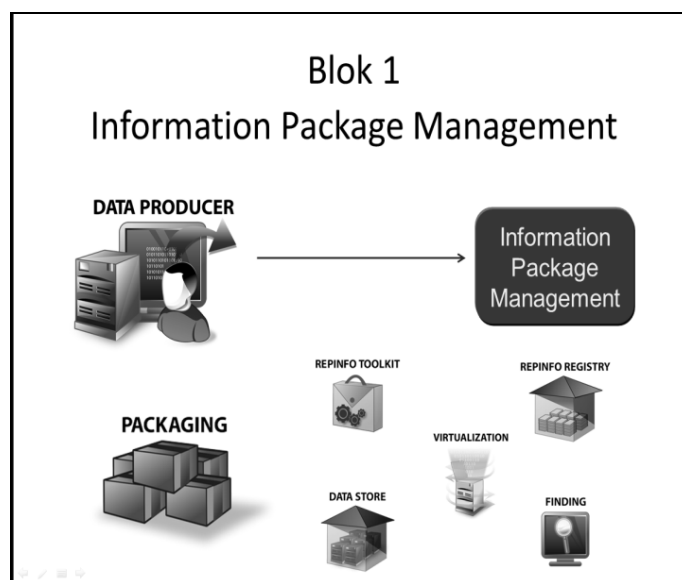
Komponent zapewnia integralność i weryfikację autentyczności treści i informacji kontekstowych podczas procesu archiwizacji.

Podstawowe elementy i funkcje określone w Architekturze CASPAR można podzielić na 6 głównych bloków.

Wspiera producenta danych na etapie wprowadzania treści danych oraz przy tworzeniu pakietu informacyjnego przez dodanie:

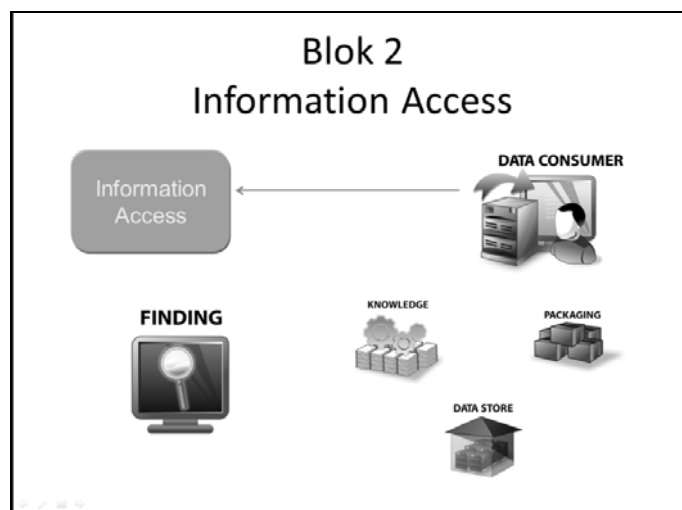
- Representation Information – narzędzi (sprzętu, oprogramowania) niezbędnych do przetworzenia danych,
- Descriptive Information – informacji opisowych wraz z metadanymi,
- Preservation Description Information – informacji niezbędnych do odpowiedniego zachowania treści, które można określić jako: historia (określenie historii obiektu), powiązania (związek obiektu informacyjnego z innymi obiektami), identyfikatory (dostarczenie identyfikatorów, czyli informacji umożliwiających odróżnienie określonej publikacji od innych), oraz mechanizmy ochrony danych (czyli zabezpieczenie przed nieudokumentowanymi zmianami).

Blok ten pomaga w sprawowaniu kontroli nad pakietami informacyjnymi i długoterminowym ich przechowywaniem. Głównym komponentem wykorzystywanym w tym bloku jest komponent odpowiedzialny za tworzenie Archiwizowanych Pakietów Informacyjnych.

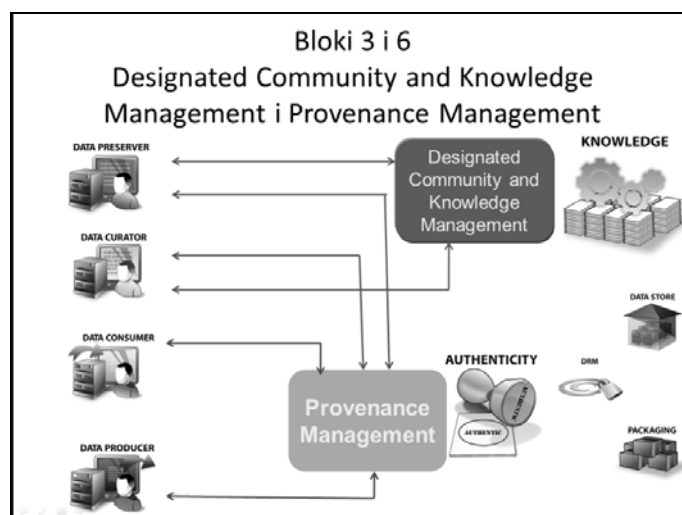
Rys. 4. Blok 1 – Information Package Management

Źródło: Addressing Digital Preservation. The CASPAR Handbook for understanding aspects, issues and solutions of digital preservation, driven by the OAIS Reference Model (ISO:14721:2003 standard) [on-line]. [Dostęp 20.06.2011], <http://developers.casparpreserves.eu/docs/CASPAR-Handbook-4.pdf> [tłum. aut.].

Rys. 5. Blok 2 – Information Access

Źródło: Addressing Digital Preservation. The CASPAR Handbook for understanding aspects, issues and solutions of digital preservation, driven by the OAIS Reference Model (ISO:14721:2003 standard) [on-line]. [Dostęp 20.06.2011], <http://developers.casparpreserves.eu/docs/CASPAR-Handbook-4.pdf> [tłum. aut.].

Rys. 6. Bloki 3 i 6 – Designated Community and Knowledge Management oraz Provenance Management
 Źródło: Addressing Digital Preservation. The CASPAR Handbook for understanding aspects, issues and solutions of digital preservation, driven by the OAIS Reference Model (ISO:14721:2003 standard) [on-line]. [Dostęp 20.06.2011], <http://developers.casparpreserves.eu/docs/CASPAR-Handbook-4.pdf> [tłum. aut.].

Pomaga użytkownikowi danych w:

- wyszukiwaniu treści informacji,
- otrzymaniu pakietu informacyjnego wraz z zawartością i metadanymi.

Komponenty tego bloku działają na polu udostępniania, importowania i ochrony danych.

Bloki te wspierają wszystkie podmioty, tj. konserwatora danych, opiekuna danych, producenta danych i użytkownika, w:

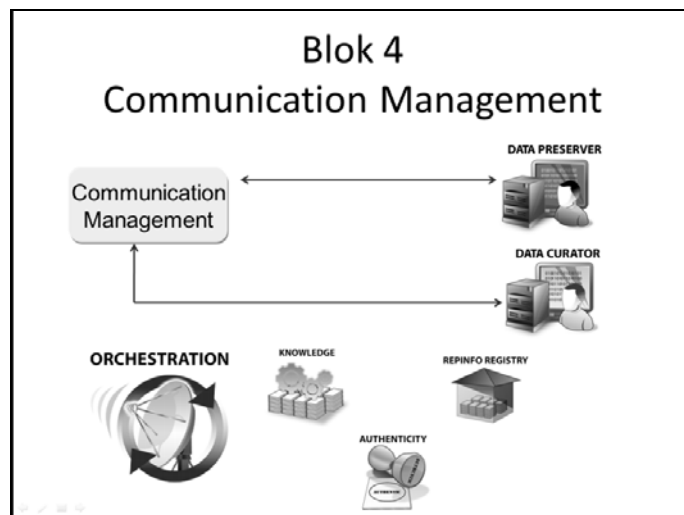
- określaniu grupy potencjalnego odbiorcy,
- identyfikowaniu luk wiedzy potrzebnych do zrozumienia tekstu,
- kwestii praw cyfrowych,
- gwarancji autentyczności.

Głównymi komponentami tych bloków są komponenty odpowiedzialne za importowanie baz wiedzy, zapewnienie autentyczności danych, prawa cyfrowe oraz ochronę.

Wspomaga konserwatora danych i opiekunów danych w:

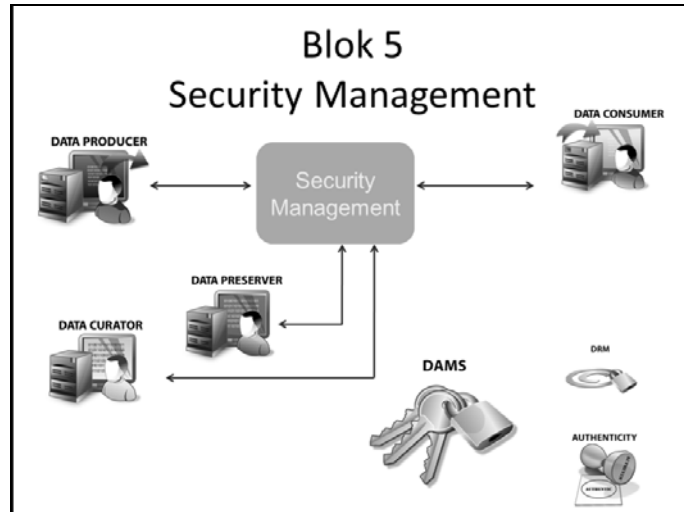
- zgłaszaniu i wpisywaniu zmian mających wpływ na długoterminowe przechowywanie danych,
- wyzwaniu procesu konserwacji (ochrony) danych.

Komponenty bloku są odpowiedzialne za importowanie i eksportowanie baz wiedzy, zarządzanie modułami i kontami użytkowników, zapewnianie autentyczności informacji oraz za przechowywanie i udostępnianie danych.

Rys. 7. Blok 4 – Communication Management

Źródło: Addressing Digital Preservation. The CASPAR Handbook for understanding aspects, issues and solutions of digital preservation, driven by the OAIS Reference Model (ISO:14721:2003 standard) [on-line]. [Dostęp 20.06.2011], <http://developers.casparpreserves.eu/docs/CASPAR-Handbook-4.pdf> [tłum. aut.].

Rys. 8. Blok 5 – Security Management

Źródło: Addressing Digital Preservation. The CASPAR Handbook for understanding aspects, issues and solutions of digital preservation, driven by the OAIS Reference Model (ISO:14721:2003 standard) [on-line]. [Dostęp 20.06.2011], <http://developers.casparpreserves.eu/docs/CASPAR-Handbook-4.pdf> [tłum. aut.].

Pomaga podmiotom w:

- zajmowaniu się kontami i profilem użytkowników,
- zajmowaniu się uprawnieniami dostępu do treści oraz prawami cyfrowymi,
- gwarantowaniu autentyczności.

Główny komponent tego bloku odpowiada za ochronę i dostęp do bazy.

Aby zweryfikować opracowane rozwiązania ochrony danych, CASPAR był testowany z różnymi rodzajami danych cyfrowych i z różnych zakresów tematycznych. Stanowiska testowe zostały wbudowane w system operacyjny w ramach konsorcjum CASPAR, aby łatwo było je zintegrować z innymi systemami operacyjnymi.

Pierwszym stanowiskiem testowym było CULTURAL DATA TESTBED – jednostką odpowiedzialną za nie było UNESCO. Jego zadaniem było dążenie do zachowania wszystkich danych niezbędnych do udokumentowania, wizualizacji i odwzorowania miejsc archeologicznych. To cenny zasób pomagający w przywracaniu i ochronie miejsc, nawet jeżeli oryginalny wygląd uległ zmianie lub się pogarsza. UNESCO na podstawie zebranych danych archeologicznych utworzyło zbiór plików pod nazwą Villa Livia, które zostały użyte w projekcie „Virtual Museum of the ancient Via Flaminia”, będącym instalacją umożliwiającą zapoznanie się z wirtualnie zrekonstruowaną drogą rzymską – Via Flaminia.

Drugim stanowiskiem testowym było CONTEMPORARY ART – koncentrujące się na sztuce komputerowej. Jednostkami prowadzącymi badania w tym zakresie były:

- Institut National de l’Audiovisuel we Francji INA – w zakresie dokumentów audiowizualnych,
- Institut de Recherche et Coordination Acoustique/Musique we Francji IRCAM – w zakresie dokumentów audio i muzycznych,
- University of Leeds Interdisciplinary Centre for Scientific Research in Music – w zakresie sztuk multimedialnych i interaktywnych,
- International Centre for Art and New Technologies CIANT w Czechach – w zakresie mediów interaktywnych.

Trzecim stanowiskiem testowym było SCIENTIFIC TESTBED. Instytucją prowadzącą badania była European Space Agency z Włoch. Stanowisko to skoncentrowało się na Nauce o Ziemi i opierało się na danych z Global Ozone Monitoring Experiment (GOME) oraz danych z satelity ESA ERS-2 (European Remote Sensing).

Według instytucji biorących udział w projekcie jego wpływ i potencjał w przyszłości są dość przejrzyste zarówno dla osób, które brały w nim udział, jak i dla przyszłych użytkowników. Zespół jest przekonany, że rozwiązania proponowane przez CASPAR będą wykorzystywane w przyszłości.

Literatura

- [1] ALBANI, S., GIARETTA, D., Long-term Preservation of Earth Observation Data and Knowledge in ESA through CASPAR. W: *The International Journal of Digital Curation* [on-line]. 2009, Vol. 4, Is. 3. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny na World Wide Web: <http://www.ijdc.net/index.php/ijdc/article/viewFile/130/162>
- [2] GIARETTA, D., The CASPAR Approach to Digital Preservation. W: *The International Journal of Digital Curation* [on-line]. 2007, Vol. 2, Is. 1. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny na World Wide Web: <http://www.ijdc.net/index.php/ijdc/article/viewFile/29/18>
- [3] JANUSZKO-SZAKIEL, A., Open Archival Information System – standard w zakresie archiwizacji publikacji elektronicznych. W: *Przegląd biblioteczny* 2005, z. 3, s. 341–359
- [4] D1301 CASPAR OVERALL COMPONENT ARCHITECTURE AND COMPONENT MODEL. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny na World Wide Web: http://www.casparpreserves.eu/publications/comm_materials/deliverables.html
- [5] D1303 CASPAR – Overall Architecture, Components and Interfaces. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny na World Wide Web: http://www.casparpreserves.eu/publications/comm_materials/deliverables.html
- [6] SIXTH FRAMEWORK PROGRAMME PRIORITY IST-2005-2.5.10. Access to and preservation of cultural and scientific resources. Annex I – Description of Work. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny na World Wide Web: <http://www.casparpreserves.eu/caspar-project/the-impact.html>
- [7] CASPAR w służbie nauki. W: Europe Direct Olecko [on-line]. 07.09.2010. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny na World Wide Web: http://europedirect.olecko.pl/main.php?fid=440&pg=21&type=full&id_lang=0&liid=14927
- [8] CASPAR w służbie nauki. W: Komisja Europejska [on-line]. 07.09.2010. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny na World Wide Web: http://ec.europa.eu/polska/news/100907_caspar_w_sluzbie_nauki_pl.htm
- [9] The CASPAR Project: Digital data – here today, gone tomorrow. W: Unesco.org [on-line]. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny na World Wide Web: http://www.unesco.org/science/remotesensing/?id_page=98&lang=en
- [10] Karta w sprawie zachowania dziedzictwa cyfrowego. W: Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury [on-line]. [Dostęp 20.05.2011]. Dostępny na World Wide Web: zg.pti.org.pl/sdsi/biblioteczka/karta_UNESCO.pdf
- [11] Addressing Digital Preservation. The CASPAR Handbook for understanding aspects, issues and solutions of digital preservation, driven by the OAIS Reference Model (ISO:14721:2003 standard) [on-line]. [Dostęp 20.06.2011]. Dostępny World Wide Web: <http://developers.casparpreserves.eu/docs/CASPAR-Handbook-4.pdf>
- [12] http://www.unesco.org/science/remotesensing/?id_page=98&lang=en [Dostęp 20.06.2011]
- [13] <http://www.casparpreserves.eu/> [Dostęp 20.06.2011]

Andrzej Andrukhiv
Naukowo-Techniczna Biblioteka Uniwersytetu Lwowskiego

Mariya Sokil, Dmytro Tarasov
Uniwersytet Narodowy „Politechnika Lwowska”

**Rozwój Open Access na Ukrainie
na przykładzie elektronicznego repozytorium
Uniwersytetu Narodowego „Politechnika Lwowska”**

**Developing Open Access in Ukraine –
an example of electronic repository
of the Lviv Polytechnic National University**

Streszczenie

Szybki rozwój technologii informacyjnych kształtuje obraz współczesnej światowej komunikacji naukowej. Renomowane ośrodki akademickie nie tylko gromadzą informacje o dorobku naukowym swoich pracowników, ale także budują repozytoria, dzięki którym zasoby cyfrowe są przechowywane i udostępniane szerokiej społeczności naukowców i studentów. W artykule przedstawiono rozwój archiwów elektronicznych w środowiskach akademickich na Ukrainie w ciągu ostatnich 5 lat. Scharakteryzowano ich zawartość i wielkość. Zaprezentowano podstawowe etapy tworzenia oraz zasady funkcjonowania elektronicznego repozytorium UN „Politechnika Lwowska” (Elektroniczne Naukowe Archiwum Uniwersytetu Narodowego „Politechnika Lwowska”). Szczegółowo opisano warunki konieczne do efektywnego rozwoju repozytorium uczelni, sposoby pozyskiwania dokumentów, zasady tworzenia i promowania idei Open Access. Podano informacje na temat zasad gromadzenia dokumentów oraz korzystania z elektronicznego repozytorium UN „Politechnika Lwowska” przez użytkowników różnych kategorii, zwłaszcza polskich naukowców, oraz rozwoju repozytorium instytucjonalnego w środowiskach akademickich w ciągu pierwszego roku funkcjonowania. Do analizy danych statystycznych użyto programu DSpace i Google Analytics. Przedstawiono główne źródła dokumentów elektronicznych, które tworzą informacyjną zawartość repozytorium elektronicznego UN „Politechnika Lwowska”. Podkreślono wagę efektywnej współpracy bibliotekarzy ze środowiskiem naukowym, jako zasadniczego czynnika przyczyniającego się do sukcesu projektu rozwoju repozytorium instytucjonalnego.

Słowa kluczowe: repozytorium, Naukowe Archiwum Uniwersytetu Narodowego „Politechnika Lwowska”, Open Access, DSpace

Abstract

Rapid development of information technology has a deep impact on the nature of worldwide scientific communication. In accordance with the mission of disseminating knowledge, well-known academic institutions not only gather information about academic achievements of their employees, but also build repositories that expose digital content to its members and to the broader research community. The paper presents the development of electronic archives in academies of Ukraine over the past 5 years. Content and size of the archives is characterized. The authors describe the creation process and operating principles of scientific electronic repository „Electronic Scientific Archive of the Lviv Polytechnic National University” (<http://ena.lp.edu.ua>). Conditions that are necessary for effective development of university repositories, document sources, provision and promotion of the idea of open access are considered. The authors analyze growth of the electronic repository of Lviv Polytechnic National University in the first year of operation and provide usage statistics by different categories of users, including Polish scientists. For statistical data analysis DSpace and Google Analytics tools were used. Major sources of electronic documents in the electronic repository of Lviv Polytechnic National University are defined. The authors conclude that effective cooperation between librarians and researchers is crucial factor in the successful development of an institutional repository.

Keywords: Scientific Archive of the Lviv Polytechnic National University, Open Access, DSpace

Obecnie najważniejszym czynnikiem rozwoju gospodarki państwa są zmiany innowacyjne, opracowywane i wprowadzane przez instytucje, laboratoria i uczonych. Działalność ich przejawia się w postaci dysertacji, referatów, artykułów, książek itp., dlatego bardzo ważna jest organizacja dostępu do tych materiałów [1].

Perspektywiczną technologią rozpowszechniania prac naukowych jest technologia zapewniająca możliwość swobodnego dostępu do materiałów elektronicznych za pomocą specjalnych archiwów elektronicznych – repozytoriów instytucjonalnych.

Od 2007 r. w Naukowo-Technicznej Bibliotece Uniwersytetu Narodowego „Politechnika Lwowska” (NTB) zgromadzono dużą liczbę dokumentów elektronicznych: 500 książek, 400 referatów autorskich obronionych na UN „Politechnika Lwowska”, 245 informatorów, 10 000 artykułów i innych dokumentów. Konieczność przechowywania tych dokumentów, opracowania ich metadanych i udostępniania dokumentów użytkownikom stała się przyczyną tworzenia elektronicznego repozytorium w NTB UN „Politechnika Lwowska”.

Liczba repozytoriów instytucjonalnych na Ukrainie systematycznie wzrasta, a tym samym zwiększa się liczba udostępnianych dokumentów. Obecnie w rejestrze repozytoriów otwartych [2] (<http://roar.eprints.org>) znajdują się 23 repozytoria ukraińskie. W niektórych z nich nie ma dokumentów, a niektóre już nie pracują. Dlatego w artykule wyodrębniono 18 głównych repozytoriów i przeanalizowano

ich miejsce w rozwoju Open Access (OA). W tabeli 1 podano nazwy repozytoriów (w języku angielskim) i liczbę zgromadzonych w nich dokumentów.

Źródłem nazw repozytoriów jest największy i najbardziej dokładny rejestr otwartych repozytoriów (<http://roar.eprints.org>). Wyboru repozytoriów dokonano, opierając się na następujących kryteriach:

- lokalizacja – Ukraina,
- aktywny link do strony repozytorium,
- liczba dokumentów w repozytorium większa od zera.

Tabela 1

Lista repozytoriów ukraińskich

No.	Archive Name	No.	Archive Name
1	Kharkiv National Academy of Municipal Economy	10	Institute of Biology of the Southern Seas
2	Vernadsky National Library of Ukraine	11	Electronic Archive of Donetsk National Technical University
3	Lviv Polytechnic National University Institutional Repository	12	Ukraine Institutional Repository of Electronic Ukrainian Academy of Banking of the National Bank
4	Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository	13	Electronic Library of Ukraine Open Archive (ELibUkr-OA)
5	Electronic Archive V.N. Karazin	14	Institute of Software Systems National Academy of Sciences of Ukraine
6	Zhytomyr State University Library	15	Electronic Archive of Ternopil State Ivan Puluj Technical University
7	Electronic Institutional Repository of Sumy State University	16	Scientific Library of National Technical University of Ukraine 'Kyiv Polytechnic Institute'
8	Centre for the Anthropos	17	Electronic Archive of Kharkov National University of Radioelectronics
9	Digital Repository of European Rarities	18	Academic Research Repository at the ChNU

Rys. 1. Rozmieszczenie repozytoriów na Ukrainie wg tab. 1

Metoda oceny repozytorium sprowadza się do obliczenia jakościowych i ilościowych wskaźników. Kryterium jakości jest czynnikiem subiektywnym, uzależnionym od osoby oceniającej. Oceny jakości zgromadzonych w repozytorium dokumentów dokonują zatem jego użytkownicy. Można założyć, że liczba użytkowników repozytorium świadczy o jakości jego zasobów.

W zależności od polityki repozytorium na etapie wprowadzenia dokumentu rada redakcyjna (moderator, administrator, osoba odpowiedzialna za pracę repozytorium) może nie przyjąć dokumentu, zwrócić dokument do dopracowania, samodzielnie wprowadzić zmiany w dokumencie lub w metadanych. Właściwie polityka repozytorium powinna określać główne kierunki rozwoju repozytorium, w tym jego tematykę. W przypadku gdy dokument nie spełnia kryteriów określonych w polityce gromadzenia dokumentów w repozytorium, nie jest do niego wprowadzany.

Kryteria nieprzyjęcia dokumentu do repozytorium mogą dotyczyć:

- braku niektórych lub wszystkich określonych metadanych dokumentu,
- niewłaściwej struktury dokumentu,
- tematyki dokumentu nieodpowiadającej tematyce repozytorium,
- niezgodności z zasadami przyjmowania prac do repozytorium,
- braku wymaganych dokumentów towarzyszących (np. recenzji),
- innych aspektów.

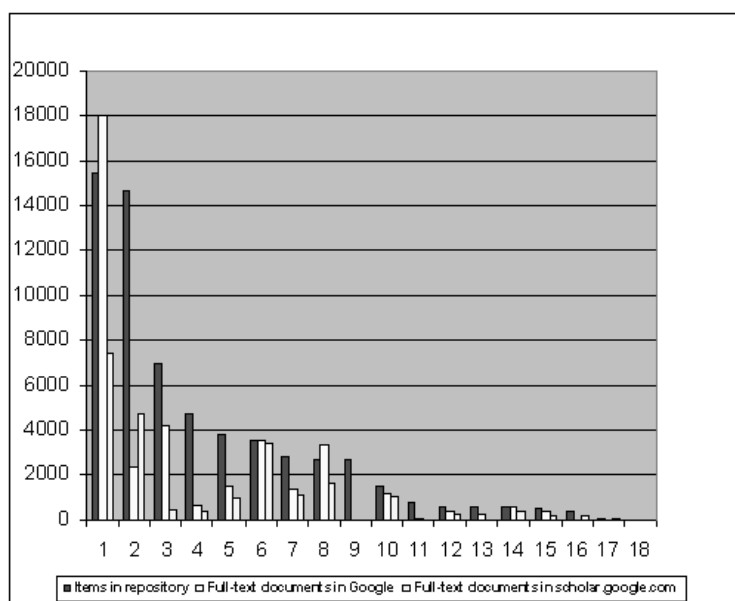
Przed zamieszczeniem dokumentu w repozytorium jest on sprawdzany przez redaktora pod kątem:

- obecności błędów gramatycznych w metadanych,
- naukowego charakteru dokumentu,
- spełnienia wymagań technicznych repozytorium (format, rozmiar pliku i in.),
- spełnienia wymagań dotyczących praw autorskich,
- zgodności metadanych z dokumentem, do którego się odnoszą,
- obecności dokumentów towarzyszących, potwierdzających fakt publikacji pracy,
- elektronicznej kopii okładki, recenzji i in.,
- poprawności struktury dokumentu (obecność wstępu, części głównej, wniosków, spisu literatury).

Główne wskaźniki ilościowej analizy repozytorium:

- liczba dokumentów,
- liczba dokumentów indeksowanych przez wyszukiwarki,
- liczba zarejestrowanych użytkowników.

Na rysunku 2 przedstawiono ilościową analizę repozytoriów Ukrainy.

Rys. 2. Ilościowa analiza repozytoriów Ukrainy

Analizę przeprowadzono według trzech kryteriów:

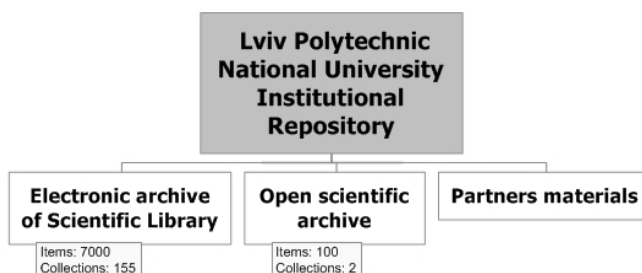
- 1) Liczba dokumentów w repozytorium – informacja otrzymana ze strony internetowej repozytorium (pierwszego źródła).

- 2) Liczba dokumentów z repozytorium indeksowanych przez wyszukiwarke google.com („rich files”). Wybrano wyszukiwarke google.com, jako najbardziej popularną wyszukiwarke w Europie.
- 3) Liczba dokumentów repozytorium indeksowanych przez scholar.google.com.

Na diagramie widać, że pod względem liczby dokumentów repozytorium Politechniki Lwowskiej (<http://ena.lp.edu.ua>) zajmuje trzecie miejsce wśród wszystkich repozytoriów Ukrainy i drugie miejsce wśród instytucjonalnych repozytoriów bibliotek akademickich.

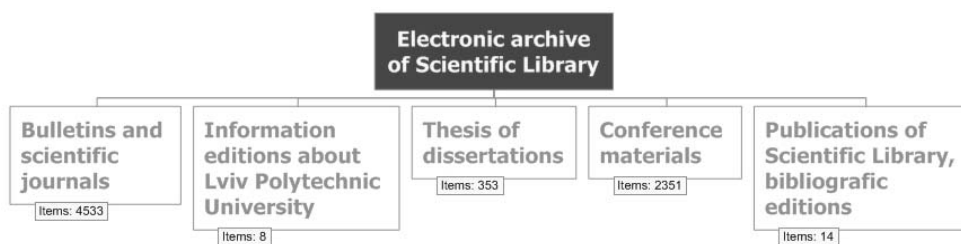
Struktura repozytorium NTB

Logiczną strukturę elektronicznego repozytorium publikacji naukowych [3] przedstawiono na rysunku 3.

Rys. 3. Struktura repozytorium NTB (<http://ena.lp.edu.ua>)

Na rysunku 4 przedstawiono dokładny schemat struktury największej części repozytorium, tj. „Electronic archive of Scientific Library”.

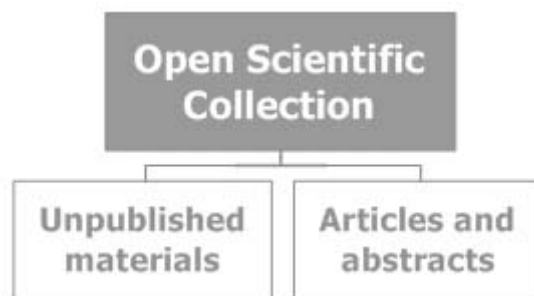
Rys. 4. Struktura działu „Electronic collection of Scientific Library”

Łączy ona w sobie wiele poddziałów i zbiorów, m.in.:

- „Bulletins and scientific journals” – materiały z czasopism naukowo-technicznych i informatorów, wydanych przez UN „Politechnika Lwowska”,

- „Publications of Scientific Library, bibliographic editions” – publikacje naukowe pracowników NTB, wskaźniki bibliograficzne, inne materiały powiązane z działalnością profesjonalną NTB,
- „Thesis of dissertations” – referaty autorskich prac, których obrona odbywała się na UN „Politechnika Lwowska”, i ich elektroniczne warianty dodatkowo przekazane dla NTB,
- „Conference materials” – materiały z konferencji przeprowadzonych na UN „Politechnika Lwowska”; dodatkowo będą zamieszczane prezentacje przekazane przez organizatorów konferencji,
- „Information editions about Lviv Polytechnic University” – materiały pełnotekstowe (książki, prezentacje i in.) o Uniwersytecie Narodowym „Politechnika Lwowska”.

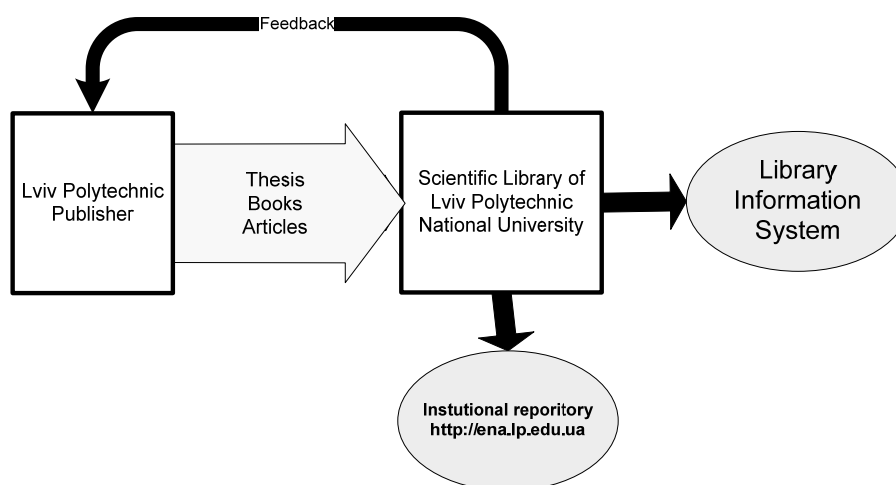
W archiwum przewidziano dział umożliwiający swobodne zamieszczanie prac naukowych przez wszystkich chętnych naukowców i studentów (rys. 5). Można zamieszczać dokumenty o tematyce zgodnej z profilem repozytorium (techniczne), uprzednio publikowane w wydawnictwach fachowych, lub materiały dydaktyczno-metodyczne.

Rys. 5. Struktura „Open Scientific Collection”

Repozytorium gromadzi dokumenty elektroniczne z kilku źródeł. Są to materiały przekazane przez autorów, materiały otrzymane z wydawnictwa Uniwersytetu Narodowego „Politechnika Lwowska” lub materiały znajdujące się w zasobach sieciowych Politechniki Lwowskiej.

Od trzech lat Wydawnictwo NU „Politechnika Lwowska” przekazuje bibliotece opublikowane dokumenty w postaci pełnotekstowych elektronicznych kopii drukowanych prac. Przygotowanie dokumentów do zamieszczenia w repozytorium może dotyczyć podziału całych dokumentów na części (np. wyróżnienie tytułów, rozdziałów lub artykułów i ich zawartości). Format dokumentów zależy od rodzaju przesyłanych materiałów. Książki przesyła się w formacie PDF lub DOC, pomoce dydaktyczne, poradniki w formacie PDF, referaty i prace doktorskie w formacie DOC. Jakość otrzymywanych dokumentów bywa zadowalająca, czasem jednak dokumenty wymagają dalszego opracowania.

Rys. 6. Ogólny schemat elektronicznego przesyłania dokumentów między NTB i Wydawnictwem NU „Politechnika Lwowska”

Dokumenty z Wydawnictwa Narodowego Uniwersytetu „Politechnika Lwowska” trafiają do oddziału technologii informacyjnych NTB, skąd są przekazywane do opracowania w oddziale uzupełniania danych, a następnie do zamieszczenia ich w informacyjnym systemie biblioteki. Część z tych dokumentów trafia do repozytorium. Do wprowadzenia dokumentów do repozytorium włącza się studentów, pracowników oddziału technologii informacyjnych i biblioteki. Główną rolę w tym procesie odgrywa informacja zwrotna (*feedback*) przekazywana między biblioteką i wydawnictwem, dzięki której rozwiązuje się wiele zadań technicznych, np.:

- wymiana uszkodzonych plików,
- zmiana procesu przesyłania plików,
- ustalanie jednolitej metodyki tworzenia i opracowania dokumentów elektronicznych (biblioteka + wydawnictwo),
- wymiana środków programowo-technicznych.

Oprócz wydawnictwa wymiana informacji zwrotnych funkcjonuje także w kontaktach z autorami publikacji, komitetami organizacyjnymi konferencji, studentami.

W NTB pracuje grupa redaktorów, która zajmuje się redagowaniem metadanych dokumentów całego zasobu repozytorium. Redakcja ma na celu poprawę i uzupełnienie opisów dokumentów oraz usuwanie pomyłek i błędów technologicznych powstałych na etapie komputerowego opracowania dokumentów. W trakcie redagowania i korekty dokumentów [5] kontroluje się także ich tematyczną jednolitość, zgodność ze standardami i regułami tworzenia metadanych oraz spełnienie warunków zamieszczenia dokumentu w repozytorium.

Na proces unifikacji opisów dokumentów składają się: usuwanie lub dodawanie metadanych (słowa kluczowe, metadane zapożyczone z innego języka) oraz przygotowanie dokumentu (np. skan strony tytułowej), dodawanie dodatkowych wersji, ewentualna zmiana formatu plików danych (np. sprowadzenie dużej liczby plików do jednolitego formatu PDF), zmiana rozmiarów plików z uwzględnieniem konieczności zachowania odpowiedniej jakości obrazu, łączenie plików HTML dokumentu w jeden plik, określenie metadanych plików i cyfrowych podpisów).

Redagowanie repozytorium odbywa się zgodnie z przyjętymi procedurami. Wyróżnia się:

- zwykłe prace redakcyjne,
- aktualizację istniejących opisów i ich dostosowanie do nowych wymagań,
- redagowanie istniejących opisów na wniosek autorów lub innych użytkowników.

Zwykłe prace redakcyjne dotyczą dokumentów wprowadzanych po raz pierwszy do repozytorium. Wykonują je redaktorzy – pracownicy oddziału technologii informacyjnych.

Redagowanie w celu **aktualizacji istniejących opisów i dostosowania ich do nowych wymagań** dokonuje się automatycznie.

Redagowanie istniejących opisów na wniosek autorów lub innych użytkowników, którzy zauważyli rozbieżności między dokumentem elektronicznym i odnoszącymi się do niego metadanymi wymaga zainstalowania interaktywnych narzędzi programowych na każdej stronie zawierającej opis dokumentu elektronicznego (formularz sieciowy, skrypty).

Główne etapy i kolejność rozwoju repozytorium

W tabeli 2 przedstawiono główne etapy [1] i okresy rozwoju repozytorium Politechniki Lwowskiej.

Tabela 2

Etapy powstania repozytorium

	I	II	III	IV	V
Określenie wymagań technologicznych					
Wybór ludzi do wprowadzenia danych					
Instalacja systemu					
Rozwój systemu wprowadzenia danych					
Nadzór nad systemem					

Oznaczenia:

I – pierwsze tygodnie, II – początkowa faza, III – przed wprowadzeniem, IV – wprowadzenie, V – długotrwałe wydarzenia

Określenie wymagań technologicznych:

- wybór serwera, na którym będzie posadowione oprogramowanie repozytorium,
- wybór miejsc roboczych do wprowadzenia i redagowania informacji,
- wybór oprogramowania (system operacyjny, java, apache i in.),
- wybór lokalizacji serwera,
- opracowanie instrukcji metodycznych dotyczących wprowadzania i redagowania danych,
- wybór pracowników biblioteki, którzy będą wprowadzać dane do systemu,
- wybór moderatorów (ludzi, którzy będą odpowiadać za jakość wprowadzonego materiału).

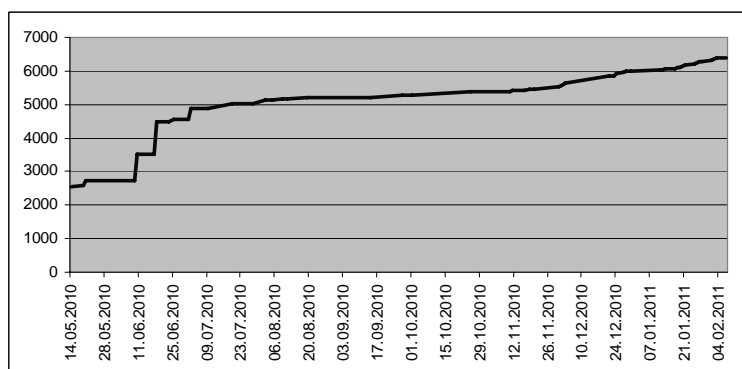
Rozwój systemu:

- dostosowanie systemu operacyjnego do potrzeb oprogramowania,
- organizacja stałego dostępu do internetu,
- organizacja stanowisk roboczych do wprowadzania i redagowania danych.

Nadzór nad systemem:

- aktualizacja oprogramowania,
- likwidacja problemów związanych z pracą systemu,
- podpisywanie umów o przekazywaniu dokumentów informacyjnych od organizatorów.

Oceny pracy repozytorium dokonuje się na podstawie opinii użytkowników. Wszystkie problemy związane ze stroną techniczną i organizacyjną są odnotowywane w specjalnym katalogu, którego analiza pozwala ujawnić zarówno poważniejsze problemy systemu (związane z błędami kodu oprogramowania), jak i krótkotrwałe (związane z techniczną obsługą serwera, brakiem energii elektrycznej, problemami z siecią i in.

Rys. 7. Tendencja wzrostu liczby dokumentów w repozytorium

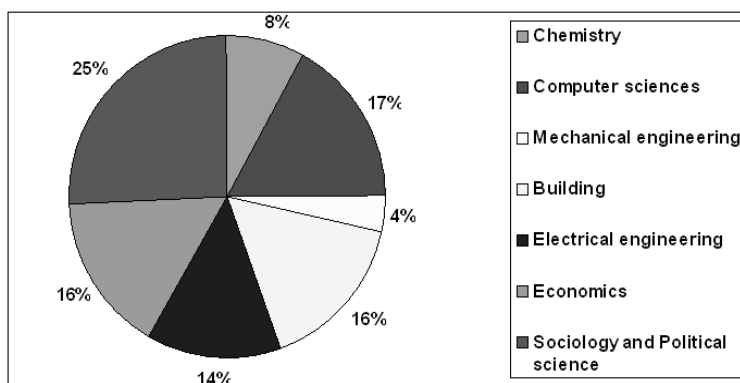
Ilościowa charakterystyka pracy repozytorium jest oparta na wskaźnikach statystycznych, tempie napełniania, rodzajach dokumentów. Obecnie repozytorium liczy około 7000 dokumentów. Na rysunku 7 przedstawiono przyrost liczby

dokumentów. Informacja otrzymana z rejestru otwartych repozytoriów (<http://roar.eprints.org>).

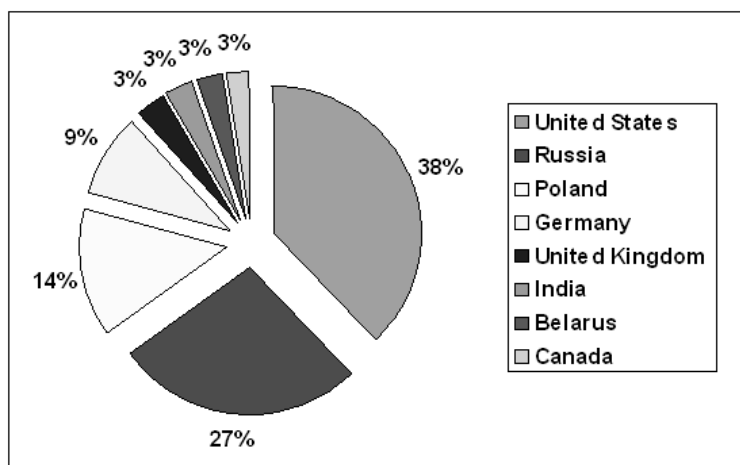
Repozytorium NTB obejmuje różne kierunki działalności uniwersytetu. Większość dokumentów repozytorium stanowią zasoby o profilu technicznym – 69%. Na rysunku 8 przedstawiono rozkład tematyczny dokumentów zgromadzonych w repozytorium.

W repozytorium zarejestrowano 270 użytkowników z Ukrainy. Znajduje się w nim ponadto około 90 artykułów naukowców polskich i 80 rosyjskich.

Od powstania repozytorium (15.05.2010 r.) jego użytkownicy przegladnęli 207 tys. stron, odnotowano około 21 tys. odwiedzin z 53 państw świata.

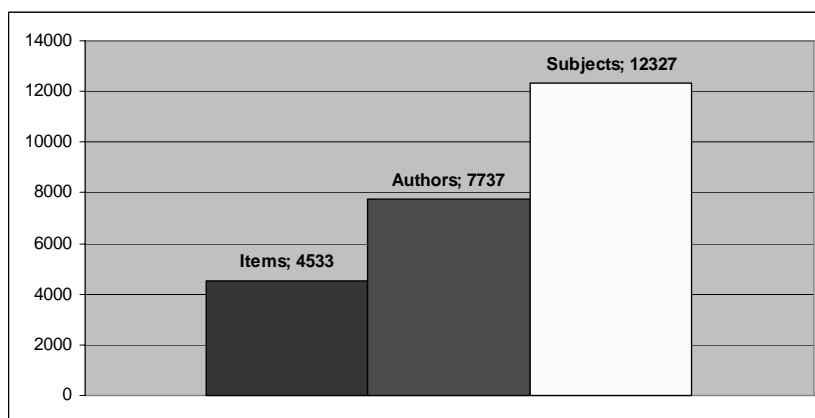
Rys. 8. Tematyka dokumentów zgromadzonych w repozytorium

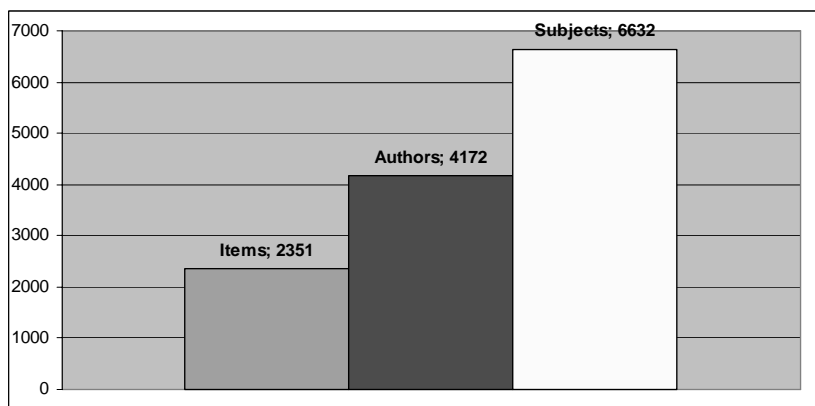
Rys. 9. Statystyka odwiedzin repozytorium, oprócz Ukrainy

Źródło: Google Analytics i DSpace Statistics.

Ważną informację ułatwiającą modelowanie kierunków rozwoju repozytorium dostarcza porównanie liczby różnego typu dokumentów z liczbą autorów i słów kluczowych, które one opisują. Na rysunkach 10 i 11 przedstawiono informacje za lata 2008–2011 na temat czasopism (rys. 10) i materiałów konferencyjnych (rys. 11).

Rys. 10. Publikacje w czasopiśmie – informacje o liczbie dokumentów, autorów, słów kluczowych w repozytorium NTB

Rys. 11. Publikacje w materiałach konferencyjnych – informacje o liczbie dokumentów, autorów, słów kluczowych w repozytorium NTB

W Uniwersytecie Narodowym „Politechnika Lwowska” pracuje około 3 tys. naukowców. W repozytorium zarejestrowano 7737 autorów i 4533 dokumenty (rys. 10). To znaczy, że:

- część artykułów miała więcej niż jednego autora,
- autorami artykułów są także naukowcy z innych uczelni,

- brak standardu opisu dla pola autorskiego (np. dla systemu „Andruchiv A.I.”, „Andruchiv Andrij”, „Andruchiv A.”, „Andruchiv Andriy” to różne osoby, mimo że w rzeczywistości to ten sam autor).

Wzrost liczby dokumentów przy braku analogicznego wzrostu liczby autorów i słów kluczowych może oznaczać, że autorzy pogłębiają badania w swoich dziedzinach. Wzrost liczby słów kluczowych sugeruje natomiast rozwój tematyczny repozytorium.

Na podstawie danych przedstawionych na rysunku 11 – dotyczących materiałów konferencyjnych, których w repozytorium NTB jest dwa razy mniej niż artykułów z czasopism – można stwierdzić istnienie określonej grupy autorów, którzy przede wszystkim pogłębiają wiedzę w swoich dziedzinach.

Podsumowując, głównym problemem rozwoju OA na Ukrainie jest brak zainteresowania naukowców zamieszczaniem swoich prac w otwartym dostępie. Statystyki pokazują, że zainteresowanie modelem OA wzrasta głównie wśród użytkowników informacji. Biblioteka Politechniki Lwowskiej organizuje seminaria i przygotowuje różne materiały wyjaśniające korzyści, jakie niesie autorom zamieszczanie materiałów w repozytorium.

Do rozwiązania pozostaje także wiele problemów technicznych, związanych między innymi z ograniczonymi możliwościami oprogramowania stosowanego w repozytorium. Pracownicy oddziału IT NTB, uwzględniając potrzeby biblioteki, stale udoskonalają kod programowy.

Niestety największym problemem pozostaje brak państwowego wsparcia idei Open Access na Ukrainie. Takie wsparcie umożliwiłoby większe rozbudowanie programów obsługi repozytoriów OA, a także prowadzenie bardziej efektywnej reklamy otwartego dostępu.

Literatura

- [1] Андрухів, А., Тарасов, Д., Проект створення електронного архіву наукових публікацій у Науково-технічній бібліотеці Національного університету „Львівська політехніка”/Андрій Андрухів, Дмитро Тарасов// Комп’ютерні науки та інформаційні технології: матеріали 4-ї Міжнар. наук.-техн. конф. CSIT’ 2009, 15–17 жовт. 2009, Львів, Україна / Нац. ун-т „Львів. Політехніка”, Ін-т комп’ют. наук та інформ. технологій. – Л. – 2009. С. 245–248
- [2] Registry of Open Access Repositories (ROAR). [Dostęp 26.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://goar.eprints.org>
- [3] Андрухів, А., Упровадження електронного архіву наукових публікацій у науково-технічній бібліотеці на основі програмної платформи DSpace/A. Андрухів, Д. Тарасов // Інформаційні системи та мережі: [зб. наук. пр.]/відп. ред. В. В. Пасічник. – Л., 2010. С. 214–220. [Dostęp 26.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/6793>
- [4] Тарасов, Д.О., Вимоги до організації логічної структури відкритого електронного архіву [Текст] / Д.О. Тарасов, А.І. Андрухів // Матеріали міжнародного форуму

„Проблеми розвитку інформаційного суспільства”, 7–9 жовтня 2009 р., Львів: VI Міжнар. наук.-практ. конф. „INFORMATIO – 2009: Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ”, XIII Міжнар. наук.-практ. конф. УкрІНТЕІ „Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології”/Асоц. „Інформатіо-Консорціум”, УкрІНТЕІ. – К., 2009. С. 113–115

- [5] Андрухів, А.І., Технологічні особливості редагування інформації в електронних архівах [Текст] / Андрій Ігорович Андрухів, Дмитро Олександрович Тарасов//„Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства” (2; 2010; Львів). Матеріали другої науково-практичної конференції „Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства”, Львів, 23 вересня 2010 р. / Нац. ун-т „Львів. Політехніка”, Наук.-техн. б-ка; [ред. колегія: О.В. Шишка, Н.Е. Кунанець, Д.О. Тарасов, І.О. Белоус, Р.С. Самотий, А.І. Андрухів]. – Львів, 2010. С. 99–104. [Dostęp 26.04.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/6822>

Małgorzata Rychlik, Emilia Karwasińska
Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu

**Polowanie na zasób – czyli strategia pozyskiwania dokumentów
do repozytorium AMUR
(Adam Mickiewicz University Repository)**

**A hunt for resources, or on the strategy for acquiring
documents for AMUR repository**

Streszczenie

W artykule przedstawiono model czynników wpływających na efektywne pozyskiwanie zasobów do repozytorium uczelnianego. Omówiono obligatoryjną archiwizację prac jako podstawowy determinant zrównoważonego rozwoju repozytorium. Zaprezentowano strategię pozyskiwania zasobów do repozytorium uczelnianego AMUR. Podkreślono wagę promocji repozytorium wśród pracowników naukowych uczelni. Przedstawiono metody dotarcia do grona naukowców przez systematyczne prezentacje na radach instytutów i wydziałów. Omówiono czynniki motywujące, które mogą wpływać na przyrost zasobów. Przedstawiono również wyniki badań pilotażowych przeprowadzonych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza dotyczących barier w autoarchiwizowaniu prac.

Słowa kluczowe: repozytorium uczelniane, repozytorium AMUR, autoarchiwizacja, strategia pozyskiwania zasobu

Abstract

This article presents a model of factors determining and affecting effective submission policy for the institutional repository, as well as strategies envisaged by the institutional repository to encourage the archiving of scholarly publications. Mandatory archiving policies of research papers for faculty are discussed as the fundamental determinant of a well-balanced and sustainable development of a repository. The current mechanisms implemented by AMUR repository to ensure accurate and timely submission of scholarly publications and the strategy of the benefits to authors of having their works included in the AMUR institutional repository are presented. The article highlights the significance of promotion and popularization of the idea of a repository at the research community level and presents methods for reaching the community through presentations at faculty and institute board meetings performed on a regular basis as instrumental in promoting the idea of the repository. Motivating elements that may enhance the accumulation of resources are discussed and explained. Additionally, the article provides the results of a pilot survey conducted at Adam Mickiewicz University focused on

psychological and structural barriers in knowledge-sharing behavior and self-archiving practices.

Keywords: institutional repository, AMUR repository, self-archiving practices, resource development strategy

Wstęp

Obecnie na świecie są 1943 repozytoria różnego typu¹. Ich prężny rozwój jest ściśle skorelowany z przyrostem zasobów. Kluczem do sukcesu i tym samym zrównoważonego rozwoju repozytorium jest najczęściej obligatoryjna autoarchiwizacja prac. Jest jednak część repozytoriów dziedzinowych (ArXiv, RePec, E-LIS), które egzystują znakomicie bez żadnych narzuconych rozporządzeń dotyczących napływu prac. Należy je jednak traktować bardziej w kategorii ewenementu niż reguły. Właśnie pozyskiwanie zasobu jest obecnie największym wyzwaniem, przed którym stoją repozytoria. Autorzy z krajów, w których repozytoria zaczęły powstawać wcześniej niż w Polsce, donoszą o problemach z napływem prac do archiwów cyfrowych. Trudności nie ominęły repozytoriów tworzonych na znanych uczelniach (Cornell University w USA)². W pracy Gerarda van Westriena oraz Clifforda A. Lyncha autorzy przedstawili sytuację stosunkowo niewielkiego przyrostu dokumentów w repozytoriach ze szczególnym uwzględnieniem Europy³. Oczywiście jest, że sama implementacja systemu nie wystarczy. Potrzebne jest ogromne zaangażowanie bibliotekarzy w budowę strategii pozyskiwania zasobów, we współpracę z otoczeniem bibliotek, z naukowcami, władzami uczelni. Być może przyniesie ono rezultaty w postaci dynamicznie rozwijającego się repozytorium.

Strategia pozyskiwania zasobów do repozytorium

Wprowadzenie obligatoryjności jest najbardziej efektywną metodą służącą systematycznemu zapełnianiu się repozytorium. Badania pokazują, że jeżeli autoarchiwizacja jest wymogiem, to aż 80% naukowców archiwizuje swoje prace⁴.

¹ Zob. OpenDOAR [on-line]. [Dostęp 20.04.2011], <http://opendoar.org/onechart.php?CID=&ctID=&rtID=&clID=&IID=&potID=&rSoftWareName=&search=&groupby=c.cContinent&orderby=Tally%20DESC&charttype=pie&width=600&height=300&caption=Proportion of Repositories by Continent – Worldwide>.

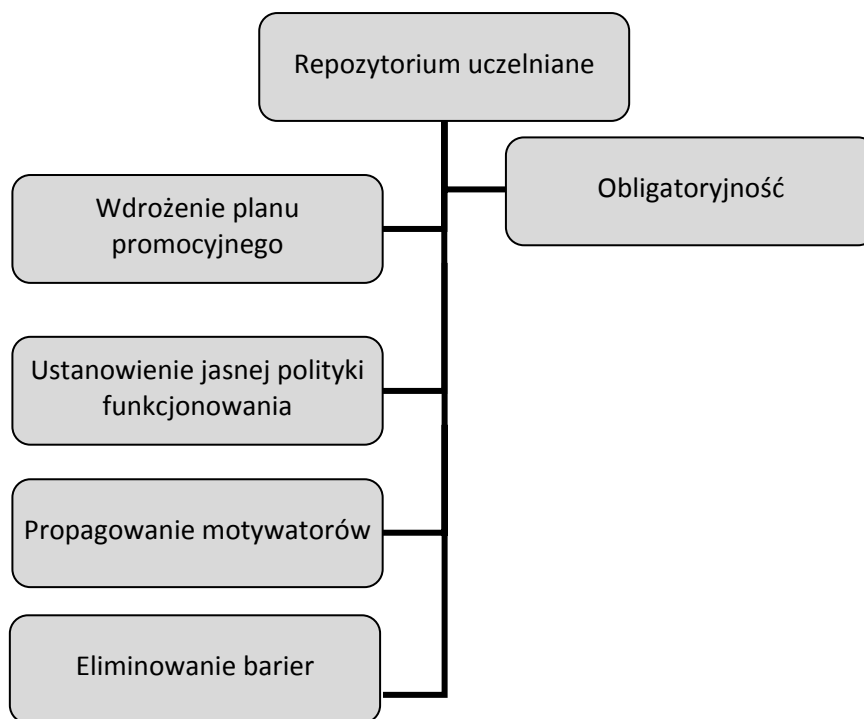
² P.M. Davis, M.J. Connolly, Institutional Repositories. Evaluating the Reasons for Non-use of Cornell University's Installation of DSpace. *D-Lib Magazine* [on-line]. 2007, Vol. 13, nr 3/4, [Dostęp 20.04.2011], <http://dlib.org/dlib/march07/davis/03davis.html>.

³ G. van Westrienen, C.A. Lynch, Academic Institutional Repositories Deployment Status in 13 Nations as of Mid 2005. *D-Lib Magazine* [on-line]. 2005, Vol. 11, nr 9, [Dostęp 27.04.2011], <http://www.dlib.org/dlib/september05/westrienen/09westrienen.html>.

⁴ A. Swan, S. Brown, Authors and open access publishing. *Learned Publishing* [on-line]. 2004, Vol. 17, [Dostęp 29.04.2011], <http://cogprints.org/4123/>.

Jeżeli wprowadzenie całkowitej obowiązkowej archiwizacji z różnych powodów nie jest możliwe (prawo autorskie, brak zgody władz uczelni), to ważnym aspektem jest przygotowanie i wdrożenie strategii pozyskiwania zasobów. Repozytorium pozostawione samo sobie, bez przemyślanych działań na rzecz jego rozwoju, pozostanie puste i na pewno nie stanie się wizytówką uczelni. Dlatego warto przyjrzeć się także pozostałym kwestiom, takim jak: jasno określona polityka funkcjonowania repozytorium, szeroka promocja i informacja, rozpoznanie motywacji zachęcających do deponowania prac i eliminowanie barier zniechęcających. Wszystkie wyżej wymienione determinanty mające wpływ na optymalne pozyskiwanie zasobów do repozytorium tworzą model, który stanowi podstawę do przygotowania strategii.

Rys. 1. Model czynników wpływających na efektywne pozyskiwanie zasobów do repozytorium uczelnianego
Źródło: opracowanie własne.

Obligatoryjność

Materiały cyfrowe trafiają do repozytorium w drodze tzw. autoarchiwizacji. Polega ona na tym, że pracownik naukowy uczelni sam deponuje swoje prace w repozytorium. Może tę czynność wykonywać na zasadach fakultatywności,

doświadczenie pokazuje jednak, że w takim przypadku jedynie ok. 15% dorobku naukowego trafia do repozytorium⁵. Dlatego część uniwersytetów i instytucji naukowych wprowadziła obligatoryjną archiwizację prac. Śledząc ROARMAP (Registry of Open Access Repository Material Archiving Policies), można zauważyć, że obligatoryjność deponowania prac została przyjęta w 274 przypadkach, z czego instytucjonalna w 119, a obligatoryjność deponowania doktoratów w 76⁶. Doskonałym przykładem na to, że autoarchiwizacja obligatoryjna gwarantuje sukces, może być Uniwersytet w Liège. Naukowcy tego uniwersytetu zostali zobowiązani do deponowania swoich prac w repozytorium ORBi (Open Repository and Bibliography) natychmiast po ich zrecenzowaniu. Jeśli obowiązuje embargo wydawcy na udostępnianie artykułu, wówczas może on pozostać niewidoczny w repozytorium do końca wymaganego okresu. W ciągu roku od wprowadzenia obowiązkowej archiwizacji liczba prac zwiększyła się z poniżej tysiąca do 14 tys.⁷. Na ogół instytucje naukowe, które stosują zalecenia Deklaracji Berlińskiej (spotkanie Berlin 3, University of Southampton, 2005), wprowadzając obligatoryjność deponowania prac, mają zagwarantowany sukces. Oprócz Uniwersytetu w Liège bardzo dobrze funkcjonuje część repozytoriów na uczelniach australijskich, fińskich, doskonałe portugalskie repozytorium na Uniwersytecie w Minho czy repozytorium Uniwersytetu w Southampton.

Mając na uwadze, że wprowadzenie obligatoryjności zamieszczania prac w repozytorium instytucjonalnym wymaga zarówno przestrzegania zasad prawnych, jak i zgody władz uczelni oraz ustanowienia odgórnych zarządzeń, obowiązkowość deponowania może zostać początkowo ograniczona do wybranych kolekcji. Dziś najczęściej wprowadza się ją dla dysertacji doktorskich. Obowiązkowe archiwizowanie prac doktorskich zostało wprowadzone także na UAM na mocy zarządzenia rektora. Każda praca doktorska na 10 dni przed obroną musi się znaleźć w repozytorium AMUR. Prawo autorskie nie pozwala narzucić autorom dysertacji udostępnienia jej dla wszystkich użytkowników internetu. Dlatego tylko w wypadku tej kolekcji zastosowano możliwość ograniczenia dostępu do pełnego tekstu pracy polegającego na tym, że użytkownicy mogą korzystać z niej z komputerów na terenie biblioteki. Doktorant, jeżeli zgadza się na dostęp otwarty, zaznacza to w licencji. Obecnie w repozytorium jest zamieszczonych 225 doktoratów (164 ma dostęp ograniczony, 61 dostęp otwarty). Warto przy każdej okazji zachęcać doktorantów do szerokiego udostępniania swoich prac, bo dążenie uczelni europejskich w tym zakresie jest jasne i wyraża się w inicjatywie DART-Europe,

⁵ A. Sale, Comparison of IR content policies in Australia. *First Monday* [on-line]. 2006, Vol. 11(4). [Dostęp 4.05.2011], http://eprints.utas.edu.au/264/1/Comparison_of_content_policies_in_Australia.pdf.

⁶ Zob. ROARMAP. [Dostęp 20.04.2011], <http://roarmap.eprints.org/>.

⁷ B. Rentier, Wprowadzanie w życie uniwersytetu polityki otwartego dostępu do wiedzy, In: II Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce. V Konferencja EBIB Internet w bibliotekach. Toruń, 14–15 stycznia 2010 r. [Dostęp 29.04.2011], <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat21/rentier.php>.

gdzie grupa bibliotek naukowych i konsorcjów bibliotecznych pracuje wspólnie nad poprawą możliwości powszechnego dostępu do badawczych prac dyplomowych i dysertacji powstających w Europie (<http://www.dart-europe.eu/>).

W repozytorium AMUR została również utworzona kolekcja czasopism, które są wydawane na UAM. Obecnie w tej kolekcji jest umieszczonych 11 tytułów. Władze uczelni są bardzo przychylne upowszechnianiu zawartości czasopism i zachęcają pozostałe redakcje periodyków do podobnych działań. Każdy pracownik, który chciałby opublikować artykuł w takim czasopiśmie, jest świadomy tego, że obowiązkowo znajdzie się on w repozytorium. Obecnie przygotowany jest projekt, którego zadaniem będzie negocjowanie z władzami uczelni zarządzenia, które wprowadziłoby obowiązek archiwizowania prac lub przynajmniej niektórych kolekcji wydawanych w uczelnianym wydawnictwie.

Wdrażanie kolejnych etapów wprowadzania obligatoryjności będzie możliwe w Polsce pod warunkiem ustanowienia przez rząd odpowiednich rozwiązań dotyczących otwartej nauki.

Wdrożenie planu promocyjnego

Repozytorium uczelniane AMUR jest oparte na oprogramowaniu DSpace. Ma ono budowę hierarchiczną. Jest to 19 zespołów, na które składają się: poszczególne wydziały, zespół bibliotek (swoje prace mogą tu deponować pracownicy BU oraz bibliotek wydziałowych), zespół czasopism naukowych wydawanych na UAM (obecnie jest zarejestrowanych 11 czasopism), zespół doktoratów, zespół Miscellanea Universitatis oraz zespół Wydawnictwo Naukowe UAM. Zespoły są zbudowane z poszczególnych kolekcji, w których skład wchodzi: artykuły naukowe, książki/rozdziały, materiały dydaktyczne, materiały konferencyjne oraz materiały nieopublikowane. Oprogramowanie pozwala na rozbudowę zespołów oraz kolekcji. Aby jednak miało sens rozbudowanie struktury repozytorium, musi być zapewniony stały napływ materiałów.

Na UAM podjęto wiele działań promujących repozytorium wśród pracowników naukowych uczelni. Pierwszym i zarazem bardzo ważnym zadaniem było zorganizowanie oficjalnego otwarcia repozytorium z udziałem władz uczelni oraz przedstawicieli poszczególnych wydziałów. W celu rozpowszechnienia informacji o funkcjonowaniu repozytorium napisano artykuł w uniwersyteckim czasopiśmie, opracowano materiały promocyjne w postaci ulotek i plakatów. Na stronie internetowej biblioteki umieszczono informacje dotyczące repozytorium. Użytkownik mógł znaleźć tam między innymi przewodnik po deponowaniu oraz polityki funkcjonowania repozytorium, jak również informacje związane z prawami autorskimi. Zasady działania repozytorium zostały ponadto zamieszczone na stronie internetowej uczelni oraz wydziałów. Cyklicznie opracowuje się raporty statystyczne dotyczące wykorzystania poszczególnych dokumentów zamieszczonych na platformie przez użytkowników. Wystąpiono do prorektora ds. nauki z prośbą o wyznaczenie

nagrody pieniężnej dla wydziału, który najefektywniej będzie deponował swoje prace. Opracowano w tym celu prosty algorytm obliczania liczby punktów osiągniętych przez poszczególne wydziały. Przyznano konkretnym rodzajom dokumentów następującą liczbę punktów:

- artykuł z czasopisma – 2 pkt,
- materiały konferencyjne – 1 pkt,
- rozdział z książki – 1 pkt,
- monografia – 3 pkt,
- inne dokumenty (nieopublikowane prace, prezentacje, raporty itp.) – 0,5 pkt.

Najistotniejszym zadaniem dla menedżerów repozytorium jest zaangażowanie pracowników naukowych do współtworzenia platformy cyfrowej⁸, ale również rozpoznanie potrzeb oraz oferowanie akceptowalnych dla naukowców rozwiązań. Zgodnie z definicją Lyncha repozytorium instytucjonalne to zespół usług, które uniwersytet oferuje członkom swojej społeczności. Usługi te służą zarządzaniu oraz upowszechnianiu cyfrowych dokumentów tworzonych przez instytucję i jej członków. Repozytorium jest przede wszystkim zobowiązaniem instytucji do zarządzania materiałami cyfrowymi, z uwzględnieniem długoterminowego zabezpieczenia obiektów, jak również zorganizowania dostępu do nich oraz ich rozpowszechniania⁹. Na UAM postanowiono zatem zaprezentować te usługi, które składają się na uczelniane repozytorium jak najszerszemu gronu pracowników naukowych. W tym celu przygotowano 15-minutowe prezentacje w programie Power Point, które zostały podzielone na następujące części: pierwsza część przedstawiała ogólne statystyki dotyczące repozytorium AMUR (aktualna liczba prac zdeponowanych w repozytorium, liczba zarejestrowanych pracowników naukowych, liczba prac zdeponowanych przez poszczególne wydziały, statystyki dotyczące wybranych czasopism, których kolekcje znajdują się w repozytorium, liczba pobrań oraz wejść na zdeponowane prace); druga część dotyczyła kwestii praw autorskich oraz rozwiązań stosowanych w repozytorium AMUR, trzecia część wskazywała sposoby wyszukiwania dokumentów oraz indeksowania repozytorium w takich wyszukiwarkach, jak Google i Google Scholar. W ostatniej części zaprezentowano korzyści zdefiniowane przez pracownika naukowego, który dotychczas zamieścił najwięcej swoich prac w archiwum.

Ogółem wysłano 37 listów drogą mailową do dyrektorów instytutów oraz dziekanów wydziałów z prośbą o umożliwienie zaprezentowania repozytorium uczelnianego AMUR. W rezultacie prezentacje zostały przedstawione na 16 spotkaniach, w których wzięło udział łącznie 502 pracowników naukowych UAM.

---

⁸ D.A. Kingsley, The advocacy and awareness imperative: a repository overview [on-line]. VALA2010 Conference. [Dostęp 30.04.2011], http://www.vala.org.au/vala2010/papers2010/VALA2010_110_Kingsley_Final.pdf.

⁹ C.A. Lynch, Institutional Repositories: Essential Infrastructure for Scholarship in the Digital Age. *ARL: A Bimonthly Report* [on-line]. 2003, nr 226. [Dostęp 30.04.2011], <http://www.arl.org/resources/pubs/br/br226/br226ir.shtml>.

Tabela 1

Wykaz instytutów oraz wydziałów, na których przedstawiono prezentacje

Instytuty/Wydziały	Liczba osób uczestniczących w prezentacji
Instytut Filologii Angielskiej	24
Instytut Filologii Germańskiej	17
Instytut Filologii Romańskiej	14
Katedra Skandynawistyki	13
Instytut Filozofii	25
Instytut Biologii Eksperymentalnej	55
Instytut Biologii Molekularnej i Biotechnologii	23
Instytut Biologii Środowiska	25
Instytut Antropologii	12
Instytut Filologii Klasycznej	16
Instytut Filologii Polskiej	55
Wydział Fizyki	35
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa	100
Instytut Historii Sztuki	30
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej	23
Wydział Studiów Edukacyjnych	35

Źródło: opracowanie własne.

W zasadzie wszystkim prezentacjom towarzyszyły ożywione dyskusje, podczas których wyłoniło się wiele postulatów dotyczących repozytorium AMUR. Bardzo ważną kwestią okazała się jakość materiałów zamieszczanych w repozytorium. Dlatego też powstał pomysł ukonstytuowania Rady Naukowej ds. Repozytorium, która czuwałaby nad merytoryczną stroną deponowanych prac. Na Wydziale Biologii implikacją prezentacji było powołanie pełnomocnika ds. repozytorium (pracownik naukowy). Jego zadaniem jest kontaktowanie się z redaktorkami repozytorium oraz określenie planu deponowania prac dla całego wydziału. Również na Wydziale Biologii stwierdzono, że repozytorium przynosi zdecydowanie większą korzyść pracownikom wydziałów humanistycznych, to oni bowiem mają większą trudność w dotarciu do odbiorców ze świata z swoimi pracami, a taka platforma dzięki stosowaniu protokołu OAI-PMH ułatwia indeksowanie znajdujących się na niej prac.

Na Wydziale Fizyki podniesiono problem przesłania materiałów pracowników bezpośrednio z dziedzinowego repozytorium ArXiv do AMURa, co oszczędziłoby czas pracowników wydziału.

W wyniku przedstawionych prezentacji wzrosła liczba prac autoarchiwizowanych w repozytorium. Średnia liczba prac deponowanych od marca 2010 r., czyli od początku funkcjonowania repozytorium, do listopada 2010 r. włącznie,

wynosiła 33 prace miesięcznie. W miesiącach, w których prezentacje były przeprowadzane (grudzień 2010 r. i styczeń 2011 r.) wzrosła natomiast odpowiednio do 81 i 91 prac. Wzrosła również liczba osób zarejestrowanych w repozytorium ze 135 do 269.

Ustanowienie jasnej polityki funkcjonowania

Ważnym etapem jest także opracowanie polityki funkcjonowania repozytorium, która powinna zawierać przejrzyste zasady gromadzenia, deponowania, udostępniania i zabezpieczania dokumentów w nim zamieszczanych. Z zasadami tymi powinni być zaznajomieni wszyscy potencjalni depozytariusze. Polityka ta powinna określać przede wszystkim typ repozytorium oraz rodzaj gromadzonych materiałów, zdefiniować szczegółowe zasady korzystania z informacji zamieszczonych w archiwum (metadanych, pełnych tekstów) oraz wskazać grupę depozytariuszy. Podejmuje też kwestie typu archiwizacji w kolekcjach (obligatoryjna, fakultatywna) oraz instruuje w zakresie przepisów prawa autorskiego. Precyzuje reguły przechowywania i kontroli jakości dokumentów. Pomocą w tym zakresie może służyć standard ustalony przez The Directory of Open Access Repositories – OpenDOAR (<http://www.opendoar.org/tools/en/policies.php>). Wszystkie zasady powinny być zatwierdzone przez władze uczelni oraz w koniecznych przypadkach umocowane prawnie stosownymi zarządzeniami¹⁰, szczególnie dotyczącymi obligatoryjności. W wypadku Repozytorium AMUR polityka oraz wszystkie zasady są zamieszczone na podstronie repozytorium zarówno w języku polskim, jak i angielskim.

Motywacje i bariery

Do ważnych czynników mających wpływ na systematyczne napelnianie repozytorium uczelnianego należy zaliczyć rozpoznanie oraz promowanie motywacji zachęcających naukowców do autoarchiwizacji prac oraz rozpoznanie i eliminowanie barier zniechęcających naukowców do takich działań.

Badania dotyczące tej kwestii można prowadzić, opierając się na dwóch modelach. Pierwszy z nich Model STIN (Socio-Technical Interaction Networks) został zaproponowany przez Roba Klinga¹¹. Model ten koncentruje się na procesie komunikacji naukowej, co może wyjaśnić wzajemne interakcje pomiędzy czynnikami społecznymi a technologiami wykorzystywanymi w praktyce do przekazy-

---

¹⁰ D.A. Kingsley, dz. cyt., http://www.vala.org.au/vala2010/papers2010/VALA2010_110_Kingsley_Final.pdf.

¹¹ R. Kling, G.W. McKim, A. King, A bit more IT: Scholarly communication forums as socio-technical interaction networks. *Journal of American Society for Information Science and Technology*, 2003, 54(1), s. 47–67.

wania obiektów cyfrowych przez autorów. Drugi model – teorii wymiany społecznej – ma zastosowanie do zachowań charakteryzujących wymianę wiedzy (dzielenia się wiedzą). Model teorii wymiany społecznej jest stosowany jako założenie metodologiczne (model pojęciowy) w celu określenia i rozpoznania motywacji towarzyszących procesowi wymiany wiedzy. Za proces przekazywania cyfrowych wersji prac przez autorów powszechnie uważa się współdzielenie oraz dystrybucję wiedzy naukowej, a zatem wykorzystanie tej teorii jest odpowiednią metodą przyjętą w badaniu motywatorów, jakie mają swój udział w procesie przekazywania wiedzy naukowej¹².

Jihyun Kim w swoich badaniach analizuje czynniki, które mogą zachęcać lub zniechęcać naukowców do wspierania otwartego dostępu do wiedzy przez autoarchiwizację swoich prac. Badanie przeprowadzono wśród profesorów z 17 uniwersytetów ze Stanów Zjednoczonych posiadających własne repozytoria instytucjonalne. Wykazało ono, że największymi motywacjami dla naukowców są: altruizm, czyli postrzeganie korzyści dla użytkowników repozytoriów, oraz kultura autoarchiwizacji w danej dziedzinie wiedzy. Do barier utrudniających autoarchiwizację zaliczono obawy o konieczności poświęcenia dodatkowego czasu i wysiłku na to zadanie oraz brak odpowiedniej wiedzy prawnej¹³.

Inne badania prowadzone przez Foster i Gibbons wśród naukowców z Uniwersytetu w Rochester wykazały, że głównym bodźcem do udziału naukowców we współtworzeniu repozytorium jest umożliwienie innym badaczom korzystania i zacytowania ich prac. Foster i Gibbons określiły także powody zniechęcające pracowników do archiwizowania swoich prac, takie jak obawy przed dodatkowym obowiązkiem czy naruszeniem praw autorskich¹⁴.

W badaniach przeprowadzonych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu naukowcy uznali natomiast, że największymi motywatorami do autoarchiwizacji prac w repozytorium AMUR są przede wszystkim: *ułatwienie wymiany myśli między naukowcami, ułatwienie dostępu do prac studentom oraz zwiększenie cytowalności prac*¹⁵.

Jeżeli naukowcy mają być przekonani do autoarchiwizowania swoich prac w repozytorium uczelnianym powinni znać korzyści z tego wynikające, bo w przeciwnym razie podejmowanie dodatkowych zadań w tym zakresie nie ma dla nich większego sensu. Nie wystarczy samo rozpoznanie motywacji, ale konieczne

¹² J. Kim, Faculty self-archiving: Motivations and barriers. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* [on-line]. 2007, Vol. 61, Is. 9. [Dostęp 20.04.2011], <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.21336/pdf>.

¹³ J. Kim, dz. cyt.

¹⁴ N.F. Foster, S. Gibbons, Understanding faculty to improve content recruitment for institutional repositories. *D-Lib Magazine* [on-line]. 2005, Vol. 11, No. 1. [Dostęp 28.04.2011], <http://www.dlib.org/dlib/january05/foster/01foster.html>.

¹⁵ M. Rychlik, E. Karwasińska, Projekt powołania repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Badanie ankietowe postaw pracowników naukowych, *Przegląd Biblioteczny*. 2008, t. 76 (3), s. 451–466.

jest szerokie informowanie o nich. O korzyściach należy mówić przy każdej nadarzającej się okazji, nie tylko podczas prezentacji, ale także podczas indywidualnych rozmów. Naukowiec UAM, który zamieścił najwięcej swoich publikacji (56) w repozytorium AMUR, profesor Krzysztof Brzechczyn z Instytut Filozofii UAM, został poproszony o wskazanie czynników, które skłoniły go do aktywności archiwizacyjnej.

Warto tu przytoczyć jego opinię, która może stanowić cenną wskazówkę, jakich argumentów należy używać w celu motywowania innych naukowców: *Możliwość umieszczania artykułów i tekstów naukowych w Repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza stało się dla mnie niezmiernie użytecznym narzędziem w pracy naukowej. Wymienię tylko kilka przykładowych korzyści: przede wszystkim ma się do dyspozycji umieszczone tam swoje artykuły i teksty naukowe wraz z ich dokładnym opisem bibliograficznym. Unika się tym samym kłopotliwego nieraz poszukiwania – w celu przywołania czy zacytowania – swoich prac naukowych opublikowanych przed laty w pracach zbiorowych i czasopismach, które akurat w trakcie kolejnych domowych remontów gdzieś się zapodziały lub znajdują się nie w tym, co należy miejscu i trzeba wiele czasu aby je odnaleźć; dostęp do swoich tekstów naukowych umieszczonych w wirtualnej przestrzeni jest możliwy z każdego miejsca geograficznego w Polsce i na świecie (musi być tylko zapewniony dostęp do komputera); ułatwiona zostaje wymiana myśli naukowej, gdyż pytany czasem o swoje publikacje lub cytowane w nich inne prace nie muszą ich kserować, wręczać osobiście lub wysyłać tradycyjną pocztą, lecz wystarczy, że podam linki do swoich tekstów; ostatnią wreszcie zaletą idei otwartego repozytorium jest możliwość popularyzacji swoich tekstów, które są w ten sposób dostępne dla każdego znającego język polski i/lub angielski w Polsce i na świecie. Narzędzia statystyczne, w które zaopatrzone jest repozytorium uniwersyteckie, pozwala śledzić zainteresowanie danym artykułem naukowym (wyrażające się w liczbie „ściągnięć” lub „wejść”) w dowolnym okresie.*

Tego typu działania mają na celu wychwycenie i promowanie wzorów do naśladowania dla innych naukowców, by oni również przystąpili do deponowania, prezentowali swój dorobek i rozpowszechniali go w otwartym dostępie – zwiększając przez to prestiż uczelni.

Warto przekonywać władze uczelni o korzyściach dla samej instytucji. Oprócz tych najczęściej powtarzanych, dotyczących zwiększenia widoczności dorobku naukowego oraz badań prowadzonych przez uczelnię, należy podkreślać, że w perspektywie jest również wzrost pozycji uczelni w światowych rankingach. Najnowsze badania przeprowadzone na wschodnich uniwersytetach zrzeszonych w konsorcjum PBRUUK pokazują, że uczelnie, które zmodernizowały własne strony internetowe i założyły repozytoria, znacznie poprawiły swoje notowania w Światowym Rankingu Webometrycznym. W rankingu tym, prowadzonym przez

hiszpańskie laboratorium cybernetyczne, Południowy Uniwersytet Federalny (PUF) przesunął się aż o 3457 miejsc, a Uniwersytet Białogrodzki o 1291 miejsc¹⁶.

W celu rozpoznania barier zostały przeprowadzone pilotażowe badania ankietowe na temat przyczyn zniechęcających do archiwizowania prac w repozytorium AMUR. Do przeprowadzenia anonimowej ankiety został wykorzystany formularz elektroniczny. Kwestionariusz został wysłany do 2020 pracowników naukowych i doktorantów. Na ankietę odpowiedziało 75 osób – pracowników UAM. Najliczniej reprezentowane były grupy z Wydziału Biologii (24) oraz Neofilologii (10), w odniesieniu zaś do stopni i tytułów naukowych najczęściej było doktorów (27) oraz doktorantów (20) (zob. tab. 2).

Tabela 2

Liczba respondentów według stopnia, tytułu naukowego

Stopień, tytuł naukowy	%	n
Profesor doktor habilitowany	14,67	11
Doktor habilitowany	14,67	11
Doktor	36,0	27
Doktorant	26,67	20
Magister	8,0	6

Źródło: opracowanie własne.

W ankiecie zastosowano pytania zamknięte tak/nie oraz jedno pytanie otwarte: „Podaj inne przyczyny utrudniające autoarchiwizację prac w repozytorium AMUR”, a także pytania w skali Likerta, podzielone na 4 bloki stanowiące określony zespół barier. Pierwszy blok zawierał stwierdzenia związane z problematyką prawa autorskiego, drugi – bariery natury technicznej, trzeci – trudności związane z brakiem zaufania do udostępniania prac w modelu Open Access, oraz ostatni – bariery dotyczące organizacji. W skali Likerta każdemu ze stwierdzeń przypisano następujące warianty odpowiedzi: „zdecydowanie zgadzam się”, „raczej zgadzam się”, „nie mam zdania”, „raczej nie zgadzam się” i „zdecydowanie nie zgadzam się”. Każdej z kategorii przypisano punkty (5–1). Stwierdzenia mające więcej punktów świadczą o większym znaczeniu danej bariery dla depozytariusza.

Założeniem badania było rozpoznanie trudności, które najbardziej zniechęcają naukowców do autoarchiwizowania swoich prac. Rezultatem końcowym miało być podjęcie dodatkowych działań w zakresie ich eliminowania. Najwyższą punktację otrzymały stwierdzenia związane z prawem autorskim, co oznacza, że

¹⁶ V.M. Moscovkin, The webometric estimate of the publication activities of universities, The influence of the belgorod declaration. *Scientific and Technical Information Processing* [on-line]. 2010, Vol. 37, No. 1, 49–54. [Dostęp 20.04.2011], <http://www.springerlink.com/content/263ng5p364r84306/fulltext.pdf>.

kwestie te mogą stanowić jedną z najważniejszych przyczyn zniechęcających naukowców do autoarchiwizacji prac. Najwięcej punktów otrzymało stwierdzenie „nie mogę zamieszczać swoich prac w repozytorium przed publikacją” (4,08 pkt), następnie „muszę prosić o pozwolenie wydawców, aby zamieścić swoje prace w repozytorium AMUR” (3,81 pkt), potem „muszę starać się o zgodę współautorów, aby zamieścić swoje prace w repozytorium AMUR” (3,62 pkt).

Stosunkowo niską punktację otrzymały odpowiedzi na pytania związane z barierami technicznymi, co może świadczyć o tym, że obecnie nie stanowią one dla naukowców większych problemów. „Przygotowanie pliku elektronicznego mojej pracy (pdf, skan) w celu zamieszczenia w repozytorium AMUR jest dla mnie zbyt trudne” otrzymało zaledwie 1,84 pkt, a „Proces zamieszczania pracy w repozytorium AMUR jest dla mnie zbyt trudny” – tylko 2,44 pkt. Najwięcej punktów przypisano stwierdzeniu „Zadania związane z archiwizacją prac w repozytorium AMUR są dla mnie zbyt czasochłonne” – 3,05 pkt.

Brak czasu na działania związane z autoarchiwizacją potwierdza także jedna z wypowiedzi w pytaniu otwartym „Nie mam czasu skanować swoich prac i sprawdzać, kto ma do nich prawa autorskie”. Wydaje się, że w dobie rozwoju technologii informatycznych w pracy naukowej przygotowanie pracy w postaci pliku elektronicznego zaopatrzonego w słowa kluczowe oraz abstrakt jest już standardem. Sam proces zamieszczenia pliku w systemie trwa zaledwie kilka minut. Dlatego warto przekonywać pracowników uczelni do podjęcia wysiłku zdeponowania pierwszej publikacji. Pomocą mogą służyć krótkie instrukcje prezentujące cały proces archiwizacji lub przeprowadzenie krótkich warsztatów. W kwestii prawa autorskiego warto polecić portal SHERPA/RoMEO w celu sprawdzenia polityki wydawcy w tym zakresie. Należy także podkreślać, że skierowanie pytania mailowego do wydawcy w sprawie pozwolenia na zamieszczenie artykułu w repozytorium nie zabiera dużo czasu, a praktyka pokazuje, że wydawcy chętnie przyśylają indywidualne pozwolenia.

W zespole pytań dotyczących braku zaufania do udostępniania prac w modelu Open Access najwięcej punktów otrzymało przekonanie, że „Materiały archiwizowane w repozytorium są niskiej jakości merytorycznej” (3,61 pkt), drugie w kolejności, że „Prace zamieszczone w repozytorium nie są odpowiednio cytowane przez innych autorów” (3,28 pkt). Pozostałe stwierdzenia otrzymały poniżej 3 punktów: „Zamieszczenie prac w repozytorium zagraża ich integralności” (2,69 pkt), „Ten model udostępniania prac nie odpowiada moim przełożonym lub współautorom” (2,62 pkt), „Zamieszczenie prac w repozytorium powoduje ich plagiatowanie” (2,09 pkt).

Niską punktację otrzymały także stwierdzenia z grupy barier organizacyjnych, co może oznaczać, że obecnie nie stanowią one znaczącej przeszkody przy deponowaniu prac. Najwięcej punktów otrzymało stwierdzenie: „Brak osoby odpowiedzialnej za koordynowanie działań związanych z archiwizacją prac w repozytorium AMUR na wydziale” (3,28 pkt). Argument taki podaje również

respondent w pytaniu otwartym: „Przybył nam jeszcze jeden obowiązek a nie przybyło nam ani czasu, ani pieniędzy – tym powinien się zająć ktoś inny”. W wypadku uczelni z wieloma wydziałami zasadne jest powołanie osoby, która nadzorowałaby część zadań wspierających proces deponowania. Początkowe zamierzenia, aby bibliotekarz wydziałowy pełnił funkcję konsultanta AMUR, niestety wprowadzono tylko w jednym przypadku. Należy jednak pamiętać, że główną cechą repozytorium jest **auto**archiwizacja – proces ten powinien być tylko wspomagany i nie należy dopuścić do sytuacji, w której materiały zamieszczane byłyby przez inną osobę niż autor.

Dla naukowców UAM wprowadzenie obligatoryjności to z pewnością zbyt daleko idące działanie, dlatego stwierdzenie „Brak odgórnych zarządzeń o obligatoryjnej archiwizacji prac w repozytorium AMUR” nie spotkało się ze znaczną przychylnością respondentów (2,69 pkt). Potwierdza się to również w jednej z wypowiedzi w pytaniu otwartym, w której zostało zaproponowane łagodniejsze rozwiązanie: „Myślę, że zarządzenia (obowiązek) to może nieco zbyt radykalny środek, choć być może mogłyby być wprowadzony co do wybranych rodzajów publikacji, ale na pewno przydałyby się zachęty i przypomnienia drogą służbową”.

Inny ankietowany wymienił barierę związaną z brakiem systematyczności przy deponowaniu i także podał ciekawą propozycję jej wyeliminowania: „Najtrudniej jest zacząć z wprowadzeniem pierwszej pracy, a następnie trudno jest zachować systematyczność”.

Może komunikaty od administratorów AMUR-a typu „Nie zdeponowałeś w AMUR-ze żadnej pracy już przez trzy miesiące. Inni w tym czasie byli bardzo aktywni, deponując x prac” pomogłoby w tej systematyczności.

Może niepokoić, że sporo wypowiedzi otwartych wskazało, że główną barierą dla ankietowanych jest brak informacji o powołaniu uczelnianego repozytorium:

„Niestety mało wiem na temat AMUR-a. Coś mi się obilo o uszy, ale niewiele”.

„Myślę, że problem tkwi w niedoinformowaniu”.

„Niestety nie mam żadnych informacji o AMUR”.

„Nie poinformowano mnie nigdy o tym repozytorium”.

„Nie wiedziałem, że istnieje coś takiego jak AMUR”.

„O istnieniu repozytorium dowiedziałem się z ww. ankiety”.

Z jednej strony może to dziwić, zważywszy na wpisanie założeń rozbudowy platformy do strategii rozwoju uczelni, przekazywanie informacji na posiedzeniach Senatu Uczelni, radach wydziałów i instytutów, oraz na spotkaniach otwartych, a także wzięwszy pod uwagę organizowanie wielu akcji promocyjnych. Z drugiej strony powinno obowiązywać do jeszcze większej pracy nad propagowaniem idei wolnego dostępu i docieraniem z informacjami z wykorzystaniem jeszcze większej gamy kanałów komunikacyjnych.

W celu minimalizowania barier, do strategii pozyskiwania zasobów dopisano moduł mówiący o sprawnej komunikacji z depozytariuszami, w którego skład wchodzi następujące działania:

- 1) Wysyłanie e-maili z informacjami o repozytorium AMUR do pracowników i doktorantów UAM.
- 2) Wysyłanie e-maili do dziekanów z raportami zawierającymi statystyki na temat zainteresowania pracami zamieszczonymi w repozytorium przez pracowników danego wydziału.
- 3) Zamieszczenie bezpośredniego linkowania do repozytorium AMUR nie tylko z poziomu strony głównej UAM, ale także z każdej strony wydziałowej.
- 4) Implementacja na platformie repozytorium kontaktu do redakcji AMUR.
- 5) Zamieszczanie komunikatów o Repozytorium AMUR w newsletterze – biuletynie UAM.

Warto podkreślić, że samo wysłanie ankiety stanowiło dodatkową promocję, ponieważ już dzień po jej wysłaniu do repozytorium AMUR zarejestrowało się 27 nowych użytkowników. W pytaniu otwartym przeprowadzonej ankiety pojawił się również pozytywny akcent: „Uważam, że AMUR jest jedną z najlepszych nowości przygotowanych przez obecne władze”.

Podsumowanie

Ważne jest, abyśmy w naszych polskich dokonaniach opierali się na standardach i czerpali z doświadczeń innych, którzy odnieśli sukces. Stosunkowo łatwo jest ukonstytuować repozytorium, zapewnienie go pełnymi tekstami jest natomiast prawdziwym wyzwaniem. Doświadczenia własne oraz bibliotek na świecie pokazują, że pracownicy naukowcy nie mają ani czasu, ani ochoty angażować się w dodatkowe przedsięwzięcia¹⁷. Często korzyści płynące z autoarchiwizacji w repozytoriach, jak na przykład wzrost cytowalności prac, wydają się zbyt odległe. Dlatego niezmiernie ważne jest, aby odpowiednio zadbać o prawidłowy, systematyczny rozwój repozytorium uczelnianego. Być może argumentem będą liczby: w wypadku repozytorium AMUR 650 zdeponowanych prac było pobieranych na całym świecie już ponad 77 tysięcy razy¹⁸.

---

¹⁷ D. Salo, Innkeeper at the Roach Motel. *Library Trends* 57:2 [on-line]. (Fall 2008). [Dostęp 20.04.2011], Web: <http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/22088>.

¹⁸ Stan na dzień 13.05.2011 r.

Literatura

- [1] DAVIS, P.M., CONNOLLY, M.J.L., Institutional Repositories. Evaluating the Reasons for Non-use of Cornell University's Installation of DSpace. *D-Lib Magazine*, 2007, Vol. 13, No. 3/4. Dostępny w World Wide Web: <http://dlib.org/dlib/march07/davis/03davis.html>
- [2] FOSTER, N.F., GIBBONS, S., Understanding faculty to improve content recruitment for institutional repositories. *D-Lib Magazine*, 2005, Vol. 11, No. 1. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dlib.org/dlib/january05/foster/01foster.html>
- [3] KINGSLEY, D.A., The advocacy and awareness imperative: a repository overview. VALA2010 Conference. Dostępny w World Wide Web: http://www.vala.org.au/vala2010/papers2010/VALA2010_110_Kingsley_Final.pdf
- [4] KIM, J., Faculty self-archiving: Motivations and barriers. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 2007, Vol. 61, Is. 9. Dostępny w World Wide Web: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.21336/pdf>
- [5] KLING, R., McKIM, G.W., KING, A., A bit more IT: Scholarly communication forums as socio-technical interaction networks. *Journal of American Society for Information Science and Technology*, 2003, 54(1), s. 47–67
- [6] LYNCH, C.A., Institutional Repositories: Essential Infrastructure for Scholarship in the Digital Age. *ARL: A Bimonthly Report*, 2003, No. 226. Dostępny w World Wide Web: <http://www.arl.org/resources/pubs/br/br226/br226ir.shtml>
- [7] MOSCOVKIN, V.M., The webometric estimate of the publication activities of universities, The influence of the belgorod declaration. *Scientific and Technical Information Processing*, 2010, Vol. 37, No. 1, 49–54. Dostępny w World Wide Web: <http://ww.spwingerlink.com/content/263ng5p364r84306/fulltext.pdf>
- [8] RENTIER, B., Wprowadzanie w życie uniwersytetu polityki otwartego dostępu do wiedzy. W: II Międzynarodowa Konferencja Open Access w Polsce. V Konferencja EBIB Internet w bibliotekach. Toruń, 14–15 stycznia 2010 r. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat21/rentier.php>
- [9] RYCHLIK, M., KARWASIŃSKA, E., Projekt powołania repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Badanie ankietowe postaw pracowników naukowych, *Przegląd Biblioteczny*, 2008, t. 76 (3), s. 451–466
- [10] SALE, A., Comparison of IR content policies in Australia. *First Monday*, 2006, Vol. 11(4). Dostępny w World Wide Web: http://eprints.utas.edu.au/264/1/Comparison_of_content_policies_in_Australia.pdf
- [11] SALO, D., Innkeeper at the Roach Motel. *Library Trends* 57:2 (Fall 2008). Dostępny w World Wide Web: <http://minds.wisconsin.edu/handle/1793/22088>
- [12] SWAN, A., BROWN, S., Authors and open access publishing. *Learned Publishing*, 2004, Vol. 17. Dostępny w World Wide Web: <http://cogprints.org/4123/>
- [13] WESTRIENEN VAN, G., LYNCH, C.A., Academic Institutional Repositories Deployment Status in 13 Nations as of Mid 2005. *D-Lib Magazin*, 2005, Vol. 11, No. 9. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dlib.org/dlib/september05/westrienen/09westrienen.html>

Elżbieta Skubała, Małgorzata Rożniakowska-Kłosińska
Biblioteka Politechniki Łódzkiej

CYRENA, czyli Cyfrowe Repozytorium Nauki Politechniki Łódzkiej

CYRENA – Digital Science Repository of the Technical University of Lodz

Streszczenie

Z końcem lutego 2010 r. Biblioteka Politechniki Łódzkiej zakończyła pierwsze prace nad wdrożeniem systemu DSpace umożliwiającego stworzenie instytucjonalnego repozytorium macierzystej uczelni. Jest to oprogramowanie typu open source, dedykowane do tego rodzaju projektów, stworzone, rozwijane i wykorzystywane we własnym repozytorium przez Massachusetts Institute of Technology (MIT), jednego z najbardziej prestiżowych uniwersytetów o profilu technicznym na świecie. Głównym celem projektu repozytorium uruchomionego przez Bibliotekę PŁ jest umożliwienie członkom społeczności naukowej Politechniki Łódzkiej efektywnego zarządzania oraz rozpowszechniania materiałów naukowych ich autorstwa w postaci cyfrowej. Niemal każda wyższa uczelnia na świecie posiada repozytorium dorobku naukowego swoich pracowników, gdzie mogą oni deponować swoje publikacje oraz inne niepublikowane dokumenty, wyniki laboratoryjne, raporty. Proces deponowania jest darmowy i szybki, pracownik naukowy uzyskuje zwiększenie oddziaływania swojej publikacji, indeksowanie metadanych i treści przez wyszukiwarki, wzrost cytowań w zależności od dziedziny i języka dokumentu oraz elektroniczną długoterminową archiwizację i ochronę wyników badań. W artykule zostaną opisane poszczególne etapy projektowania repozytorium dotyczące m.in. wyboru systemu, struktury kolekcji i społeczności, zagadnień prawnych, przyjętej polityki deponowania obiektów oraz wyboru deponowanego zasobu. Dodatkowo autorki przedstawiają kolejne fazy digitalizacji kolekcji rozpraw doktorskich, rozpraw habilitacyjnych oraz bibliografii dorobku piśmienniczego pracowników Politechniki Łódzkiej i zasady ich deponowania w CYRENIE. Zostaną także omówione podjęte działania promocyjne.

Słowa kluczowe: DSpace, repozytorium instytucjonalne, biblioteka cyfrowa

Abstract

At the end of February 2010 the Technical University of Lodz Library (TULL) has completed the first implementation step of DSpace system, which enables to build an institutional repository at parent university. The DSpace system is an open source application dedicated to that kind of projects, created and developed by Massachusetts Institute of Technology university and applied in their own repository. Main goal of a repository project implemented by TULL was to enable scientific community of the Technical University of Lodz (TUL) effective management and wide distribution of their

scientific materials in digital form. Almost every university in the world has a repository of scientific output/works, where deposition of pre- and postprints, laboratory data, reports from university, is possible. Deposition process is free of charge and quick, researcher gains increase of his/her publication impact through citations, metadata and content indexing by search engines, increase of citations with dependence on research fields and documents language as well as long-term digital preservation of received research data. In the paper the respective steps of repository project, concerning e.g. selection of the system, collection and community structure, copyright issues, deposition policy and deposited resources type choice have been described. In addition, the subsequent phases of PhD and habilitation theses as well as full-text documents of scientific output based on bibliographic database run by TULL digitization process and furthermore final deposition in CYRENA repository have been discussed. Finally, promotion actions undertaken so far have been presented.

Keywords: DSpace, institutional repository, digital library

Wstęp

Początek XXI wieku jest czasem intensywnego wykorzystania nowych i coraz bardziej zaawansowanych technik informatycznych zarówno w metodyce badań naukowych, szybkości przetwarzania wyników doświadczalnych, jak i możliwości ich prezentacji, dzielenia się nimi czy udostępniania. Model komunikacji naukowej uległ znaczącemu przeobrażeniu w bardziej otwarty, powszechny i globalny transfer myśli między różnymi środowiskami naukowymi. Jakkolwiek hermetyczność tych środowisk pozostanie zawsze ich cechą charakterystyczną, związaną bezpośrednio z rezerwowaniem sobie pierwszeństwa odkryć i sformułowań koncepcji nie tylko teoretycznych [1].

Wiek XXI to również czas głębokich zmian w działalności polskich bibliotek, zwłaszcza akademickich. Środowisko naukowe oczekuje od bibliotek organizacji szybkiego, efektywnego dostępu do informacji. Od tego zależy ilość i jakość podejmowanych prac badawczych, ocena parametryczna jednostek naukowych danej uczelni oraz jej pracowników, a w rezultacie ilość przyznanych środków finansowych na dalsze badania.

Biblioteki akademickie są buforem pośredniczącym w modelu komunikacji naukowej, chociaż współcześnie ich rola w tym procesie nie jest do końca zauważana i dostatecznie doceniana, na ogół jest ona nieświadomie umniejszana przez rodzime środowisko naukowe. Zwykle dzieje się tak dlatego, że biblioteki przegrywają konkurencję z „Wszechnicą Wiedzy Wszelakiej – WWW”¹, tak postrzeganą przez użytkowników. Biblioteki z racji swej misji nie potrafią w sposób ekspansywny promować się jako wiarygodne i rzetelne źródło wiedzy. Pozostają

---

¹ M. Próchnicka, A. Korycińska-Huras (red.), *Między przeszłością a przyszłością: książka, biblioteka, informacja – funkcje społeczne na przestrzeni wieków*, Kraków 2007.

zwykle biernymi dostawcami treści internetu, również treści zamkniętej, ograniczonej licencjami właścicieli baz danych. Internet zdecydowanie zmienił metody dystrybucji i absorpcji informacji naukowo-technicznej, która z jednej strony stała się szeroko i łatwo dostępna, a z drugiej ograniczona komercją baz danych i sprawnością wyszukiwawczą użytkowników. Mimo tego, a może właśnie dlatego, publikowanie w wersji cyfrowej jest „być albo nie być” dla współczesnego naukowca i badacza.

Biblioteki wzięły udział w procesie społecznych i technologicznych zmian informatycznych w połowie lat 90. ubiegłego wieku (niektóre nawet w drugiej połowie lat 60. i początku lat 70.), przez stopniową automatyzację swoich podstawowych zadań, a następnie wprowadzając zintegrowane systemy biblioteczne, które umożliwiły użytkownikom między innymi zdalne przeglądanie i zamawianie zasobów w katalogach elektronicznych. Połowa pierwszej dekady XXI wieku przypieczętowała rewolucję technologiczną i organizacyjną w bibliotekach. Naturalnym rezultatem powyższych transformacji było pojawienie się bibliotek cyfrowych i tym samym umożliwienie użytkownikom zdalnego korzystania ze zbiorów bibliotecznych w pełnotekstowej i multimedialnej postaci elektronicznej, co okazało się przełomem w środowisku akademickim [1]. Kolejnym krokiem stało się tworzenie repozytoriów uczelnianych, w których są deponowane, przechowywane i udostępniane publikacje, wyniki badań, instrukcje, materiały dydaktyczne i inne wytwory działalności naukowej i dydaktycznej pracowników szkoły wyższej. Narzędziami dedykowanymi do tworzenia zarówno bibliotek cyfrowych, jak i repozytoriów są pewne systemy prezentacyjne, w obu przypadkach, zwłaszcza od strony użytkownika końcowego, funkcjonalnie zbieżne. W tym miejscu pojawia się pytanie o istnienie lub brak różnic między biblioteką cyfrową a repozytorium. Krótki czas istnienia zjawisk i ich dynamiczny charakter sprawił, że definicje obu pojęć nie są ostateczne i ewoluują wraz z postępem informatycznym. Nie jest to miejsce na teoretyczne dywagacje nad różnicami między biblioteką cyfrową a repozytorium. Pojawiające się coraz częściej wątpliwości, nawet samych bibliotekarzy, czy jest sens tworzenia repozytorium instytucjonalnego, jeśli funkcjonuje już biblioteka cyfrowa, sprawiły jednak, że autorki spróbują wskazać zarówno różnice, jak i elementy wspólne tych dwóch produktów, porównując je w tabeli 1.

Tabela 1

Różnice oraz elementy wspólne: repozytorium i biblioteka cyfrowa

BIBLIOTEKA CYFROWA		REPOZYTORIUM
Cechy		
Unikalne	Wspólne	Unikalne
Postać dokumentów		
	Dokumenty drukowane wtórnie cyfrowe (w wyniku digitalizacji). Dokumenty pierwotnie cyfrowe – <i>digital born</i> .	
Status prawny dokumentów		
<ul style="list-style-type: none"> – Dokumenty digitalizowane i <i>digital born</i> muszą stanowić zasób majątkowy biblioteki (wszystkie typy dokumentów bibliotecznych – głównie książki, czasopisma itp., niezależnie od pochodzenia instytucjonalnego autorów czy instytucji sprawczych). – Licencja na udostępnianie. – Ciężar odpowiedzialności określenia statusu autorskiego majątkowego przesunięty w kierunku bibliotek cyfrowych. 	Rozstrzygnięty status prawny dokumentów – określone prawa autorskie majątkowe. Zwykle są to licencje niewyłączne. Licencje <i>Creative Commons</i> [8].	<ul style="list-style-type: none"> – Dokumenty digitalizowane i <i>digital born</i> nie muszą stanowić zasobu majątkowego biblioteki (dokumenty autorstwa pracowników nie tylko naukowych danej instytucji lub powstałe w związku z jej działalnością naukowo-dydaktyczną i organizacyjną). – Licencja na zdeponowanie i licencja na korzystanie. – Ciężar odpowiedzialności określenia statusu autorskiego majątkowego przesunięty w kierunku autora.
Rodzaj gromadzonych dokumentów		
Regionalne wydawnictwa kartograficzne, dokumenty życia społecznego, nuty, fotografie, pocztówki, plakaty, filmy itp.	Książki lub fragmenty, całe czasopisma bądź artykuły, dokumenty elektroniczne na nośnikach fizycznych, materiały konferencyjne, prace dyplomowe, rozprawy doktorskie i habilitacyjne, materiały dydaktyczne.	Pre- i postprinty; raporty i surowe wyniki badań, sprawozdania, zarządzenia wewnętrzne, dokumenty związane z działalnością organizacyjną instytucji i tworzone na jej rzecz, szara literatura.
Formaty dokumentów		
	PDF, DJVU, DOC, RTF, XLS, PPT, JPEG, HTML, AVI, MP3, MPEG4 – katalog otwarty	

Proces gromadzenia dokumentów		
<p>Decyzję o doborze dokumentów podejmuje bibliotekarz, np. na podstawie intensywności wykorzystywania postaci drukowanej lub wartości jako dziedzictwa kulturowego.</p> <p>Przeważają dokumenty niepodlegające ochronie z tytułu praw autorskich, będące majątkiem biblioteki.</p> <p>Podstawą umieszczenia w BC dokumentów podlegających ochronie z tytułu praw autorskich jest uzyskanie umowy prawnoautorskiej licencyjnej.</p>	<p>Kontakt bezpośredni z właścicielem autorskich praw majątkowych.</p>	<p>Decyzję o doborze dokumentów do umieszczenia w repozytorium podejmuje sam zainteresowany.</p> <p>Bibliotekarz/organizator repozytorium może tylko sugerować typ dokumentów, tworząc odpowiednie kolekcje.</p> <p>Przeważają dokumenty podlegające ochronie z tytułu praw autorskich.</p> <p>Podstawą umieszczenia w repozytorium jest udzielenie licencji na zdeponowanie i korzystanie.</p> <p>Wprowadzenie wewnętrznego uregulowania władz uczelni, nakładającego na pracowników naukowych obowiązek deponowania.</p>
Opracowanie – metadane		
<p>Opis bibliograficzny dokumentu sporządza bibliotekarz.</p>	<p>Opis dokumentów w formacie Dublin Core lub PLMET lub pochodnym.</p>	<p>Opis bibliograficzny sporządza sam autor.</p> <p>Opis może być weryfikowany przez menedżera danej kolekcji w repozytorium.</p>
Udostępnianie		
	<p>Bez ograniczeń.</p> <p>Z ograniczeniem do sieci uczelnianej.</p> <p>Z ograniczeniem do sieci bibliotecznej.</p> <p>Z ograniczeniem do jednego stanowiska w bibliotece.</p>	<p>Możliwość całkowitego ograniczenia dostępu (pełna archiwizacja).</p>
Struktura kolekcji		
<p>Układ według: dziedzin nauki przyjętych kolekcji, np.: regionalna, stare druki instytucji tworzących/zasilających zasób danej BC</p>		<p>Układ zgodny ze: strukturą organizacyjną instytucji/uczelni strukturą uczestniczących społeczności</p>

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując, pojawienie się repozytorium cyfrowego uporządkowało w pewien sposób zasady tworzenia i udostępniania zasobów elektronicznych w bibliotekach cyfrowych, do których powinny trafiać dokumenty stanowiące własność instytucji, które mogą być swobodnie rozpowszechniane w internecie (niechronione już prawem autorskim majątkowym bądź na podstawie pisemnej zgody autora). Utwory o charakterze powołanego archiwum (dziedzinowe, instytucjonalne) mogłyby być gromadzone w repozytoriach. Pozwoliłoby to na zwiększenie czytelności zasobów cyfrowych. Obie inicjatywy realizują w mniejszym lub w większym stopniu ideę otwartego dostępu do twórczych wyników myśli człowieka utrwalonych w różnych formach. Obie ponadto umożliwiają szybszy proces docierania informacji do odbiorcy, a także ułatwiają komunikację środowiska naukowego.

Obecnie użytkownicy zarówno bibliotek akademickich, jak i internetu są reprezentowani przez trzy współistniejące generacje:

- 1) Generacja użytkowników, których dzieciństwo i młodość przypadła na przełom lat 60. lub 70., a ich dorosłość upłynęła na pionierskich wdrożeniach komputerów zwykle w miejscu pracy, czasem z ogromnym lękiem przed nowym i zupełnie innym, a niekiedy z trudnym do powstrzymania zapalem i wiarą właściwą każdemu postępowi i innowacji.
- 2) Generacja użytkowników, którzy w latach 80. i 90. część młodości spędzili wpatrzeni z wypiekami na twarzy w monitory mikrokomputerów typu Atari, Commodore czy Spectrum lub Amstrad. Początki ich młodości to na przykład polski edytor tekstu TAG w liceum, pierwsze rozebranie peceta na części i niekiedy pomyślnie go złożenie oraz szaleństwo rozwoju internetu.
- 3) Generacja użytkowników stanowiąca pokolenie, którym już nigdy nie będzie dane poznać stanu rzeczywistości bez komputerów, laptopów, internetu itp., typowi wroczkowcy zwani „pokoleniem obrazkowym”².

Te trzy generacje użytkowników mają zupełnie różne kompetencje z zakresu posługiwania się technikami informatycznymi na co dzień. Oczywiście poziom tych kompetencji zależy również od predyspozycji osobistych danego użytkownika. Powyższy podział można także odnieść przez analogię do generacji obecnych i przyszłych pokoleń naukowców. Przedstawiciele pierwszych dwóch generacji inaczej będą interpretować, postrzegać i stosować w praktyce model komunikacji naukowej, tak silnie uzależniony od rozwoju technik informatycznych. Włączenie ich w proces elektronicznego publikowania przez nałożenie obowiązku samodzielnego deponowania własnych publikacji w repozytoriach może budzić protest o podłożu lękowym: „Czy i jak ja się tego nauczę?”. Inaczej postrzegają oni również rolę i znaczenie biblioteki we właściwym im środowisku naukowym. I co najważniejsze z punktu widzenia rozwoju repozytoriów instytucjonalnych na ich macierzystych uczelniach – stosują zbyt wąskie lub zbyt szerokie podejście do ochrony prawnoautorskiej ich dzieła czy publikacji.

---

² M. Wojciechowska (red.), *Standardy biblioteczne*, Gdańsk 2009.

O repozytoriach ogólnie

Jednym z dedykowanych rozwiązań do projektowania repozytoriów jest system DSpace, rozwijany i wykorzystywany we własnym repozytorium przez Massachusetts Institute of Technology (MIT) w Stanach Zjednoczonych – jeden z najbardziej prestiżowych uniwersytetów o profilu technicznym na świecie. Jest to również najczęściej wybierane oprogramowanie do budowy repozytoriów typu Open Access. Oprócz oprogramowania DSpace do budowy repozytoriów są na świecie wykorzystywane również następujące systemy: CONTENTdm, Digital Commons, DigiTool, EPrints, EQUELLA intraLibrary, Open Repository, VITAL, Fedora czy Zentity.

Repozytoria instytucjonalne są naturalną konsekwencją potrzeby promowania dorobku uczelnianego, ułatwienia możliwości zawiązywania partnerstwa w obrębie danego wydziału lub na poziomie uczelni macierzystej czy innych jednostek naukowych nie tylko w skali krajowej, ale i globalnej. Wiele znanych zachodnich uczelni ma w pełni wdrożone projekty repozytoriów, często również w ścisłym powiązaniu z uczelnianymi wydawnictwami i publikowaniem w modelu Open Access. Oprócz wcześniej już wspomnianego repozytorium uczelnianego DSpace@MIT należy zatem wymienić: GNU EPrints Southampton, OpenAir Robert Gordon University, DAEDALUS University of Glasgow – Wielka Brytania, Fedora Cornell University/University of Virginia – USA, CDSWare CERN – Szwajcaria, Tilburg University – Holandia, Bielefeld University, University of Hamburg – Niemcy, University of Lund – Szwecja, University of Oslo – Norwegia [2].

W polskich repozytoriach jest stosowany przede wszystkim DSpace, EPrints oraz alternatywne odpłatne rozwiązanie w postaci hybrydy dLibra łączącej funkcjonalność biblioteki cyfrowej i repozytorium. Dotychczas w Polsce mamy tylko kilku pionierów w zakresie budowy repozytoriów instytucjonalnych. Należą do nich między innymi następujące organizacje/uczelnie: Instytut Medycyny Pracy w Łodzi, Politechnika Wrocławska – repozytorium Eny, Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu – repozytorium instytucjonalne AMUR.

Repozytoria uczelniane są optymalnym uzupełnieniem współczesnego modelu dystrybucji i dostępu do informacji naukowo-technicznej. Umożliwiają dokonywanie szczegółowych przeglądów prowadzonych badań przez daną uczelnię w perspektywie lat w odniesieniu do jej najmniejszych jednostek organizacyjnych, a nawet do poziomu jednego pracownika naukowego, stanowią jeden centralny punkt dostępu do informacji naukowo-technicznej dzięki zgromadzeniu rozproszonego dotychczas dorobku danej uczelni. Mogą stanowić wsparcie dla tworzonej w każdej bibliotece akademickiej Bibliografii Dorobku Piśmienniczego Pracowników (DPP) [5]. W Bibliotece Politechniki Łódzkiej, podobnie jak w wielu innych, Bibliografia DPP jest oparta na systemie EXPERTUS, w którym gromadzi się opisy publikacji pracowników. Nie wszystkie wydawnictwa zawierające dzieła

pracowników są gromadzone w zbiorach biblioteki. Część z nich stanowi wyłącznie własność autora i jeśli uczelnia chciałaby upowszechnić teksty pracowników, musi zakupić ich wersję drukowaną bądź elektroniczną. Zgodnie z zapisami w umowach autorskich egzemplarze autorskie nie mogą być rozpowszechniane w ramach usług bibliotecznych. Z tego względu uczelnia dwukrotnie płaci za możliwość korzystania z utworu własnych pracowników: w etacie zatrudnionego pracownika, ponosząc koszty badań w postaci utrzymywanych laboratoriów, odczynników, i po raz drugi – kupując rezultat jego pracy w postaci opracowanego i wydanego utworu zawierającego wyniki badań. Od siedmiu lat BpŁ archiwizuje (bez udostępniania) pełne teksty publikacji pracowników uczelni, których nie posiada w zbiorach. Z chwilą uruchomienia repozytorium CYRENA cały zdigitalizowany materiał został ulokowany w jego archiwum i stanowi uzupełnienie bazy EXPERTUS. Prawo i jednocześnie obowiązek deponowania w uczelnianym repozytorium wyników działalności twórczej pracowników, wynikający z zakresu obowiązków (art. 12 ustawy *Prawo autorskie i prawa pokrewne*) daje zarówno uczelni, jak i całej społeczności naukowej możliwość swobodnego korzystania z wyników pracy własnych pracowników naukowych. Musi być jednocześnie zgodny z prowadzoną polityką wydawcy bądź innego właściciela praw majątkowych. Każdy obywatel społeczeństwa może mieć w ten sposób dostęp do obrazu społeczności naukowej i jej aktywności – co również jest istotne dla decydentów przyznających granty badawcze.

Opis projektu CYRENA

Z końcem lutego 2010 r. BpŁ zakończyła pierwsze prace nad wdrożeniem oprogramowania DSpace umożliwiającym stworzenie instytucjonalnego repozytorium macierzystej uczelni. Repozytorium Politechniki Łódzkiej otrzymało nazwę CYRENA (co w rozwinięciu oznacza Cyfrowe Repozytorium Nauki). Jest ono dostępne pod adresem <http://dspace.p.lodz.pl>, zostało także zarejestrowane na stronie projektu DSpace (<http://www.dspace.org>). Historia instalacji systemu DSpace w BpŁ jest złożona, po raz pierwszy została zainstalowana wersja 1.3.2 w systemie Linux już w 2005 r. Wtedy odbyły się też pierwsze testy możliwości tego oprogramowania do celów biblioteki i jej macierzystej uczelni. Był to okres, kiedy staliśmy przed wyborem: budować repozytorium czy bibliotekę cyfrową? Wówczas przeważała tendencja ogólnokrajowa – wybraliśmy system dLibra, zarzucając tym samym projekt repozytorium. Na przestrzeni tych kilku lat nabraliśmy doświadczenia w zakresie digitalizacji, tworzenia metadanych i zarządzania różnorodnym zasobem cyfrowym. W roku 2007 wróciliśmy do systemu DSpace, tym razem w ramach współpracy z Instytutem Medycyny Pracy testowo została wykonana instalacja wersji 1.4.2 w systemie Windows [6]. Na początku 2009 r. powołano nieformalny dwuosobowy zespół w celu stopniowego rozpoznawania możliwości

systemu DSpace (obecnie wersji 1.6.2) i zastosowania go na rzecz Politechniki Łódzkiej.

Do instalacji systemu DSpace jest wymagane środowisko uruchomieniowe Java, serwer aplikacji Apache Tomcat (lub podobny) i kompilator Ant. Po rozpakowaniu źródeł instalacyjnych systemu należy skonfigurować odpowiednie parametry (np. adres URL strony, ustawienia bazy, indeksy, integracja z LDAP, ustalić parametry deponowania publikacji czy ustawienia/modyfikacje interfejsów użytkownika). Następnie należy skompilować źródła i zainstalować otrzymane pliki w odpowiednim miejscu (najczęściej jest to katalog *tomcat/webapps*). Po instalacji aplikacji można przystąpić do konfiguracji od strony interfejsu użytkownika. Należy stworzyć odpowiednie społeczności i kolekcje, a także uprawnienia do nich.

Rys. 1. Strona główna repozytorium CYRENA

Sporo problemów przysporzyła właściwa konfiguracja systemu zgodna z potrzebami BPL. Niektóre opcje nie były dostatecznie opisane w dokumentacji (np. możliwość blokowania dostępu do danych obiektów z konkretnych numerów IP). DSpace posiada dwa różne interfejsy graficzne. Jeden (starszy i mniej elastyczny) jest oparty na rozwiązaniach Javascript, a drugi na nowoczesnych technologiach XML i CSS). W BPL została podjęta decyzja, aby zastosować ten drugi wariant. Zmieniono szatę graficzną, dostosowując kolorystykę do zaleceń PŁ, a także zmieniono baner (rys. 1). Jeszcze jedną i chyba najważniejszą wadą systemu jest brak

dostępności dobrego tłumaczenia interfejsu na język polski. Istnieje co prawda tłumaczenie interfejsu (repozytorium UAM AMUR), ale nie jest ono dostępne dla ogółu i nie jest znana licencja tłumaczenia. Dlatego podjęto decyzję o dokonaniu własnego tłumaczenia. Po poprawnej konfiguracji i modyfikacji wyglądu interfejsu aplikacji serwis został udostępniony testowo tylko w sieci lokalnej Biblioteki PŁ. Autorejestracja nowych użytkowników została czasowo wyłączona [9], [10].

W założeniu prawo do deponowania będą mieć wszyscy pracownicy i doktoranci Politechniki Łódzkiej po uprzednim zarejestrowaniu z wykorzystaniem służbowego adresu mailowego z domeny p.lodz.pl. Zarejestrowani użytkownicy będą mogli (po otrzymaniu odpowiednich uprawnień) autoarchiwizować swoje materiały, publikacje, artykuły, książki itp. Po akceptacji osoby nadzorującej – menedżera kolekcji – właściwa publikacja zostanie umieszczona w systemie i będzie dostępna dla użytkowników. Proces deponowania jest oczywiście darmowy, łatwy i szybki. Depozytariusz może także zastrzec, że dostęp do danej publikacji jest ograniczony do wybranej grupy użytkowników. Ewentualnie dostęp można ustalić dla kilku grup użytkowników, z których każda może mieć inne uprawnienia do przeglądania danej publikacji lub kolekcji. Od wersji 1.6 system DSpace umożliwia przeglądanie rozszerzonych statystyk dostępnych dla każdej wręcz publikacji. Można również przeglądać statystyki odnośnie do wybranych kolekcji, społeczności czy całego portalu [2].

Inne działania projektowe związane z repozytorium CYRENA

Głównym celem projektu repozytorium uruchomionego przez BPL jest umożliwienie członkom społeczności naukowej Politechniki Łódzkiej efektywnego zarządzania oraz rozpowszechniania materiałów naukowych w postaci cyfrowej ich autorstwa. CYRENA stanie się zatem centralną swoistą bazą danych dorobku naukowego pracowników PŁ (przede wszystkim w wersji pełnotekstowej i przeszukiwalnej pełnotekstowo).

W swym założeniu repozytorium CYRENA jest półotwarte, założyciele repozytorium mają jednakże nadzieję, że docelowo przewagę w tym repozytorium będą stanowiły obiekty w otwartym dostępie, do czego ma się przyczynić między innymi promowanie tej inicjatywy wśród władz Politechniki Łódzkiej i jej pracowników naukowych na seminariach i radach wydziałowych. W roku 2009 określono także zakres dokumentów, jaki będzie deponowany w repozytorium. Pełny zasób repozytorium CYRENA będą współtworzyć dokumenty przygotowane i zdeponowane w pierwszym etapie na przełomie lat 2010/2011 przez pracowników Oddziału Digitalizacji BPL:

- zdigitalizowane publikacje z Bibliografii DPP PŁ z lat 2004–2010 oraz kolejnych,
- rozprawy doktorskie i habilitacyjne,
- podręczniki dla osób niewidomych i niedowidzących, (łącznie ponad 17 tys. obiektów cyfrowych).

Cyfrowe REpozytorium NAuki

DSpace Home → Wydział Technologii Materiałowych i Wzornictwa Tekstyliów (WTMiWT)

Wydział Technologii Materiałowych i Wzornictwa Tekstyliów (WTMiWT)

Search within this community and its collections:

Advanced Search

Browse by

- Subjects
- Authors
- Titles
- By Issue Date

Wydział ten znany przez długi czas jako **Wydział Włókienniczy** rozpoczął swą działalność w roku akademickim 1947/48, ma więc przeszło 50-letnią tradycję. Był czwartym Wydziałem w kolejności powstawania w Politechnice Łódzkiej. Wydział ten był wynikiem wielkich oczekiwań społeczności Łodzi i okolic. W tradycje Wydziału Włókienniczego wpisali się wspaniali profesorowie Wydziałów Mechanicznego i Chemicznego: B. Stefanowski - ówczesny rektor PŁ, W. Bratkowski, T. Zylinski, M. Klimek - jako kreatorzy naszego Wydziału. Pomimo wielkich trudności (brak tradycji akademickich tworzonej dyscypliny), potrafili Oni w krótkim czasie uruchomić studia, doprowadzić do promowania inżynierów, magistrów, doktorów, doktorów habilitowanych oraz profesorów. Pierwszym dziekanem Wydziału był prof. T. Zylinski. Obecnie zreformowano programy studiów, uruchomiono zupełnie nowe formy kształcenia i w dalszym ciągu dokonywana jest reorganizacja Wydziału. Nazwa Wydziału została zmieniona w 2001 roku. Obecnie Wydział ma 13 katedr, 101 nauczycieli akademickich w tym 10 profesorów tytułarnych i 17 doktorów habilitowanych, 52 doktorów, 22 magistrów oraz 1082 studentów na studiach stacjonarnych, zaocznych, magisterskich i doktoranckich. Naukę, wykonanie pracy dyplomowej oraz odbywanie praktyk i stażów naukowych można realizować w kraju i zagranicą (we Francji, Anglii, Włoszech, Hiszpanii i in. krajach) dla wszystkich kierunków studiów. Zapoczątkowana przez dziekana prof. dr hab. W. Kobzę (1996-2002) reorganizacja Wydziału jest kontynuowana przez dziekana prof. dr hab. inż. Izabellę Krucińską.

WIĘCEJ

Autorzy, którzy deponują swoje prace w repozytorium zachowują osobiste prawa autorskie, jednocześnie deklarują, że przysługuje im autorskie prawo majątkowe do przesyłanego tekstu. Deponowany przez nich dokument nie może naruszać praw autorskich osób trzecich. Autor może zastrzec otwarty dostęp do jego publikacji tylko dla określonej grupy użytkowników repozytorium.

Sub-communities within this community

- Instytut Architektury Tekstyliów (IAT) [0]
- Katedra Chemii Fizycznej Polimerów (KChFP) [0]
- Katedra Dziewiarstwa (KD) [0]
- Katedra Materialoznawstwa, Towaroznawstwa i Metrologii Włókienniczej (KMTiMW) [1]
- Katedra Mechaniki i Informatyki Technicznej (KMiIT) [0]
- Katedra Mechaniki Maszyn Włókienniczych (KMIMW) [0]
- Katedra Odzieżownictwa i Tekstroniki (KOiT) [0]
- Katedra Włókien Sztucznych (KWSz) [0]

Collections in this community

- Artykuły WTMiWT [296]
- Rozprawy doktorskie WTMiWT [0]
- Rozprawy habilitacyjne WTMiWT [32]

Recent Submissions

Modyfikacja sposobu wytwarzania włókien z roztworów celulozy w N-tlenku-N-metylomorfolinie

Lewandowski, Zbigniew (włókiennictwo) (Łódź : Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, 2001) [more]

Search DSpace

Search DSpace
 This Community

Advanced Search

Browse

All of DSpace

- > Communities & Collections
- > Subjects
- > Authors
- > Titles
- > By Issue Date

This Community

- > Subjects
- > Authors
- > Titles
- > By Issue Date

My Account

Login

Deposit Guidelines

About

Copyright

Self-Archiving

Rys. 2. Strona wydziału z jednostkami wewnętrznymi w repozytorium CYRENA, z wydzielonymi kolekcjami

Twórcy repozytorium CYRENA odwzorowali w nim strukturę i hierarchię poszczególnych jednostek i wydziałów Politechniki Łódzkiej (rys. 2).

Na stronie każdej jednostki Politechniki Łódzkiej w repozytorium umieszczono logo, krótkie informacje o historii, kierunku badań naukowych i profilu kształcenia, a na końcu link odsyłający do strony domowej. W obrębie każdego wydziału utworzono także dodatkowe kolekcje „Artykuły”, „Rozprawy doktorskie” i „Rozprawy habilitacyjne”.

Interesującą jednostką w strukturze repozytorium jest Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych. W ramach BON powstaje kolekcja dedykowana osobom niepełnosprawnym, podopiecznym BON. Kolekcja jest tworzona ze środków finansowych Funduszu Społecznego Unii Europejskiej dla projektu „Innowacyjna dydaktyka bez ograniczeń – zintegrowany rozwój Politechniki Łódzkiej – zarządzanie Uczelnią, nowoczesna oferta edukacyjna i wzmacniania zdolności do zatrudniania, także osób niepełnosprawnych”, zadanie nr 34. Kolekcja powstaje zgodnie z zapisami art. 33¹ ustawy *Prawo autorskie i prawa pokrewne* (Dz.U. 1994, Nr 24, poz. 83, ze zm.), a dostęp do pełnych tekstów jest ograniczony wyłącznie do społeczności osób niepełnosprawnych zarejestrowanych i uprawnionych w BON.

Podstawową rolą biblioteki uczelnianej jest sprostanie potrzebom informacyjnym jej użytkowników. Główne zadania to: usługi elektroniczne, biblioteczny WebPAC, czasopisma i bazy elektroniczne, rejestracja publikacji pracowników naukowych w rodzimej bazie bibliograficznej PŁ. Biblioteka bezpośrednio odpowiada za transfer i wymianę informacji naukowej w granicach samej uczelni, jak i za promowanie jej w świecie zewnętrznym, również wirtualnym. Dlatego połączenie bazy bibliograficznej dorobku naukowego PŁ z funkcjonalnością pełnotekstowego przeszukiwania i dostępu do pełnych treści dla uprawnionych użytkowników w sposób naturalny zmaterializowało się we wdrożeniu projektu repozytorium CYRENA. Artykuły zebrane i zdigitalizowane na potrzeby Bibliografii DPP PŁ za lata 2004–2010 musiały zostać poddane następującej obróbce:

- OCR obiektów zdigitalizowanych (każdy obiekt osobno, jakość skanów nie pozwoliła na wsadowe OCR-owanie, wydłużony czas OCR-owania ze względu na wielojęzyczność dokumentów), obiekty *digital born* stanowiły zwykle około 10% na dany rok publikacji,
- rozdział strumienia publikacji na *community* i *collection*: Artykuły oraz Wydziały, Instytuty, Katedry – zbudowanie określonej struktury w repozytorium i testowanie możliwości importu wsadowego w systemie DSpace.

Dysertacje stanowią drugi typ dokumentów najczęściej deponowanych w repozytoriach cyfrowych. Przeprowadzone badania – przedstawiane na międzynarodowych tematycznych konferencjach przez Błażeja Fereta i Małgorzatę Rożniakowską-Kłosińską w pracach *Following the leaders – what we can do about Polish e-theses and dissertations projects?* (9. Międzynarodowe Sympozjum ETD – Otwieranie dostępu, Quebec, Kanada, 2006 r.) oraz *Potential and Visions – local approach to e-theses across Poland* (10. Międzynarodowe Sympozjum ETD – Wartość dodana, Uppsala, Szwecja, 2007 r.) – pokazują krytyczne znaczenie moż-

liwości dostępu do takich źródeł informacji naukowo-technicznej, jak polskie rozprawy doktorskie i habilitacyjne. Starsze rozprawy doktorskie i rozprawy habilitacyjne (zwłaszcza te sprzed 1995 r.) powstałe w Politechnice Łódzkiej są wykorzystywane w sposób wyłącznie tradycyjny. Współczesny użytkownik oczekuje możliwości pełnotekstowego przeszukiwania dokumentów. Jeśli forma utworu nie spełnia tych oczekiwań, dokument nie budzi zainteresowania. Wiele starszych rozpraw doktorskich i rozpraw habilitacyjnych, także sprzed lat 90., jest cytowanych przez dzisiejszych doktorantów, pracowników naukowych w przeglądach literaturowych, w publikacjach naukowych. Są one również nieodzownym źródłem dziedzinowych opracowań bibliograficznych.

Biblioteka Politechniki Łódzkiej gromadzi i przechowuje dysertacje w wersji drukowanej w dwóch kolekcjach: obronione na Politechnice Łódzkiej przez pracowników naukowych PŁ (Czytelnia Główna) oraz obronione na Politechnice Łódzkiej przez doktorantów niebędących pracownikami PŁ (księgozbiór w wolnym dostępie).

Digitalizację dysertacji rozpoczęto w 2008 r., prowadząc ten proces równolegle z innymi działaniami digitalizacyjnymi i pracami na rzecz Biblioteki Cyfrowej Politechniki Łódzkiej eBiPoL. Dotychczas zeskanowano ponad 3500 rozpraw doktorskich oraz około 100 rozpraw habilitacyjnych. Dla niektórych rozpraw doktorskich wykonano tylko skan częściowy: strona tytułowa, spis treści, oznaczenia, wstęp, wnioski, streszczenie, literatura, obecnie wszystkie dysertacje skanowane są w całości – część właściwa wraz z załącznikami. Większość dokumentów przygotowanych do udostępnienia w repozytorium jest w formacie PDF, z warstwą tekstową. Największą barierą dla OCR były i są rozprawy w formie maszynopisu na kalkach lub fotokopie. Depozyt dokonywany przez BPL wyżej omówionych dokumentów będzie stanowił zamkniętą część repozytorium.

Promocja projektu CYRENA

W 2010 roku, po przyjęciu nazwy repozytorium CYRENA i opracowaniu jego identyfikacji wizualnej przygotowano ulotki informacyjne: ogólną informującą o założeniach projektu oraz szczegółowe dotyczące polityki depozytu, polityki udostępniania, rejestracji użytkowników, zasadach licencyjnych *Creative Commons*.

Z końcem 2011 r. planuje się wydanie gadżetów z elementami CYRENY opracowanych z myślą o osobach współpracujących z BPL na wydziałach i autorach publikacji wyłonionych w ramach holenderskiego odpowiednika akcji „Cream of science”. Akcja będzie polegała w pierwszym etapie na wyborze 50 najczęściej cytowanych naukowców PŁ (na podstawie Web of Science) i przedstawieniu im założeń projektu CYRENA w celu zachęcenia ich do współpracy. Kolejny etap to wybór 50 najczęściej cytowanych publikacji pracowników PŁ w celu przedstawienia ich autorom projektu CYRENA. Tak wybranym pracownikom naukowym

zostanie zaproponowane dodatkowe otagowanie w metadanych po polsku i po angielsku. Na początku 2012 r. zostaną ogłoszone: „Most cited scientist (2011) of TUL” (najczęściej cytowany naukowiec PŁ, 2011) oraz „Most cited paper/work (2011) of TUL” (najczęściej cytowana publikacja PŁ, 2011). Przez cały rok akademicki 2010/2011 trwały spotkania promocyjne w katedrach i instytutach. W najbliższym czasie będą prowadzone równoległe działania zmierzające do przygotowania komunikatów informacyjnych na potrzeby portali: www PŁ, www Biblioteki PŁ, Biblioteki Cyfrowej PŁ eBiPoL, portalu Doktorantów PŁ oraz: listy dyskusyjnej bipol-I, forum i blogu Biblioteki PŁ. W ostatnim kwartale 2011 r. w „Życiu Uczelni”, EBIB-ie i E-LIS zostaną opublikowane artykuły promocyjne. Zostanie opracowane hasło w Wikipedii w polskiej, angielskiej i francuskiej wersji językowej, a zasób metadanych repozytorium zostanie zgłoszony do agregatora FBC.

Trwają również prawno-organizacyjne prace zmierzające do opracowania uczelnianego zarządzenia o obowiązku deponowania przez autorów publikacji, sprawozdań, materiałów dydaktycznych i innych wytworów działalności twórczej w repozytorium CYRENA. Wydanie rozporządzenia zostanie poprzedzone działaniami informacyjnymi wśród władz uczelni, wydziałów, wśród redaktorów Zeszytów Naukowych i Zeszytów Specjalnych PŁ, a także autorów publikacji współpracujących z BPL w ramach tworzenia zasobu Biblioteki Cyfrowej eBiPoL.

Wnioski

Repozytoria instytucjonalne szkoły wyższej są realizacją idei budowy elektronicznego zasobu dorobku naukowego, jako potwierdzenia kierunków prowadzonych w uczelni badań, ich intensywności, aktywności naukowej ich pracowników oraz możliwości interdyscyplinarnego rozwoju naukowego. Mogą się stać argumentem w walce szkoły wyższej o granty i wyższą punktację jej jednostek. Mogą też być motywatorem intensywniejszego działania zarówno kadry kierowniczej wydziałów, jak i samych pracowników naukowych w wypadku braku pozytywnej oceny. Zwrócenie uwagi władz uczelni i jej jednostek na pozytywne posiadania repozytorium oraz na zagrożenia płynące z łatwiejszej oceny jednostek jest zadaniem twórców repozytorium.

Trudnością w zachęcaniu pracowników naukowych do deponowania rezultatów pracy naukowej w repozytorium może być konieczność ich bezpośredniego zaangażowania w proces publikacji. Opór środowiska przed przyjmowaniem dodatkowych obowiązków, koniecznością nauki nowych procedur i technik informatycznych jest bardzo duży. Pewnym rozwiązaniem jest wyznaczenie przez kierownika jednostki osoby do roli redaktora repozytorium, który miałby uprawnienia do publikowania materiałów w imieniu autorów. Należy mieć nadzieję, że władze jednostek będą miały wolę realizacji projektu. To, że badania statystyczne wskazują, iż naukowiec piszący 4 prace rocznie, spędzałby około 40 minut w roku na

autoarchiwizowaniu [7] – jest argumentem dobrym, a czas pokaże, czy także skutecznym. Nie podlega dyskusji, że repozytorium może być doskonałym narzędziem dla pracowników naukowych w celu realizacji obowiązku prowadzenia rejestru prac autorskich dla celów podatkowych ze względu na 50-procentowy koszt uzyskania przychodu. Repozytorium instytucjonalne może się stać także platformą efektywnej współpracy wszystkich podmiotów uczelni – pracowników naukowych, władz i administracji uczelni. Rola biblioteki jako centrum informacji została już dostrzeżona przez władze PŁ, które zdecydowały o jej aktywnym udziale w realizacji projektu elektronicznego wspomaganie nauczania WIKAMP. W trakcie tworzenia kursów/przedmiotów przez nauczycieli będzie powstawało wiele materiałów dydaktycznych, które będą mogły być centralnie archiwizowane w repozytorium CYRENA z możliwością ich wykorzystania w kolejnych kursach. Repozytorium instytucjonalne daje możliwość wspólnego gromadzenia, archiwizowania, wyszukiwania i zarządzania dokumentami o charakterze naukowym i dydaktycznym powstającymi w uczelni. Repozytorium instytucjonalne jest wreszcie elementem przejściowym od modelu lokalnego promowania badań na własnych stronach www instytutów i wydziałów do modelu globalnego promowania, udostępniania i dzielenia się wynikami badań naukowych, a w rezultacie – otwartej wymiany myśli.

Literatura

- [1] BUZDYGAN, D., LIPÍŃSKA, D., Biblioteka Cyfrowa Politechniki Krakowskiej – repozytorium i forma udostępniania publikacji z zakresu nauk technicznych. W: GANIŃSKA, H. (red.), *Informacja dla nauki a świat zasobów cyfrowych*. Poznań: Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, 2008, s. 35–45
- [2] ERIKSSON, J., Tworzenie archiwum instytucji: kwestie techniczne i organizacyjne. Setting up an institutional archive: some technical and organisational considerations. W: *IV Ogólnopolska Konferencja EBIB : Internet w bibliotekach. Open Access* [on-line]. Toruń: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich K[omisja] W[ydawnictw] E[lektronicznych], 2007 [Dostęp 15.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/eriksson.php>
- [3] KARWASIŃSKA, E., RYCHLIK, M., Model i etapy tworzenia repozytorium instytucjonalnego na podstawie badań własnych i doświadczeń bibliotek zagranicznych. W: GANIŃSKA, H. (red.), *Informacja dla nauki a świat zasobów cyfrowych*. Poznań: Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, 2008, s. 10–20
- [4] NOWAK, P., Rewolucja cyfrowa w komunikacji naukowej – szanse i zagrożenia. W: NOWAKOWSKI, P. (red), *Język, Komunikacja, Informacja*. Poznań: Wydaw. Sorus SC, t. 3, 2008, s. 103–119
- [5] PRZYŁUSKA, J., Czy repozytorium zastąpi bazę bibliograficzną – doświadczenia małej wyspecjalizowanej biblioteki medycznej. W: DERFERT, L., SZCZEPAŃSKA, B. (red.), *Bibliograficzne bazy danych: kierunki rozwoju i możliwości współpracy. Ogólnopolska konferencja naukowa z okazji 10-lecia bazy danych BazTech* [on-line]. Bydgoszcz: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich K[omisja] W[ydawnictw]

- E[lektronicznych], 2009 [Dostęp 15.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat19/przyluska.php>
- [6] PRZYŁUSKA, J., RADOMSKA, A., KŁOSIŃSKI, R., Budowanie repozytorium dziedzinowego: doświadczenia Biblioteki Naukowej Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi i Biblioteki Politechniki Łódzkiej. W: SZCZEPAŃSKA, B. (red.), *IV Ogólnopolska Konferencja EBIB: Internet w bibliotekach. Open Access* [on-line]. Toruń: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich K[omisja] W[ydawnictw] E[lektronicznych], 2007 [Dostęp 15.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/przyluska_radomska_klosinski.php
- [7] RYCHLIK, M., KARWASIŃSKA, E., Repozytorium instytucjonalne jako czynnik wspomagający rozwój nauki w środowisku akademickim. *Biblioteka. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu* 2007, s. 153–167
- [8] TARKOWSKI, A., Creative Commons Polska. Otwarty model licencjonowania Creative Commons. W: SZCZEPAŃSKA, B. (red.), *IV Ogólnopolska Konferencja EBIB: Internet w bibliotekach. Open Access* [on-line]. Toruń: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich K[omisja] W[ydawnictw] E[lektronicznych], 2007 [Dostęp 15.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/tarkowski.php>
- [9] DSpace – strona WWW projektu [on-line]. [Dostęp 15.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dspace.org>
- [10] Repositories Support Project – strona WWW projektu [on-line]. [Dostęp 15.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.rsp.ac.uk>

Marek M. Górski, Helena Juszczak, Dorota Lipińska, Maria Pietrukowicz
Biblioteka Politechniki Krakowskiej

**Znaczenie Zintegrowanego Systemu Wymiany Wiedzy
i Udostępniania Akademickich Publikacji
z Zakresu Nauk Technicznych (SUW) w organizacji
komunikacji naukowej na Politechnice Krakowskiej**

**The importance of the Technical Sciences Knowledge
Exchange and Academic Publications Sharing Integrated
System (abb. SUW) in the organization of scientific
communications at the Cracow University of Technology**

Streszczenie

Współczesna organizacja pracy naukowej w środowisku cyfrowym stwarza nowe modele działania i wzajemnych interakcji. Coraz częściej współpraca ta przekracza ramy jednostek naukowych, a od wszystkich uczestników procesu komunikacji naukowej – uczonych, inżynierów, bibliotekarzy, nauczycieli i wydawców – oczekuje się ścisłego współdziałania. W artykule przedstawiono znaczenie i organizację Zintegrowanego Systemu Wymiany Wiedzy i Udostępniania Akademickich Publikacji z Zakresu Nauk Technicznych (SUW), który jest otwartym systemem komunikacji naukowej opartym na inicjatywie Open Access. System opracowany przez Bibliotekę Politechniki Krakowskiej pozwala na tworzenie i integrację istniejących już bibliotecznych zasobów cyfrowych oraz publikacji pracowników i studentów macierzystej uczelni. Istotnym elementem SUW ma być system moderowanej komunikacji między użytkownikami, w tym m.in.: strony osobiste www, fora tematyczne, system publikowania recenzji, a także system zgłaszania uwag i sugestii. W założeniu SUW ma wspomagać prowadzenie działalności dydaktycznej na Politechnice Krakowskiej, w tym e-learningu, a także umożliwiać wymianę wiedzy praktycznej oraz teoretycznej z zakresu nauk technicznych. Opracowując i udostępniając nowoczesne narzędzia rozpowszechniania wiedzy, BPK przyczynia się do rozwoju infrastruktury stanowiącej wsparcie dla zarządzania wiedzą oraz rozpowszechniania wyników prac naukowo-badawczych. Promowanie dorobku społeczności PK wzmacnia wizerunek uczelni i stwarza nowe możliwości interdyscyplinarnych przedsięwzięć naukowych. System SUW, zapewniając odpowiednią organizację komunikacji naukowej, umożliwia sprawną i swobodną wymianę wiedzy, wpływając na osiągnięcie sukcesów społeczności akademickiej PK.

Słowa kluczowe: komunikacja naukowa, szkolnictwo wyższe, Open Access, repozytorium, system SUW, Politechnika Krakowska, Biblioteka Politechniki Krakowskiej

Abstract

Contemporary organization of scientific work in the digital environment has created new models of action and interaction. Increasingly, this cooperation is beyond the scope of research units, and from all participants in the process of scholarly communication – scientists, engineers, librarians, lecturers and publishers – is expected to close cooperation. The paper presents the importance and organization of the Technical Sciences Knowledge Exchange and Academic Publications Sharing Integrated System (abb. SUW), which is an open system of scholarly communication based on the Open Access initiative. The system developed by the Library of Cracow University of Technology allows to create and integrate existing resources of CUT Digital Library and publications staff and students of his alma mater. An important element of the SUW will be an ability to exchange views, comments and observations on the shared materials. The idea is to support the academic community, to create a unified knowledge base for the purposes of research and teaching (including e-learning) and development of scientific communication. System, ensuring proper organization of scientific communications, enables smooth and free exchange of knowledge, influencing the academic community succeed CUT.

Keywords: scientific communication, higher education, Open Access, repository, SUW system, Cracow University of Technology, Library of Cracow University of Technology

Żyjemy w świecie zdominowanym przez technikę, technologie informatyczne i komputery, w świecie, gdzie informacja naukowa – precyzyjna, szybka i skuteczna – ma zasadnicze znaczenie dla rozwoju nie tylko badań naukowych, ale i całych społeczeństw. Badania naukowe, procesy dydaktyczne są dziedzinami szczególnie podatnymi na oddziaływanie i zastosowanie nowoczesnych technologii, które bardzo często stymulują ich rozwój, wpływając jednocześnie na ich egalitaryzm. Model nauki dla każdego, nauki powszechnie dostępnej, nauki jako zjawiska społecznego przeciwstawiony jest dziewiętnastowiecznemu modelowi nauki elitarniej, dostępnej tylko dla nielicznych.

Przed otwartym w kwietniu 2005 r. budynkiem The Grande Bibliothèque w Montrealu, jednej z najbardziej nowoczesnych bibliotek w Kanadzie, znajduje się instalacja, która stanowi wyobrażenie złożoności i skomplikowania nauki. Jej lokalizacja w pobliżu wejścia do biblioteki nie jest przypadkowa. Zbudowana z elementów kolorystycznie i strukturalnie współgrających z nowoczesną fasadą budynku biblioteki stanowi artystyczną ilustrację jej funkcji, zasobów, może być również postrzegana jako swoiste ostrzeżenie przed jej, nauki, lekceważącym traktowaniem.

Rys. 1. The Grande Bibliothèque w Montrealu – wejście (fot. M. Górski)
Źródło: archiwum autora.

Łatwość i powszechność w dostępie do informacji staje się (stała się?) cezurą określającą stopień rozwoju społeczeństwa. Czy polski świat nauki jest gotowy na takie otwarcie i w jakim zakresie jest skłonny je zaakceptować? Warto w tym miejscu przytoczyć słowa prof. Michała Kleibera, który w 23 lipca 2010 r. w Dzienniku „Polska” napisał: *Sprawa wykracza daleko poza sam problem komunikacji naukowej i dotyczy w istocie całej problematyki funkcjonowania nauki w społeczeństwie. W uproszczeniu chodzi tu o coraz powszechniejsze wśród niektórych uczonych poglądy, że wszystkie wyniki badań naukowych, jeszcze nawet w postaci „surowej” i niedopracowanej, powinny być udostępniane w sieci internetu i poddawane ocenie innych zainteresowanych badaczy. Zwolennicy tego poglądu uważają, że takie podejście zasadniczo odmienia pojęcie współpracy badawczej i podnosi produktywność pracy uczonych – dla dobra płacących za tę*

działalność, czyli de facto nas wszystkich. Przyniesione są różnorodne argumenty za – od praktycznych korzyści płynących z twórczego stosowania technik komputerowych do filozoficznych rozważań o nieprzewidywalnej synergii płynącej ze współpracy tysięcy nieznanymi sobie osób¹. Można się domyślać, że ten pogląd wśród niektórych uczonych może budzić grozę lub co najmniej wątpliwości. Zresztą dostrzega je prof. Kleiber, komentując te postawy: Ale przeciwnicy też mają mocne argumenty. Ryzyko upowszechniania niezweryfikowanych informacji bądź całych teorii niejako tworzy naturalne możliwości plagiatów i trudności w ocenie wkładu poszczególnych uczonych do rezultatów badań. To też z pewnością zasługuje na rozważenie².

Mimo tych wątpliwości i sporów towarzyszących dyskusji na temat otwartej nauki wydaje się, że idea ta zyskuje w środowisku uczonych coraz szersze grono zwolenników, przestaje być modą czy chwilową fascynacją, staje się coraz powszechniej obowiązującą zasadą wyznaczającą w środowisku naukowym nowe standardy. Zgoda uczonych na udostępnienie wyników swoich badań, na poddanie publicznej ocenie swoich osiągnięć, coraz liczniejsze publikacje naukowe dostępne w otwartym internecie będące skutkiem takiej postawy zdają się potwierdzać tę tendencję. Dzieje się tak, tym bardziej że oficjalne instytucje państwowe wydają się formalnie wspierać inicjatywy sprzyjające otwartej nauce. Międzynarodowa konferencja „Otwarte zasoby edukacyjne w Polsce”, która odbyła się w polskim parlamencie pod patronatem Marszałka Sejmu RP w kwietniu 2009 r., czy sformułowany w trakcie seminarium komisji KRASP ds. Nauki i Innowacji oraz Komisji ds. Infrastruktury Informacyjnej „pakiet wstępnych rekomendacji” dotyczący działań na rzecz organizowania i wspierania ruchu otwartego dostępu w polskiej nauce i edukacji, a także obecna konferencja odbywająca się pod patronatem MNiSW – mogą stanowić potwierdzenie tego zainteresowania i wsparcia.

Jaką rolę w tym procesie może odegrać biblioteka? Czy jest dla niej miejsce w obszarze wspierającym naukę? Ilustracją funkcji biblioteki naukowej w środowisku e-nauki może stanowić schemat zaprezentowany przez prof. Anslie Dewe z Uniwersytetu La Trobe w Australii³.

Dla każdego zdefiniowanego w schemacie elementu krajowej e-infrastruktury można wyznaczyć funkcje biblioteki jako ważnego uczestnika procesu wspierania badań naukowych. Obejmują one zarówno funkcje pierwotne (tradycyjne działania), jak i wszystkie inne, stanowiące rezultat obserwowanej w ostatniej dekadzie rewolucji technologicznej w zakresie tworzenia, klasyfikowania, przesyłania, przechowywania i udostępniania światowych zasobów wiedzy.

¹ Nadiąga rewolucja w świecie nauki. W: Otwarta nauka [on-line]. 28 lipca 2010. [Dostęp 4.05.2011], <http://otwartanauka.pl/blog/2010/07/nadiaga-rewolucja-w-swiecie-nauki/>.

² Tamże.

³ A. Dewe, *E-Science developments in Australia/New Zealand* [on-line]. [Dostęp 21.05.2011], <http://www.iatul.org/doclibrary/public/WorkshopProceedings/EscienceSeminar200/DeweIATULH.orgKongseminareScience.ppt>.

Rys. 2. Biblioteka w e-infrastrukturze

Źródło: A Dewe, *E-Science developments in Australia/New Zealand* [on-line]. [Dostęp 21.05.2011], <http://www.iatul.org/doclibrary/public/WorkshopProceedings/EsienceSeminar200/DeweIATULHonKongseminareScience.ppt>.

Komunikacja naukowa na PK – projekt SUW

Biblioteki akademickie, stanowiące integralną część systemu uczelnianego, odgrywają znaczącą rolę w zakresie organizacji dostępu do najnowszych wyników badań i aktualnych publikacji naukowych. Oferując szybki dostęp do informacji, co jest nieodzownym warunkiem odpowiedniej organizacji komunikacji naukowej na uczelni, jednocześnie realizują swój nadrzędny cel, jakim jest współtworzenie sukcesów naukowych ich użytkowników.

Biblioteka Politechniki Krakowskiej (BPK), analizując potrzeby informacyjne społeczności akademickiej, stworzyła w 2006 r. Bibliotekę Cyfrową Politechniki Krakowskiej (BCPK), rozszerzając tym samym dostęp do zbiorów biblioteki. W BCPK archiwizowano i udostępniano on-line pełne teksty publikacji wydanych na Politechnice Krakowskiej (PK), tj. prace doktorskie, prace habilitacyjne, skrypty oraz artykuły opublikowane w „Czasopiśmie Technicznym”. Stanowiło to ważny krok w popularyzacji idei Open Access i modelu elektronicznego publikowania na uczelni, które to idee mają znaczący wpływ na modyfikację systemu komunikacji naukowej. Po czterech latach funkcjonowania BCPK i doświadczeń związanych z udostępnianiem publikacji cyfrowych zrodziła się potrzeba poszerzenia oferty BCPK o dalsze funkcje, które byłyby wsparciem dla społeczności akademickiej poszukującej nowoczesnych metod rozpowszechniania wyników

prac naukowo-badawczych. BPK przystąpiła do realizacji projektu SUW⁴, który zakładał m.in. stworzenie platformy pozwalającej na wspólne wyszukiwanie baz tworzonych przez Bibliotekę (np. katalog, baza publikacji pracowników) oraz powstanie Repozytorium PK (RPK) – systemu służącego do publikowania i udostępniania w internecie różnego typu materiałów naukowych, dydaktycznych i innych, związanych z działalnością uczelni macierzystej.

Rys. 3. Strona domowa Repozytorium Politechniki Krakowskiej
 Źródło: Repozytorium PK [on-line]. [Dostęp 9.06.2011], <http://suw.biblos.pk.edu.pl/>.

Repozytorium, które powstało w ramach wspomnianego projektu, przejęło zasoby BCPK wraz z ich metadanymi, dzięki czemu od razu użytkownicy mogą poznać właściwości nowego portalu, takie jak: możliwości wyszukiwania i przeglądania zasobów, funkcjonowanie indeksów, sposób wyświetlania opisów bibliograficznych zasobów i listy wyników wyszukiwania oraz, co szczególnie cenne, funkcjonalny układ zasobów prezentujący elektroniczne publikacje poszczególnych wydziałów PK. W systemie RPK zostały zaimplementowane konieczne mechanizmy wymiany danych z zewnętrznymi serwisami wyszukiwawczymi (OAI PMH, XML) oraz format Dublin Core do opisu dokumentów elektronicznych. Są one niezbędne do promocji zasobów RPK na tak ważnych portalach dla upo-

⁴ Zintegrowany System Wymiany Wiedzy i Udostępniania Akademickich Publikacji z Zakresu Nauk Technicznych (SUW), projekt współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka; Repozytorium PK [on-line]. [Dostęp 9.06.2011], <http://suw.biblos.pk.edu.pl/>.

wszechnienia publikacji cyfrowych, jak Europeana⁵ czy Federacja Bibliotek Cyfrowych⁶.

Portal ten nie tylko oferuje nieograniczony dostęp do elektronicznych zasobów i polepsza widoczność udostępnianych zasobów w internecie, ale przede wszystkim zapewnia członkom społeczności akademickiej możliwości organizacyjne i techniczne do samodzielnego publikowania. Umożliwia przechowywanie e-publikacji w dowolnych plikach (tj. pliki testowe, multimedia i materiały audio-wideo), przechowywanie opisów e-publikacji czy spisów treści. Udostępnianie publikacji odbywa się na zasadach określonych w licencjach udzielanych nieodpłatnie, zezwalających jednocześnie na komercyjne wykorzystanie utworu przez autorów. Publikacje – co ważne w komunikacji naukowej – są archiwizowane w bezpieczny sposób, tak by były długotrwale dostępne i opatrzone stałym symbolem identyfikującym, niezbędnym do cytowania i linkowania.

Zabezpieczenie pracy naukowej w formie cyfrowej, utrzymywanie własnych prac uczelni w ciągłej dostępności oraz długoterminowe przechowywanie oferowane przez BPK w ramach repozytorium – wszystko to stanowi z pewnością duże wsparcie dla zarządzania wiedzą na uczelni, badań interdyscyplinarnych i e-learningu. Autorom umożliwia większe oddziaływanie ich publikacji: wzrost cytowań, wzrost liczby pobrań. Ułatwienie użytkownikowi dostępu do materiałów wychodzących z PK dzięki rozpowszechnieniu informacji w internecie to natomiast najlepsza promocja badań i osiągnięć naukowych oraz dydaktyki realizowanej na Politechnice Krakowskiej, swoiste narzędzie marketingowe dla uczelni.

Komunikacja naukowa na PK – elementy społecznościowe w projekcie SUW

Komunikacja naukowa opiera się na publikowaniu w czasopiśmie recenzowanych oraz wykorzystaniu nieformalnych kanałów komunikacji⁷. Pamiętając, że komunikacja nieformalna jest uzupełnieniem formalnej, projekt SUW założył znaczący wpływ użytkowników na kształt i zawartość portalu RPK. Repozytorium ma się stać czymś więcej niż magazynem przechowującym dane cyfrowe zgodnie z międzynarodowymi standardami. Celem jest stworzenie istotnego dla wymiany myśli i dzielenia się wiedzą systemu moderowanej komunikacji między użytkownikami. Pozwoli on na transfer wiedzy, opinii i uwag związanych z publikowanymi w RPK zasobami oraz umożliwi polecenie publikacji znajomym przez wysłanie

⁵ Europeana umożliwia przeszukiwanie zasobów cyfrowych europejskich muzeów, bibliotek, archiwów i kolekcji audiowizualnych; Europeana [on-line]. [Dostęp 9.06.2011], <http://www.europeana.eu/portal/>.

⁶ FBC zrzesza w chwili obecnej kolekcje 68 bibliotek cyfrowych i repozytoriów; FBC [on-line]. [Dostęp 9.06.2011], <http://fbc.pionier.net.pl/owoc?action=ChangeLanguageAction&language=pl><http://www.europeana.eu/portal/>.

⁷ Principles and strategies for the reform of scholarly communication [on-line]. [Dostęp 3.06.2011], <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/whitepapers/principlesstrategies.cfm>.

linku na konkretny adres e-mail czy też korzystanie z kanałów RSS i Alertów. Znaczącymi elementami tego systemu będą recenzje, strony autorskie i fora tematyczne. Upowszechnianie i zastosowanie nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych wymusza dostarczenie użytkownikom gotowych narzędzi umożliwiających poszukiwanie i ocenę treści, wymianę informacji oraz tworzenie zasobów edukacyjnych.

Udostępnienie narzędzia do recenzowania i opiniowania zdeponowanych zasobów umożliwi współtworzenie portalu repozytorium przez wielu użytkowników. Zarejestrowany i zalogowany użytkownik, posiadający odpowiednie uprawnienia będzie mógł oceniać publikacje, wpisując własne spostrzeżenia oraz komentarze. Głównym celem powstania systemu recenzowania jest udostępnienie platformy do wymiany myśli, doświadczeń i opinii, a tym samym wspieranie kreatywności i innowacyjności, dzięki którym komunikacja na uczelni nabierze szybszego tempa. Charakterystyczną cechą recenzowania jest sprzężenie zwrotne istniejące pomiędzy twórcą a czytelnikiem. Tę reakcję umożliwi opcja dodawania komentarzy pod każdą publikacją. Dzięki nim może się nawiązać swoista konwersacja na tematy poruszane w treści. Komentarze mogą ponadto tworzyć integralną część utworu, stanowiąc jego rozwinięcie.

Zastosowanie mechanizmu rekomendacji, krótkiej oceny typu „ta publikacja była dla mnie użyteczna”, „ci, którzy czytali tę publikację, czytali również...” ułatwi dotarcie do źródeł o podobnej tematyce, a także pozwoli poznać opinie innych użytkowników na temat interesującego nas zasobu.

Nowoczesne formy komunikowania sprawiają, że środowisko naukowe wchodzi w nowe relacje społeczne. Portale społecznościowe, na których ludzie łączą się w grupy oraz wymieniają między sobą informacje, służą przede wszystkim zareklamowaniu siebie, swojej pracy i zainteresowań. Coraz częściej w repozytoriach jest umieszczane linkowanie do serwisów społecznościowych, np. Facebook⁸, Digg⁹ czy Cannotate¹⁰. W niektórych przypadkach, np. Digg, każdy wpis – link do strony zewnętrznej – podlega ocenie użytkowników. Każdy głos jest liczony, te zaś linki, które zbiorą ich największą liczbę, ukazują się na stronie głównej serwisu. Serwis Cannotate umożliwia natomiast tworzenie własnych kolekcji linków tematycznych, które są dodawane do profilu użytkownika, a w późniejszym czasie mogą się stać podstawą do naukowej dyskusji.

Kolejnym elementem portalu społecznościowego systemu SUW będą autorskie strony www. W jednym miejscu zostaną zaprezentowane: lista publikacji danego autora, zgromadzonych w repozytorium, link do Bibliografii Publikacji Pracowników PK, lista wpisanych recenzji i komentarzy w RPK oraz baza polecanych linków do stron internetowych bądź ciekawych publikacji. Dodatkowo autor będzie miał możliwość umieszczenia swojego zdjęcia oraz danych kontaktowych.

⁸ Facebook [on-line]. [Dostęp 3.06.2011], <http://pl-pl.facebook.com/>.

⁹ Digg [on-line]. [Dostęp 3.06.2011], <http://digg.com/>.

¹⁰ Cannotate [on-line]. [Dostęp 3.06.2011], <http://www.cannotate.org/>.

Strona autorska ma służyć do prezentowania oraz promowania własnego dorobku naukowo-badawczego. Atutem wynikającym z posiadania z własnej strony internetowej będzie możliwość umieszczenia wielu szczegółowych informacji, a tym samym ułatwienie nawiązania kontaktu z osobą z tego samego kręgu zainteresowań.

Innym narzędziem pozwalającym na wymianę poglądów i informacji są fora dyskusyjne i blogi. Obecnie prowadzenie ich jest rzeczą naturalną. Dotyczy to również sfery nauki, w której oba narzędzia są wykorzystywane do wymiany wiedzy, opiniowania oraz informowania ogółu o postępach badawczych. Zakładane zarówno na prywatnych stronach naukowców, jak i instytucji, są aktualizowane na bieżąco i, co najważniejsze, są ogólnie dostępne. Przeglądając internet, można zauważyć mnogość forów dyskusyjnych cieszących się uznaniem na całym świecie. Jednym z nich jest bezsprzecznie serwis ResearchGate¹¹, który gromadzi ponad milion badaczy i ludzi nauki. W Polsce przykładami takich forów mogą być: Sci.Pl¹² czy NaukawPolsce¹³.

Na Politechnice Krakowskiej forum dyskusyjne istnieje od 2000 roku, gromadząc ponad 1700 użytkowników¹⁴. Forum jest prowadzone w głównej mierze przez studentów i dotyczy trybu studiowania czy też kwestii zakwaterowania. Przeglądając zawartość stron pracowników naukowych uczelni, można jednak zauważyć istniejącą potrzebę utworzenia forum naukowego na Politechnice Krakowskiej. W ramach projektu SUW zaplanowano wielowarstwową strukturę forów stworzoną przez administratora systemu. Otrzymają one status forów prywatnych, tj. pozwalających tylko zalogowanym członkom społeczności uczelni zakładać wątki, dodawać posty oraz je usuwać. Obowiązki moderatorów forów przejmą zaś redaktorzy poszczególnych wydziałów.

Ostatnim narzędziem rozpatrywanym w projekcie SUW jest blog. Prowadzenie przez pracowników naukowych Politechniki Krakowskiej blogów może pomóc w promowaniu własnego procesu badawczego, a co za tym idzie w promowaniu uczelni jako prężnie rozwijającej się instytucji naukowej. W odróżnieniu od forum blog byłby prowadzony przez jednego lub grupę badaczy, nie zaś przez administratora czy też redaktora wydziałowego. Każdy pracownik naukowy mógłby posłużyć się blogiem w celu zapewnienia dostępu do bieżącej informacji na temat stanu prowadzonych badań oraz popularyzacji własnych wniosków. Nie wymagałby również od pozostałej części społeczności uwiarygodnienia przy wejściu na stronę, tzn. każdy zalogowany i niezalogowany użytkownik mógłby przeczytać posty blogera/-ów. Ciekawym przykładem naukowego bloga jest Not

¹¹ ResearchGate [on-line]. [Dostęp 3.06.2011], <http://www.researchgate.net/>.

¹² Forum Sci.Pl [on-line]. [Dostęp 3.06.2011], <http://sci.pl/forum/>.

¹³ Forum NaukawPolsce [on-line]. [Dostęp 3.06.2011], http://www.naukawpolsce.pap.pl/palio/html.run?_Instance=cms_naukapl.pap.pl&_PageID=1&s=forum&lang=PL&_Checksum=-1010003662.

¹⁴ Forum PK [on-line]. [Dostęp 3.06.2011], <http://www.forum-pk.fsl.pl/>.

Exactly Rocket Science¹⁵, który został uznany przez członków ResearchBlogging¹⁶ za najlepszy blog naukowy w 2010 roku. W Polsce można się wzorować chociażby na blogu Nauka – Otwarta¹⁷, który dodatkowo dostarcza nam informacji o zjawisku otwartości w nauce z punktu widzenia naukowca.

Podsumowując, komunikacja naukowa przez internet jest już nie tylko pewnym udogodnieniem, lecz staje się koniecznością. Jak podaje Bożena Podgórn, są cztery powody, dla których naukowcy powinni zaistnieć w wirtualnym środowisku naukowym¹⁸:

- *obowiązek – stała praca nad zwiększaniem świadomości o znaczeniu pracy naukowej dla rozwoju społeczeństwa,*
- *przyszłość – promując naukę, zapewniamy jej trwałość,*
- *rozwój – promując własne osiągnięcia, zwiększamy szanse na to, że nasz potencjał, zostanie dostrzeżony i odpowiednio spożytkowany,*
- *inspiracja – promując własne osiągnięcia, inspirujemy innych i siebie.*

System SUW może być odpowiedzią na przejście z tradycyjnych form przekazu wiedzy na aktywne uczestnictwo w procesie naukowym. Jest otwarty na poszukiwanie innowacyjnych metod pracy i środków dydaktycznych, na wykorzystanie możliwości, jakie stwarza postęp technologiczny w procesie edukacyjnym oraz naukowym, a także dostosowuje go do wymogów społeczeństwa informacyjnego. Niewątpliwymi zaletami SUW są interaktywność i poczucie przynależności do wspólnoty, która w sposób wymierny przyczynia się do wzrostu liczby użytkowników.

Literatura

- [1] Nadciaga rewolucja w świecie nauki. W: Otwarta nauka [on-line]. 28 lipca 2010. [Dostęp 4.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://otwartanauka.pl/blog/2010/07/nadciaga-rewolucja-w-swiecie-nauki/>
- [2] DEWE, A., *E-Science developments in Australia/New Zealand* [on-line]. [Dostęp: 21.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.iatul.org/doclibrary/public/WorkshopProceedings/EscienceSeminar200/DeweIATULHongKongseminareScience.ppt>
- [3] Repozytorium PK [on-line]. [Dostęp 9.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://suw.biblos.pk.edu.pl/>
- [4] Europeana [on-line]. [Dostęp 9.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.europeana.eu/portal/>

¹⁵ Forum Not Exactly Rocket Science [on-line]. [Dostęp 3.06.2011], <http://blogs.discovermagazine.com/notrocketscience/>.

¹⁶ Serwis ResearchBlogging [on-line]. [Dostęp 3.06.2011], <http://www.researchblogging.org/>.

¹⁷ Blog Nauka – Otwarta [on-line]. [Dostęp 3.06.2011], <http://naukaotwarta.wordpress.com/>.

¹⁸ B. Podgórn, *Cztery powody, dla których warto promować naukę* [on-line]. Kraków 2011. [Dostęp 3.06.2011], www.citru.uj.edu.pl/doc/nimb/nimb2011_4powody.pdf.

-
- [5] FBC [on-line]. [Dostęp 9.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc?action=ChangeLanguageAction&language=pl>
- [6] Principles and strategies for the reform of scholarly communication [on-line]. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/whitepapers/principlesstrategies.cfm>
- [7] Facebook [on-line]. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://pl-pl.facebook.com/>
- [8] Digg [on-line]. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://digg.com/>
- [9] Connotea [on-line]. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.connotea.org/>
- [10] ResearchGate [on-line]. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.researchgate.net/>
- [11] Forum Sci.Pl [on-line]. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://sci.pl/forum/>
- [12] Forum NaukawPolsce [on-line]. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.naukawpolsce.pap.pl/palio/html.run?_Instance=cms_naukapl.pap.pl&_PageID=1&s=forum&lang=PL&_Checksum=-1010003662
- [13] Forum PK [on-line]. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.forum-pk.fsl.pl/>
- [14] Forum Not Exactly Rocket Science [on-line]. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://blogs.discovermagazine.com/notrocketscience/>
- [15] Serwis ResearchBlogging [on-line]. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.researchblogging.org/>
- [16] Blog Nauka – Otwarta [on-line]. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://naukaotwarta.wordpress.com/>
- [17] PODGÓRNI, B., *Cztery powody, dla których warto promować naukę* [on-line]. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2011. [Dostęp 3.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: www.citru.uj.edu.pl/doc/nimb/nimb2011_4powody.pdf

Sesja C

Biblioteka naukowa – komponent nowoczesnego środowiska naukowego

Urszula Cieraszevska
Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie

**Bazy danych Biblioteki Głównej
Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie –
BazEkon i Dorobek**

**BazEkon and Dorobek – databases created
by the Main Library of the Cracow University of Economics**

Streszczenie

W artykule przedstawiono bazy tworzone przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie – BazEkon (baza powstała po połączeniu baz Gospodarka i Nauki Społeczne) oraz Dorobek. BazEkon jest bieżącą, adnotowaną bibliografią zagadnień ekonomicznych i pokrewnych, opartą na zawartości czołowych polskich periodyków naukowych, gospodarczych oraz naukowych serii wydawniczych uczelni ekonomicznych, wydziałów ekonomicznych i zarządzania uniwersytetów, a także instytucji naukowych, również pozarządowych. Dorobek jest bibliografią prac pracowników Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Zawiera opisy prac publikowanych w Polsce i za granicą oraz w internecie. Obie bazy stanowią również część systemu stworzonego przez informatyków Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, dzięki któremu baza Dorobek jest zasilana ze wszystkich baz tworzonych bądź współtworzonych przez bibliotekę (bazy BazEkon, Zastosowania Informatyki, katalog komputerowy BG UEK), jak i może być źródłem pobierania artykułów do bazy BazEkon.

Omówiono również rezultaty prac zmierzających do nawiązania współpracy między największymi bibliotekami ekonomicznymi (Szkółą Główną Handlową, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu oraz Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu) w celu współtworzenia bazy BazEkon, nie tylko w kwestii tworzenia opisów bibliograficznych, ale również umieszczania pełnych tekstów wydawnictw uczelnianych. Zaprezentowano zmiany w interfejsach dostępnych dla czytelników, które mają za zadanie ułatwić poruszanie się po obu bazach. Na koniec przybliżono perspektywy dalszego rozwoju baz.

Słowa kluczowe: bazy danych, rejestracja publikacji, czasopisma ekonomiczne, zeszyty naukowe, BazEkon, Dorobek, Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie

Abstract

The author presents databases created by the Main Library of the Cracow University of Economics – BazEkon (new name after Economy and Social Science databases has been merged) and Dorobek. BazEkon is current, annotated bibliography and related economic issues, based on the contents of the leading Polish scientific periodicals, economic and

scientific publishing a series of economics education, economics and management departments of universities and scientific institutions, including non-government organisations. Dorobek is a bibliography of CUE employees works. It includes descriptions of works published in Poland and abroad and on the Internet. Both databases are also part of the system created by IT Department. In the paper discussed the results of the work to establish cooperation between major economic libraries (Warsaw School of Economics, University of Economics in Katowice, Poznań University of Economics and Wrocław University of Economics) in order to contribute BazEkon database, not only in terms of creating bibliographic descriptions, but also a place of publishing article full text. Outlines changes in the interfaces available to readers, which are designed to help you navigate through both databases. At the end also discussed prospects for further development of the database.

Keywords: databases, publication registration, economic journals, working papers, BazEkon, Dorobek, Main Library of the Cracow University of Economic

Wstęp

Celem referatu jest nie tyle przedstawienie dwóch flagowych baz bibliograficznych Biblioteki Głównej UEK, ile zaprezentowanie pomysłów i rozwiązań w organizacji tych baz, tak aby wspólnie z innymi bibliotekami tworzyć platformy wiedzy zgodnie z naszą misją oraz potrzebami środowiska akademickiego. Tworzenie baz jest bowiem zadaniem statutowym bibliotek.

Do zadań Biblioteki Głównej należy w szczególności:

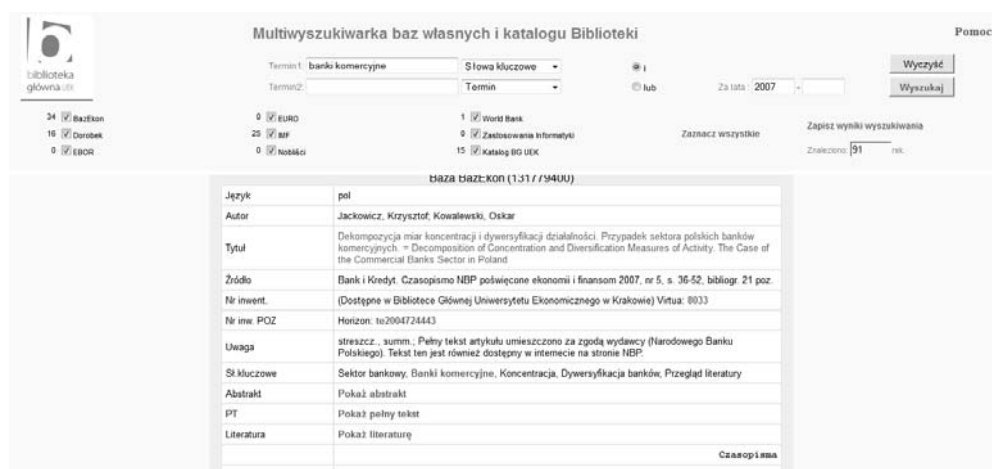
- organizowanie warsztatu pracy naukowej uczelni przez dobór, fachowe opracowanie, właściwe przechowywanie i udostępnianie zbiorów, prowadzenie działalności informacyjnej oraz prac bibliograficznych i dokumentacyjnych umożliwiających jak najszersze wykorzystanie zbiorów biblioteki, a także wyszukiwanie informacji o dokumentach poza zasobami biblioteki,
- rejestracja publikacji naukowych pracowników uczelni¹.

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie realizuje te zadania, tworząc wiele baz. Najbardziej prestiżowe są bazy BazEkon i Dorobek, ważne są jednak również inne: Zastosowania Informatyki, Nobliści, Dokumenty Normalizacyjne, Materiały do Bibliografii Ekonomicznej do roku 1939. Najwięcej bibliotekarzy pracuje w bazach BazEkon i Dorobek, dlatego te właśnie bazy wymagają cały czas projektowania nowych narzędzi wspierających opracowywanie nowych rekordów, modyfikację oraz kontrolę treści i zasobu, a także rozwijanie interfejsu użytkownika. Zastosowane tam rozwiązania aplikujemy do pozostałych baz.

---

¹ Organizacja i zasady korzystania ze zbiorów systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Załącznik nr 2 do Uchwały Senatu nr 6/2010 z dnia 4 marca 2010 r. [Dostęp 13.05.2011], http://kangur.uek.krakow.pl/dokumenty/reg_2.pdf.

Oprogramowanie do wszystkich baz jest wykonywane przez informatyków zatrudnionych w bibliotece. Takie rozwiązanie daje nam dużą szansę w realizacji naszych pomysłów oraz w budowaniu narzędzi współpracujących pomiędzy poszczególnymi bazami. Przykładem takiego narzędzia jest podstawowa dla naszego czytelnika Multiwyszukiwarka Baz Własnych i Katalogu Biblioteki². Pozwala ona na jednoczesne wyszukiwanie we wszystkich bazach własnych, zarówno bibliograficznych, jak i w katalogach kolekcji specjalnych oraz katalogu komputerowym BG UEK.

Rys. 1. Multiwyszukiwarka baz własnych i katalogu biblioteki

Drugim takim narzędziem, dającym czytelnikowi zwiększenie liczby wyników wyszukiwania przez słowa kluczowe, jest wprowadzenie kontroli zasobu słów kluczowych. Słownik słów kluczowych, obejmujący wszystkie bazy biblioteki od 2004 r., znakomicie pomaga w kontroli istniejącego już zasobu słów, służy jako platforma konsultacji zgłaszanych propozycji nowego słownictwa pojawiającego się w artykułach. Ma to szczególne znaczenie w ekonomii, gdzie główne prace powstają w ośrodkach zachodnich, polskie odpowiedniki terminów powstają natomiast z dużym opóźnieniem i wciąż ulegają modyfikacji³. Właśnie ten słownik staje się ważnym atutem BazEkon-u dla wchodzących we współpracę bibliotek.

² Szczegółowy opis tego rozwiązania znajduje się w artykule J. Ożóg, A. Potempa, Multiwyszukiwarka baz własnych i katalogu on-line Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. W: M. Kocójowa (red.), Biblioteki i ich klienci: między płatnym a bezpłatnym komunikowaniem się w erze zasobów cyfrowych i sieci. Seria ePublikacje Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, nr 6 [on-line]. Kraków 2009, s. 96–105. [Dostęp 13.05.2011], http://www-old.inib.uj.edu.pl/wyd_iinb/s3_z6/potempa.pdf.

³ A. Osiewalska, U. Cieraszewska, Narzędzia kontroli zasobu słów kluczowych w bibliograficzno-abstraktowych bazach Oddziału Informacji Naukowej Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej w Krakowie. Zagadnienia Informacji Naukowej, 2005, nr 2 (86), s. 57–66.

Rozumieją one potrzebę ujednoczonego słownictwa, widzą możliwość kształtowania tego słownictwa. Dzięki narzędziom informatycznym podmieniamy jednym poleceniem słowa we wszystkich rekordach.

UWAGA zamiana wartości w wielu rekordach powinna odbywać się w trybie wyłączności (gdy inni użytkownicy nie modyfikują bazy)

Shift:

zamiana wartości w polach

login:	<input type="text" value="cierasze"/>	
hasło:	<input type="password" value="*****"/>	
Istniejąca nazwa:	<input type="text" value="Analiza pracy##"/>	<input type="button" value="słowa_dorobek"/> <input type="button" value="słowa_dorobek_n"/> <input type="button" value="słowa_zeszyty"/> <input type="button" value="słowa_komputer"/> <input type="button" value="słowa_euro"/> <input type="button" value="słowa_imf"/> <input type="button" value="słowa_ebor"/> <input type="button" value="słowa_wbank"/> <input type="button" value="słowa_nobel"/> <input type="button" value="słowa_wszystko"/>
Baza:	<input type="text" value="wszystko"/> <input type="button" value="wszystko"/>	
Zamień na:	<input type="text" value="Analiza pracy##Labour analysis"/>	
		<input type="button" value="Wykonaj"/>

Rys. 2. Ekran zamiany

Oprócz prac informatycznych stale pracujemy nad rozbudową architektury informacyjnej tych baz. W szczególności BazEkon od 2004 r. jest zasilany pełnymi tekstami oraz wykazem literatury cytowanej przez autora. Pozwoliło to przygotować jedyny w Polsce indeks cytowań zawierający obraz rozwoju nauk społeczno-ekonomicznych z publikacji wydawanych w Polsce. Oczywiście nie może on być pełny z powodu ograniczenia co do rozpisywanych tytułów zarówno czasopism naukowych, jak i serii wydawniczych.

Chęć zwiększenia liczby pełnych tekstów w bazie, a także rozszerzenie rozpisywanych tytułów były bodźcami do rozpoczęcia rozmów z innymi ekonomicznymi bibliotekami naukowymi.

W dalszej części artykułu zostaną przedstawione: ewolucja największych baz – BazEkon i Dorobek, współpraca między nimi oraz dalsze plany ich rozwoju.

BazEkon

BazEkon jest bieżącą, adnotowaną bibliografią zagadnień ekonomicznych i pokrewnych, opartą na zawartości czołowych polskich periodyków naukowych, gospodarczych oraz naukowych serii wydawniczych uczelni ekonomicznych, wydziałów ekonomicznych i zarządzania uniwersytetów, a także instytucji naukowych, również pozarządowych. Traktujemy ją jako bazę z informacjami o tym, co napisano na dany temat oraz kto zajmuje się daną tematyką.

Początkowo informacje o zagadnieniach ekonomicznych były zawarte w dwóch bazach: Gospodarka i Nauki Społeczne. Pierwsza z nich była uzupełniana przez pracowników Oddziału Informacji Naukowej i zawierała informacje o zawartości czasopism. Za drugą odpowiadał Oddział Czytelní, rozpisując w niej zawartość naukowych serii wydawniczych. W czerwcu 2010 r. doszło do fuzji, w której wyniku powstał BazEkon. Nadal został zachowany wewnętrzny podział bazy na dwie kolekcje: „Gospodarka” i „Zeszyty”.

Rys. 3. BazEkon – kolekcje

To połączenie zapoczątkowało także wiele zmian. W pierwszej kolejności przeobrażeniom uległ wygląd bazy. Została ona bardziej dostosowana do potrzeb użytkowników. Oprócz nowej grafiki uaktywniono przycisk Enter, co bardzo ułatwiło wyszukiwanie w bazie. Zmianie uległo również wyszukiwanie, które zostało podzielone na wyszukiwanie proste – czyli termin, oraz wyszukiwanie zaawansowane – łączenie kilku indeksów (autor, tytuł, słowa kluczowe, źródło, kraj/region, firma/organizacja, język, rok wydania, literatura).

W wyszukiwaniu zaawansowanym w indeksie słów kluczowych zastosowano system automatycznego podpowiadania. Po wpisaniu fragmentu wyrażenia system podpowiada słowa stosowane w bazie. Dodatkowo można zawężyć wyszukiwanie do pełnych tekstów artykułów, zarówno z czasopism, jak i serii wydawniczych.

Rys. 4. BazEkon (http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php)

Drugą bardzo ważną zmianą było zaproszenie do współpracy ekonomicznych bibliotek naukowych. Obecnie bazę współtworzą, oprócz Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu i Biblioteka Szkoły Głównej Handlowej. Do współpracy przygotowuje się Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Jednym z warunków uczestnictwa było zagwarantowanie przez te biblioteki dostępu do pełnych tekstów artykułów periodyków wydawanych w tych uczelniach oraz dostosowanie pracy w bazie do zasad przez nas stosowanych. Tu bardzo przydatne okazały się nasze doświadczenia w podziale odpowiedzialności za poszczególne kolekcje.

Po rozszerzeniu liczby instytucji wprowadzających do bazy, rozpoczęły się rozmowy z Interdyscyplinarnym Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego (ICM) w sprawie umieszczenia informacji o bazie BazEkon na stronie Wirtualnej Biblioteki Nauki. Postawiliśmy warunek udostępnienia jej w oryginalnym interfejsie i utrzymania oprogramowania przygotowanego przez naszych informatyków. W tym celu przygotowano stronę pośrednią, na której oprócz ogólnych informacji o bazie i logach bibliotek współpracujących podane są linki do dwóch interfejsów – BG UEK i YADDA.

Utrzymanie własnego oprogramowania dla wprowadzających było ważne w związku z jego wykorzystaniem w wielu innych systemach, dzięki którym możliwe jest na przykład przesyłanie rekordów pomiędzy bazami. Chodziło także o zachowanie ujednoliconego wyglądu w stosunku do pozostałych baz własnych BG UEK.

BazEkon jest bieżącą, adnotowaną bibliografią zagadnień ekonomicznych i pokrewnych opartą na zawartości wiodących polskich periodyków naukowych, gospodarczych oraz naukowych serii wydawniczych uczelni ekonomicznych, wydziałów ekonomicznych i zarządzania uniwersytetów, a także instytucji naukowych, również pozarządowych. Baza rejestruje artykuły z ponad 696 polskich czasopism/serii wydawniczych, od 1992 roku.

Baza ta powstała w wyniku połączenia dwóch największych baz tworzonych od 1993 roku przez **Bibliotekę Główną Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie** (BG UEK): GOSPODARKA i NAUKI SPOŁECZNE.

W 2010 roku BG UEK zaprosiła do **współpracy biblioteki głównych uczelni ekonomicznych**. Jednym z warunków uczestnictwa było zagwarantowanie przez te biblioteki dostępu do pełnych tekstów artykułów wydawanych w tych uczelniach.

Od 2011 roku wraz z BG UEK bazę współtworzą **Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu** (BG UEW) oraz **Biblioteka Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie**.

Od 2004 roku rekordy bibliograficzne artykułów z czasopism punktowanych najpierw przez Zespół Nauk Ekonomicznych, Społecznych i Prawnych Komitetu Badań Naukowych (lista A i B), potem przez zespół oceniający Komisji Badań na Rzecz Rozwoju Nauki, a obecnie Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego zawierają **wykaz literatury cytowanej przez autora**. W przypadku serii wydawniczych dotyczy to wszystkich artykułów wprowadzonych od 2004 roku.

Baza jest **częściowo pełnotekstowa**. Dostęp do pełnego tekstu niektórych artykułów, zgodnie z umowami między wydawnictwami i/lub autorami, może zostać ograniczony zarówno terytorialnie, jak i czasowo.

Od 2011 roku dostęp do bazy jest **bezpłatny**.

© 2011 BG UEK

Rys. 5. Strona pośrednia przygotowana dla ICM

Dorobek

Drugą bazą wspomagającą naszą współpracę ze środowiskiem naukowym jest Dorobek, w którym są rejestrowane teksty (publikowane i niepublikowane) pracowników Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie od 1919 r. do chwili obecnej. Zawiera opisy bibliograficzne prac publikowanych w Polsce i za granicą oraz w internecie. Są to opisy prac wydawniczo samoistnych (monografie) i wydawnictw niesamoistnych (artykuły, recenzje, referaty ze zjazdów, seminariów i konferencji naukowych). Baza zawiera również opisy prac niepublikowanych (np. prace naukowo-badawcze, prace doktorskie) oraz innych dokumentów (np. hasła encyklopedyczne).

Pomimo zarządzenia rektora nr R-0121-27/2003 z dnia 20 maja 2003 r., w którym nauczyciele akademicki zobowiązani są do bieżącego i kompletnego dostarczania informacji do bazy Dorobek, liczba rekordów spadała.

Na taką sytuację wpłynęło funkcjonowanie na uczelni bazy Akredytacja autorstwa pracowników naukowych Katedry Informatyki Wydziału Zarządzania.

Baza ta oprócz między innymi modułów „dydaktyka” i „wyjazdy służbowe” zawiera również informacje dotyczące publikacji. Do tego modułu publikacje wpisywali sami pracownicy naukowcy, co powodowało chaos – były różne zapisy tego samego źródła, powstało wiele podwójnych rekordów (im więcej autorów jednej publikacji, tym więcej rekordów), nie podawano tytułu całości.

Na przełomie lat 2009/2010 baza Dorobek przeszła gruntowną reorganizację. Oprócz przekazania odpowiedzialności za napełnianie bazy do Oddziału Informacji Naukowej, wspomaganego przez Oddział Czytelni i dwóch pracowników z Oddziału Opracowania, opracowano także nową strukturę bazy. Zamiast pojedynczego formularza przygotowano ich kilkanaście w zależności od rodzaju dokumentu.

Po wszystkich tych zmianach połączono dla użytkowników bazy Dorobek_s i Dorobek_n we wspólną wyszukiwarkę. Dzięki takiemu rozwiązaniu czytelnik nie odczuwa dyskomfortu podczas jej przeszukiwania.

Baza wiedzy UEK

Baza wiedzy UEK przygotowana została z myślą o przedsiębiorstwach oraz innych podmiotach otoczenia gospodarczego zainteresowanych przeprowadzeniem badań przez specjalistów zatrudnionych w UEK z wybranej dziedziny. Znalazienie właściwej osoby możliwe jest dzięki możliwości przeszukiwania bazy po trzech kryteriach: nazwisku, słowie kluczu oraz wydziale/katedrze.

SZUKANIE PO NAZWIE WYDZIAŁU / KATEDRY
Wybierz z rozwijanej listy nazwę wydziału / katedry i kliknij "Szukaj".
wszystkie

SZUKANIE PO SŁOWIE KLUCZOWYM
Wpisz interesujące Cię słowo np. ekonomia i kliknij "Szukaj".

SZUKANIE PO NAZWISKU
Wpisz nazwisko osoby której poszukujesz i kliknij "Szukaj".

Kontakt z wybranym pracownikiem Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie zapewnia Zespół ds. Współpracy Naukowej z Biznesem.

Baza wiedzy UEK powstała w ramach projektu "Kreator Innowacyjności - wzmocnienie współpracy badawczej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie z przedsiębiorcami" współfinansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego na podstawie umowy nr 25/PMKIU/24-06.09/2010.

Rys. 6. Strona Bazy wiedzy UEK

Dzięki większemu zespołowi bibliotekarzy oraz rozmowom prowadzonym w 2010 r. zarówno z władzami uczelni, jak i autorami bazy Akredytacja oraz z Działem Nauki, podczas których zwrócono uwagę na konieczność bardzo dokładnego zapisu publikacji ze względu na późniejsze wykorzystanie tych informacji w różnego rodzaju ocenach, baza została w bardzo dużym stopniu uzupełniona.

Zabiegamy o to, aby w tym roku była jedynym źródłem w ocenie parametrycznej wydziałów.

Dodatkowo dane z bazy Dorobek będą wykorzystywane w ramach projektu „Kreator Innowacyjności – wzmocnienie współpracy badawczej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie z przedsiębiorcami”, który został przygotowany z myślą o przedsiębiorstwach oraz innych podmiotach otoczenia gospodarczego zainteresowanych przeprowadzeniem badań przez specjalistów z wybranej dziedziny zatrudnionych w UEK.

BazEkon i Dorobek – powiązania informatyczne

Dla przyspieszenia prac w bazie Dorobek, jak również chęci wyeliminowania dublowania prac w bazie BazEkon informatyk przygotował system przesyłania rekordów pomiędzy bazami. Oprócz wymienionych wcześniej baz do tego narzędzia został podpięty nasz katalog udostępniany w systemie Virtua.

Pobieranie rekordów z baz odbywa się na podstawie podbazy Osobowe, która zawiera podstawowe dane pracowników Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, jak ID, imię i nazwisko (obecne, poprzednie, w języku obcym), stopień naukowy, data zatrudnienia, data zakończenia pracy, wydział i katedra. Program porównuje dane z baz BazEkon, Katalog Komputerowy BG UEK, Zastosowania Informatyki z bazą Osobowe, na stronie pośredniej zostają wypisane rekordy, które odpowiadają zadanym kryteriom.

Multi - nieobecne w dorobku_n

baza : bazekon
rok : 2010

Zaloguj/Wyszukaj

Statystyka ogólna
Liczba rek. BazEkon: 6028
Liczba rek. komp.: 6
Liczba rek. virt.: 2088

Log in: Cięższe
hasło: *****

Wyświetl zasn. do dorobku Wyświetl zasn. do kosza

BAZA:bazekon, ROK=2010
Liczba rek. nie pobranych : 8

Central European Journal of Ec#vol. 2, nr 1__Kwiatkowski Łukasz__Markov Switching In-Mean ___2010 ---- 169377889

Prace Naukowe Uniwersytetu Eko#nr 123__Bek-Gaik Bogusława__Controlling inwestycyjny ___2010 ---- 169391460

Problemy Jakości#nr 12__Popis Marzena__System HACCP a jakość żyw ___2010 ---- 168689412

Wiadomości Statystyczne#nr 8__Jabłoński Łukasz__Kapitał ludzki czynnikiem ___2010 ---- 169160890

Wiadomości Statystyczne#nr 8__Salamaga Marcin__Specjalizacja inwestycyjn ___2010 ---- 169147265

Zeszyty Naukowe / Uniwersytet #nr 196__Luchter Bogusław__Przemiany w użytkowaniu z ___2010 ---- 169283541

Zeszyty Naukowe / Uniwersytet #nr 819__Czachor Bogusława__Barierzy tworzenia i rozwo ___2010 ---- 169372215

Zeszyty Naukowe / Uniwersytet #nr 819__Drobny Paweł__Kapitał ludzki – ujęcie t ___2010 ---- 169372208

Rys. 7. Multi_doro – rekordy z BazEkon-u za 2010 r.

Przed wysłaniem danego rekordu do bazy Dorobek istnieje możliwość podglądu i sprawdzenia, czy na pewno rekord powinien zostać pobrany (zbieżność nazwisk, pracownik już nie pracuje). Można tego dokonać po kliknięciu na przycisk z numerem dokumentu. W zależności od decyzji można taki rekord wysłać do bazy lub do kosza.

Istnieje również możliwość przesłania rekordów z bazy Dorobek do bazy BazEkon. Opcja jest dostępna z poziomu bazy Dorobek. Można wysłać rekord zarówno do kolekcji „Gospodarka”, jak i „Zeszyty” w zależności od rodzaju źródła.

dok. nr. 1(51696)

zobacz katalog komputerowy	
INIC.	01.11mg;mg11;2011;01.11mg1;01.11;ziecik #2011-01-11
ISSN	1898-6323
Język	pol
Autor	KARWIŃSKA Anna (1), CIERNIAK-SZÓSTAK Ewa (1)
Tytuł	Spółeczny wymiar przedsiębiorczości = The Social Dimension of Management. Entrepreneurship / Anna KARWIŃSKA, Ewa CIERNIAK-SZÓSTAK
Źródło	Studia i Prace Wydziału Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych / Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie. - nr 1 (2007), s. 105-125. - Summ. - Bibliogr. s. 123-124
Abstrakt	Pokaż abstrakt
Sł. kluczowe	Przedsiębiorczość = Entrepreneurship, Przedsiębiorczość społeczna = Social entrepreneurship, Model przedsiębiorczości, Studenci = Students
n_dorobek	artykuł w czasopiśmie

Rys. 8. Przesyłanie rekordów z bazy Dorobek do BazEkon

Oprócz współpracy pomiędzy bazami tworzonymi w bibliotece udostępniono nam skrypty, które pozwoliły przygotować podgląd danych z modułu „publikacje” w bazie Akredytacja. Podgląd ten jest wykorzystywany jedynie do celów informacyjnych, nigdy do pobrania danych. Zawarte tam informacje są obarczone dużym szumem informacyjnym, który powoduje wydłużenie czasu poświęconego na poszukiwanie publikacji tak zarejestrowanych.

Mamy jednak nadzieję, że docelowo taka podpowiedź nie będzie nam potrzebna, a pracownicy naukowcy, których w tym roku obowiązywało samodzielne wpisywanie swojego dorobku publikacyjnego z ostatnich czterech lat, będą bardziej zainteresowani udostępnieniem oryginałów pracownikom biblioteki.

Dzięki tak szybkiemu uzupełnieniu bazy mogliśmy przygotować raporty zarówno dla jednostek (wydziały, katedry), jak i dla indywidualnych pracowników.

Zamieszczenie pełnych tekstów

W opisywanych bazach posiadamy zarówno dostęp do pełnych tekstów artykułów z czasopism, serii wydawniczych, jak i prac doktorskich.

Zgoda na umieszczanie pełnych tekstów artykułów z Zeszytów Naukowych Akademii Ekonomicznej w Krakowie, a później Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, została wydana już kilka lat temu, kiedy jeszcze baza BazEkon była dostępna jedynie dla zarejestrowanych użytkowników. Na jej podstawie Poligrafia UEK przekazywała CD-ROM-y z elektroniczną wersją zeszytów do biblioteki.

Przygotowując się do zmiany zasad dostępu do bazy z płatnego na wolny, biblioteka zaproponowała umieszczenie w umowach podpisywanych pomiędzy Wydawnictwem UEK a autorami dwóch dodatkowych pól eksploatacji tych utworów:

- wprowadzenia do pamięci komputera,
- wprowadzenia do zasobów biblioteki cyfrowej UEK.

Wydawnictwo wprowadziło to rozwiązanie od połowy 2010 r. W wypadku wcześniejszych artykułów został rozesłany mailing do wszystkich pracowników z prośbą o podpisanie odpowiedniego oświadczenia, które pozwala na rozszerzenie dostępu do nich poza terenem Kampusu UEK. Z powodu oczekiwania na wszystkie zgody dostęp do części artykułów może być ograniczony terytorialnie.

W bazie BazEkon oprócz ZN UEK dostępne są tytuły czasopism bezpłatnie udostępnianych w internecie. Część wydawców zgodziła się na pobranie pełnych tekstów na biblioteczny serwer, np. „Bank i Kredyt”, „Rynek Pracy”, „Wiadomości Statystyczne”. Przy zastosowaniu takiego rozwiązania nie trzeba obawiać się zmiany adresów URL. Wydawcy, którzy nie wyrazili na to zgody, np. ze względu na chęć posiadania pełnej statystyki wejść, pozwolili na umieszczenie bezpośredniego linku do artykułu ze strony wydawcy, np. „Central European Journal of Economic Modelling and Econometrics” (CEJEME), „Cracow University of Economics Discussion Papers Series”.

Również Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu rozpisująca czasopismo „Argumenta Oeconomica” oraz serię wydawniczą Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu odsyła do plików umieszczonych w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej.

Biblioteka Szkoły Głównej Handlowej rozpoczęła starania o możliwość podjęcia pełnych tekstów wydawnictw SGH niedostępnych w wersji elektronicznej, np. czasopisma „Gospodarka Narodowa”.

Od 2006 r. Biblioteka gromadzi prace doktorskie wyłącznie w wersji elektronicznej na CD-ROM-ach i udostępnia je na jednym z terminali w Czytelni Głównej. W 2010 r. rozpoczęto prace nad zarządzeniem w sprawie zamieszczania rozpraw doktorskich w pełnym tekście w internecie. W lutym 2010 roku, zarządzenie weszło w życie. Oprócz prac obronionych na nowych zasadach w 2010 roku otrzymaliśmy także zgody od autorów na udostępnienie w sieci rozległej ich prac doktorskich obronionych w latach wcześniejszych.

Tabela 1

Stan pełnych tekstów na dzień 16 maja 2011 r.

Teksty współczesne – od 1946 r.)	
Uczelniane czasopisma naukowe	1571
Artykuły z czasopism	478
Materiały konferencyjne – fragmenty	257
Rozprawy doktorskie	252
Teksty do 1945 r.	
Czasopisma	28
Druki XIX i XX w.	92
Rękopisy i starodruki	10
ŁĄCZNIE	2688

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z ABC-KRAKÓW.

Zakończenie

W ostatnim roku udało się przeprowadzić wiele zmian, które zwiększyły możliwości pozyskiwania informacji, dzięki czemu wzrosła popularność naszych baz. Najlepiej zobrazują to statystyki.

Tabela 2

Statystyka odsłon bazy Dorobek za ostatnie 4 lata

Rok	Odsłony
2008	579
2009	20 430
2010	52 010
2011	52 476
ŁĄCZNIE	125 495

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze strony Gemius.

Tabela 3

Statystyka odsłon bazy BazEkon za ostatnie 4 lata

Rok	Odsłony
2008	955
2009	24 148
2010	24 621
2011	6 495
ŁĄCZNIE	56 219

Źródło: opracowane własne na podstawie danych ze strony Gemius.

Biblioteka przygotowuje się do rozmów z Thomson Reuters w sprawie ResearcherID w celu pobrania danych z bazy Dorobek.

Również w tym roku mamy wiele planów związanych z rozwojem naszych baz. Planujemy zachęcić następane biblioteki ekonomiczne do współpracy z nami. Następnie przygotować program do parsowania danych, który będzie wykorzystywany w bazie Cytowania. Trwają także prace nad wchłonięciem rekordów z bazy Dorobek_s do Dorobek_n i docelowo pozostawienie jednej bazy, co pozwoli nam także na zmianę interfejsu.

Wymienione działania mają zarówno wspomóc naszych pracowników naukowych w tworzeniu różnorodnych raportów (na potrzeby własne, do ministerstwa), jak i wzmocnić współpracę pomiędzy ośrodkami naukowymi oraz przedsiębiorcami.

Literatura

- [1] *Organizacja i zasady korzystania ze zbiorów systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*. Załącznik nr 2 do Uchwały Senatu nr 6/2010 z dnia 4 marca 2010 r. Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny. [Dostęp 13.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://kangur.uek.krakow.pl/dokumenty/reg_2.pdf
- [2] OSIEWALSKA, A., CIERASZEWSKA, U., Narzędzia kontroli zasobu słów kluczowych w bibliograficzno-abstraktowych bazach Oddziału Informacji Naukowej Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej w Krakowie. *Zagadnienia Informacji Naukowej*, 2005, nr 2 (86), s. 57–66
- [3] OŻÓG, J., POTEMPA, A., Multiwyszukiwarka baz własnych i katalogu online Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. W: KOCÓJOWA, M. (red.), *Biblioteki i ich klienci: między płatnym a bezpłatnym komunikowaniem się w erze zasobów cyfrowych i sieci. Seria ePublikacje Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa*, nr 6 [on-line]. Kraków: Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytet Jagielloński, 2009, s. 96–105. [Dostęp 13.05.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www-old.inib.uj.edu.pl/wyd_iinb/s3_z6/potempa.pdf. ISBN 978-83-921593-3-9
- [4] BazEkon and Dorobek – databases created by the Main Library of the Cracow University of Economic

Maria Pawłowska
Biblioteka Instytutu Fizyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

Książkowa ewolucja czy biblioteczna rewolucja? Studium jednego przypadku

Book evolution or library revolution? One case study

Streszczenie

Dokonano krótkiej prezentacji niektórych polskich i zagranicznych otwartych repozytoriów wiedzy, w których są gromadzone materiały z nauk ścisłych, zwłaszcza z fizyki. Pokazano, w jaki sposób naukowcy z Instytutu Fizyki UJ angażują się w ruch Open Access, podkreślając, że są oni zarówno twórcami, jak i użytkownikami otwartych zasobów edukacyjnych. Na podstawie obserwacji prowadzonych w Bibliotece Instytutu Fizyki UJ prześlędzono, jak zmieniały się potrzeby informacyjne użytkowników, zwłaszcza studentów pierwszego i drugiego roku kierunków matematyczno-przyrodniczych, uczestniczących w zajęciach I Pracowni Fizycznej. Zwrócono uwagę na zmiany zachowań informacyjnych czytelników, które były spowodowane najpierw opracowaniem i wydaniem podręcznika *I Pracownia fizyczna*, pod redakcją A. Magiery, a później udostępnieniem treści tej publikacji na stronie internetowej I Pracowni Fizycznej UJ. Wykorzystując wyniki badań statystycznych i obserwacje prowadzone wśród rzeczywistych i potencjalnych użytkowników biblioteki, dokonano próby określenia relacji między tradycyjnymi formami publikowania a rozpowszechnianiem otwartych zasobów w sieci.

Słowa kluczowe: otwarte zasoby edukacyjne, uniwersytet otwarty, biblioteka akademicka, użytkownicy biblioteki, badanie potrzeb użytkowników, statystyka biblioteczna

Abstract

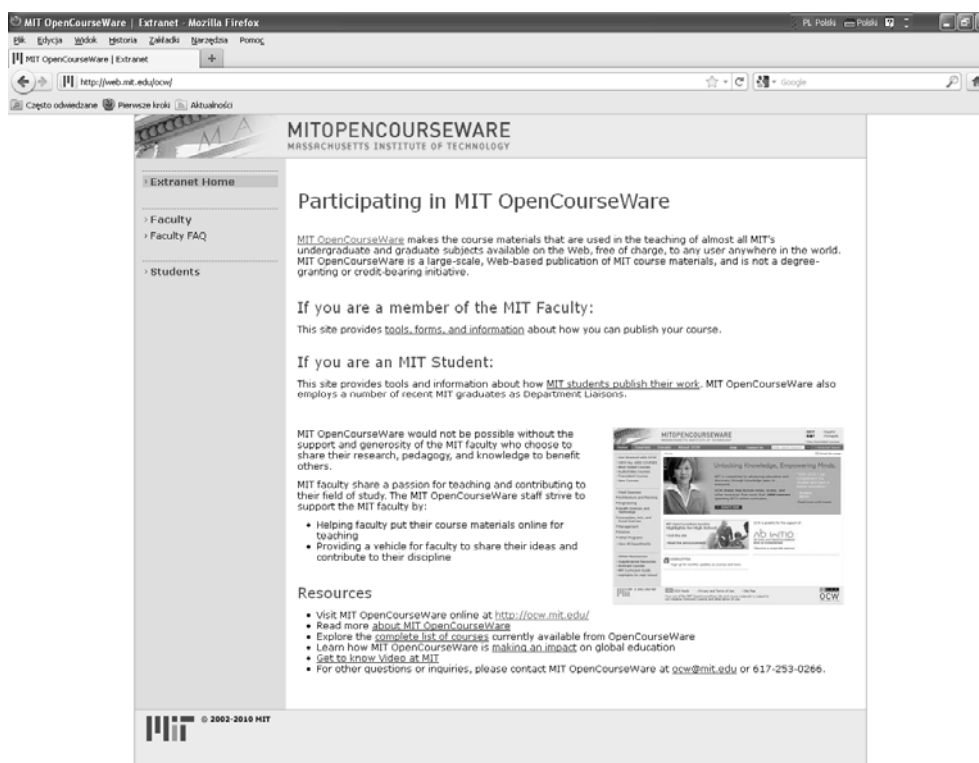
A short presentation of some Polish and foreign open knowledge repositories which collect literature in science, first of all in physics. It shows the ways in which researchers from the Institute of Physics at the Jagiellonian University are involved in Open Access initiatives and emphasizes that researchers are both creators and users of open educational resources. Based on the observation made at the Library of Physics at the Jagiellonian University, changes of information needs of the library users, first of all students of the first and second year of study in mathematical sciences who participated in the First Workshop in Physics, has been discussed. A case study was conducted to observe changing patterns of use of the handbook *I Pracownia fizyczna* [The first workshop in physics] edited by A. Magiera. At first the handbook was published in print and afterwards it was made accessible on-line from the University home page. Observation and research into the use of that one document (in printed and e-version) by real and potential users of the library

resulted in an attempt to determine relationships between traditional forms of publication and spreading of open network resources.

Keywords: open educational resources, open university, academic library, users of the library, research of users' needs, library statistics

Idea otwartych zasobów edukacyjnych opiera się na założeniu, a właściwie na przekonaniu, że wiedza całego świata jest dobrem publicznym. Dostęp do tej wiedzy powinien być nieograniczony, a każdy człowiek powinien móc ją wykorzystywać, dostosowywać do swoich potrzeb, ulepszać i rozpowszechniać bez ograniczeń. W ten sposób edukacja powinna być nie tylko bardziej dostępna, ale przede wszystkim bardziej skuteczna. Dzięki komputerom, a zwłaszcza dzięki internetowi, jest możliwa transmisja informacji do wielu miejsc na świecie, za pośrednictwem portali edukacyjnych jest możliwe udostępnianie ogromnych zasobów wiedzy i informacji. Internet pozwala na interaktywną pracę wykładowca – studenci, a nawet umożliwia prowadzenie eksperymentów na odległość.

Model szkolnictwa uniwersyteckiego, jaki był tworzony w Europie przez ponad 500 lat, opierał się na trzech filarach: wykład mistrza – profesora, drukowana książka (biblioteki ze swymi bogatymi zasobami) i laboratorium (ten element jest niezwykle istotny dla uczelni kształcących studentów nauk matematyczno-przyrodniczych i technicznych). Ostatnie lata, zwłaszcza początek XXI wieku, uzupełniają ten tradycyjny model nowymi elementami. Szkoły wyższe przenoszą się ze swoją ofertą do internetu, tworząc uniwersytety otwarte, które stają się liderami wprowadzania nowych technologii w edukacji. Wiąże się to z procesem globalizacji i internacjonalizacji wykształcenia, lawinowym rozwojem technologii i koniecznością kształcenia przez całe życie. Przygotowuje się materiały dydaktyczne i naukowe w formie cyfrowej, z otwartym i wolnym dostępem (bezpłatnie) dla studentów, wykładowców i samouków, którzy będą mogli je wykorzystać do uczenia się i nauczania, a także do celów badawczych. Właśnie te materiały noszą nazwę „otwartych zasobów edukacyjnych”. Na podkreślenie zasługuje tutaj określenie „otwarte”. Jeśli lata 90. ubiegłego wieku nazywamy „e-dekadą”, to początek XXI wieku możemy śmiało określić „dekadą otwarcia”, mianem „o-dekady” (open software, open access, open systems, open education).

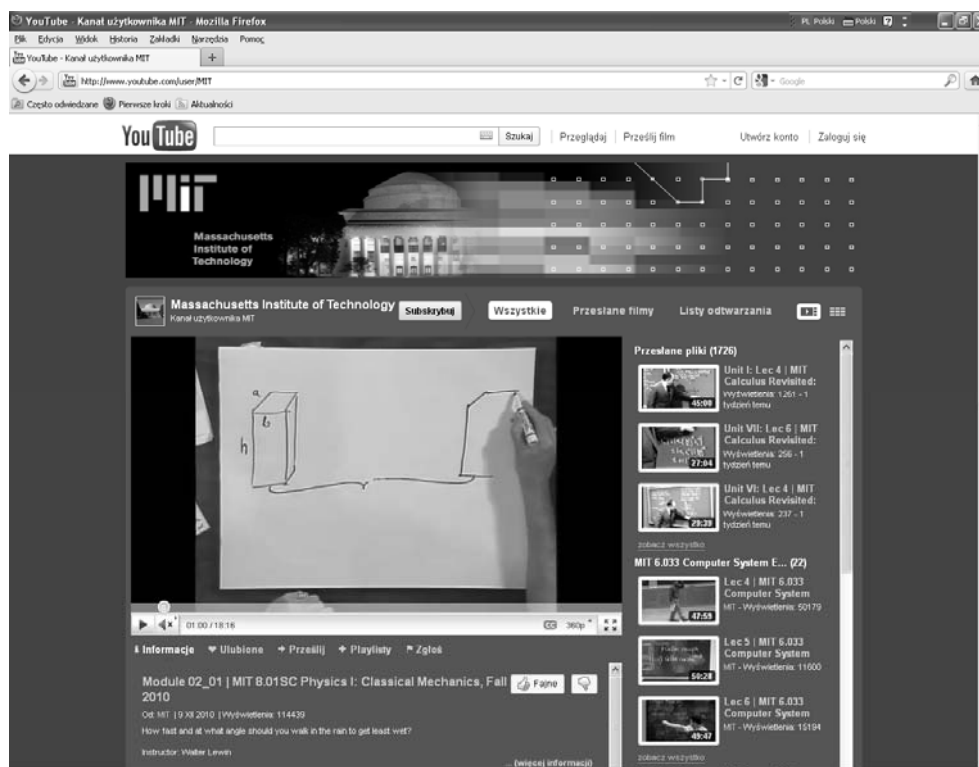

Rys. 1. MIT OpenCourseWare Consortium udostępnia bezpłatnie kilka tysięcy kursów opracowanych przez naukowców z ponad dwustu uczelni z całego świata.
Źródło: (<http://ocw.mit.edu/index.htm>)¹.

Początki *open education* sięgają roku 2002, kiedy w Massachusetts Institute of Technology (MIT) uruchomiono program OpenCourseWare (OCW), zamieszczając w internecie kursy otwarte oferowane przez uczelnię. Znalazły się tutaj nagrania audio/wideo wykładów, kursy szkoleniowe, pełne teksty książek naukowych przygotowanych przez wykładowców MIT, ale również notatki, ćwiczenia i testy obejmujące ponad 2 tys. kursów z dziedzin technologicznych, a także humanistycznych. Początkowo materiały miały służyć wyłącznie studentom uczelni. Działające obecnie MIT OpenCourseWare Consortium (<http://ocw.mit.edu/index.htm>), w którego skład wchodzi około dwustu uczelni wyższych i instytucji naukowych z całego świata, działa według tego samego modelu (na tej samej licencji – *Creative Commons*) i udostępnia bezpłatnie swoje materiały szkoleniowe szerokim

¹ Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 10.05.2011 r.

krengom odbiorców (miesięcznie ponad 1 800 000 wejść)². Warto podkreślić, że materiały wideo zawarte na stronie OCW MIT można oglądać również na serwisach iTunes, a nawet na popularnym, zwłaszcza wśród młodzieży, YouTube.

Rys. 2. Materiały wideo OCW MIT można oglądać na popularnych serwisach, m.in. na YouTube.
Źródło: (<http://www.youtube.com/user/MIT>).

Tytułem przypomnienia można tylko dodać, że pionierami Open Access byli przedstawiciele nauk ścisłych – fizycy, informatycy i astronomowie, którzy już w 1991 r. stworzyli słynne repozytorium arXiv.org (<http://arxiv.org/>) w Los Alamos.

Niewątpliwie najcenniejsze materiały edukacyjne opracowują i udostępniają na stronach uczelni wykładowcy i nauczyciele, ale na uwagę zasługują również te, które są tworzone zgodnie z ideą Web 2 i umieszczane na prywatnych stronach przez amatorów w danej dziedzinie (często są to pliki kopiowane z innych serwisów).

² Dane zaczerpnięto z: B. Galwas, *Otwarte Uniwersytety, Otwarte Zasoby Edukacyjne – Edukacja na progu XXI wieku* [on-line]. Portal Wiedzy Informatycznej. [Dostęp 10.05.2011], http://www.wysi.edu.pl/pg.php/arth/realizacja_projektu/202/.

Rys. 3. Twórcami otwartych zasobów edukacyjnych są często nieprofesjonaliści; umieszczają opracowane materiały na prywatnych stronach internetowych.
 Źródło: (<http://edunauka.pl/fizdevelop.php>).

Otwarte Zasoby Edukacyjne (OZE) to termin określający wiele zróżnicowanych inicjatyw edukacyjnych z całego świata. Nie istnieje żadna organizacja zarządzająca otwartymi zasobami edukacyjnymi, nie ma również żadnych procedur standaryzujących ich działanie. Polskie organizacje zaangażowane w tworzenie otwartych projektów edukacyjnych powołały do życia Koalicję Otwartej Edukacji, której celem jest promowanie metod, ideałów i dobrych praktyk OZE. W styczniu 2008 r. została opublikowana Kapsztadzka Deklaracja Otwartej Edukacji, która stanowi podstawowy dokument międzynarodowy określający cele i metody ruchu OZE³.

Profesor Bogdan Galwas definiuje Otwarte Zasoby Edukacyjne jako *rodzaj współczesnej, wykorzystującej możliwości stworzone przez technologie ICT, elektronicznej biblioteki publicznej, ułatwiającej wszystkim studia i zdobywanie*

³ Pełny tekst deklaracji w języku polskim jest dostępny na stronie: <http://www.capetowndeclaration.org/translations/polish-translation>.

wiedzy⁴, więc nie ulega wątpliwości, że dobrze przygotowane materiały OZE podnoszą poziom kształcenia wszystkich studiujących, przy czym poprawa jakości odbywa się najmniejszym kosztem ze względu na wielką liczbę użytkowników.

W Polsce nie mamy jeszcze do czynienia z tak spektakularnymi przedsięwzięciami w zakresie OZE jak w USA, Australii, Turcji czy Rosji⁵, ale powszechnie są znane takie inicjatywy, jak: działający od 2007 r. projekt realizowany przez Fundację Nowoczesna Polska o nazwie Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>), uwzględniający teksty lektur szkolnych zalecanych przez MEN, które trafiły już do domeny publicznej (wraz z opracowaniem i komentarzami można je ściągać bezpłatnie na swój komputer), czy tej samej fundacji projekt Wolne Podręczniki (<http://wolnepodreczniki.pl>) zawierający materiały edukacyjne dostosowane do potrzeb czasów cyfrowej rewolucji. Warto zwrócić uwagę na wspólny projekt Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Politechniki Poznańskiej i Politechniki Warszawskiej dotyczący utworzenia portalu wiedzy informatycznej przeznaczonego dla studentów, wykładowców oraz absolwentów wydziałów informatyki polskich uczelni wyższych (<http://www.pwi.edu.pl/>). Pomysł stworzenia tego portalu – Polskiej Wszechnicy Informatycznej – to próba zgromadzenia pod jedną witryną najlepszych programów, materiałów i pomocy dydaktycznych wykorzystywanych przez polskie ośrodki akademickie kształcące informatyków. Ogromne zainteresowanie, z jakim materiały zostały przyjęte przez młodzież, a także wykładowców uczelni i szkół średnich, skłania do kontynuacji podjętego dzieła. Innym, niezwykle cennym pomysłem było stworzenie repozytorium otwartych zasobów edukacyjnych Open AGH (<http://open.agh.edu.pl>), które oferuje około 90 kursów, podręczniki napisane przez pracowników AGH, animacje, symulacje komputerowe, gotowe do wykorzystania wykłady i ćwiczenia, do których materiały przygotowali pracownicy naukowcy, doktoranci i studenci uczelni.

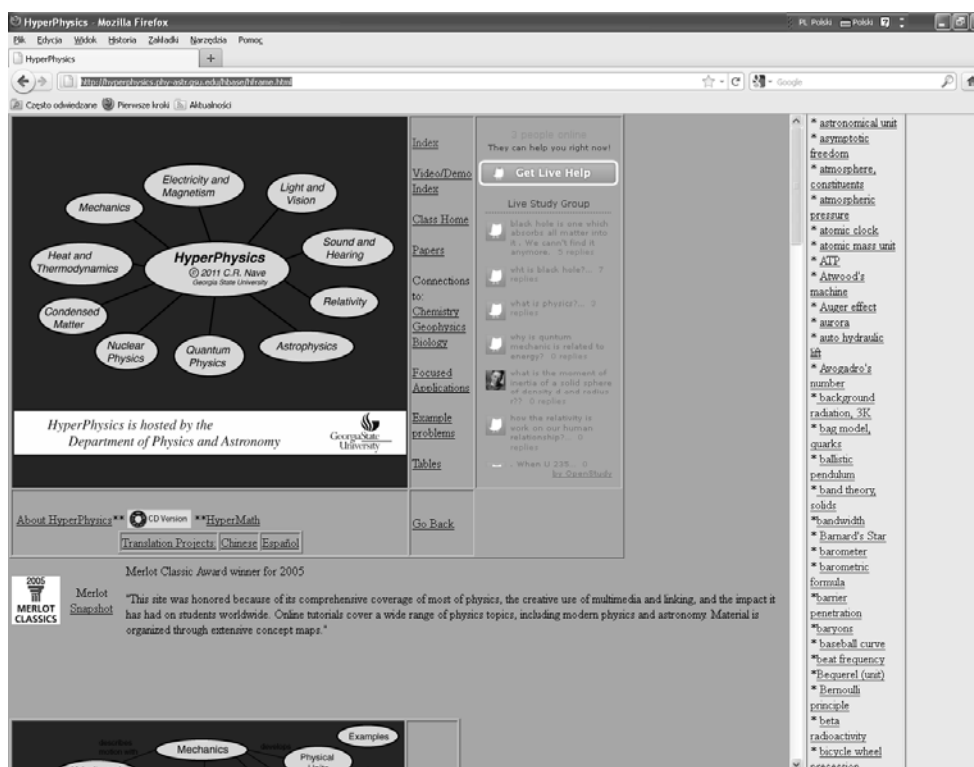
Rola współczesnego nauczyciela akademickiego nie może się ograniczyć wyłącznie do przekazywania wiedzy, dzisiaj odgrywa on raczej rolę opiekuna, mentora, tutora. Pomaga studentom w samodzielnym zdobywaniu wiedzy, przygotowuje dla nich materiały edukacyjne i udostępnia je, także za pomocą łączy internetowych. Wśród tysięcy repozytoriów OER musi umieć wyszukać i wykorzystać (zgodnie z zasadami prawa autorskiego) te zasoby, które spełniają kryteria wysokiej jakości nauczania. O krytycznym stosunku do znalezionych materiałów nie trzeba tutaj przypominać.

---

⁴ B. Galwas, *Otwarte Uniwersytety, Otwarte Zasoby Edukacyjne – Edukacja na progu XXI wieku* [on-line]. Portal Wiedzy Informatycznej [Dostęp 10.05.2011], http://www.wysi.edu.pl/pg.php/arth/realizacja_projektu/202/.

⁵ Tamże.

Rys. 4. Fizycy chętnie korzystają z repozytorium: <http://hyperphysics.phy-astr.gsu.edu/hbase/hframe.html>).
 Serwis obejmuje szeroki zakres zagadnień współczesnej fizyki i astronomii. Jest dla naukowców, także polskich, źródłem inspiracji, a dla studentów niewyczerpaną kopalnią wiadomości, z których mogą korzystać, uzupełniając swoją wiedzę.

Na stronach internetowych poszczególnych zakładów pracownicy naukowcy tworzą swoje *personal homepage*, gdzie udostępniają informacje dotyczące zarówno własnej działalności naukowej, jak i zainteresowań pozazawodowych. Zazwyczaj można tutaj znaleźć spis najważniejszych publikacji naukowych, coraz częściej uczeni zamieszczają na takich stronach materiały pomocnicze do prowadzonych przez siebie wykładów, ćwiczeń czy seminariów.

Niewątpliwie jest to pierwszy krok w stronę otwartych zasobów edukacyjnych. *Personal homepage* stanowią swoistą wizytówkę uczelni, dlatego władze instytutów motywują swoich pracowników do zamieszczania na nich materiałów na najwyższym poziomie, w pełni profesjonalnych. Te materiały, wystawione na widok publiczny, podlegają krytycznej ocenie czytelników, którzy równocześnie pomagają wyeliminować ewentualne pomyłki czy nieścisłości. W ten sposób wzrasta ich jakość, a jednocześnie możliwa jest nieskrępowana wymiana wiedzy i doświadczeń, co przecież ma wymierny wpływ na jakość kształcenia i pozycję uczelni. Te informacje są również dostępne dla potencjalnych studentów uczelni.

Szacuje się, że ok. 35% nowych studentów korzystało wcześniej z OZE uczelni i to odegrało znaczącą rolę w wyborze uczelni, na której zdecydowali się studiować⁶.

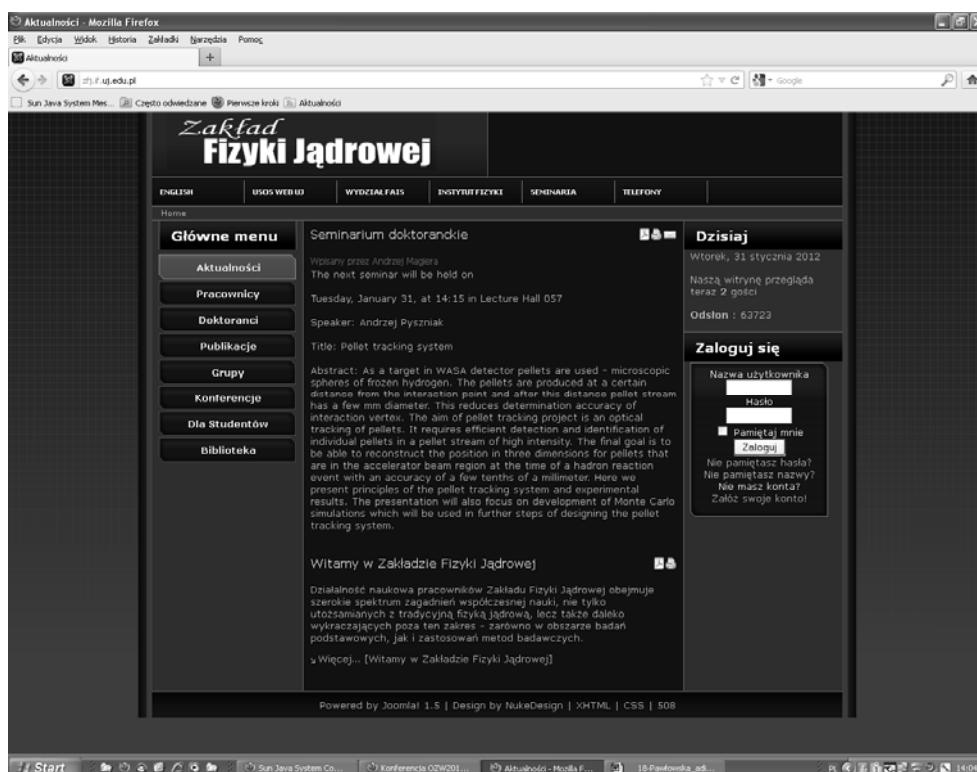

Rys. 5. Coraz częściej uczeni umieszczają na swoich stronach internetowych materiały pomocnicze do prowadzonych wykładów.

Źródło: (http://users.uj.edu.pl/~ufbodek/Elemag/Elemag_2008_a.htm).

Trzeba jednak odnotować następujący fakt: nie wszystkie informacje zamieszczane na stronach internetowych Wydziału Fizyki UJ są dostępne jako otwarte zasoby. Niektóre można przeglądać wyłącznie na komputerach zlokalizowanych w sieci UJ, inne wymagają specjalnego logowania.

⁶ M. Małolepszy, Otwarte zasoby edukacyjne – jakie niosą korzyści? *Rola Informatyki w Naukach Ekonomicznych i Społecznych* [on-line]. 2008, nr 8 (103-112). [Dostęp 10.05.2011], http://www.sceno.edu.pl/print_content.php?dsid=&cms_id=2435&ctr=c&tr=&lang=pl.

Rys. 6. Nie wszystkie strony są otwarte dla ogółu użytkowników.
 Źródło: (<http://zfj.if.uj.edu.pl>).

W niniejszym artykule chcę zwrócić uwagę na rolę otwartych zasobów edukacyjnych w zdobywaniu bądź uzupełnianiu wiedzy przez studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jednocześnie spróbuję odpowiedzieć na pytanie, czy biblioteka naukowa (w tym przypadku biblioteka instytutowa) spełnia wymagania czytelników związane z dostępnością literatury i materiałów edukacyjnych w tradycyjnej i nowoczesnej (elektronicznej) postaci. Punktem wyjścia do tych badań będą zajęcia prowadzone w Instytucie Fizyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w ramach tzw. Pierwszej Pracowni Fizycznej. Trzeba podkreślić, że pracownia jest dla studentów dużym wyzwaniem, bo w trakcie zajęć muszą się wykazać zarówno wiedzą teoretyczną, jak i umiejętnością przeprowadzania doświadczeń fizycznych. W ćwiczeniach prowadzonych w I Pracowni, zgodnie z programem studiów, biorą udział studenci następujących kierunków UJ: biologia (3 ćwiczenia), biotechnologia (3 ćwiczenia), chemia (6 ćwiczeń), biofizyka (10 ćwiczeń), fizyka, astronomia, studia matematyczno-przyrodnicze (12 ćwiczeń). Celem zajęć jest zdobycie umiejętności samodzielnego wykonywania doświadczeń naukowych, obserwacji zjawisk i efektów fizycznych, nauka obsługi przyrządów pomiarowych, zapoznanie

się z podstawami planowania i opracowywania wyników pomiarowych, a także wyciągania wniosków z przeprowadzonych eksperymentów, interpretowania i prezentowania wyników. Student jest dopuszczony do zajęć w pracowni, jeśli zaliczy kolokwium oceniające jego przygotowanie teoretyczne do przeprowadzenia zaplanowanych na dany dzień doświadczeń. Eksperymenty fizyczne wykonywane są przez studentów samodzielnie, asystenci czuwają nad bezpieczeństwem i prawidłowym przebiegiem doświadczeń. Po zakończeniu zajęć w pracowni konieczne jest sporządzenie sprawozdania zawierającego zarówno teoretyczną część wstępną, jak i szczegółowy opis doświadczenia oraz wnikliwą analizę wyników pomiarowych. Aby móc się dobrze przygotować do tych zajęć i właściwie opracować sprawozdanie, niezbędne jest skorzystanie z literatury, która jest podana przez asystentów prowadzących zajęcia. Obecnie obejmuje ona siedem pozycji bibliograficznych, przy czym dwie z nich odnoszą się do materiałów pochodzących z otwartych zasobów edukacyjnych (<http://user.uj.edu.pl/~ufkamys/BK/smop1.htm>, <http://hyperphysics.phy-astr.gsu.edu/hbase/hframe.html>). Najważniejszą pozycją jest podręcznik *I Pracownia Fizyczna*⁷ przygotowany przez zespół asystentów prowadzących przez wiele lat ćwiczenia w I Pracowni. Redaktorem publikacji jest prof. Andrzej Magiera z Instytutu Fizyki UJ. Książka ukazała się po raz pierwszy w 2006 r. Dla osób uczestniczących w zajęciach w pracowni stała się swoistym elementarzem, bo zawierała podstawowe wiadomości potrzebne do zaliczenia bardzo trudnych dla niektórych studentów zajęć. Na podkreślenie zasługuje, że są to tylko podstawowe wiadomości. Gdy książka pojawiła się na początku roku akademickiego 2006/2007, literatura wykorzystywana przez studentów przygotowujących się do ćwiczeń w pracowni uległa całkowitej zmianie. Ich dotychczasowa lista liczyła kilkadziesiąt pozycji, wśród których znajdowały się sztandarowe pozycje, doskonale znane bibliotekarzom udostępniającym podręczniki z fizyki: pięć tomów *Fizyki doświadczalnej* Szczepana Szczeniowskiego, *Pracownia fizyczna* Henryka Szydłowskiego, *Ćwiczenia laboratoryjne z fizyki* Jadwigi Halaunbrenner, *Ćwiczenia laboratoryjne z fizyki* Tadeusza Dryńskiego, *Podstawy fizyki* Davida Hallidaya – by wymienić tylko najpopularniejsze pozycje. Oczywiście nie trzeba było zapoznawać się z całymi tomami, ale nawet odnalezienie materiału przydatnego do przygotowania się do zajęć wśród tak bogatej literatury było dla wielu studentów dużym wyzwaniem. Większość z tych tytułów została zamieszczona w spisie literatury zalecanej do uzupełnienia wiedzy w podręczniku *I Pracownia Fizyczna*⁸. Podręczniki z tego kanonu lektur były do 2006 r. pozycjami najczęściej udostępnianymi w Bibliotece Instytutu Fizyki UJ. Wypożyczone były do domu tylko na miesiąc, a zdarzało się, że brakowało egzemplarzy, by wszyscy potrzebujący mogli z nich skorzystać nawet na miejscu, w czytelni. Czasami jeden podręcznik wypożyczony był do czytelni kilkanaście razy w ciągu dnia.

⁷ A. Magiera (red.), *I Pracownia Fizyczna*, Kraków 2006.

⁸ Tamże, s. 247–249.

Miało to oczywiście wpływ na wysokie statystyki wypożyczeń, ale jednocześnie absorbowano osoby pełniące dyżur w wypożyczalni, których praca ograniczała się niekiedy do „podawania” tych samych książek prawie przez cały dzień. Sytuacja zmieniła się radykalnie po wydaniu, we wrześniu 2006 r., wspomnianego już podręcznika do „pracowni”. Wszystkie zakupione do biblioteki egzemplarze zostały wypożyczone już w pierwszych dniach października. Studenci, którzy nie zdążyli pożyczyć tej książki do domu, pojawiali się w bibliotece, żeby móc przygotować się do zajęć, korzystając z egzemplarzy odłożonych „do czytelników”. We *Wstępie* do podręcznika czytamy: *Te podstawowe wiadomości studenci powinni starać się uzupełnić, korzystając z dodatkowej literatury, której spis jest podany przy każdym ćwiczeniu*⁹. Dało się zauważyć mniejsze zainteresowanie pozostałą literaturą, z którą asystenci zalecali zapoznać się przed zajęciami w „pracowni”, ale z półek w bibliotece zniknęły: D. Halliday *Podstawy fizyki* (t. 1–5), R.P. Feynman *Wykłady z fizyki*, J.R. Taylor *Wstęp do analizy błędów pomiarowych*. Niewątpliwie statystyka wypożyczeń, zwłaszcza długoterminowych, uległa znacznemu obniżeniu.

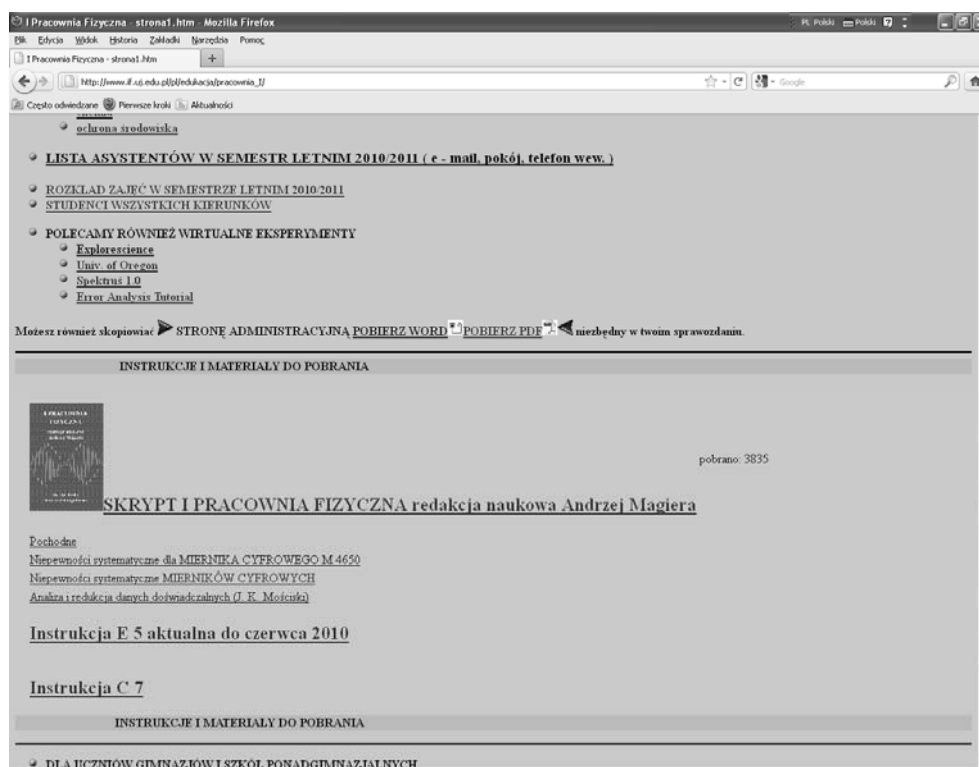
Doświadczenia zebrane w czasie rocznego korzystania z tego podręcznika ułatwiły autorom wprowadzenie koniecznych poprawek. Książkę uzupełniono o opis jednego ćwiczenia i wydano ponownie, również w wersji papierowej, we wrześniu 2007 r.¹⁰ Wciąż wśród studentów cieszyła się dużym powodzeniem; w październiku wszystkie egzemplarze (poza czytelnianymi) zostały wypożyczone. Nawet stare wydanie, mimo że niezupełnie aktualne, znalazło chętnych.

Rok akademicki 2010/2011 był rokiem kolejnych zmian związanych z udostępnianiem materiałów dydaktycznych dedykowanych uczestnikom zajęć w I Pracowni Fizycznej UJ. Na stronie internetowej I Pracowni pojawił się, w wersji PDF, cały podręcznik pod redakcją A. Magiera¹¹. Z biblioteki wycofano większość egzemplarzy pierwszego wydania, ale pozostałe czytelnicy chętnie wypożyczali do domu. W czytelniku nadal można znaleźć egzemplarze do wypożyczenia na miejscu. Pierwszy semestr roku akademickiego 2010/2011 był czasem osvajania się z nową ofertą. Zamieszczenie treści podręcznika w otwartych zasobach edukacyjnych spowodowało kolejne zmiany w statystykach wypożyczeń nie tylko tej książki, ale również innych pozycji z kanonu zalecanych przez asystentów lektur. Po zainstalowaniu licznika rejestrującego liczbę ściągnięć tekstu podręcznika okazało się, że za okres od 25 lutego 2011 do 10 maja 2011 r. (75 dni) jest ich: 3776, czyli notuje się ponad pięćdziesiąt wejść dziennie.

⁹ Tamże, s. 7.

¹⁰ A. Magiera (red.), *I Pracownia Fizyczna*, wyd. 2 popr. i uzup., Kraków 2007.

¹¹ Obecnie dostęp do elektronicznej wersji podręcznika mają tylko studenci i pracownicy Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Rys. 7. Wśród informacji przydatnych studentom, na stronie internetowej I Pracowni Fizycznej UJ zamieszczono w formacie PDF podręcznik *I pracownia fizyczna* pod red. A. Magiera. (http://www.if.uj.edu.pl/pl/edukacja/pracownia_I/).

By przekonać się, jaki wpływ miało zamieszczenie treści podręcznika w internecie na potrzeby czytelnice faktycznych i potencjalnych użytkowników biblioteki przeprowadzono wywiady ze studentami biorącymi udział w zajęciach I Pracowni Fizycznej UJ. Były to dwie grupy: pierwsza to studenci fizyki (42 osoby), druga (16 osób) – studenci biologii. Prowadzącego badania interesowało, z jakich materiałów korzystali uczestnicy pracowni, przygotowując się do kolokwium poprzedzającego doświadczenia (jak pamiętamy, jego zaliczenie jest warunkiem uczestniczenia w zajęciach laboratoryjnych). Okazało się, że większość studentów fizyki (ok. 95%) korzystało ze skryptu *I Pracowni* w wersji elektronicznej, nieliczni (ok. 15%) swoją wiedzę uzupełnili wiadomościami zamieszczonymi w internecie (nie gardząc tymi, które pochodziły z Wikipedii). Tylko dwie osoby przyznały się do skorzystania z dodatkowej literatury (w formie książkowej), zalecanej przez asystentów. Studenci biologii, dla których zajęcia w pracowni są swoistym złem koniecznym, korzystali wyłącznie z zasobów internetowych, a właściwie ograniczyli się do przejrzenia odpowiednich fragmentów elektronicznej wersji podręcznika *I Pracownia Fizyczna*. Warto dodać, że prawie 40% studentów

(23 osoby) biorących udział w badaniu wypożyczyło papierową wersję tego podręcznika i, jak zapewniali, bardzo chętnie z niej korzystają. Jest tylko jeden problem: wersja elektroniczna jest uzupełniana i na bieżąco poprawiana, dlatego różni się od wersji papierowej. Zarówno studenci, jak i asystenci prowadzący zajęcia, a nawet przypadkowi czytelnicy książki korzystający z jej wersji elektronicznej, mogą zgłaszać swoje uwagi odnośnie do treści podręcznika, sugerować zmiany czy wręcz uzupełniać treść nowymi elementami. Wprawdzie obecnie dostęp do elektronicznej wersji podręcznika jest ograniczony, gdyż obejmuje tylko pracowników i studentów korzystających z sieci uniwersyteckiej, to już dziś widać jednak, że jego wystawienie „na widok publiczny” spowodowało, że nastąpiła komunikacja między twórcami książki a jej odbiorcami. Ma to wpływ na wyższą jakość zawartej w podręczniku wiedzy, szybsza i tańsza jest też jego aktualizacja i modyfikacja.

Pomijając bardzo ważne, ale niebędące tematem tego opracowania, zagadnienia ekonomiczne, prawne i wydawnicze związane z otwartym udostępnianiem zasobów edukacyjnych tworzonych przez pracowników naukowych uczelni, da się zauważyć coraz większą aktywność wykładowców pod tym względem i coraz bogatszą ofertę przygotowywanych przez nich materiałów. Niestety większość polskich uczelni, w tym Uniwersytet Jagielloński, udostępnia te materiały wąskim kręgom odbiorców, którymi są zazwyczaj pracownicy i studenci macierzystej instytucji. A przecież naukowcy powinni zdawać sobie sprawę z tego, że włączenie się do otwartych zasobów edukacyjnych to szansa na promocję ich osiągnięć naukowych, dydaktycznych, a czasami, po prostu, na obecność w świecie nauki.

Obserwacje zachowań czytelników prowadzone w Bibliotece Instytutu Fizyki i badania przeprowadzone wśród wybranej grupy studentów I Pracowni Fizycznej UJ są tylko niewielkim wycinkiem szerokich badań czytelniczych prowadzonych w ostatnich latach przez biblioteki udostępniające swoje zbiory zarówno tradycyjnie, jak i w wersji on-line. Badania pokazały, że naukowcy i studenci fizyki są zarazem twórcami i odbiorcami otwartych zasobów edukacyjnych. Ta jedna, wybrana nieprzypadkowo lektura, której historię opisano, pokazuje, że w bibliotece gromadzącej specjalistyczną literaturę naukową, przeznaczoną dla wysublimowanego kręgu odbiorców, najszybciej zauważa się zmiany zachowań czytelniczych, zwłaszcza te, które spowodowane są światowymi trendami widocznymi w nauczaniu i uczeniu się.

Obawy bibliotekarzy związane z tworzeniem się nowych modeli edukacji i pytania o kondycję bibliotek pojawiają się ustawicznie¹². Profesor Jacek Wojciechowski zastanawia się, *czy nastąpi exodus młodzieży akademickiej ze świata książki drukowanej do świata on-line?* I zaraz odpowiada: *Wszystko przemawia za tym, że biblioteki i bibliotekarstwo mają pomyślne perspektywy na przyszłość – pod warunkiem wykorzystania i rozwoju wszystkich swoich narzędzi*¹³. Publikacje na

¹² Echa tych obaw znaleźć można np. w tytule konferencji zorganizowanej przez Politechnikę Łódzką: *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy?* Łódź 19–21 czerwca 2006 r.

¹³ J. Wojciechowski, *Biblioteka w komunikacji publicznej*, Warszawa 2010, s. 247.

najwyższym poziomie, brak opłat za dostęp, możliwość korzystania z tekstów z każdego miejsca na świecie, szybka aktualizacja danych, to tylko niektóre zalety prezentowania materiałów naukowych w otwartych zasobach. Bibliotekarze muszą znać również to narzędzie i wiedzieć jak je wykorzystać, by sprostać nowym wyzwaniom.

Literatura

- [1] GAJEWSKI, R.R., Otwarte zasoby edukacyjne – kto się boi e-? W: *e-mentor* [on-line]. 2008, nr 3 [Dostęp 10.05.2011]. Dostępny w Word Wide Web: <http://www.e-mentor.edu.pl/arttykul/index/numer/25/id/554>
- [2] GALWAS, B., Otwarte Uniwersytety, Otwarte Zasoby Edukacyjne – Edukacja na progu XXI wieku [on-line]. Portal Wiedzy Informatycznej [Dostęp 10.05.2011]. Dostępny w Word Wide Web: http://www.wysi.edu.pl/pg.php/arth/realizacja_projektu/202/
- [3] GRODECKA, K., ŚLIWOWSKI, K., *Przewodnik po Otwartych Zasobach Edukacyjnych*, Koalicja Otwartej Nauki, 2010. (Przewodnik dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska)
- [4] HOFMOKL, J.W. i in., *Przewodnik po otwartej nauce*, Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego, 2010. (Przewodnik dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska). ISBN 978-83-917150-4-8
- [5] KAMIŃSKA, J., Otwarte zasoby wiedzy na stronach internetowych wybranych bibliotek uczelni technicznych w Polsce i na świecie – przegląd z perspektywy doświadczeń Wypożyczalni Międzybibliotecznej Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej. W: GANIŃSKA, H. (red.), *II Wspólna Konferencja: Informacja dla nauki a świat zasobów cyfrowych* [on-line]. Świnoujście 2008. [Dostęp 10.05.2011]. Dostępny w Word Wide Web: http://www.library.put.poznan.pl/konf_idn/publik.html
- [6] MAGIERA, A. (red.), *I Pracownia Fizyczna*, Kraków: Instytut Fizyki UJ, 2006. ISBN 83-7308-763-X
- [7] MAGIERA, A. (red.), *I Pracownia Fizyczna*, wyd. 2 popr. i uzup. Kraków: Instytut Fizyki UJ, 2007. ISBN 978-83-7308-763-7
- [8] MAŁOLEPSZY, M., Otwarte zasoby edukacyjne – jakie niosą korzyści? *Rola Informatyki w Naukach Ekonomicznych i Społecznych* [on-line]. 2008, nr 8 (103–112). [Dostęp 10.05.2011]. Dostępny w Word Wide Web: http://www.sceno.edu.pl/print_content.php?dsid=&cms_id=2435&ctr=c&tr=&lang=pl
- [9] WOJCIECHOWSKI, J., *Biblioteka w komunikacji publicznej*, Warszawa: Wydaw. SBP, 2010. ISBN 978-83-61464-38-9

Błażej Feret
Biblioteka Politechniki Łódzkiej

Biblioteka hubem uczelni? Nowe czasy – nowe wyzwania

Library as university hub? New time, new challenges

Streszczenie

W czasach, gdy większość użytkowników biblioteki akademickiej – nie tylko studentów, ale niestety także pracowników naukowych – jest coraz częściej usatysfakcjonowana informacjami, które może wyszukać w otwartym internecie, rola biblioteki jako źródła informacji o wysokiej jakości jest coraz bardziej pomniejszana. Paradoksalnie do zjawiska tego przyczynia się także popularyzacja przez same biblioteki źródeł informacji typu Open Access. W takich warunkach, aby utrzymać swoje znaczenie i rolę w uczelni, biblioteki muszą podejmować się nowych zadań, które często mają niewiele wspólnego z tradycyjną funkcją biblioteki akademickiej. Zadania te mają jednak na celu wykazanie, że warunki organizacyjne oraz kompetencje pracowników bibliotek pozwalają im na realizację wielu funkcji o charakterze centralnym i istotnym dla macierzystej uczelni. W artykule zostaną przedstawione nowe funkcje i zadania realizowane przez Bibliotekę Politechniki Łódzkiej, ze szczególnym uwzględnieniem jej roli w projekcie uczelnianej, elektronicznej platformy dydaktycznej. W ramach tego projektu Biblioteka PŁ jest koordynatorem oraz realizatorem wielu nowych usług, dla których realizacją alternatywą było powołanie niezależnej, nowej jednostki w ramach uczelni.

Słowa kluczowe: biblioteka naukowa, internet, zagrożenia, funkcje biblioteki, zmiany

Abstract

In the era when most of the academic library users – not only students, but unfortunately also the researchers – are increasingly satisfied with the information found on the open Internet, the role of library as a source of high-quality information is increasingly reduced. Paradoxically, libraries contribute to this phenomenon by popularizing „open access” initiatives, which, for some, are more or less the same as „open Internet”. In such conditions, to maintain its relevance and role in the university, library must undertake new tasks, which often have little in common with the traditional function of academic library. These activities have yet to demonstrate that the organizational environment of library and competence of library staff allow them to undertake many functions and tasks vital to the parent university. In the text, new functions and tasks carried out by the library of the Technical University of Lodz are presented, with particular regard to the role in the project of electronic learning platform. Within the framework of this project, the library is the main coordinator as well as the provider of a number of new services, for the realization of which an alternative was the establishment of an independent, new unit within the university.

Keywords: research library, Internet, functions of a library, changes

Wstęp

W czasach gdy większość użytkowników biblioteki akademickiej – nie tylko studentów, ale niestety także pracowników naukowych – jest coraz częściej usatysfakcjonowana informacjami, które może wyszukać w otwartym internecie, rola biblioteki jako źródła informacji o wysokiej jakości jest coraz bardziej pomniejszana. Paradoksalnie do zjawiska tego przyczynia się także popularyzacja przez same biblioteki źródeł informacji typu Open Access. W takich warunkach, aby utrzymać swoje znaczenie i rolę w uczelni, biblioteki muszą podejmować się nowych zadań, które często mają niewiele wspólnego z tradycyjną funkcją biblioteki akademickiej. Zadania te mają jednak na celu wykazanie, że warunki organizacyjne oraz kompetencje pracowników bibliotek pozwalają im na realizację wielu funkcji o charakterze centralnym i istotnym dla macierzystej uczelni.

W artykule zostaną przedstawione nowe funkcje i zadania realizowane przez Bibliotekę Politechniki Łódzkiej, ze szczególnym uwzględnieniem jej roli w projekcie uczelnianej, elektronicznej platformy dydaktycznej. W ramach tego projektu Biblioteka PŁ jest koordynatorem oraz realizatorem szeregu nowych usług, dla realizacji których alternatywą było powołanie niezależnej, nowej jednostki w ramach uczelni.

O Bibliotece Politechniki Łódzkiej

Biblioteka Politechniki Łódzkiej (BPL) jest biblioteką główną średniej wielkości uczelni technicznej w Polsce.

Na zbiory drukowane BPL składa się:

- 280 tys. książek,
- 135 tys. wolumenów czasopism,
- 700 tytułów czasopism aktualnie prenumerowanych,
- 243 tys. egzemplarzy w kolekcjach specjalnych (normy, patenty itp.).

W 2010 roku użytkowanie biblioteki przedstawiało się następująco:

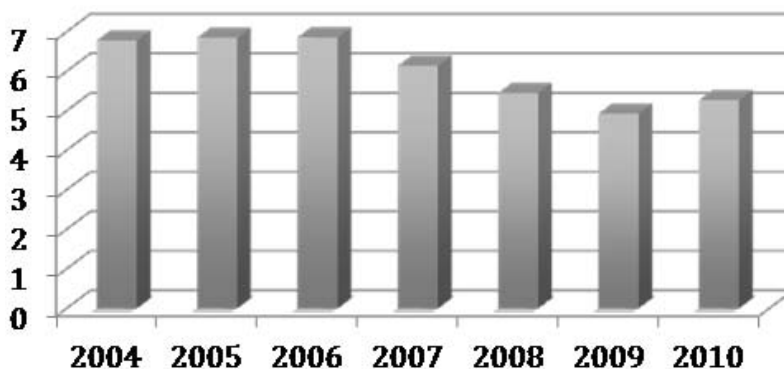
- 20 tys. zarejestrowanych użytkowników,
- 55 tys. odwiedzin w czytelnich,
- 265 tys. egz. wykorzystanych na miejscu,
- 105 tys. wypożyczeń na zewnątrz.

Biblioteka udostępnia także coraz więcej zakontraktowanych zbiorów elektronicznych, na które w 2010 r. składało się ponad 114 tys. tytułów czasopism oraz 50 tys. książek w wersji cyfrowej. Zbiory te były intensywnie wykorzystywane. W ciągu całego roku 2010, podczas 130 tys. sesji użytkownicy pobrali 227 tys. artykułów z czasopism elektronicznych oraz 67 tys. rozdziałów z elektronicznych książek.

Uzupełniając, należy dodać, że biblioteka PŁ stara się jak najbardziej wychodzić naprzeciw oczekiwaniom użytkowników, wprowadzając, bardzo często

jako jedna z pierwszych w Polsce, nowe usługi i udogodnienia w korzystaniu ze zbiorów. Od lat łączymy funkcjonalność magazynów otwartych (samodzielne poszukiwanie literatury na dany temat) z wygodą zamawiania książek przez katalog komputerowy (zamówiona książka czeka na odbiór przez 3 dni), przypominamy naszym czytelnikom o nadchodzącym terminie zwrotu książki za pomocą e-maila, umożliwiamy zwrot książek do skrzynki przed gmachem (dzięki czemu książkę można oddać także poza godzinami pracy biblioteki), udostępniamy w budynku bezprzewodowy internet, a także oprócz standardowych kopiarek skaner do samodzielnego użytku czytelników.

Wydaje się, że robimy wiele, by Biblioteka PŁ była dobrze wykorzystywana w zakresie swoich tradycyjnych zadań: udostępniania literatury dla studentów i naukowców. Tymczasem, jak wynika z rysunku 1, liczba wypożyczeń w przeliczeniu na jednego studenta ma tendencję spadkową. Inne biblioteczne statystyki także potwierdzają trend mniejszego wykorzystania tradycyjnych zasobów bibliotecznych.

Rys. 1. Wypożyczenia na studenta
Źródło: dane Biblioteki PŁ.

Bez głębszej analizy można podejrzewać, że przyczyną takiej sytuacji jest wszechobecna dostępność w internecie informacji, która w dużym stopniu satysfakcjonuje użytkowników bibliotek, nie wywołując konieczności ani nawet potrzeby wizyty (fizycznej bądź wirtualnej) w bibliotece uczelni. Pomijając dostępność informacji zastępczej (czyli informacji, którą powinno się czerpać z wiarygodnego źródła, ale przy jego braku pod ręką – czerpie się z otwartego internetu) czy mało legalne, ale szeroko wykorzystywane zasoby serwisów typu chomikuj.pl, także same biblioteki przyczyniają się do szerokiego upowszechniania i udostępniania poza swoją siedzibą zbiorów drukowanych (biblioteki cyfrowe, repozytoria, promocja Open Access), które to działania zmniejszają popularność bibliotek jako **fizycznego** miejsca dostępu do wiedzy. W pewnym więc sensie biblioteki same podcinają gałąź, na której siedzą.

W takich okolicznościach mądre władze uczelni dostrzegają bibliotekę jako partnera w innych uczelnianych zadaniach. Inne wraz z pozornie mniejszym użytkowaniem dostrzegają możliwość odzyskania od biblioteki mało wykorzystywanych powierzchni, etatów czy środków finansowych. Dlatego biblioteki powinny inicjować nowe działania i podejmować się nowych zadań, które czasem mają niewiele wspólnego z tradycyjną funkcją biblioteki akademickiej. Zadania te miałyby na celu wykazanie, że warunki organizacyjne oraz kompetencje pracowników bibliotek pozwalają na realizację wielu funkcji o charakterze centralnym i istotnym dla macierzystej uczelni.

Władze Politechniki Łódzkiej już od wielu lat dostrzegają niestandardowe możliwości biblioteki, dlatego być może Biblioteka PŁ jest zaangażowana w kilka projektów/działalności niezbyt typowych dla biblioteki uczelnianej. Może też tak się dzieje, ponieważ sami bibliotekarze dostrzegają potrzebę robienia czegoś nowego, nie boją się nowych wyzwań i zadań, sami wychodzą z nowymi inicjatywami. Taka postawa biblioteki i jej pracowników zachęca władze uczelni do wykorzystania ich możliwości, wokół biblioteki tworzy się więc pozytywny klimat.

Poniżej zostaną pokrótce opisane nowe zadania realizowane przez Bibliotekę PŁ, z których część jest inicjatywą biblioteki, a część – inicjatywą macierzystej uczelni.

Biblioteka Cyfrowa eBiPoL (ebipol.p.lodz.pl)

Biblioteki cyfrowe tworzone są przez wiele uczelnianych bibliotek. Można by więc powiedzieć, że są one już standardową działalnością. Ponieważ jednak ich powstanie to kwestia ostatnich kilku lat – pozwalam sobie na krótkie omówienie działalności eBiPoL, tym bardziej że jej tworzenie i utrzymanie to obecnie istotny fragment działalności biblioteki.

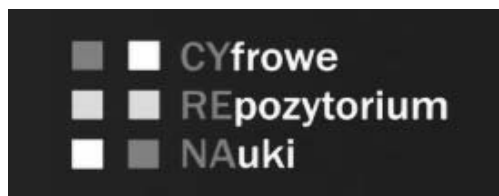
Biblioteka Cyfrowa eBiPoL powstała w 2005 r. Posiada następujące kolekcje (dane na dzień 15 czerwca 2011 r.):

- Czasopisma (33 tytuły, 1750 numerów)
- Książki (210 tytułów)
- Materiały dydaktyczne (100 pozycji)
- Rozprawy doktorskie (125 pozycji)
- Sympozja, kongresy, konferencje (43 pozycje)
- Mikrofisze (600 pozycji)
- Varia (51 pozycji)

Całkowita liczba publikacji to ponad 3 tys. W 2010 r. były one wykorzystane ponad 625 tys. razy. Największą popularnością cieszą się skrypty i zeszyty naukowe Politechniki Łódzkiej, szczególnie z dziedziny biotechnologii.

Dzięki eBiPoL studenci częściej korzystają z e-zasobów biblioteki, które dotychczas były bardziej przydatne w działalności naukowej niż w kształceniu. Wzrosła także świadomość istnienia i możliwości skorzystania z różnorodnych usług biblioteki wśród nauczycieli akademickich. Nie bez znaczenia jest również widoczność rezultatów naszej pracy za pośrednictwem serwisu europeana.com. Marketingu nigdy za wiele!

CyReNa – Cyfrowe Repozytorium PŁ (dspace.p.lodz.pl)

Cyfrowe repozytorium Politechniki Łódzkiej – pod nazwą CyReNa – rozpoczęło swoją działalność w 2010 r. Działa na bazie oprogramowania otwartego DSpace. Głównym celem projektu repozytorium jest umożliwienie członkom społeczności naukowej Politechniki Łódzkiej efektywnego zarządzania oraz rozpowszechniania materiałów naukowych ich autorstwa w postaci cyfrowej.

Niemal każda wyższa uczelnia na świecie posiada repozytorium dorobku naukowego swoich pracowników, gdzie mogą oni deponować swoje publikacje oraz inne niepublikowane dokumenty, wyniki laboratoryjne, raporty. Proces deponowania jest darmowy i szybki, pracownik naukowy uzyskuje zwiększenie oddziaływania swojej publikacji, indeksowanie metadanych i treści przez wyszukiwarki, wzrost cytowań w zależności od dziedziny i języka dokumentu oraz elektroniczną długoterminową archiwizację i ochronę wyników badań.

Ze względu na rozpoczęcie – także w 2010 r. – zainicjowanego przez władze uczelni projektu kształcenia na odległość WIKAMP, w który biblioteka została zaangażowana, prace nad repozytorium uległy spowolnieniu. Dzisiaj CyReNa jest przygotowana do przyjmowania i udostępniania materiałów, rozpoczęto akcję marketingową, która będzie zintensyfikowana w nowym roku akademickim.

WIKAMP – Wirtualny Kampus PŁ (edu.p.lodz.pl)

W 2010 roku, dostrzegając potrzebę nowych rozwiązań w kształceniu, władze Politechniki Łódzkiej ogłosiły konkurs na przygotowanie koncepcji wdrożenia w skali uczelni systemu wspomaganie kształcenia na odległość. Zwyciężył projekt pod nazwą „WIKAMP – Wirtualny Kampus Politechniki Łódzkiej”. Twórcami zwycięskiej koncepcji są pracownicy Wydziału Fizyki Technicznej, Informatyki i Matematyki Stosowanej PŁ, pracownicy Biblioteki PŁ oraz Centrum Komputerowego uczelni. Koncepcja projektu została oparta na doświadczeniach twórców, zdobytych podczas sześcioletniej pracy nad wdrożeniem systemu wspomaganie nauczania w skali Wydziału Fizyki Technicznej, Informatyki i Matematyki Stosowanej PŁ. Już w założeniach projektu Biblioteka PŁ miała w WIKAMP odgrywać zasadniczą rolę.

WIKAMP ma strukturę trójwarstwową. Za funkcjonalność poszczególnych warstw projektu odpowiadają jednostki organizacyjne Politechniki Łódzkiej – współtwórcy koncepcji:

- warstwa I (zarządzanie i kontakty z użytkownikami systemu) – Biblioteka PŁ,
- warstwa II (administrowanie i rozwój oprogramowania platformy) – Wydział Fizyki Technicznej, Informatyki i Matematyki Stosowanej,
- warstwa III (wsparcie sprzętowe platformy WIKAMP) – Centrum Komputerowe.

Zadania wdrażanego uczelnianego systemu wspomaganie kształcenia na odległość są różne: gromadzenie, organizowanie i prezentowanie materiałów dydaktycznych, dostarczanie informacji o wszelkiej aktywności studentów, wsparcie nauczyciela w ocenie indywidualnych, jak i globalnych wyników kształcenia na poziomie przedmiotu. Przestrzeń Wirtualnego Kampusu ma także stać się narzędziem komunikacji pomiędzy użytkownikami platformy na różnych poziomach (student – student, student – nauczyciel). Wdrażany system w swoim założeniu ma współpracować z innymi systemami obsługi studentów, które funkcjonują w Politechnice Łódzkiej (Wirtualny Dziekanat, System Informacji Dydaktyki), dzięki czemu będzie możliwe maksymalne wykorzystanie już istniejących systemów i ich integracja z funkcjonującymi w PŁ usługami.

Biblioteka PŁ, jako miejsce neutralne, przyjazne i ogólnodostępne, ma jednoczyć wszystkich w ramach uczelnianego systemu zdalnego nauczania. Pełniąc funkcję serca systemu, ma zarządzać platformą WIKAMP i współpracować z jej użytkownikami.

Do podstawowych zadań biblioteki należą:

- zarządzanie i administrowanie stroną główną Wirtualnego Kampusu (tworzenie ścieżek dydaktycznych dla poszczególnych jednostek, nadawanie uprawnień prowadzącym, zamieszczanie komunikatów, moderacja forum i innych funkcjonalności strony głównej),
- koordynacja działań wszystkich jednostek Politechniki współpracujących w utrzymaniu platformy WIKAMP (dziekanaty, CKPŁ, biblioteka, pion Rektora ds. Kształcenia),
- przyjmowanie zgłoszeń dotyczących niepoprawnej pracy platformy oraz wdrażanie i monitorowanie odpowiedniego postępowania naprawczego,
- prowadzenie szkoleń dla studentów i nauczycieli w zakresie posługiwania się platformą,
- prowadzenie Centrum Informacji WIKAMP; udzielanie porad i pomocy drogą telefoniczną, mailową; prowadzenie indywidualnych szkoleń,
- wspomaganie procesu rejestracji użytkowników w systemie przez wydawanie haseł dostępowych wspólnych dla platformy e-learningowej, poczty elektronicznej i serwisu WebDziekanat,
- wspomaganie nauczycieli przy tworzeniu kursów elektronicznych; pomoc zarówno w zamieszczaniu materiałów dydaktycznych na platformie, jak i w technicznym ich przygotowaniu, biblioteka jest najbardziej odpowiednim miejscem, które może służyć pomocą we wskazywaniu odpowiednich źródeł informacji,
- integrowanie dostępnych w bibliotece źródeł informacji z platformą WIKAMP i udostępnianie ich w przedmiotach,
- zapewnienie możliwie największej liczby materiałów bibliotecznych w wersji elektronicznej przez zakup materiałów elektronicznych lub digitalizację źródeł informacji w formie drukowanej,
- skanowanie materiałów dydaktycznych na życzenie i umieszczanie ich na platformie, w ramach dopuszczonych przez ustawę o prawie autorskim i prawach pokrewnych,
- zapewnienie integracji platformy WIKAMP z systemem bibliotecznym przez m.in. informowanie o dostępności źródeł drukowanych i terminie ich zwrotu.

W październiku 2010 r. w ramach struktury Biblioteki PŁ powołano Centrum WIKAMP – jednostkę zarządzania i współpracy z użytkownikami Wirtualnego Kampusu. Centrum ma również odgrywać rolę Biura Obsługi Klienta na potrzeby studentów w zakresie wdrażanego jednolitego systemu poczty elektronicznej w PŁ. Pracownicy Centrum WIKAMP posiadają wiedzę, zarówno bibliotekarską, jak i informatyczną, co wydaje się zasadne z punktu widzenia zadań stawianych Centrum oraz wielu funkcjonalności, jakimi dysponuje platforma Moodle, na której oparty jest WIKAMP.

W praktyce pracownicy centrum WIKAMP (a więc pracownicy biblioteki) już zrealizowali lub są w trakcie realizacji m.in. następujących zadań:

- utworzenie na platformie kursów korzystania z WIKAMP (osobno dla studentów i dla nauczycieli),
- wprowadzenie struktury przedmiotów wraz z przypisaniem prowadzących nauczycieli na wszystkich wydziałach PŁ,
- opracowanie ulotek informacyjnych, plakatów itp.,
- wydawanie haseł dostępu do platformy studentom,
- pełnienie funkcji helpdesku (telefonicznego, e-mailowego i osobistego),
- prowadzenie akcji promocyjnej WIKAMP na wydziałach PŁ (spotkania i prezentacje w katedrach i instytutach),
- opracowanie kilku publikacji o WIKAMP,
- prowadzenie szkoleń praktycznych dla nauczycieli chcących tworzyć przedmioty na platformie.

Rezultatem tak istotnego udziału i partnerstwa biblioteki w projekcie WIKAMP jest znaczny wzrost świadomości wśród pracowników i studentów na temat istnienia, funkcjonowania i możliwości biblioteki. Biblioteka stała się miejscem centralnym – hubem – dla spraw kształcenia na odległość na Politechnice Łódzkiej.

Niewątpliwą korzyścią jest także zapoznanie się (w ramach szkoleń prowadzonych przez Centrum WIKAMP) kilkunastu osób z biblioteki z wykorzystywaniem oraz tworzeniem szkoleń na platformie Moodle. Daje to ewentualną możliwość włączenia się innych pracowników biblioteki w przyszłe tworzenie materiałów dydaktycznych – czy to bibliotecznych, czy nawet jako pomoc dla innych nauczycieli.

Uczelniany Punkt Personalizacji (UPP)

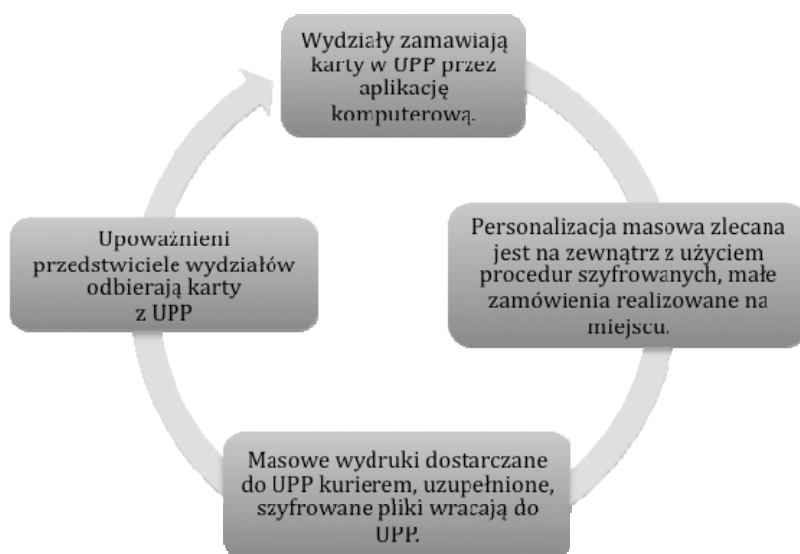
Prowadzenie Uczelnianego Punktu Personalizacji w Bibliotece PŁ to oferta władz uczelni, którą biblioteka przyjęła z wahaniem, ale i z ciekawością. Zadaniem UPP jest zapewnienie dostaw spersonalizowanych elektronicznych legitymacji studenta (ELS) na potrzeby wydziałów PŁ. Wiele uczelni do realizacji tego zadania powołało specjalne komórki, zwiększyło zatrudnienie. W Politechnice Łódzkiej – idąc za myślą, że elektroniczne legitymacje studenta będą pełniły funkcję karty bibliotecznej – zlecono to zadanie bibliotece. Obecnie jest ono realizowane przez jedną osobę, okresowo wspieraną pomocą innych pracowników biblioteki (biuro,

Oddział Informacji Naukowej, informatycy). ELS-y przygotowywane są na dwa sposoby:

- zamówienia masowe na początku roku akademickiego są realizowane w outsourcingu przez firmę zewnętrzną,
- małe ilości w ciągu roku akademickiego, dodruki, duplikaty – są wykonywane w UPP na posiadanym sprzęcie.

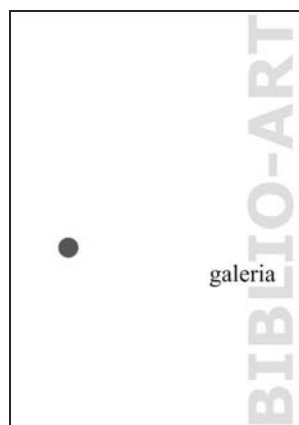
Przebieg współpracy UPP z wydziałami PŁ przedstawiono na schemacie 1.

Schemat 1. Współpraca UPP z wydziałami PŁ
Źródło: opracowanie własne.

Po trzech latach funkcjonowania UPP w Bibliotece PŁ wydaje się, że przejęcie tej działalności było dla biblioteki korzystne. Realizacja jednego z ważnych ogniw funkcjonowania uczelni przez bibliotekę podniosła jej rangę w oczach pracowników PŁ, przydała ważności, odniosła pozytywny efekt marketingowy. Biblioteka w kolejnej dziedzinie stała się ważnym partnerem dla wydziałów PŁ.

Galeria Biblio-ART

Wraz z coraz większą dostępnością internetu poza uczelnią popularność funkcjonującego w pobliżu wypożyczalni BPL pokoju katalogowego zaczęła się zmniejszać. Studenci coraz rzadziej zamawiają książki, korzystając z komputerów udostępnionych w pomieszczeniu katalogów. Najczęściej robią to z domu, z akademika, często w środku nocy. Z tego powodu pomieszczenie, w którym początkowo funkcjonowało 16 komputerów z dostępem do bibliotecznego katalogu, zaczęło zmieniać funkcję. Oprócz organizacji przestrzeni do dyspozycji studentów (stanowiska do pracy z własnymi komputerami) w 2007 r. postanowiono wykorzystać pokój katalogowy do prezentacji wystaw malarstwa, rysunku, grafiki, fotografii czy nawet rzeźby. Pomieszczenie odpowiednio zaadaptowano, zainstalowano profesjonalne oświetlenie i system do zawieszania prezentowanych prac. W 2008 r. galeria – w drodze wewnątrzbibliotecznego konkursu – otrzymała nazwę Biblio-ART.

Założeniem galerii jest prezentacja prac środowiska akademickiego Łodzi, integracja różnych typów szkół wyższych (artystycznych i nieartystycznych), przybliżanie dokonań poszczególnych autorów. Od 2007 r. do połowy 2011 r. w galerii odbyło się 20 wystaw. Miejsce stało się już popularne wśród młodych łódzkich twórców, a rezerwacje terminów wystaw odbywają się z rocznym wyprzedzeniem.

Zapoczątkowana przez dyrektor Elżbietę Skubałę galeria okazała się znakomitą inicjatywą. W bibliotece uczelni technicznej jest miejsce na większą dawkę sztuki i humanizmu, tam, pośród interesujących dzieł, studenci pracują nad projektami technicznymi, często nie przerywając pracy nawet na czas kolejnego wernisażu. Na inauguracjach nowych wystaw goszczą przedstawiciele niektórych wydziałów, czasem rektorzy, zawsze – rzecznik prasowy PŁ. Biblioteka po raz kolejny zyskała na popularności.

Fot. 1. Galeria Biblio-ART
(fot. Ł. Markiewicz)

Centrum informacji o prawach autorskich i własności przemysłowej

Co prawda jeszcze w planach, ale jest to inicjatywa biblioteki jako odpowiedź na coraz większe oczekiwania pracowników i administracji uczelni w sprawie informacji dotyczącej praw autorskich. Nauczyciele – zwłaszcza w kontekście kształcenia na odległość – często na przykład nie mają wiedzy, czy, jak i zgodnie z jaką procedurą mogą zamieszczać w swoich wykładach cytowania z innych publikacji – zdjęcia, wykresy, tabele. Z tym pytaniem najczęściej zwracają się do biblioteki. Także wiele innych, podobnych pytań trafia do Oddziału Informacji Naukowej, Ośrodka Informacji Patentowej czy nawet do biura biblioteki.

Powstał pomysł, by poszerzyć funkcje Ośrodka Informacji Patentowej o informacje prawnoautorskie i pokrewne. Oczywiście wymaga to odpowiedniej organizacji, wiedzy i zaplecza prawnego, ale taka inicjatywa powinna przynajmniej wpłynąć na wzrost świadomości wśród nauczycieli/pracowników uczelni na temat praw autorskich oraz zapewnić odpowiedzi na podstawowe pytania z tej dziedziny.

Pierwszą inicjatywą realizowaną już w 2011 roku będzie utworzenie kursu prawa autorskiego na platformie WIKAMP.

Sklepik z gadżetami uczelni i Łódzki Uniwersytet Dziecięcy

Warto wspomnieć, że od trzech lat, z inicjatywy jednego z prorektorów, w Bibliotece PŁ funkcjonuje **sklepik**, w którym można zakupić uczelniane gadżety: długopisy, filizanki, polary, koszulki itp. Działalność ta ciągle jeszcze nie zyskała wielkiej popularności, a obroty sklepiku nie są duże, ale to, że władze uczelni zaproponowały, by tę działalność zlokalizować właśnie na terenie biblioteki, z pewnością jednak zasługuje na podkreślenie.

Łódzki Uniwersytet Dziecięcy natomiast nie jest co prawda bezpośrednio działalnością biblioteki, ale jego twórczyni – Anna Janicka – jest byłym pracownikiem Biblioteki PŁ, a siedziba ŁUD znalazła miejsce w gmachu biblioteki.

Pierwszy uniwersytet dziecięcy powstał na Uniwersytecie w Tybindze w 2002 r. oraz na Uniwersytecie w Wiedniu w 2003 r. Obecnie prawie na każdej wyższej uczelni w Niemczech i Austrii znajduje się uniwersytet dziecięcy. Zajęcia skierowane do dzieci w wieku 7–12 lat cieszą się ogromnym zainteresowaniem zarówno swoich „studentów”, jak i ich rodziców, i prawie zawsze jest więcej chętnych niż miejsc.

Uniwersytet dziecięcy na Politechnice Łódzkiej został utworzony w 2008 r. Od tego czasu odbyło się już 35 wykładów, w których wzięło udział 4300 dzieci. Politechnika Łódzka jest pierwszą **techniczną** uczelnią w Polsce, która zaprasza dzieci do zabawy w studiowanie.

Podsumowanie

W czasie gdy tradycyjna funkcja biblioteki traci na znaczeniu, biblioteki oprócz głównego swojego nurtu działalności, czyli dostarczania wysokiej jakości informacji dla procesu kształcenia i badań naukowych, powinny podejmować nowe inicjatywy wychodzące naprzeciw oczekiwaniom uczelni. Działania takie z pewnością przyczyniają się do zwiększenia znaczenia biblioteki jako centralnego miejsca uczelni – hubu dostępowego do wielu istotnych usług uczelnianych. Od zarządzających biblioteką wymaga to dokonania analizy posiadanych zasobów ludzkich i finansowych. Może się jednak okazać, że przeniesienie części sił i środków do nowych zadań, jeśli tylko zostaną zrealizowane skutecznie i ku zadowoleniu władz uczelni, przyniesie bibliotece wiele korzyści. Być może zostanie ona „ponownie odkryta”, być może stanie się bardziej popularna. Z pewnością jednak takie – dobrze przemyślane i na miarę sił – nowe działania nie zaszkodzą, a wręcz pomogą bibliotekom wzmocnić swoją pozycję w uczelniach.

Fot. B. Feret

Виктор С. Прокопчук
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Україна

**Українсько-польський аспект у діяльності наукової
бібліотеки
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка**

**Ukrainian-Polish aspect of the activities of the research
library of the Ivan Ohienko National University
in Kamianets Podilskyi**

Резюме

У статті розглядаються українсько-польські зв'язки і взаємодії у діяльності наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, наукова бібліотека, українсько-польський аспект, фонд, кабінет полоністики

Streszczenie

W artykule przytoczono fakty z zakresu ukraińsko-polskich stosunków dotyczące działalności Biblioteki Naukowej Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Ohijenki w Kamieńcu Podolskim, na wszystkich etapach jej rozwoju, co znalazło odzwierciedlenie w pamiętnikach L.U. Bykowskiego, naukowych badaniach profesorów O.M. Zawalniuka, W.P. Lachockiego, W.S. Prokopczuka, M.S. Tymoszyka oraz publikacjach magazynu studenckiego „Studens'ki Meridian”. Celem tego artykułu jest analiza wydarzeń związanych z kontaktami polsko-ukraińskimi Uniwersyteckiej Biblioteki Naukowej w Kamieńcu Podolskim w latach 1918–2010, tj. w ponad 90-letnim okresie jej funkcjonowania, ujawnienie głównych kierunków, form i tendencji tych współdziałań, a także określenie perspektyw¹.

Słowa kluczowe: Kamieniec Podolski, biblioteka naukowa, aspekt ukraińsko-polski, zbiory, gabinet polonistyki

---

¹ Tłumaczenie artykułu na język polski znajduje się na s. 283.

Abstract

The article deals with Ukrainian-Polish relations and cooperation in the activity of Scientific library of the Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko.

Keywords: Kamianets-Podilskyi, scientific library, Ukrainian-Polish cooperation, Polish studies study

Окремі факти українсько-польських взаємин у діяльності наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на всіх етапах її розвитку знайшли відображення в споминах Л.У. Биковського, наукових працях професорів О.М. Завальнюка, В.П. Ляхоцького, В.С. Прокопчука, М.С. Тимошика, публікаціях університетського часопису «Студентський меридіан» [1]. Мета цієї статті – дослідити перебіг подій, пов'язаних з українсько-польськими контактами університетської наукової бібліотеки в Кам'янці-Подільському протягом 1918–2010 рр., більш ніж 90-річного періоду її функціонування, виявити основні напрями, форми і тенденції цієї взаємодії, визначити перспективи.

Університетська бібліотека в Кам'янці-Подільському постала разом з українським державним університетом 1918 року, але почала свою діяльність 1 вересня, за два місяці до початку навчального року. Ректор професор Іван Огієнко разом з іншими невідкладними завданнями – формування матеріальної бази, професорсько-викладацького складу, набір студентів – дбав про становлення книгозбірні, розуміючи, що без бібліотеки не може бути університету. Він залучив до роботи в ній кращих бібліотечарів, бібліотекознавців, бібліографів, серед яких його шкільний учитель, організатор кількох бібліотек на Київщині Іван Сливка, відомий краєзнавець і священнослужитель Юхим Сіцінський, доцент Микола Плевако, бібліограф Лев Биковський, педагог, державець, бібліотекознавець Степан Сірополко та ін. Бібліотека почалася з книг із ректорської особистої бібліотеки. За його прикладом книги дарували й інші викладачі, громадські організації і державні установи. 1 листопада 1918 р., на перший день занять в університеті, вона вже налічувала 1686 книг [2].

У студентському багатонаціональному контингенті-українці, євреї, росіяни, німці, білоруси, вірмени – було й 35 поляків [3]. Тому комплектування бібліотеки, що в умовах воєнних дій і майже блокадного становища Кам'янця-Подільського, який у 1919–1920 рр. виконував роль державного центру Української Народної Республіки, було дуже важкою справою. І все ж враховувало національний склад студентів. У репертуарі бібліотеки було чимало польської літератури. Здебільшого вона надходила із розорених маєтків, у тому числі й польських власників, зокрема – графа Андрея Холонєвського з-під Хмільника. Вони зайняли цілий вагон, і за

хвороби Левка Биковського, який транспортував їх до університету, залишилися в Жмеринці, у місцевій українській гімназії [4]. Невідомо, чи дісталися ті книги до Кам'янця-Подільського. Однак такі факти були непоодинокими. На 1 січня 1920 року бібліотека мала 28455 книг – 17286 подарованих і 11169 придбаних у видавництвах, книгарнях. У їх числі філософської літератури було 293 примірники, релігійної – 617, філологічної – 451, точних наук – 1494, прикладних – 709, соціальних – 1113, мистецтвознавчої – 257, історичних творів – 2138, художніх – 3271, фонд стародруків складав 814 томів: 45 недатованих, 24 – XVI, 82 – XVII і 663 – XVIII століть [5]. Бібліотека збільшила площі, штат зріс до 18 осіб, отримала статус фундаментальної.

Комісар – міністр польського уряду на теренах Поділля і Волині Антоніго Мінькевич, 10 лютого 1920 р. побувавши в університеті, оглянув бібліотеку й висловив задоволення її загальним станом, особливо – складом фонду. Лев Биковський, який працював тоді на посаді помічника бібліотекаря, згадував:

«(...) Нараз великі двері з коридора відчинилися і на помості з'явилися воєвода А. Мінькевич і ректор (І. Огієнко. – В.П.). За ними в дверях було видно їхній почот. Вони стали на помості лицем до залі. Ректор рукою показав воєводі всю бібліотечну залю, заставлену з долу до гори полицями з книжками, і щось йому сказав. Воєвода ахнув зі здивовання й задоволення, бо очевидно не сподівався побачити щось подібне» [6].

З утвердженням радянської влади почалася низка реорганізацій: університет реорганізували в Інститут теоретичних наук, а той незабаром – в Інститут народної освіти та Сільськогосподарський інститут. Бібліотечний фонд, який на час реорганізацій мав 35951 документ [7], був розпорочений між двома вишами, частина книг разом з викладачами, що емігрували, попала й на територію Польщі. А ректор Іван Огієнко та бібліограф Левко Биковський прилучилися до розбудови бібліотек на терені держави, що приютила їх.

Іван Огієнко в ніч з 15 на 16 листопада 1920 року через Чемерівці Сатанів, Волочиск, Тернопіль, Львів направився до Польщі і 25 листопада прибув до Тарнова. Схоже, він скористався своїм становищем члена уряду й домогся, аби частину бібліотечних книг за кордон перевезли деякі міністерства виділеними їм транспортними засобами. У фонді 582-му Держархіву Хмельницької області міститься сформована в 1921–1922 рр. справа за номером 104-а «Положення про бібліотеку» (у Тарнові. – В.П.) та «Правила користування книжковим фондом бібліотеки», реєстр видачі книг», а в ній датовані жовтнем 1921 року листи-звернення ректора до міністрів військових, закордонних справ, фінансів про повернення книг до бібліотеки з вказівкою, які саме книги слід повернути [8] Професор В.П. Ляхоцький також вважає, що на правах ректора, 12 травня 1920 р. затвердженого

наказом Голови Директорії Симона Петлюри на чотирьохрічний термін, він вивіз за кордон штампи, печатки, деякі документи і «найціннішу українознавчу частину зібрання Кам'янець-Подільського університету», до якої, ймовірно, приєднав книги, раніш закуплені за кордоном [9].

Оселившись у Тарнові (жив там з листопада 1920 по вересень 1922 року), І.І. Огієнко своїм наказом відновив діяльність книгозбірні в статусі бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету для обслуговування викладачів і студентів, працівників цивільних і військових установ, завідування нею поклав на Дмитра Олексюка, про що повідомив його письмово. «На підставі даної мені Вами згоди, – писав ректор, – доручається Вам упорядкування в мірі можливості й керування бібліотекою Кам'янець-Подільського державного українського університету на еміграції у всьому згідно із затвердженим мною Положенням про бібліотеку й Правилами користування бібліотекою» [10].

30 березня 1922 р. ректор І.І. Огієнко затвердив «Положення про бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського університету на еміграції» та «Правила користування бібліотекою». Положення про бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського університету в Тарнові дає досить цікаве свідчення про те, що вона складалася з «книжок, належних зазначеному університету». І цим, на нашу думку, зафіксувало той факт, що основу фонду відродженої бібліотеки склали книги самого університету, у певній кількості вивезені з Кам'янця-Подільського до Польщі.

Положення передбачало чіткий облік поступлень, штемпелювання й нумерацію книг, їх каталогізацію з метою розкриття фонду, бібліографічного інформування читачів про його склад.

У вказаних документах знайшли розвиток погляди І.І. Огієнка на функціональне призначення бібліотеки. І хоч вона в структурі університету в першу чергу мала виконувати науково-пізнавальну функцію, інформаційно забезпечувати навчальний процес, наукову діяльність викладачів, все ж «в мірі можливостей з окремого дозволу ректора» передбачала надання доступу до книгозбірні ширшому колу читачів з числа українських емігрантів. Тобто бібліотека, як культурно-просвітницький заклад, мала засобами інформації – книги і періодика – впливати на світогляд й громадянську позицію читачів. Це підтвердили і «Правила користування бібліотекою», пунктом 4-м зазначивши, що користуватися книжками, «мають право всі постійно перебуваючі в м. Тарнові» [11].

Водночас Правила відображають особливе для того часу ставлення до книги як основного джерела інформації. У першу чергу ректора, якому доводилося й там, на чужині, з великими труднощами формувати фонд, вишукувати видання, конче необхідні для наукових занять. Тому майже половина пунктів Правил стосується саме збереження й раціонального

використання книги. Зокрема п. 9-й вимагав від читача книгу «повернути в тому вигляді, в якому вона була одержана», а 10-й фіксував відповідальність за втрачену книгу. Книга повинна працювати, тому бібліотекар мав забезпечувати її обертаність. Пунктами 7 і 8 передбачався тижневий термін на роботу з нею й фінансова відповідальність – 3 польських марки – за кожен прострочений день [12].

Допомагав керівнику книгозбірні Д. Олексюку Б. Іваницький – ще один співробітник бібліотеки [13].

Згодом сім'я І.І. Огієнка поселилась у Винниках, у 1924–1926 рр. жила у Львові. 1926 року, з відкриттям богословського факультету у Варшавському університеті, очолив там кафедру старослов'янської мови, був заступником декана. 1930 року обраний членом Собору Православної Церкви. Всіляко підтримував українців, які після Ризького миру 1921 року опинилися на території Польщі й зазнавали утисків, що явно не подобалось владі. Тому на клопотання ректора університету Яна Лукасевича про чергове продовження контракту з І.І. Огієнком на рік директор відповідного департаменту освітнього міністерства Польщі відповів: «Умови з магістром Огієнком на 1932/33 рік не відновлювати». І 1932 року І.І. Огієнко був звільнений з посад в університеті [14].

30 вересня 1940 року І.І. Огієнка висвятили в єпископи, і він очолив Холмсько-Підляську єпархію УАПЦ. 1941 року отримав чин митрополита. І там, у Холмі, створив потужну єпархіальну бібліотеку з наукових і богословських книг, заснував видавництво – філію краківського «Українського видавництва», друкарню і книгарню [15]. З наближенням радянських військ покинув Холм, передавши близько 12 тис. книг через Л.У. Биковського до Варшавської публічної бібліотеки, яку той очолював [16].

Яскравий слід у розвитку бібліотечної справи, бібліотекознавства і бібліографії в Польщі у 20–40 роки ХХ ст. залишив помічник бібліотекаря фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету Левко Устимович Биковський.

Після повернення з Кам'янця-Подільського до Києва він майже півтора року працював у Всенародній бібліотеці України, а в жовтні 1921 року покинув рідну землю. Своє рішення згодом пояснив у спогадах: «Спостерігаючи довколишнє життя, я остаточно переконався, що воно просте в сліпий кут, і що серед тих обставин мені особисто і так загрожує національно-моральна «смерть!» вирішив втікати з Києва. Шлях на вимірний «Захід» практично стелився через сусідню з Україною Польщу. Справа полегшувалася тим, що ще раніше виїхали з України в Польщу мої батьки, хоч я й не знав, де саме вони перебувають» [17].

Свої плани обговорив з близькими друзями, зокрема академіком А.Ю. Кримським. В результаті отримав відрадження Всеукраїнської академії

наук до Луцька для обслідування архівів і опинився на приєднаній за Ризьким договором 1921 року до Польщі Волині, звідки не повернувся.

Протягом 1921–1922 років проживав у Варшаві, навчався в університеті на філософському факультеті та на бібліотекознавчих курсах при Варшавській публічній бібліотеці, в якій одночасно й працював. Налагодив контакти з українською еміграцією в Чехії і після заснування 1922 року в Подєбрадах, за годину їзди від Праги, Української господарчої академії вступив до неї. У списку осіб, які 1927 року закінчили академію, знаходимо й прізвище випускника Левка Биковського, інженера-економіста, вихованця економічно-кооперативного факультету [18].

Він з перших днів перебування в УГА включився в процес творення бібліотеки вишу, розробив «Докладну записку про організацію бібліотеки при Українській Господарчій Академії в ЧСР», визначив та обґрунтував основоположні ідеї формування книгозбірні – рухливість, простота, економічність, організованість, доцільна бібліотекономність, запропонував структуру з двох підрозділів – основний «з робітнею й магазином» та «читальня з підручною бібліотекою» [19].

Такі пропозиції студента, добре обґрунтовані й вмотивовані, були покладені в основу формування бібліотеки академії, а їх автор став одним з перших працівників книгозбірні. Трудився під началом доцента Ісаака Мазепи, у Кам'янецький період голови уряду УНР, поруч з такими бібліотечними службовцями, як викладач М. Левинський, колишній командувач Дієвої армії УНР генерал М.Омелянвич-Павленко, студент О. Питель [20].

При бібліотеці сформував бібліографічний гурток, редагував збірник «Українське книгознавство» та вів серію «Книгозбірня Українського бібліографічного мікроба», в якій до його повернення 1928 року у Варшаву побачило світ 7 книг і брошур [21].

Після закінчення Української господарчої академії, а отже завершення вищої освіти, Левко Устимович деякий час працював в ній асистентом кафедри економічної географії. Відчуваючи схильність до бібліотечної справи та й матеріальну скруту, повернувся до Варшави, де протягом 1928–1944 рр. працював у міській публічній бібліотеці під керівництвом відомого польського бібліотекознавця Ф. Червінського, завідував відділами комплектування, бібліографії, редагував бібліотечні видання. У 1942–1944 рр., в екстремальний для поляків час, очолював Варшавську публічну бібліотеку [22]. Займався і педагогічною діяльністю в сформованій 1928 року за його участі Бібліотечній школі, яка згодом виросла до рівня Вищих курсів бібліотекознавства. Він – автор програми цієї школи, низки посібників для її слухачів. З 1929 року редагував «Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy», вмістив там чимало своїх праць. 1937 року був обраний членом бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові,

заснував серію «Фундація сприяння бібліотекознавству ім. М. Гочалковської» (побачило світ 17 видань цієї серії). Співпрацював з представниками української еміграції. З колишнім ректором УГА професором Іваном Шовгенівим і письменником Юрієм Липою 1940 року став співзасновником Українського Чорноморського інституту, в якому виконував обов'язки секретаря, видав бібліографічний покажчик праць про Туреччину – сусідню з Україною морську державу (майже 1000 назв) та бібліографічні праці, присвячені І. Шовгеніву та С. Рудницькому.

У час Варшавського повстання рятував фонд бібліотеки, її приміщення від пограбування, українські книжкові та архівні пам'ятки, зокрема холмську бібліотеку митрополита Іларіона (проф. І. Огієнка), військові архіви УНР, Воєнно-історичного товариства, особистий архів Юрія Липи та ін [23].

З січня 1945 до літа 1948 року перебував у Німеччині в таборах для переміщених осіб. А в червні 1948 року перебрався на постійне місце проживання до США, поселився в Нью-Йорку, став співробітником Українського вільного університету, секретарем його книгознавчої секції.

Активізувалися українсько-польські зв'язки в діяльності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та його наукової бібліотеки з отриманням Україною незалежності. У населення Хмельницької області, серед якого станом на 2001 р. було 23005 поляків [24], посилювався інтерес до вивчення польської мови, літератури, історії і культури. У селах і містах з'явилися польські класи, факультативи, гуртки, вихованці яких згодом стали студентами нашого вишу. Виникла потреба у вивченні цих предметів і в університеті. 4 квітня 2003 року на клопотання керівництва університету Міністерство освіти і науки України дало дозвіл на впровадження на факультеті іноземної філології спеціалізації «Польська мова». Почалося формування навчально-матеріальної бази вивчення нових предметів, зокрема створення кабінету полоністики. 1 червня того року завідувачкою кабінету було призначено доцента кафедри іноземних мов Вікторію Романівну Лічкевич. До створення кабінету долучився ректор професор О.М.Завальнюк, проректор з міжнародних зв'язків В.О. Савчук, було виділено одну з кращих аудиторій, відремонтовано, умебльовано.

Посилились контакти з польськими вищими закладами освіти. У квітні 2004 р. у рамках акції «Рік Польщі в Україні» в Кам'янці-Подільському побували студенти Варшавського університету, призвели для кабінету полоністики добірку художніх творів та підручників польською мовою [25]. Велику участь у поповненні матеріальної бази кабінету взяли різні установи та організації міста Санок, особливо бургомістр Санока Войцех Блехарчик, староста Саноцького повіту Богдан Струсь.

8 жовтня 2004 року пан Богдан Струсь з членами делегації – головою ради Санока Яном Павліком, депутатом ради Рішаром Лясотою привезли близько 2000 томів літератури з різних галузей гуманітарних знань. У цей

день відбулося офіційне відкриття кабінету полоністики, на яке окрім вказаних гостей прибули й директор Інституту полоністики Адам Фаловський, директор Інституту Польщі в Україні, радник посла Польщі Петро Козакевич, організатор міжнародних наукових симпозіумів Тадеуш Ортель. Відбулася церемонія передачі університету чергової партії літератури, ознайомлення з кабінетом, його роботою, фотографування. Урочистості продовжились в актовому залі. Ректор О.М. Завальнюк зачитав вітального листа від посла Польщі в Україні Марека Зюлковського. З вітальним словом до присутніх звернулися Богдан Струсь, Ян Павлік, учителька польської мови Кам'янець-Подільського навчально-виховного комплексу №13 Єва Лінк. У виконанні студентів прозвучали в оригіналі вірші класиків польської літератури. Хор «Ясинець» виконав кілька польських пісень. У концертній програмі були й інші українські і польські твори. Гості ознайомились з виставкою літератури, яку підготували працівники наукової бібліотеки університету [26].

Велику допомогу в розбудові матеріальної, навчально-методичної бази викладання польської мови в університеті подали фундації «Допомога полякам на Сході», «Semper Polonia», Центр польської мови і культури для іноземців Варшавського університету «Полонікум», радник посольства Польщі в Україні з питань науки і культури пані Ольга Гнатюк. Під час відвідування посольства проректором університету В.О. Савчуком та директором наукової бібліотеки В.С. Прокопчуком вона передала університетській книгозбірні чергову партію літератури, в якій була «Історія Польщі 1795–1990 рр.» Ганни Дильонгової, «Війна і спокій Французький щоденник 1940–1944 рр.» Анджея Борковського, «W kregu Giedroycia» Кшиштофа Пом'яна, «Буковина: національні рухи та соціально-політичні процеси 1918–1944 рр.»тощо [27].

У рамках акції «Подаруй бібліотеці книгу» польські видання передавали й кам'яничани. Зокрема доцент Микола Циганівський подарував 20 томів, у тому числі трилогію Генріха Сенкевича «Вогнем і мечем», «Потоп», «Пан Володийовський» [28]. Постійно поповнюють польськомовний репертуар наукової бібліотеки університету ректор О.М. Завальнюк, проректор В.О. Савчук, доцент Вікторія Лічкевич, викладачі і студенти, що повертаються з різних форумів у Польщі.

Логічно, що університет всіляко віддячує тим, хто міцнить наші зв'язки. Під час закордонного візиту до Санока 16–17 жовтня 2006 року ректор професор О.М. Завальнюка вручив бургомістру Санока Войцеху Блехарчику знак «За вагомий внесок у розвиток освіти та науки». На церемонії був присутній экс-прем'єр-міністр Польщі Лешек Міллер [29] Того ж року під час чергового приїзду польської делегації до Кам'янця-Подільського нагрудний знак Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України» з рук ректора О.М.Завальнюка отримав староста

Саноцького повіту Богдан Струсь. Цим було відзначено його особистий внесок у зміцнення українсько-польських зв'язків, розбудову освіти, зміцнення навчально-матеріальної бази кабінету полоністики, якому й того разу передавав він добірку книг, телевізор, DVD-програвач, комп'ютер [30].

У рамках навчально-пізнавального проекту «Польща зблизька» з'явилися нові напрями й форми взаємодії. Відбувається обмін студентами, які вивчають мову, історію та культуру країн – сусідів, викладачами. У Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка цикл тематичних лекцій для студентів англо-польського відділення вичитали професори Варшавського університету Марек Голковський і Петро Гарнацарек [31]. Налагоджено контакти з Саноцькою Вищою школою заводою, Жешівським університетом, Вищою Східноєвропейською школою в Перемишлі, Інститутом національної пам'яті Польщі, директор якого Януш Куртика був гостем університету і передав науковій бібліотеці 50 праць, виданих співробітниками Інституту [32]. Студенти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка проходять мовне стажування, відвідують вищі навчальні заклади, проводять уроки в польських школах, кращі випускники стали аспірантами Варшавського університету, його стипендіатами. Завідуюча кабінетом полоністики доцент Вікторія Лічкевич за значний внесок у розбудову українсько-польських взаємин між студентами і викладачами обох країн 2009 року отримала відзнаку Центру польської мови і культури для іноземців у Варшавському університеті «Полонікум – 2009» [33].

Сьогодні фонд польської літератури наукової бібліотеки університету, сконцентрований в кабінеті полоністики, налічує близько 5392 книги, 1605 журналів і 117 газет. У його складі 2256 художніх творів, 1326 шкільних підручників, 627 книг з літературознавства і мовознавства, 529 методичних посібників, 328 словників, довідників, енциклопедій, 186 праць з історії та культури Польщі, 140 збірників наукових праць тощо. Разом з періодичними виданнями він складає 7114 документів. Крім того в кабінеті полоністики є чимало фоно-відеоматеріалів.

Польсько-українські міжбібліотечні стосунки посилив приїзд 2010 року до Кам'янця-Подільського директора бібліотеки Краківської політехніки, члена правління Міжнародної асоціації бібліотек технологічних університетів Марека Гурського та заступника директора цієї бібліотеки Дороти Буздиган. Вони ознайомились з історичною частиною міста, університетом, взяли участь у міжнародній науково-практичній конференції «Роль і функції бібліотек вищих навчальних закладів у контексті модернізації і освіти», яку проводила наукова бібліотека університету. Учасники конференції з великою увагою вислухали доповідь «E-zasoby jako element wspomagający proces edukacji i badań naukowych», зроблену Марекем Гурським і Доротою Буздиган, досвідом використання краківськими колегами електронного

ресурсу в інформаційному забезпеченні навчального й наукового процесу в Краківській політехніці [34].

Ці взаємини знайшли продовження. Директор наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Віктор Прокопчук й завідувачка комп'ютерного читального залу Мирослава Шахова отримали запрошення взяти участь у науковій конференції, яку в червні 2011 р. провела науково-технічна бібліотека Краківської політехніки. Є сподівання, що вони, ці взаємини, збагатяться й іншими взаємовигідними формами співпраці.

Отже, українсько-польські взаємини в розбудові освіти і бібліотечної справи мають давнє коріння й плідні результати.

Обидві сторони прагнули посилити інформаційний бібліотечний ресурс за рахунок своїх видань, щоб краще представити свою націю – її історію, культуру – у сусідній державі, інформаційно підтримати навчально-виховний і науково-методичний процес у вищих закладах освіти, сприяти формуванню взаєморозуміння й співпраці народів.

Ці відносини набули ширшого розмаху в добу незалежності України: посилились обмін документами, досвідом організації бібліотечної справи, співпраця в царині бібліотекознавства, бібліографознавства.

Українсько-польські контакти в діяльності наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка визначені пріоритетними, а отже мають гарну перспективу в плані дальшої інтеграції інформаційних ресурсів як на традиційних паперових, так і електронних носіях.

Примітки

- [1] Биковський Л.У. Книгарні-бібліотеки-академія: спомини (1918–1922) / Лев Биковський. – Мюнхен; Денвер: Дніпрова хвиля, 1917 – 153 с.; Завальнюка О.М. Українська еліта і творення університетської освіти: фундатори і будівничі (1917–1920 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2005 – 496 с.; Ляхоцький В.П. Тільки книжка принесе волю українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / Володимир Ляхоцький. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2000 – 663 с.; Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення і розквіту / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009 – 284 с.: іл.; Тимошик М.С. «Лишусь навіки з чужиною...» Митрополит Іларіон і українське відродження / Микола Тимошик. – Вінніпег; К.: Укр. правосл. собор Св. Покрови; Наук. вид. центр «Наша культура і наука», 2000. – 548 с.: іл.
- [2] Геринович В.О. До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / Володимир Геринович // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Кам'янець-Подільський, 1927. – Т. 2 – С. 6.

- [3] Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський: Оіном, 2003 – С. 17.
- [4] Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету... – С. 21.
- [5] Там само – С. 35, 37.
- [6] Биковський Л.У. Книгарні – бібліотеки-академія... – С. 49–50.
- [7] Геринович В.О. Вказ. праця – С. 18.
- [8] Державний архів Хмельницької області, ф.р. 302, оп. 3, спр. 39. «Положення про бібліотеку та правила користування книжковим фондом бібліотеки, реєстр книжок, 1921–1922 рр.», арк. 1–5.
- [9] Ляхоцький В.П. Вказ. праця – С. 362, 368–369.
- [10] Держархів Хмельницької області, ф. р. 302, оп. 3, спр. 39, арк. 15.
- [11] Там само, арк. 14.
- [12] Там само.
- [13] Ляхоцький В.П. Вказ. праця – С. 363.
- [14] Юрченко О. Варшавський період життєдіяльності Івана Огієнка / Ольга Юрченко // Творча спадщина Івана Огієнка в контексті сучасного розвитку гуманітарних наук: зб. доп. міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 червня 2007 р., м. Київ – К., 2007 – С. 81.
- [15] Сохацька Є.І. Штрихи до портрета Івана Огієнка – книголюба (за матеріалами його перших канадських журналів «Слово істини», «Наша культура») // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ, 2008 – Вип. 1 – С. 50.
- [16] Ляхоцький В.П. Вказ. праця – С. 373–375.
- [17] Биковський Л.У. Вказ. праця – С. 92.
- [18] Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний; НТШ ім. Т. Шевченка. – 2-ге вид. – Л.; Кент; Острог, 2008 – Ч. 1 – С. 154.
- [19] Заремба О.С. Видавнича та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918-1939) / Олеся Заремба. – К.: Логос, 2006 – С. 55.
- [20] Там само – С. 61.
- [21] Левко Устимович Биковський (1895-1992): біобібліографічний нарис // Нац. парлам. б-ка України; [автор-складач Н.В. Казакова] – К., 1996 – С. 14.
- [22] Там само – С. 18
- [23] Там само – С. 25.
- [24] Хмельниччина в світлі перепису населення 2001 року: метод. рек. / уклад. В.В. Малий. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ, ІВВ, 2005 – С. 8.
- [25] Студентський меридіан: газета Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2005. – 8 трав. (№1504) – С. 1.
- [26] Там само. 2004. – 22 жовт. (№1511–1512) – С. 1.
- [27] Там само. 2008. – 7 берез. (№1605–1606) – С. 1.
- [28] Там само. 2005. – 25 трав. (№1527) – С. 2.
- [29] Там само. 2006. – 16 листоп. (№1565–1566). – С. 2.
- [30] Там само. – 22 берез. (№1546–1548) – С. 2.
- [31] Там само. 2007. – 7 берез. (№1577–1579) – С. 5.

- [32] Там само. – 7 лют. (№1572–1574) – С. 1.
- [33] Там само. – 7 берез. (№1577–1579) – С. 5.
- [34] Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / КПНУ ім. Івана Огієнка, Наук. бібліотека; редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) [та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010 – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 2) – С. 285–296.

Ukraińsko-polski aspekt działalności Biblioteki Naukowej Uniwersytetu im. Iwana Ohijenki w Kamieńcu Podolskim²

Biblioteka Uniwersytecka w Kamieńcu Podolskim powstała wraz z Ukraińskim Uniwersytetem Państwowym w 1918 r., a swoją działalność rozpoczęła 1 września, na dwa miesiące przed inauguracją roku szkolnego. Rektor, profesor Iwan Ohijenko, równoległe z innymi pilnymi zadaniami, takimi jak: kształtowanie zasobów materialnych, ustalanie składu wykładowców, przyjmowanie studentów, zadbał o bibliotekę, wiedząc, że bez niej uniwersytet nie może sprawnie funkcjonować. Do pracy w bibliotece zaangażował najlepszych bibliotekarzy, bibliotekoznawców, bibliografów, w tym swojego nauczyciela szkolnego, organizatora kilku placówek na Kijowszczyźnie, etnografa Iwana Śliwkę, znanego krajoznawcę i duchownego Jochyma Sicińskiego, docenta Mikołaja Plewako, bibliografa Leona Bykowskiego, wykładowcę, męża stanu, bibliotekoznawcę Stefana Siropolko i innych. Budowanie kolekcji biblioteczej zapoczątkowały zbiory pochodzące z osobistej biblioteki rektora. Za jego przykładem ofiarowali książki również inni wykładowcy, organizacje społeczne i urzędy państwowe. W dniu 1 listopada 1918 r., w pierwszym dniu zajęć na uczelni, biblioteka liczyła już 1686 książek.

Wśród studentów wielu narodowości – Ukraińców, Żydów, Rosjan, Niemców, Białorusinów, Ormian – znalazło się również 35 Polaków. Dlatego kompletowanie biblioteki w warunkach działań wojennych i niemal oblężenia Kamieńca Podolskiego, który w 1919–1920 odgrywał rolę centrum państwowego Ukraińskiej Republiki Ludowej, było sprawą bardzo trudną. Mimo to brano pod uwagę narodowościowy skład studentów. W zasobach biblioteki było dużo pozycji literatury polskiej. W większości pochodziły one z rozkradzionych majątków należących między innymi do polskich właścicieli, w szczególności hrabiego Andrzeja Chołoniewskiego spod Chmielnika. Książki wypełniły cały wagon, lecz z powodu choroby Leona Bykowskiego, który miał je przetransportować na uniwersytet, pozostały w Żmerynce, w miejscowym gimnazjum ukraińskim. Nie wiemy, czy ostatecznie książki te trafiły do Kamieńca Podolskiego. Tego typu zdarzenia nie były jednak rzadkością. Dnia 1 stycznia 1920 roku biblioteka posiadała 28 455 książek: 17 286 pochodzących z darów i 11 169 zakupionych od wydawców lub w księgarniach. Zasoby obejmowały: literaturę filozoficzną – 293 egzemplarze, religijną – 617, filologiczną – 451, prace z zakresu nauk ścisłych – 1494, nauk stosowanych – 709, nauk społecznych – 1113, historii sztuki – 257; oraz literaturę historyczną – 2138 i literaturę piękną – 3271. Zbiór starodruków liczył 814 woluminów: 45 niedatowanych, 24 z XVI w., 82 z XVII w. i 663

---

² Tłumaczenie (obszerne streszczenie) – Anna Sławęcka-Sztokman.

z XVIII w. Powiększono przestrzeń biblioteki, a liczba pracowników wzrosła do 18 osób, biblioteka otrzymała status placówki podstawowej.

Komisarz, minister Rządu Polskiego na terenie Podola i Wołynia Antoni Mińkiewicz, po wizycie na uniwersytecie 10 lutego 1920 r. obejrzał bibliotekę i wyraził zadowolenie z jej stanu ogólnego, a w szczególności ze zgromadzonych zbiorów. Leon Bykowski, który pracował wtedy jako asystent bibliotekarza, wspominał:

Nagle wielkie drzwi z korytarza się otworzyły i na pomoście zjawili się: wojewoda A. Mińkiewicz i Rektor (Iwan Ohijenko – W.P.). Za nimi w drzwiach widoczny był ich orszak. Stanęli na pomoście twarzą do sali. Rektor ręką pokazał wojewodzie całą salę biblioteczną, od góry do dołu zastawioną półkami z książkami, i coś do niego powiedział. Wojewoda niemal krzyknął ze zdziwienia i zadowolenia, bo pewnie nie spodziewał się zobaczyć czegoś takiego.

Wraz z ustanowieniem władzy radzieckiej rozpoczęły się serie reorganizacji: uniwersytet przekształcono w Akademię Wiedzy Teoretycznej, a niedługo potem w Instytut Nauk Teoretycznych i Akademię Rolniczą. Zbiory biblioteki, które w czasie reorganizacji liczyły 35 951 dokumentów zostały podzielone pomiędzy te dwie instytucje. Część wykładowców wyemigrowała do Polski, zabierając swoje kolekcje książek. Iwan Ohijenko w nocy z 15 na 16 listopada 1920 r. przez Czemerowce, Satanów, Wołoczyski, Tarnopol, Lwów udał się do Polski i 25 listopada przybył do Tarnowa. Wraz z bibliografem Leonem Bykowskim włączyli się w dzieło rozbudowy bibliotek na terenie państwa, które ich przygarnęło.

Wydaje się, że Iwan Ohijenko, wykorzystując swoje stanowisko członka rządu, doprowadził do tego, że część książek bibliotecznych różne ministerstwa wywozły za granicę, korzystając z przyznanych im w tym celu środków transportu. W Archiwum Państwowym obwodu chmielnickiego w 582 zbiorach przechowano dokumenty powstałe w latach 1921–1922, dotyczące sprawy nr 104, czyli „Zarządzenia w sprawie biblioteki” (w Tarnowie) i „Regulaminu korzystania z księgozbioru biblioteki, rejestru wypożyczania książek”, zawierające pisma i podania rektora z października 1921 r. do ministrów spraw wojskowych, zagranicznych i finansów z prośbą o zwrot książek do biblioteki. Profesor W.P. Lachocki uważa również, że Ohijenko, wykorzystując posadę rektora z powołaniem na czteroletnią kadencję, potwierdzoną nakazem Prezesa Dyrektoriatu Symona Petlury z dnia 12 maja 1920 r., wywiózł za granicę stemple, pieczęcie, niektóre dokumenty i prawdopodobnie najcenniejszą, ukraińską część zbiorów Uniwersytetu Kamieniecko-Podolskiego – książki wcześniej zakupione za granicą.

Po osiedleniu się w Tarnowie, gdzie mieszkał od listopada 1920 r. do września 1922 r., Iwan Ohijenko wydał nakaz wznowienia funkcjonowania księgozbioru jako Biblioteki Kamieniecko-Podolskiego Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego obsługującej wykładowców i studentów, członków instytucji cywilnych

i wojskowych, a zarządzanie księgozbiorem powierzył Dmitrijowi Oleksijukowi, którego poinformował na piśmie: (...) *zlecam Ci uporządkowanie w miarę możliwości i pełne kierownictwo Kamieniecko-Podolskim Ukraińskim Uniwersytetem Państwowym na uchodźstwie zgodnie z zatwierdzonym przeze mnie Regulaminem Biblioteki i Zasadami korzystania z Biblioteki.*

W dniu 30 marca 1922 r. rektor I.I. Ohijenko zatwierdził „Regulamin Biblioteki Kamieniecko-Podolskiego Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego na uchodźstwie” i „Przepisy korzystania z Biblioteki”. Regulamin Biblioteki Kamieniecko-Podolskiego Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego w Tarnowie stanowi dość ciekawe świadectwo tego, że biblioteka posiadała książki należące do tej uczelni. Podkreśla to fakt, że podstawowy zrąb odrodzonej biblioteki stanowiły książki uniwersytetu wywiezione z Kamieńca Podolskiego do Polski. Regulamin przewidywał dokładne księgowanie nabytków, opieczętowywanie i numerowanie książek, katalogowanie ich w celu udostępniania zbiorów i udzielania czytelnikom informacji bibliograficznych o księgozbiornie.

W wymienionych dokumentach znalazły swoje odzwierciedlenie poglądy I.I. Ohijenki na funkcjonalne przeznaczenie biblioteki. I mimo że w strukturze uczelni w pierwszej kolejności biblioteka miała pełnić funkcję naukowo-poznawczą, informacyjnie zabezpieczać proces nauczania i działalność naukową wykładowców, zakładała również w miarę możliwości i przy wyraźnej zgodzie rektora dostęp do księgozbioru dla szerszego grona czytelników spośród ukraińskich imigrantów. W ten sposób biblioteka, jako instytucja kulturalno-oświatowa, miała przez środki informacji – książki i czasopisma – wpływać na światopogląd i postawę obywatelską czytelników. Zostało to potwierdzone przez „Regulamin korzystania z Biblioteki”, ust. 4, w którym zaznaczono, że dostęp do książek „mają (...) wszyscy przebywający w Tarnowie na stałe”.

Przepisy odzwierciedlają szczególnie jak na tamte czasy stosunek do książki jako podstawowego źródła informacji. W pierwszej kolejności stanowisko rektora, któremu na wygnaniu przyszło z wielkim trudem tworzyć księgozbiór, szukać publikacji niezbędnych do badań naukowych. Dlatego prawie połowa punktów Regulaminu dotyczyła właśnie przechowywania i racjonalnego korzystania z książek. W punkcie 9 wymagano od czytelnika: *zwrotu książki w tej postaci, w jakiej została wypożyczona*”, a w pkt 10 przewidziano ponoszenie odpowiedzialności za zagubioną książkę. Książka powinna pracować, dlatego bibliotekarz miał zabezpieczyć jej obrót. W punktach 7 i 8 określono tygodniowy termin wypożyczenia i odpowiedzialność finansową (polskie marki) za każdy dzień zwłoki. Kierownikowi D. Oleksijukowi pomagał B. Iwanicki – inny pracownik biblioteki.

Po pewnym czasie rodzina I.I. Ohijenki osiedliła się w Winnikach, a w latach 1924–1926 mieszkała we Lwowie. W 1926 roku, po otwarciu na Uniwersytecie Warszawskim Wydziału Teologicznego, I.I. Ohijenko został tam kierownikiem katedry języka starosłowiańskiego i pełnił funkcję prodziekana. W 1930 roku wybrano go na członka Soboru Cerkwi prawosławnej. W każdy

możliwy sposób wspierał uciskanych Ukraińców, którzy po traktacie ryskim w 1921 r. znaleźli się na terytorium Polski, co oczywiście nie podobało się władzy. Dlatego, na wniosek rektora Uniwersytetu Jana Łukasiewicza o kolejne przedłużenie umowy z I.I. Ohijenką na następny rok, dyrektor odpowiedniego departamentu Ministerstwa Edukacji Polski odpowiedział: *Umowy z mgr Ohijenko na 1932/33 roku nie odnawiać*. W 1932 roku I.I. Ohijenko został odwołany z zajmowanego na uczelni stanowiska.

Dnia 30 września 1940 roku I.I. Ohijenko został wyświęcony na biskupa i stanął na czele diecezji chełmsko-podlaskiej Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. W 1941 roku otrzymał stopień metropolity. Właśnie w Chełmie stworzył z naukowych książek teologicznych potężną bibliotekę diecezjalną, założył wydawnictwo – oddział krakowskiego Wydawnictwa Ukraińskiego. Kiedy zbliżała się Armia Radziecka, opuścił Chełm, przekazując około 12 tysięcy książek do Warszawskiej Biblioteki Publicznej, na ręce Leona Ustymowycza Bykowskiego, którą tenże prowadził.

Istotny ślad w rozwoju działalności bibliotecznej, bibliotekoznawstwa i bibliografii w Polsce zostawił w latach 1920–1940 pomocnik bibliotekarza Biblioteki Głównej Kamieniecko-Podolskiego Ukraińskiego Uniwersytetu Państwowego, wspomniany wyżej Leon Ustymowycz Bykowski. Po powrocie z Kamieńca Podolskiego do Kijowa przez prawie półtora roku pracował w Bibliotece Narodowej Ukrainy, a w październiku 1921 r. opuścił kraj rodzinny. Swoją decyzję wyjaśnił później w pamiętnikach: *Obserwując życie naokoło, ostatecznie się przekonałem, że zapędza się w ślepy zaułek, i że w tych okolicznościach mnie osobiście i tak grozi narodowościowo-moralna „śmierć!”... Zdecydowałem się na ucieczkę z Kijowa. Droga do zamierzonego „Zachodu” w rzeczywistości wiodła przez sąsiadującą z Ukrainą Polskę. Sprawę ułatwiało to, że wcześniej przenieśli się z Ukrainy do Polski moi rodzice, choć nie wiedziałem, gdzie dokładnie przebywają.*

Swoje plany Bykowski omówił z bliskimi przyjaciółmi, w tym z członkiem akademii A.J. Krymskim. Wreszcie został oddelegowany przez Wszuchukraińską Akademię Nauk do Łucka w celu zbadania archiwów i znalazł się na uzyskanym przez Polskę na mocy traktatu ryskiego z 1921 r. Wołyniu, skąd już nie wrócił. W latach 1921–1922 mieszkał w Warszawie, studiował na Uniwersytecie na Wydziale Filozofii, zrobił kurs bibliotekarski w Bibliotece Publicznej, gdzie jednocześnie pracował. Nawiązał kontakty z ukraińską emigracją w Czechach i po założeniu w 1922 r. w położonych nieopodal Pragi Poděbradach Ukraińskiej Akademii Gospodarczej (UAG) podjął na niej studia. Na liście osób, które ukończyły akademię w 1927 r. znajdujemy nazwisko jej absolwenta Leona Bykowskiego, inżyniera-ekonomisty, członka fakultetu ekonomiczno-spółdzielczego.

Od pierwszego dnia przebywania na UAG Bykowski włączył się w proces tworzenia biblioteki szkolnej. Opracował „Szczegółową notatkę w sprawie organizacji biblioteki przy Ukraińskiej Akademii Gospodarczej w CSR”, określił podsta-

wową koncepcję biblioteki: miała dominować mobilność, prostota, ekonomiczność, dobra organizacja, właściwa gospodarka zasobami. Zaproponował też strukturę złożoną z dwóch działów: podstawowego „z pracownią i magazynem” i czytelnicy „z księgozbiorem podręcznym”. Te propozycje studenta, dobrze przygotowane i umotywowane, dały początek Bibliotece Akademii, a ich autor był jednym z pierwszych pracowników tej placówki. Pracował pod kierownictwem docenta Izaaka Mazepy, w okresie kamienieckim prezesa rządu URL, wraz z innymi pracownikami biblioteki, jak nauczyciel M. Lewiński, były dowódca Armii Czynnej URL, i student O. Pytel.

Przy bibliotece Leon Bykowski zorganizował koło bibliograficzne, był redaktorem zbioru „Ukrajins'kie Knyhoznawstwo” i prowadził serię „Knyhozbirnia Ukrajins'koho Bibliohraficznoho Mikroba”, w której przed jego powrotem do Warszawy w 1928 r. ukazało się 7 książek i broszur. Po ukończeniu Ukraińskiej Akademii Gospodarczej pracował przez jakiś czas w akademii na stanowisku asystenta Katedry Geografii Ekonomicznej. Mając zamiłowanie do bibliotekarstwa, a także w obliczu trudności finansowych, wrócił do Warszawy, gdzie w latach 1928–1944 pracował w Miejskiej Bibliotece Publicznej pod kierownictwem znanego polskiego bibliotekoznawcy F. Czerwińskiego, był kierownikiem oddziałów gromadzenia, bibliografii, redagował ogłoszenia biblioteczne. W latach 1942–1944, w trudnym dla Polaków czasie wojny, kierował Warszawską Biblioteką Publiczną. Zajmował się też działalnością pedagogiczną w powstałej w 1928 r. z jego udziałem Szkole Bibliotecznej, która urosła później do rangi Wyższych Kursów Bibliotekoznawczych. Był autorem jej programu szkolnego, wielu podręczników dla studentów. Od 1929 roku redagował „Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy”, opublikował w nim wiele swoich dzieł. W 1937 roku został wybrany na członka komisji bibliograficznej Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki we Lwowie, założył serię „Fundacja sprzyjania bibliotekoznawstwu im. M. Goczałkowskiej” (w tej serii ukazało się 17 książek). Współpracował z przedstawicielami emigracji ukraińskiej. Wraz z byłym rektorem UAG Iwanem Szowheniwym i pisarzem Jurijem Łypą w 1940 r. został współzałożycielem Ukraińskiego Instytutu Morza Czarnego, w którym pełnił obowiązki sekretarza, wydał „Przewodnik bibliograficzny prac o Turcji – sąsiadującym z Ukrainą państwie morskim” (liczący ok. 1000 tytułów) i prace bibliograficzne o I. Szowheniwym i S. Rudnickim. W czasie Powstania Warszawskiego Leon Bykowski ratował przed grabieżami księgozbiór biblioteki, jej pomieszczenia, ukraińskie zabytki książkowe i archiwalne, w szczególności chełmską bibliotekę metropolity Ilariona (prof. I. Ohijenki), archiwa wojskowe UPR, Towarzystwa Wojskowo-Historycznego, archiwum osobiste Jurija Łypy i innych.

Od stycznia 1945 r. do lata 1948 r. Leon Bykowski przebywał w Niemczech w obozach dla uchodźców. W czerwcu 1948 r. przeniósł się na stałe do Stanów Zjednoczonych, zamieszkał w Nowym Jorku, został pracownikiem Wolnego Uniwersytetu Ukraińskiego i sekretarzem jego sekcji księgoznawczej.

Stosunki polsko-ukraińskie w obszarze działalności Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Ohijenki i jego Biblioteki Naukowej zaktywizowały się wraz z uzyskaniem przez Ukrainę niezależności. Wśród mieszkańców obwodu chmielnickiego, gdzie w 2001 r. zamieszkiwało 23 005 Polaków, zwiększyło się zainteresowanie nauką języka polskiego, literaturą, historią i kulturą. We wsiach i miastach powstały klasy polskie i kółka językowe, których wychowankami byli studenci uczelni. Pojawiła się potrzeba nauczania tych przedmiotów na uniwersytecie. W dniu 4 kwietnia 2003 r., na wniosek kierownictwa uniwersytetu, Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy udzieliło zezwolenia na wprowadzenie na Wydziale Filologii specjalizacji „język polski”. Rozpoczęło się kształtowanie zasobów naukowo-materialnych do nowego przedmiotu, między innymi utworzono gabinet polonistyki. Dnia 1 czerwca kierownikiem gabinetu została mianowana docent katedry języków obcych Wiktoria Liczkiewicz. Do utworzenia gabinetu przyczynili się: rektor prof. O.M. Zawalniuk oraz prorektor ds. stosunków międzynarodowych W.O. Sawczak. Na potrzeby gabinetu została wyremontowana i wyposażona jedna z najlepszych sal.

Nasiliły się kontakty z uczelniami polskimi. W kwietniu 2004 r., w ramach „Roku Polski na Ukrainie”, Kamieniec Podolski odwiedzili studenci Uniwersytetu Warszawskiego, którzy przywieźli dla gabinetu filologii polskiej wybór dzieł literackich i podręczników w języku polskim. Duży udział w uzupełnianiu materialnej bazy gabinetu miały różne instytucje i organizacje z Sanoka, w szczególności burmistrz Sanoka Wojciech Blecharczyk i starosta powiatu sanockiego Bogdan Struś.

W dniu 8 października 2004 r. Bogdan Struś wraz z innymi członkami delegacji – przewodniczącym Rady Sanoka Janem Pawlikiem, deputowanym Rady Ryszardem Lasotą – przywieźli około 2000 tomów książek z różnych dziedzin nauk humanistycznych. W tym dniu odbyło się oficjalne otwarcie gabinetu polonistyki, na którym wśród zaproszonych gości znaleźli się również: dyrektor Instytutu Polonistyki Adam Fałowski, dyrektor Polskiego Instytutu w Ukrainie, doradca ambasadora Polski Piotr Kozakiewicz, organizator międzynarodowych sympozjów naukowych Tadeusz Ortel. Odbyła się ceremonia przekazania uniwersytetowi kolejnej partii książek, sesja fotograficzna, goście zapoznali się z pracą gabinetu. Uroczystość kontynuowano w auli. Rektor O.M. Zawalniuk odczytał list powitalny ambasadora Polski w Ukrainie Marka Ziółkowskiego. W wykonaniu studentów zabrzmiały w oryginale wiersze klasyków literatury polskiej. Chór „Jasyneć” wykonał kilka polskich piosenek. W programie koncertowym były również inne ukraińskie i polskie utwory. Gości zapoznali się z wystawą literatury przygotowaną przez pracowników Biblioteki Naukowej Uniwersytetu.

Do rozwoju materialnej, naukowo-metodycznej bazy nauczania języka polskiego na uniwersytecie bardzo przyczyniły się fundacje „Pomoc Polakom na Wschodzie”, „Semper Polonia”, Centrum Języka Polskiego i Kultury dla Obcokrajowców Uniwersytetu Warszawskiego „Polonicum”, doradca do spraw nauki i kultury Ambasady Polski na Ukrainie Olga Gnatiuk. W trakcie zwiedzania

ambasady przez prorektora uniwersytetu W.O. Sawczuka i dyrektora biblioteki do spraw nauki W.S. Prokopczuka właśnie ona przekazała do księgozbioru uniwersytetu kolejną partię książek, wśród których znalazły się między innymi *Historia Polski 1795–1990* Hanny Dylańskiej, *Wojna i pokój*, *Pamiętnik francuski 1940–1944* Andrzeja Borkowskiego, *W kręgu Giedroycia* Krzysztofa Pomiana, *Bukowina: ruchy wyzwolenicze i procesy socjalno-polityczne 1918–1944* i inne.

W ramach akcji „Podaruj bibliotece książkę” również mieszkańcy Kamieńca Podolskiego przekazywali polskie publikacje: Mykoła Cyganiwskij podarował 20 woluminów, w tym trylogię Henryka Sienkiewicza (*Ogniem i mieczem*, *Potop* i *Pan Wołodyjowski*). Systematycznie dopełniają polskojęzyczne zasoby Biblioteki Naukowej Uniwersytetu: rektor O.M. Zawalniuk, prorektor W.O. Sawczuk, docent Wiktoria Liczkiewicz oraz wykładowcy i studenci, którzy wracają z różnych konferencji w Polsce.

Oczywiście uniwersytet stara się odwdzięczać tym, którzy utrwalają nasze związki z Polską. W czasie pobytu w Sanoku 16–17 października 2006 r. rektor prof. O.M. Zawalniuk wręczył burmistrzowi Sanoka Wojciechowi Blecharczykowi odznakę „Za ważki wkład w rozwój edukacji i nauki”. W ceremonii uczestniczyli byli premier Polski Leszek Miller. Również w 2011 r., w trakcie kolejnej wizyty delegacji polskiej do Kamieńca Podolskiego, odznakę Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy „Prymus szkolnictwa Ukrainy” z rąk rektora O.M. Zawalniuka otrzymał starosta powiatu sanockiego Bogdan Struś. W ten sposób został wyróżniony jego osobisty wkład w umocnienie związków ukraińsko-polskich, rozwój szkolnictwa, powiększenie szkolno-materiałnej bazy gabinetu polonistyki, dla którego również i tym razem przekazał zbiór książek, telewizor, odtwarzacz DVD, komputer.

W ramach naukowo-dydaktycznego projektu „Polska z bliska” pojawiły się nowe kierunki oraz formy współdziałania. Odbywa się wymiana wykładowców oraz studentów uczących się języka, historii i kultury krajów-sąsiadów. W Kamieniecko-Podolskim Uniwersytecie Narodowym im. Iwana Ohijenki cykl wykładów tematycznych dla studentów Wydziału Angielsko-Polskiego wygłosili profesoria Uniwersytetu Warszawskiego Marek Gołkowski i Piotr Garncarek. Nawiązano kontakty z Sanocką Wyższą Szkołą Zawodową, Uniwersytetem Rzeszowskim, Wyższą Szkołą Wschodnioeuropejską w Przemyślu, Instytutem Pamięci Narodowej, którego dyrektor Janusz Kurtyka był gościem Uniwersytetu i przekazał Bibliotece Naukowej 50 prac wydanych przez współpracowników Instytutu. Studenci Kamieniecko-Podolskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Ohijenki odbywają staże językowe, zwiedzają uczelnie, prowadzą wykłady w polskich szkołach; najlepsi absolwenci zostali doktorantami Uniwersytetu Warszawskiego, jego stypendystami. Kierownik gabinetu polonistyki docent Wiktoria Liczkiewicz wnosi za znaczny wkład w rozwój ukraińsko-polskich kontaktów między studentami i wykładowcami obu krajów dostała w 2009 r. odznaczenie Centrum Języka Polskiego i Kultury Polskiej dla Cudzoziemców przy Uniwersytecie Warszawskim „Polonicum 2009”.

Obecnie w gabinecie polonistyki Biblioteki Uniwersyteckiej znajduje się ok. 5392 woluminów książek polskich, 1605 czasopism i 117 tytułów gazet. Wśród nich 2256 pozycji literatury pięknej, 1326 podręczników, 627 pozycji literaturoznawczych i językoznawczych, 529 poradników, 328 słowników, informatorów, encyklopedii, 186 dzieł z dziedziny historii i kultury Polski, 140 zbiorów prac naukowych. Razem z wydawnictwami ciągłymi to 7114 dokumentów. Oprócz tego w gabinecie polonistycznym znajdują się materiały audiowizualne.

Polsko-ukraińskie kontakty międzybiblioteczne wzmocniła obecność dyrektora Biblioteki Politechniki Krakowskiej, członka Rady Międzynarodowego Stowarzyszenia Bibliotek Uniwersytetów Technologicznych³ Marka Górskiego i zastępcy dyrektora Biblioteki Politechniki Krakowskiej Doroty Buzdygan na Konferencji Naukowo-Praktycznej „Rola i funkcje bibliotek uczelnianych w kontekście modernizacji i edukacji”, zorganizowanej w Kamieńcu Podolskim w 2010 r. przez Bibliotekę Naukową Uniwersytetu. Duże zainteresowanie uczestników konferencji wzbudził referat M. Górskiego i D. Buzdygan *E-zasoby jako element wspomagający proces edukacji i badań naukowych*, w którym prelegenci podzielili się swoimi doświadczeniami w wykorzystaniu zasobów elektronicznych w informacyjnym zabezpieczeniu procesu edukacji na Politechnice Krakowskiej.

Współpraca między bibliotekami jest kontynuowana. Dyrektor Biblioteki Naukowej Kamieniecko-Podolskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Ohijenki Wiktor Prokopczuk i kierownik Czytelni Komputerowej Mirosława Szachowa zostali zaproszeni do udziału w Konferencji Naukowej, zorganizowanej w czerwcu 2011 r. przez Bibliotekę Politechniki Krakowskiej. Można mieć nadzieję, że kontakty te zostaną wzbogacone przez inne obopólnie korzystne formy współpracy. Ukraińsko-polskie stosunki w zakresie rozwoju edukacji i bibliotekoznawstwa mają głębokie wspólne korzenie, można więc oczekiwać w przyszłości owocnych rezultatów takiej współpracy.

Aby osiągnąć lepsze rozumienie w sąsiadującym państwie własnego narodu, jego dziejów i kultury obie strony postanowiły zacieśnić kontakty i korzystać wspólnie ze swoich zasobów informacyjnych, jak również rozwijać współpracę zarówno dzięki publikacjom, jak i dzięki informacyjnemu wspieraniu uczelnianych procesów naukowych i edukacyjnych oraz kształtowaniu zrozumienia i współdziałania. Kontakty te poszerzyły się od czasu uniezależnienia się Ukrainy: zwiększyła się wymiana doświadczeń w zarządzaniu bibliotekami, współpraca w dziedzinie bibliotekoznawstwa (i bibliografii), a także przepływ dokumentów.

Ukraińsko-polska działalność Biblioteki Naukowej Kamieniecko-Podolskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Ohijenki została uznana za priorytetową, co rozszerza perspektywę współdziałania w zakresie dalszej integracji zasobów informacyjnych, zarówno tradycyjnych – drukowanych, jak i elektronicznych.

---

³ International Association of Scientific and Technological University Libraries (IATUL).

Spis treści

Rada Programowa Konferencji	3
Program konferencji.....	4
Od redakcji.....	7
Sesja A. Nowoczesna komunikacja naukowa – kierunki rozwoju	9
J. Rachoń, <i>Problemy informacji naukowo-technicznej w Polsce Koncepcja Centralnej Biblioteki Nauk Przyrodniczych i Technicznych / Problems of science and technology information in Poland A concept of Central Library for Science and Technology</i>	11
R. Sapa, <i>Konflikty w obszarze pośredniczenia w komunikacji naukowej: interesy i ideologia / Conflicts within the area of mediation in scholarly communication: business and ideology</i>	17
M. Marcinek, <i>Opinie naukowców na temat publikowania na zasadach open access w świetle badań realizowanych w ramach projektu Study of Open Access Publishing (SOAP) / Opinions of researchers on open access publishing model based on the research conducted in the frame of the Study of Open Access Publishing (SOAP) project</i>	31
B. Bednarek-Michalska, <i>Rola bibliotek naukowych we wdrażaniu rozwiązań otwartych Repozytorium Open Access – model dla uczelni / The role of research libraries in implementation of open solutions Open Access Repository – a model for university</i>	45
B. Barańska-Malinowska, U. Knop, <i>Oferta polskich bibliotek naukowych w zakresie otwartych zasobów wiedzy / Open resources of knowledge – the offer of Polish research libraries</i>	61
E. Dobrzyńska-Lankosz, <i>Czasopisma szkół wyższych w wolnym dostępie / Polish university journals in Open Access</i>	77
B. Szczepańska, <i>Europejskie tendencje w otwartości – przegląd strategii i programów / European trends in openness – an overview of strategies and programmes</i>	91
P. Studzińska-Jaksim, <i>Komunikacja naukowa, otwartość i współpraca na portalach społecznościowych / The scientific communication, openness and cooperation on Social Networking Sites for university</i>	101
L. Derfert-Wolf, <i>Międzynarodowe repozytorium z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej E-LIS / International Repository for Library and Information Science E-LIS</i>	111

Sesja B. Otwarte zasoby wiedzy – znaczenie, organizacja, zarządzanie.....	123
A. Wołek, <i>Biblioteka cyfrowa jako typ otwartego repozytorium (na przykładzie Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej) / Digital library as an open repository (an example of Lower Silesian Digital Library)</i>	125
A. Brzozowska, <i>Otwarte zasoby wiedzy na przykładzie łódzkich jednostek naukowych ze szczególnym uwzględnieniem Uniwersytetu Łódzkiego / Open resources of knowledge illustrated with an example of scientific institutions in Lodz with particular focus on the University of Lodz</i>	139
A. Jakubiec, M. Pazdur, <i>CASPAR – długoterminowa archiwizacja obiektów cyfrowych / CASPAR – long-term preservation of digital objects</i>	155
A. Andruhiv, M. Sokil, D. Tarasov, <i>Rozwój Open Access na Ukrainie na przykładzie elektronicznego repozytorium Uniwersytetu Narodowego „Politechnika Lwowska” / Developing Open Access in Ukraine – an example of electronic repository of the Lviv Polytechnic National University</i>	169
M. Rychlik, E. Karwasińska, <i>Polowanie na zasób – czyli strategia pozyskiwania dokumentów do repozytorium AMUR (Adam Mickiewicz University Repository) / A hunt for resources, or on the strategy for acquiring documents for AMUR repository</i>	183
E. Skubała, M. Roźniakowska-Kłosińska, <i>CYRENA, czyli Cyfrowe Repozytorium Nauki Politechniki Łódzkiej / CYRENA – Digital Science Repository of the Technical University of Lodz</i>	199
M.M. Górski, H. Juszczyk, D. Lipińska, M. Pietrukowicz, <i>Znaczenie Zintegrowanego Systemu Wymiany Wiedzy i Udostępniania Akademickich Publikacji z Zakresu Nauk Technicznych (SUW) w organizacji komunikacji naukowej na Politechnice Krakowskiej / The importance of the Technical Sciences Knowledge Exchange and Academic Publications Sharing Integrated System (abb. SUW) in the organization of scientific communications at the Cracow University of Technology</i>	215
Sesja C. Biblioteka naukowa – komponent nowoczesnego środowiska naukowego	227
U. Cieraszevska, <i>Bazy danych Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie – BazEkon i Dorobek / BazEkon and Dorobek – databases created by the Main Library of the Cracow University of Economics</i>	229
M. Pawłowska, <i>Książkowa ewolucja czy biblioteczna rewolucja? Studium jednego przypadku / Book evolution or library revolution? One case study</i>	243
B. Feret, <i>Biblioteka hubem uczelni? Nowe czasy – nowe wyzwania / Library as university hub? New time, new challenges</i>	257
B. Прокопчук (W. Prokorczuk), <i>Українсько-польський аспект у діяльності наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Українсько-polski aspekt działalności Biblioteki Naukowej Uniwersytetu im. Iwana Ohijenki w Kamieńcu Podolskim / Ukrainian-Polish aspect of the activities of the research library of the Ivan Ohienko National University in Kamianets Podilskiy</i>	271